

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΠΡΩΤΟ ΕΤΟΣ ΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΑΓΛΑΪΑ ΚΡΕΚΗ

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ ΤΡΟΠΙΑ

ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΡΩΜΗΣ

ΑΠΟ ΤΟ ΤΑΣ ΤΕΙΕ ΤΟΥ ΚΑΡΑ

ΕΤΗ ΑΝΑΡΑΚΑΡΤΙΣΑ

ΒΕΛΟΝΕΙΑ ΕΠΙΒΙΟΣΗ ΕΚΑΤΑΔΕΥΣΗ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΔΘΑΚΗΣ

026000336435

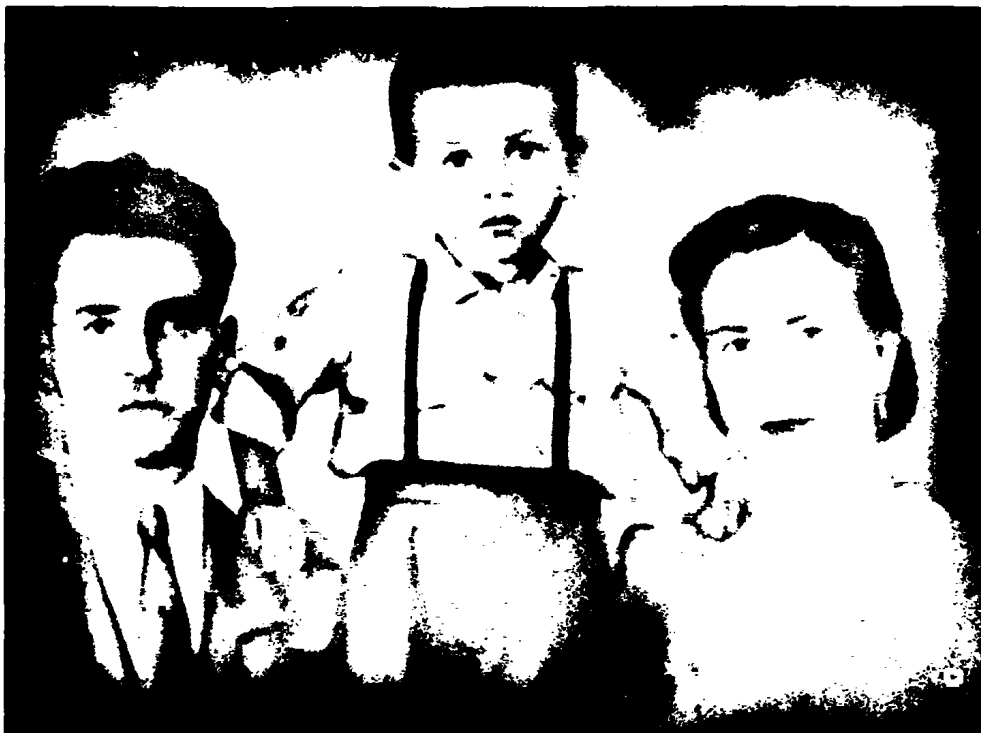
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ – ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σ
«Νεότερη και Σύγχρονη Ελλη
Ιστορία – Λαϊκός Πολιτισμός
Κατεύθυνση: Λαϊκός πολιτισμ

ΕΝΔΥΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ Ι

Από το Τας Τεωέ του Καρακλί στην Ανάβρα Κα,

Λειτουργία – Επιβίωση – Εγκατάλειψη – Αναβίωση – Ν

Έρευνα

A

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Μαρίνα ΒΡΕΛΛΗ-ΖΑΧΟΥ (Επιμ. Επόπτρια)

Μανόλης ΣΕΡΓΗΣ, Αναπληρωτής καθηγητής Λαογραφίας ΔΠΘ

Νικόλαος ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ, Λέκτορας

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2013

Αρ. εισ.: 12055 9/7/4
Κατηγορία: Αρχαία ελληνικά
Ποσοστό: 20%

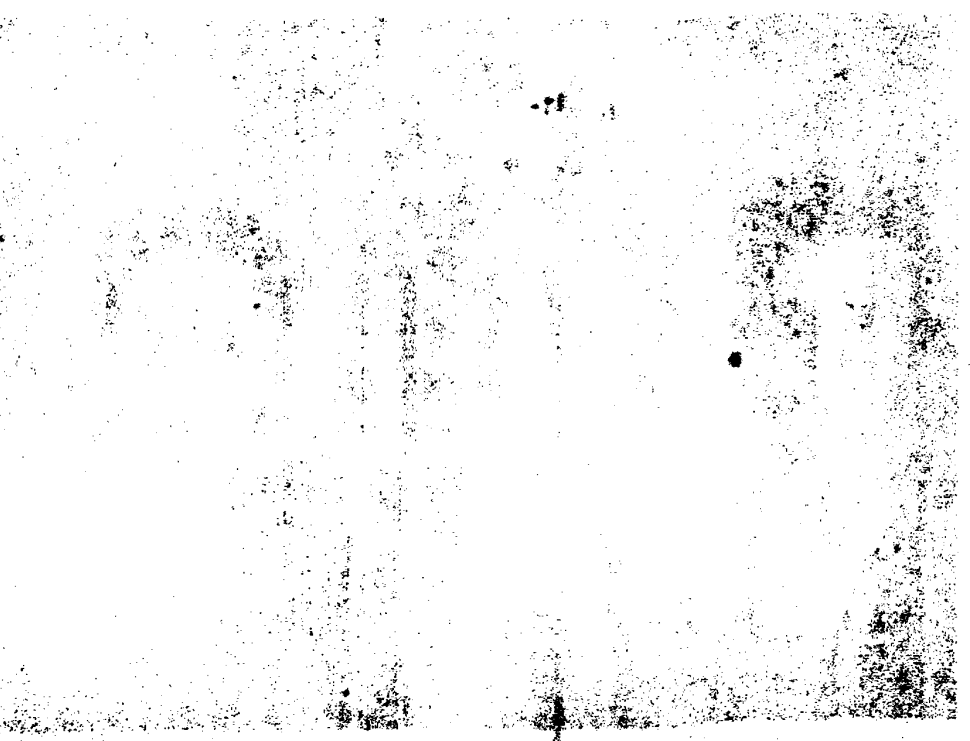
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΟΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ - ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΟΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΡΩΜΑΙΑΣ

Αρ. εισ.: 12055 9/7/4

Αρχαία ελληνικά - Αρχαία ελληνικά - Αρχαία ελληνικά

Αρχαία ελληνικά
Αρχαία ελληνικά

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΟΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Μαθητ. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΟΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ (Επιμ. Ι. Κότσιας)

Μαθητ. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΟΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ (Επιμ. Ι. Κότσιας)

Μαθητ. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΟΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ (Επιμ. Ι. Κότσιας)

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2013

*Στη μνήμη της γιαγιάς μου Κωνσταντίας Νάτσιου,
που υπήρξε η αφορμή για να μάθω τις ρίζες μου*

*και στον γιο μου Πέτρο
με την ευχή να ψάχνει πάντα για τον άνθρωπο,
ώστε να τον αγαπήσει όπως και να είναι.*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	5
Εισαγωγή	9
ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ	
<i>Ο χώρος και οι άνθρωποι στην Ανατολική Ρωμυλία από τα τέλη του 5^{ου} αιώνα έως τις αρχές του 20^{ου} αι. και στην Ανάβρα Καρδίτσας από το 1907 έως το 1925</i>	21
Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Οι Βούλγαροι στη Βόρεια Θράκη	
I. Η εμφάνιση των Βουλγάρων στη Χερσόνησο	23
II. Η θέση των Βουλγάρων κατά την οθωμανική κυριαρχία στην περιοχή της Βόρειας Θράκης	25
III. Ανατολική Ρωμυλία. Πληθυσμιακά στοιχεία κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας	27
Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Οι πληθυσμοί στην Ανατολική Ρωμυλία	
I. Συνοίκηση Ελλήνων, Βουλγάρων και Οθωμανών	29 ^α
II. Οι ελληνικές κοινότητες κατά περιφέρειες. Η κοινότητα Τας Τεπέ	38
Γ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Οι πρόσφυγες της Ανατολικής Ρωμυλίας στην Ελλάδα	
I. Στοιχεία για τους νομούς Λάρισσας και Καρδίτσας μέχρι τον Απρίλιο του 1907	40
II. Η οικονομική ενίσχυση των προσφύγων του Τας Τεπέ και Καβακλί στην Ανάβρα Καρδίτσας	43
III. Η νομική διευθέτηση της μόνιμης εγκατάστασης των προσφύγων του Τας Τεπέ και Καβακλί στην Ανάβρα Καρδίτσας	47
IV. Η κλήρωση για τη διανομή γης στην Ανάβρα Καρδίτσας και η αναλογία γης για κάθε κατηγορία δικαιούχου	50
V. Τα «προσφυγικά σκάνδαλα»	54
VI. Η ζωή και η καθημερινότητα των Ελλήνων που ξαναγύρισαν στα παράλια του Πύργου-Μπουργκάς στη Βουλγαρία. 1918 και εξής – Προφορικές μαρτυρίες	56

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

<i>Η ενδυμασία στο Τας Τεπέ του Καβακλί. Λειτουργία, επιβίωση, εγκατάλειψη και αναβίωση (τέλη 19^{ου} αιώνα έως σήμερα)</i>	61
Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η λειτουργία	63
I. Η γυναικεία φορεσιά του Τας Τεπέ	64
II. Η ανδρική φορεσιά του Τας Τεπέ	88
III. Παιδικά ενδύματα αγοριών και κοριτσιών του Τας Τεπέ	99
Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η επιβίωση	
I. Η καθημερινότητα των προσφύγων του Τας Τεπε και του Καβακλί στην Ανάβρα Καρδίτσας. Κοινωνικο-ιστορική προσέγγιση	101
II. Η ενδο-αφομοίωση της φορεσιάς ηλικιωμένης και της γαμπριάτικης φορεσιάς του Τας Τεπέ από την καβακλιώτικη και η επιβίωση τους ως καβακλιώτικες πλέον, στην Ανάβρα Καρδίτσας	112
III. Τα μοτίβα της τσούκνας επάνω σε εργόχειρα στην Ανάβρα Καρδίτσας (από το 1906 έως το 1960 περίπου)	123
Γ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Εγκατάλειψη	
I. Η εγκατάλειψη της φορεσιάς του Τας Τεπέ και Καβακλί στην Ανάβρα Καρδίτσας	127
II. Η ενδυματολογική συμπεριφορά των γυναικών του Τας Τεπέ και του Καβακλί στην Ανάβρα κατά τη δεκαετία του 1940-1950	129
III. Η ενδυματολογική συμπεριφορά των ανδρών του Τας Τεπέ και του Καβακλί στην Ανάβρα κατά τη δεκαετία του 1940-1950	135
IV. Παιδικά ενδύματα	138
V. Η εγκατάλειψη των εργοχείρων	139
Δ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η αναβίωση	
Η αναβίωση της φορεσιάς του Τας Τεπέ και του Καβακλί μέσω των εθίμων	140
Επλογικές παρατηρήσεις και συμπεράσματα	151
Ευρετήριο – Γλωσσάρι ενδυμάτων	155
Βιβλιογραφία	160
Παράρτημα I: Φωτογραφικό υλικό	162
Παράρτημα II: Απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις	178

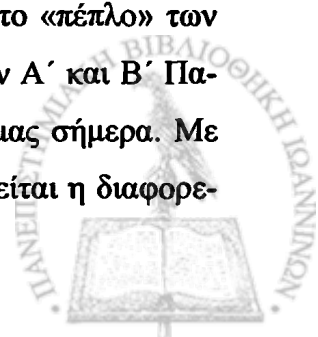

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Οσο υπάρχουν κοινωνίες ανθρώπων που διδάσκονται να ζούνε με την απουσία της ανοχής απέναντι στη διαφορετικότητα των άλλων λαών, αυτές οι κοινωνίες θα υποφέρουν από ρατσιστικές συμπεριφορές των μελών τους, διωγμούς και αιματοχυσία προκειμένου να επιτευχθούν απώτεροι σκοποί εκμετάλλευσης των αδυνάτων. Η ιδεατή κοινωνία, για την οποία μίλησε και πραγματεύτηκε με επιχειρήματα ο Αριστοτέλης, μοιάζει ουτοπική στα μάτια των περισσότερων αφού η πλειοψηφία συνεχίζει έως και σήμερα να διδάσκεται την εφαρμογή των νόμων της φύσης στις ανθρώπινες κοινωνίες, δηλαδή ότι το «μεγάλο ψάρι τρώει το μικρό» αλλά με λάθος ερμηνεία. Σκεφτείτε για λίγο την αιτία που η φύση επιβάλλει αυτό τον κανόνα στα πλάσματά της. Δεν είναι άλλη από την ίδια την επιβίωση αυτών, και ότι για να υπάρξει το ένα είδος θα πρέπει να τραφεί από κάποιο άλλο που του είναι απαραίτητο για να εξακολουθήσει να υπάρχει. Αυτός ο κύκλος όμως δεν χάνει την τροχιά του, δεν επιβαρύνει κάποιο άλλο είδος και δεν εξαφανίζει ένα άλλο.

Ο ίδιος νόμος της φύσης έχει εισχωρήσει και στις ανθρώπινες κοινωνίες με στόχο όχι την επιβίωση των μελών τους αλλά την εξόντωση των αδυνάτων μελών τους. «Αδύνατο μέλος» χαρακτηρίζεται στις σημερινές αλλά και παρελθούσες κοινωνίες εκείνο που οικονομικά είναι «ελλειποβαρές», που θρησκευτικά ή πολιτικά ή φυλετικά δε γίνεται αποδεκτό από τα άλλα μέλη λόγω της διαφορετικότητάς του. Δεν είναι απαραίτητο αυτό το μέλος να εκφράσει παραβατική συμπεριφορά, αρκεί που είναι διαφορετικό από τα άλλα μέλη, για να το χτυπήσουν, να το εκδιώξουν ή ακόμη και να το εξαφανίσουν.

Η διαμόρφωση μη ανεκτικών –στη διαφορετικότητα των άλλων– συνειδήσεων κατά περιόδους του παρελθόντος έχει οδηγήσει σε διωγμούς, προσφυγιά και φόνους υπό το «πέπλο» των κοινωνικοοικονομικών και πολιτικών αλλαγών και στη διεξαγωγή πολέμων –τον Α΄ και Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο– και τον «Τρίτο Παγκόσμιο πόλεμο» που βιώνει η κοινωνία μας σήμερα. Με γνώμονα την επικράτηση του οικονομικά και στρατιωτικά ισχυρού, χρησιμοποιείται η διαφορε-

τικότητα των μελών μιας κοινωνίας ως κινητήριοι μοχλός επίτευξης του στόχου εξαφάνισης των μη επιθυμητών μελών και συσσώρευσης του υλικού πλούτου στα χέρια των φαινομενικά ισχυρών ή των κατά συνθήκη ισχυρών. Γιατί σε ένα διαφορετικό κοινωνικό πλαίσιο εκείνα τα μέλη που θεωρούνται «αδύναμα» θα είχαν ίσως άλλη εξέλιξη, πιθανόν θετική, και η κοινωνία που απαρτίζουν, ίσως να είχε διαφορετική βιωσιμότητα.

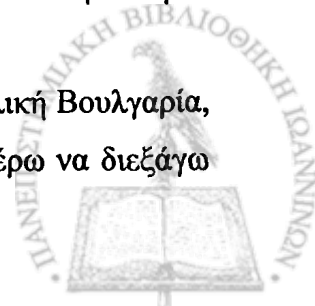
Έτσι, καταλήγω στο δίλημμα εάν είναι ευτυχές ή δυστυχές συμβάν το ότι η ιστορία που γράφουν οι ανθρώπινες κοινωνίες επαναλαμβάνεται. Αφενός, θεωρώ ότι είναι δυστυχές συμβάν διότι ο πόνος και η εξαθλίωση κάνουν κύκλο και ρημάζουν την ανθρώπινη υπόσταση. Αφετέρου, η επανάληψη της ιστορίας είναι ευτυχές γεγονός για να αποφεύγονται τα λάθη του παρελθόντος. Τουλάχιστον έτσι διδάσκονται οι νέες γενιές τη χρησιμότητα της καταγραφής και ερμηνείας ιστορικών συμβάντων. Αλλά πόσο λειτουργική γίνεται αυτή η καταγραφή όταν με δόλιο και πολύ καλά καμουφλαρισμένο τρόπο, επαναλαμβάνονται οι ίδιες πολεμικές πρακτικές εξόντωσης;

Η μοναδική διαφορά του σημερινού «πολέμου» από τους δύο άλλους παγκόσμιους που προηγήθηκαν είναι ότι ο «εχθρός» αυτήν τη φορά δεν είναι ορατός προκειμένου να αναχαιτιστεί με πυρά. Στη σημερινή ελληνική κοινωνία τα θύματα δεν είναι αιματοβαμμένα –ως επί το πλείστον– αλλά οι συνειδήσεις είναι αυτές που καταρρέουν επειδή στόχος είναι πια το «μυαλό». Αυτή η χειραγώγηση των συνειδήσεων, ο κατακερματισμός του θυμικού έχουν διαμορφώσει μια «ρομποτική» κοινωνία που στο πλαίσιο του σαβουάρ βιβρ, «σφάζει με το γάντι» τον κάθε αντιφρονούντα.

Υπό το κροτάλισμα αυτών των νέων ριπών μάχης κάνω προσπάθεια να κρατήσω το μυαλό μου καθαρό από συναισθηματισμούς και να παρουσιάσω την έρευνά μου σχετικά με την ενδυματολογική πορεία των προσφύγων Ελλήνων από το Τας Τεπέ και το Καβακλί της Ανατολικής Ρωμυλίας, στην Ανάβρα Καρδίτσας. Η ενδυματολογική έκφραση αυτών των Ελλήνων σαφώς επηρεάστηκε από τα κοινωνικοπολιτικά και οικονομικά δρώμενα της περιόδου 1907 έως και 1960.

Η έρευνα μου εντοπίζει και αναλύει τον τρόπο ζωής και κατά κύριο λόγο ένδυσης των περιοχών Τας Τεπέ και Καβακλί της πρώην Ανατολικής Ρωμυλίας, την πορεία των προσφύγων του Τας Τεπέ καταρχάς προς το Καβακλί όπου εγκαταστάθηκαν το 1906 κι έπειτα στην Ανάβρα Καρδίτσας, καθώς και την επιβίωση και αναβίωση των ενδυμάτων αυτών στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα έως και σήμερα, πάλι στο πλαίσιο της κοινότητας Ανάβρα Καρδίτσας. Η ενδυματολογική πορεία αυτών των προσφύγων από το Τας Τεπέ στο χωριό Ανάβρα Καρδίτσας δεν έχει μελετηθεί από επιστημονική σκοπιά, παρόλη τη σημασία της στην ιστορία και στην παραδοσιακή ενδυμασία, για την επιστήμη της ελληνικής λαογραφίας.

Αυτή η έλλειψη στοιχείων με οδήγησε τον Αύγουστο του 2005 στην Ανατολική Βουλγαρία, στην περιοχή Νεσέμπερ (Μεσήμβρια) του σημερινού Μπουργκάς για να καταφέρω να διεξάγω

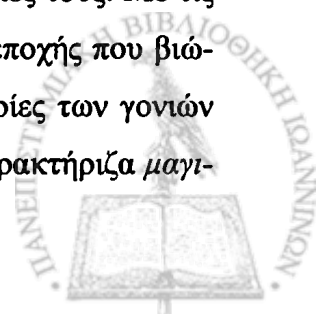
την έρευνά μου επί τόπου, να γνωρίσω και να πάρω συνεντεύξεις από τρία υπέργηρα άτομα που κατοικούσαν στο Νεσέμπερ και έζησαν στην περιοχή κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου και εξής, με μνήμες και ακούσματα από το παρελθόν των γονέων και των παππούδων τους.

Ευχαριστώ πολύ την καθηγήτριά μου κ. Μαρίνα Βρέλλη-Ζάχου, η οποία υποστήριξε με σθένος την ερευνητική διαδικασία για την ολοκλήρωση αυτής της εργασίας. Η σωστή καθοδήγησή της υπήρξε καθοριστική για τη διεξαγωγή της έρευνας στη Βουλγαρία, η έκβαση της οποίας ήταν άγνωστη σε εκείνη και εμένα καθώς υπήρχε έλλειψη βιβλιογραφίας και φωτογραφικού υλικού για την περιοχή Τας Τεπέ. Αλλά και η συμβολή της στη γραπτή απόδοση των στοιχείων που προέκυψαν ήταν καθοριστική, προκειμένου να αποκτήσουν νόημα οι συνεντεύξεις των πληροφορητών μου και να αναδειχθούν τα κατάλληλα στοιχεία που χαρακτηρίζουν την πρωτοτυπία αυτής της εργασίας. Πιο ουσιαστική απ' όλα, θεωρώ ότι ήταν η ψυχολογική υποστήριξη που μου παρείχε καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της μακρόχρονης έρευνας-προσπάθειας, από τὰ 2005 έως σήμερα (2013) για να ολοκληρωθεί αυτό το πνευματικό μου πόνημα, μέσα από δυσκολίες ερευνητικές και προσωπικές που αντιμετώπισα. Είμαι βεβαία ότι χωρίς την άψογα καταρτισμένη επιστημών και άριστη παιδαγωγός κ. Βρέλλη-Ζάχου δεν θα είχα την τύχη να διδαχθώ και να συνειδητοποιήσω την πραγματική αξία του ενδύματος στη ζωή του ανθρώπου, αλλά επιπλέον δεν θα μου δινόταν η ευκαιρία να παρουσιάσω μια αξιοπρεπή εργασία.

Ευχαριστώ θερμά τον κ. Νικόλαο Αναστασόπουλο για την πολύτιμη βοήθειά του στη σύntαξη και διάρθρωση του ιστορικού μέρους της εργασίας και τον κ. Μανόλη Σέργη για τις πολύτιμες παρατηρήσεις του στη διάρθρωση του εισαγωγικού μέρους της εργασίας.

Οφείλω ιδιαίτερες ευχαριστίες στην κ. Τόνια Μπάιτσεβα, πρόεδρο της Ένωσης Ελληνο-Βουλγάρων στο Νεσέμπερ, χωρίς τη βοήθεια της οποίας δε θα ήταν εφικτό να καταγραφούν οι μνήμες και τα βιώματα των τριών Ελληνο-Βούλγαρων πληροφορητών μου. Με την παρουσία της κατά την επί τόπου έρευνά μου στη νοτιοανατολική Βουλγαρία, οικειοποιούνταν μαζί μου οι πληροφορητές μου εκεί και ένιωθαν περισσότερη εμπιστοσύνη σε μένα. Η μετάφραση στα ελληνικά μερικών βουλγαρικών όρων κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων γινόταν από την κ. Μπάιτσεβα αλλά και η καθοδήγησή της στο Εθνογραφικό Μουσείο του Νεσέμπερ και στο σύλλογο της Ρούσκα Ιαπαζιέβα όπου εντόπισα τη φορεσιά του Τας Τεπέ υπήρξε καθοριστική, προκειμένου να συγκεντρωθεί το βασικό ενδυματολογικό και φωτογραφικό υλικό της εργασίας μου.

Οφείλω, ιδιαίτερες ευχαριστίες και στους πληροφορητές μου στην Ελλάδα, Κωνσταντία Νάτσιου, Δημήτριο Κυράτσα και τη Μαρία Νατσιούδη για τις πολύτιμες μαρτυρίες τους. Με τις πολλές λεπτομερείς περιγραφές τους θεωρώ ότι έδωσαν μια ακριβή εικόνα της εποχής που βίωσαν στην Ανάβρα, των γεγονότων που μου μετέφεραν από προφορικές μαρτυρίες των γονιών τους και άλλων κοντινών συγγενών και γειτόνων τους. Έτσι, με τρόπο που θα χαρακτήριζα *μαγι-*

κό έχουν καταφέρει να συνοδεύσουν τις αφηγήσεις τους με εικόνες, τις δικές τους εικόνες, και να συμπληρώσουν την έρευνα αυτή, δίνοντας και το προσωπικό τους στίγμα. Θεωρώ ότι ο αναγνώστης, διαβάζοντας τις συνεντεύξεις τους, συνταξιδεύει μαζί τους στο παρελθόν, μαθαίνει και αξιολογεί την επιπλέον σημασία που έχει και η προφορική μαρτυρία στην καταγραφή ιστορικών και λαογραφικών δεδομένων.

Ευχαριστώ πολύ την κ. Ευανθία Γεωργουλοπούλου του Νικολάου, γεννημένη στην Ανάβρα Καρδίτσας με καταγωγή από το Τας Τεπέ και αδελφή της μητέρας μου, η οποία είχε την ευγενή διάθεση να μου εκθέσει τα τρία εργόχειρά της από την προσωπική της συλλογή και να μου επιτρέψει να τα φωτογραφίσω. Τα εργόχειρα έχουν συμπεριληφθεί στο Παράρτημα των φωτογραφιών της παρούσας μελέτης και αποτελούν οικογενειακό κειμήλιο, τα οποία έχουν κεντηθεί με σχέδια τσούκνας. Η κ. Ευανθία Γεωργουλοπούλου είναι εξαιρετική επαγγελματίας κεντήστρα.

Ευχαριστώ, επίσης, τον κ. Ευάγγελο Σίμο, πρόεδρο του εκπολιτιστικού συλλόγου Ανάβρας Καρδίτσας για την τηλεφωνική συνέντευξη που μου παρείχε το καλοκαίρι του 2012, στην οποία με πληροφόρησε για τις αυθεντικές καβακλιώτικες φορεσιές που φυλάσσονται στο βεστιάριο του συλλόγου, για τις δράσεις του συλλόγου ετησίως και τη μεγάλη και επιτυχημένη προσπάθεια αναβίωσης και μνήμης του παρελθόντος του Καβακλί.

Τέλος, ευχαριστώ τον σύζυγό μου, Νικόλαο Σίντο, που με τα οπτικοακουστικά μέσα που διέθετε με συνόδευσε το 2005-2006 στις συνεντεύξεις που διεξήγαγα στην Ελλάδα και τη Βουλγαρία και βοήθησε στην καταγραφή κάθε ακουστικού και οπτικού ντοκουμέντου που προέκυπτε. Επίσης, ευχαριστώ τους γονείς μου, Χρήστο και Μαρία Κρίκη, που με στήριξαν ψυχικά και υλικά στη διεκπεραίωση της έρευνας σε Ελλάδα και Βουλγαρία. Πάνω από όλους, ευχαριστώ τον γιο μου, Πέτρο, που ανέχτηκε την απουσία μου για αρκετές ώρες και ημέρες, προκειμένου να ολοκληρωθεί αυτή η εργασία.

Το ταξίδι αυτό στη γνώση αλλά και η επίγνωση της καταγωγής μου, με οδήγησαν σε νέες εμπειρίες, καθώς γνώρισα δύο τόπους –έναν στη Βουλγαρία και έναν στην Ανάβρα Καρδίτσας– όπου κάποτε κατοικούσαν οι πρόγονοί μου, ανακάλυψα την ευτυχία και βίωσα τη συναισθηματική ολοκλήρωση που νιώθει ένας ερευνητής όταν επιτυγχάνει τον στόχο του, δηλαδή να ανακαλύψει και να αναδείξει στοιχεία, ιδιαίτερα για μια περιοχή, ένα μικρό χωριό που έκανε την αρχή στο μεταναστευτικό ρεύμα προς την Ελλάδα και δεν έχει καταγραφεί σε καμία πηγή. Μετά από αυτό το ταξίδι μου, μπορώ κι εγώ να επαναλάβω με τον δικό μου τρόπο, τα λόγια του Κ.Π. Καβάφη ότι *σημασία έχει το ταξίδι κι όχι ο προορισμός*.

Ιωάννινα, Δεκέμβριος 2013

Αγλαΐα Κρίκη

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ι. ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.

ΛΟΓΟΙ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Είναι συναρπαστικό να προσεγγίζει κανείς το περιεχόμενο της επιστήμης της λαογραφίας, καθώς περιμένει να αντικρίσει ζωντανά δείγματα του καθημερινού τρόπου λειτουργίας των κοινωνιών, αλλά και τρόπου σκέψης, ένδυσης και γενικότερα διαβίωσης των μελών τους.

Πέρα από το συναίσθημα του ερευνητή, η σημασία που έχει η γνώση του τρόπου λειτουργίας των κοινωνιών του παρελθόντος είναι μεγάλη για πολλούς λόγους. Πρώτον, αυτή η γνώση δίνει τη δυνατότητα στον κάθε ερευνητή να ερμηνεύσει τα δρώμενα και την παρουσία διαφορετικών τρόπων συμπεριφοράς (από τόπο σε τόπο, από φύλο σε φύλο). Δεύτερον, ορίζεται η κοινωνική θέση των μελών μιας κοινωνίας, δηλαδή εάν ανήκει κάποιος στην ομάδα των οικονομικά ευπόρων, των μορφωμένων, των αστών, των χωρικών ή των αγροτών.

Οι κοινωνίες του πρώτου μισού του 19^{ου} αιώνα αντιμετώπιζαν το πρόβλημα προσδιορισμού των ταυτοτήτων τους. Ο ορισμός του έθνους άλλοτε προσδιοριζόταν με βάση τα σύνορα, άλλοτε με βάση τη γλώσσα, το θρήσκευμα, τον πληθυσμό ή τον πολιτισμό. Το ένδυμα ήταν ένα από τα στοιχεία ειδοποιούς διαφοράς των εθνοτικών ομάδων μεταξύ τους και προσδιορισμού της ταυτότητάς τους.

Το χωριό Τας Τεπέ της άλλοτε Ανατολικής Ρωμυλίας (μέρους σήμερα της Βουλγαρίας), του οποίου την ενδυμασία μελετώ και αντιπαραβάλλω με την γειτονική του καβακλιώτικη και κάποιες βουλγαρικές, αποτελεί δείγμα αυτής της προσπάθειας προσδιορισμού ταυτότητας. Είναι χαρακτηριστικό ότι, ενώ οι κάτοικοί του αποκαλούν τους εαυτούς τους Καβακλιώτες, η βουλγαρική κοινοπολιτεία τους ενέταξε δημογραφικά τους ίδιους και το Καβακλί στην περιφέρεια Πύργου (Μπουργκάς), προκειμένου να ενισχύσει πληθυσμιακά το βουλγαρικό στοιχείο της δικής της περιοχής. Το ένδυμα ωστόσο, γυναικείο και ανδρικό, φέρει τον κορμό της καβακλιώτικης φορεσιάς, με κάποιες διαφοροποιήσεις βέβαια, πράγμα που καταδεικνύει τις κοινές ρίζες και κουλτούρα, ανεξάρτητα από τις πληθυσμιακές καταγραφές.

Η μεγάλη καταστροφή που υπέστησαν το 1922 τα τότε ελληνικά μικρασιατικά παράλια, όπως επίσης και το μεγάλο κύμα προσφυγιάς των Ελλήνων Μικρασιατών που εισέρρευσε στον ελλαδικό χώρο¹, αποτελούν συνθήκες που κατά έναν τρόπο ανέτρεψαν τον τρόπο διαβίωσης και συμβίωσης πολλών διαφορετικών αλλά ομοεθνών κοινωνικών ομάδων². Η Ελλάδα κατά την ίδια εποχή (δεκαετία 1920) δέχθηκε προσφυγικούς πληθυσμούς και από τον βορρά, από τη νοτιοανατολική Βουλγαρία, την περιοχή που ως τότε ονομαζόταν Ανατολική Ρουμελία³.

Η Ανάβρα Καρδίτσας αποτελεί συνονθύλευμα προσφύγων α) από το Τας Τεπέ και β) από το Καβακλί της Ανατολικής Ρωμυλίας.

Εξετάζω την περιοχή Τας Τεπέ, πάντα σε συνάρτηση με την επαρχία Καβακλί, από την οποία εξαρτιόταν απόλυτα, καθώς η μέχρι σήμερα γνωστή λαογραφική, γενικότερα, και ενδυματολογική, ειδικότερα, βιβλιογραφία αναφέρεται μονάχα στο Καβακλί, το οποίο αποτελούσε κέντρο της περιφέρειας Καβακλί.

Το Τας Τεπέ σήμερα ονομάζεται Σμόλιαν και εξακολουθεί να είναι αγροτική περιοχή με αρκετά αστικά στοιχεία πλέον. Στο Σμόλιαν δεν υπήρχε κάποιος τοπικός πολιτιστικός σύλλογος που θα μπορούσε να μου δώσει περισσότερες πληροφορίες παρά μόνο στη Μεσήμβρια. Νιώθω λοιπόν, την ανάγκη να ευχαριστήσω και από δω τους πληροφορητές μου στη Μεσήμβρια (Νεσέμπερ) οι οποίοι, με εμπιστεύτηκαν και μίλησαν για την ελληνική τους καταγωγή, σε μια χρονική στιγμή, μάλιστα, που η Βουλγαρία βίωνε την ευρωπαϊκή της ένταξη και άφηνε πίσω τις πραγματικότητες του πρώην ανατολικού μπλοκ. Μέσα στο κλίμα καχυποψίας αυτής της χρονικής στιγμής για την παρουσία μου και τις σχετικές με την Ανατολική Ρωμυλία ερωτήσεις, είμαι πεπεισμένη ότι δε θα είχα πάρει καίριες απαντήσεις για την έρευνά μου εάν δεν συνοδευόμουν στις συνεντεύξεις μου από την κ. Μπαίτσεβα, προκειμένου οι πληροφορητές μου να νιώσουν οικεία μαζί μου και να δεχθούν να συζητήσουμε για τα ζητούμενα της έρευνάς μου.

Οι λόγοι λοιπόν που με ώθησαν να ασχοληθώ με τη γυναικεία και ανδρική ενδυμασία της περιοχής του Τας Τεπέ είναι δύο:

Πρώτον, η καταγωγή μου, που από την πλευρά της μητέρας μου είναι προσφυγική (Βουλγαροπρόσφυγες Καβακλιώτες). Εξαιτίας του ενός μισού της καταγωγής μου από την Ανατολική Ρωμυλία, θεώρησα χρέος μου να διερευνήσω –στον τόπο γέννησης αλλά και στον προσφυγικό τόπο των συμπατριωτών μου– τον τρόπο ζωής και ειδικότερα ένδυσης αυτών των Ελλήνων. Δεύτερον, το Τας Τεπέ είναι μια περιοχή η οποία πρώτη ξεκίνησε τη μετανάστευση μαζί με λίγους κατοίκους του Καβακλί προς τον θεσσαλικό κάμπο, το 1906, ένα μεταναστευτικό ρεύμα που δεν

¹ Βλ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ 1932, τ. 6^{ος}, 24-28, 31-40.

² Βλ. ΚΩΦΟΣ 2001, 146-149· ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ 1970, 50-52.

³ Βλ. ΜΗΝΟΥΔΗ 2003, 21-24.

έχει καταγραφεί επίσημα⁴, αλλά και, τρίτον, ως περιοχή ιστορικά και ενδυματολογικά δεν έχει μελετηθεί μεμονωμένα. Γι' αυτό τον λόγο, έκρινα σημαντική την ενασχόλησή μου με την περιοχή του Τας Τεπέ, έχοντας κατά νου να καταγράψω την αρχή του μεταναστευτικού ρεύματος του 1906/1907, ιστορικά και ενδυματολογικά. Επίσης, σκοπός μου είναι να καταδείξω σχετικές ενδυματολογικές διαφορές μεταξύ των δύο περιοχών –Τας Τεπέ και Καβακλί– και να τις εντάξω σε ένα πλαίσιο ερμηνείας τους, αλλά και ο εντοπισμός ενδυματολογικών ομοιοτήτων μεταξύ τους, οι οποίες επιβεβαιώνουν τον κοινό τους πολιτισμό.

II. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η βασική θεωρητική μέθοδος που διέπει την εργασία είναι η ιστορικο-κοινωνική. Τα πολιτισμικά και συνεπώς λαογραφικά φαινόμενα θεωρούνται ιστορικά και κοινωνικά γεγονότα τα οποία συνέβησαν σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο. Η ερμηνεία αυτών των φαινομένων γίνεται με βάση τις συνθήκες ιστορικές και κοινωνικές που επικρατούσαν τη δεδομένη στιγμή που συνέβησαν. Η ερευνητική μου εργασία περιέλαβε τα εξής:

α. Βιβλιογραφική έρευνα

Ιστορικές πηγές. Στην ερευνητική μου εργασία σε βιβλιογραφικό επίπεδο, αναφορικά με την Ανατολική Ρωμυλία, σημαντικά βοηθήματα υπήρξαν τα εξής έργα: α) Δημήτριος Κ. Σαμσάρης, *Ο εξελληνισμός της Θράκης κατά την Ελληνική και Ρωμαϊκή αρχαιότητα*⁵, β) Κωνσταντίνος Α. Βακαλόπουλος, *Συνοπτική Ιστορία της Θράκης*⁶, γ) Αλέξιος Γ.Κ. Σαββίδης & Benjamin Hendrickx, *Εισαγωγή στη Βυζαντινή Ιστορία*⁷, δ) Χρήστος Χ. Χατζηιωσήφ, *Η Ιστορία της Ελλάδος του 20^{ου} αιώνα. 1900-1922 οι απαρχές*⁸, ε) Σπυρίδων Πλουμίδης, *Εθνοτική συμβίωση στα Βαλκάνια*⁹, στ) Ευάγγελος Κωφός, *Η Ελλάδα και το Ανατολικό Ζήτημα 1875-1881*¹⁰, ζ) Eric Hobsbawm & Terence Ranger, *Η επινόηση της παράδοσης*¹¹.

⁴ ΚΟΤΖΑΓΕΩΡΓΗ & ΚΑΖΑΜΙΑΣ 1999, 144-150.

⁵ Βλ. ΣΑΜΣΑΡΗΣ 1980.

⁶ Βλ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ 1994, 4-9.

⁷ Βλ. ΣΑΒΒΙΔΗΣ & HENDRICKX 2003, 43-59, 97-100.

⁸ Βλ. ΣΚΟΠΙΕΤΑ 2006, 12-14, 15-21.

⁹ ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ 2006, 360-362.

¹⁰ ΚΩΦΟΣ 2001, 181-202.

¹¹ Βλ. HOBBSAWM & RANGER 2004, 22-24.

Άλλες ιστορικές και λαογραφικές πηγές. Στην παρούσα έρευνα και μελέτη της περιοχής Ανάβρα Καρδίτσας συμβουλευτήκα το έργο του Γ.Ι. Ακρίβου, *Η Ανάβρα του σήμερα και το Τσαμάσι του χθες*, το οποίο προσφέρει πολύτιμα και αναλυτικά δημογραφικά στοιχεία και αρχεία του κράτους, σχετικά με την επίδοση κλήρου γης στους πρόσφυγες του Τας Τεπέ και Καβακλί και ντόπιους της Ανάβρας¹².

Εξίσου πολύτιμη ήταν και η βοήθεια του έργου της Θεοδώρας Σπ. Μηνούδη, *Θράκη. Οι αντίλαλοι της Ανατολικής Ρωμυλίας*¹³, που μου προσέφερε στοιχεία ιστορικά για την Ανατολική Ρωμυλία και Θράκη, χωρίς να αναλωθώ σε λεπτομέρειες ιστορικών γεγονότων. Επιπλέον, η Μηνούδη στο ίδιο έργο της αναφέρεται προσεχτικά και με αξιόπιστες περιγραφές στη μορφολογία των γυναικείων και ανδρικών ενδυμάτων της Ανατολικής Ρωμυλίας – Καβακλί, και ακόμη πλαισιώνει τα κείμενά της με τεκμηριωτικό και φωτογραφικό υλικό, το οποίο πολλά μου προσέφερε για τις ενδυματολογικές συγκρίσεις μεταξύ των περιοχών Τας Τεπέ, Καβακλί και Βουλγαρίας. ”

Όμως, για την καλύτερη προσέγγιση του Καβακλί ενδυματολογικά, έλαβα υπόψη μου το πληροφοριακό υλικό που προσφέρει η εργασία των Β. και Γ. Πραντσίδη «Οι παραδοσιακές φορεσιές από το Καβακλί της Ανατολικής Ρουμυλίας (Βόρειας Θράκης)»¹⁴.

Πριν λίγα χρόνια, τέλος, ο δάσκαλος Κώστας Αθ. Ζησόπουλος εξέδωσε το πνευματικό του πόνημα με τίτλο *Οι πρόσφυγες της Ανατολικής Ρωμυλίας*¹⁵. Στο έργο αυτό βρήκα επίσης σημαντικό αφηγηματικό, ιστορικό και φωτογραφικό υλικό γενικά για την εγκατάσταση των προσφύγων από την Ανατολική Ρωμυλία στη Θεσσαλία και ειδικά για την Ανάβρα Καρδίτσας, τα οποία με βοήθησαν να διασταυρώσω πληροφορίες που απεκόμισα από τις συνεντεύξεις των πληροφορητών μου από την Ελλάδα. ”

Δημοσιεύματα στον τύπο. Όσον αφορά τα δημοσιεύματα στον τύπο έλαβα υπόψη μου ένα ιστορικό αφιέρωμα με τη μορφή ένθετου της εφημερίδας *Ελεύθερος Τύπος* της 26.01.2008, πλούσιο σε φωτογραφικό υλικό με τίτλο *Οι πατρίδες των Ελλήνων, Ανατολική Θράκη – Ανατολική Ρωμυλία*, που αποτελεί τον Γ΄ τόμο της συλλογικής έκδοσης *Λευκώματα* με συγγραφέα τον Θεόδωρο Καρζή¹⁶. Σε αυτό το λεύκωμα διασταύρωσα στοιχεία των πληροφορητών μου για τα δρώμενα της εποχής του 1880 και εξής, καθώς και εισήγαγα φωτογραφικό υλικό από ζωγραφική αναπαράσταση των ιστορικών γεγονότων και διωγμών στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και εξής.

¹² Βλ. ΑΚΡΙΒΟΣ 1999. Ο κ. Γ.Ι. Ακρίβος εργάστηκε ως υπάλληλος στα Γενικά Αρχεία του Κράτους και είχε άμεση πρόσβαση στο συγκεκριμένο υλικό.

¹³ ΜΗΝΟΥΔΗ 2003, 21-24.

¹⁴ ΠΡΑΝΤΣΙΔΗΣ & ΠΡΑΝΤΣΙΔΗ 2000.

¹⁵ ΖΗΣΟΠΟΥΛΟΣ 2006.

¹⁶ ΚΑΡΖΗΣ 2008.

Πρακτικά συνεδρίων. Αρκετά πολύτιμα υπήρξαν τα στατιστικά στοιχεία στη εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με τις πληθυσμιακές καταγραφές στην Ανατολική Ρωμυλία (πριν και μετά τους διωγμούς) των Ελλήνων, που μου προσέφερε η έκδοση του Ιδρύματος Μελετών Χερσονήσου του Αίμου και της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Συλλόγων Ανατολικής Ρωμυλίας με τίτλο *Οι Έλληνες της Βουλγαρίας*¹⁷.

Επίσης, σχετικά με την περιγραφή της ενδυμασίας του Καβακλί –ανδρικής, γυναικείας και παιδικής– βοήθημά μου υπήρξε η έκδοση *Ενδυματολογικά 1. Πρακτικά πρώτου κύκλου μαθημάτων του Εθνικού Αρχείου Ελληνικής Παραδοσιακής Ενδυμασίας*, από το Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα¹⁸.

β. Αρχειακή έρευνα

Η δική μου «αρχειακή» έρευνα είχε έναν έμμεσο χαρακτήρα, με την έννοια ότι αποθησαύρισα επίσης αρχειακό υλικό από το δημοσιευμένο έργο του Γ.Ι. Ακρίβου *Η Ανάβρα του σήμερα και το Τσαμάσι του χθες. Ιστορική εξέταση του Δήμου Ταμασίου και της παλαιάς επαρχίας Καβακλή*¹⁹.

γ. Επιτόπια έρευνα – συνεντεύξεις – προφορικός λόγος

Η επιτόπια έρευνα υπήρξε το τρίτο στάδιο της ερευνητικής εργασίας μου και πραγματοποιήθηκε αφού προηγουμένως είχα μελετήσει καλά την παραπάνω βιβλιογραφία και αφού είχα οργανώσει στον βαθμό του δυνατού, την επίσκεψή μου στη νοτιοανατολική Βουλγαρία.

Προφορικές μαρτυρίες. Η συγκομιδή της επιτόπιας έρευνας έδωσε ηχογραφημένες και απομαγνητοφωνημένες σε ηλεκτρονική μορφή συνεντεύξεις που μου παραχώρησαν τον Αύγουστο του 2005 τρεις υπερήλικες γυναίκες Ελληνίδες στο Νεσέμπερ της Ανατολικής Βουλγαρίας. Μου μετέφεραν κοινωνικά και ιστορικά γεγονότα όπως τα βίωσαν οι ίδιες από την ανταλλαγή πληθυσμών του 1922 κι εξής αλλά και αναμνήσεις από ακούσματα των γονέων και παππούδων τους για τις προηγούμενες δεκαετίες, από το 1890 έως και το 1918. Είναι πολύ ενδιαφέροντα τα όσα μαρτυρούν για τη συμβίωσή τους με Βούλγαρους και «Μακεδονίτες». Άλλοι τρεις πληροφορητές στην Ελλάδα, εκ των οποίων η γιαγιά μου σε μεγάλη ηλικία, μου προσέφεραν αφηγήσεις για τα παιδικά τους βιώματα στον τόπο της εγκατάστασής τους στην Ανάβρα Καρδίτσας. Επιπλέον, οι

¹⁷ Βλ. ΚΟΤΖΑΓΕΩΡΓΗ & ΚΑΖΑΜΙΑΣ 1999, 144-150.

¹⁸ Βλ. ΠΟΛΙΤΟΥ & ΚΟΝΤΑΡΑΣ 2000.

¹⁹ ΑΚΡΙΒΟΣ 1999.

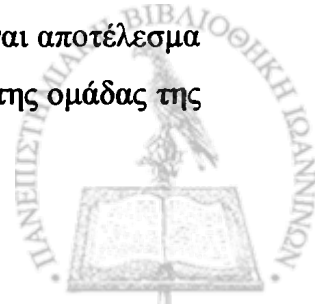
πληροφορητές μου στην Ελλάδα μου προσέφεραν αφηγήσεις από αναμνήσεις και ακούσματα των γονέων και παππούδων τους, ως προς τις συνήθειες και τα ήθη τους, τις δυσκολίες και τον ρατσισμό που βίωσαν, ερχόμενοι στην Ελλάδα ως «πρόσφυγες».

Όλα τα ιστορικά και κοινωνικά γεγονότα που μου ανέφεραν οι πληροφορητές μου επιβεβαιώνονται από τις ιστορικές πηγές και γι' αυτό άλλωστε έχω παρεμβάλλει σε αρκετά σημεία της εργασίας αυτά τα μέρη των συνεντεύξεων που σχετίζονται απόλυτα με ό,τι παραθέτω κοινωνικο-ιστορικά. Στο τέλος της εργασίας παραθέτω σε παράρτημα ολοκληρωμένες τις συνεντεύξεις των πληροφορητών μου, καθώς και τα προσωπικά τους στοιχεία. Ένα μεγάλο μέρος της παρούσας μελέτης, το παράρτημα των συνεντεύξεων όπως και το φωτογραφικό υλικό ανήκουν στο προσωπικό μου αρχείο και έχουν διασφαλιστεί νομικά, κατόπιν δικού μου αιτήματος.

Φωτογραφικό υλικό. Στο πλαίσιο της επιτόπιας έρευνας συγκέντρωσα και το φωτογραφικό υλικό που χρησιμοποίησα στον βασικό κορμό αυτής της εργασίας ανήκει στο προσωπικό μου αρχείο και είναι καθόλα πρωτότυπο, δηλαδή προέκυψε από την προσωπική μου επιτόπια έρευνα στην Ανατολική Βουλγαρία το 2005, στο μουσείο της Ν. Λεύκης Νίκαιας, αλλά και από την παρουσία μου στο Α' Πανελλήνιο Αντάμωμα Καβακλιωτών στη Φιλιππούπολη Λάρισας, καθώς και στον εορτασμό της Αγίας Τριάδας στην Κουιάδα Λάρισας (2006). Το ίδιο ισχύει και για το υπόλοιπο υλικό που παραθέτω στο φωτογραφικό παράρτημα, όπου ο αναγνώστης μπορεί να δει με κάθε λεπτομέρεια βουλγαρικές ενδυμασίες αντρικές και γυναικείες, της περιοχής της Ανατολικής Ρωμυλίας και να προβεί σε συγκρίσεις με τις ελληνικές και σε συμπεράσματα.

Το φωτογραφικό υλικό που προέρχεται από φορεσιές εκτεθημένες σε προθήκες, είναι από το Λαογραφικό Μουσείο του Νεσέμπερ και έχουν εκδοθεί μόνο κατόπιν άδειας που μου παραχωρήθηκε από τους υπεύθυνους, χάρη στην παρουσία της κυρίας Μπαίτσεβα Τόνιας που με συνόδευσε σε ό,τι χρειάστηκε στο ταξίδι μου στη Βουλγαρία.

Σε ορισμένα σημεία της εργασίας επιχειρείται και μια σχετική σύγκριση μεταξύ των ρυθμών και αξιών των δύο κοινωνιών δηλαδή της κοινωνίας των αρχών του 19^{ου} αιώνα και αυτής των αρχών του 20^{ου} αιώνα. Αυτό το γεγονός γεννά το ερώτημα, πού σταματάει η *προσαρμοστικότητα* μιας κοινωνίας σε νέα στοιχεία και πού ξεκινά μια παράδοση που λέγεται *επινοημένη*; Δεν πιστεύω ότι είναι ευδιάκριτα τα όρια της προσαρμοστικότητας και της επινοημένης παράδοσης, διότι όλες οι παραδόσεις αλληλεπιδρούνται σε μεγάλο ή μικρό βαθμό, κι αν το ψυχικό σθένος μιας ομάδας δεν είναι έντονο για να συγκρατήσει τα δικά της προϋπάρχοντα στοιχεία, αυτό είναι αποτέλεσμα της στάσης ζωής των ίδιων των μελών της ομάδας που «βάλλεται» παρά ευθύνη της ομάδας της οποίας τα στοιχεία είναι επικρατέστερα.

Εκείνο που θα πρέπει να τονιστεί είναι ότι οι παραδόσεις δεν αποτελούν το φυσικό γνώρισμα μιας ομάδας αλλά είναι κατασκευασμένες από τα ίδια τα μέλη της ομάδας και η επανάληψη βοηθά στην απομνημόνευσή τους και στην απομνημόνευση των στοιχείων της που θα μπορούσαν να ορίσουν την ταυτότητα μιας ομάδας.

Τέλος, η σημασία ορισμού της ταυτότητας μιας ομάδας έχει εξασθενήσει επιστημονικά, καθώς στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης προκύπτει η ανάγκη για σεβασμό στη διαφορετικότητα των κοινωνικών ομάδων παρά η ανάγκη για διάκριση της μιας από την άλλη. Θεωρώ ότι κανείς δεν αλλάζει ταυτότητα παρά μόνο συνήθειες, όπως και κανείς δεν αλλάζει την κοινωνική του καταγωγή παρά μόνο την κοινωνική του θέση.

Καθώς, λοιπόν, ο διαχωρισμός των κοινωνιών σήμερα είναι περισσότερο ταξικός, οι κοινωνίες έχουν περισσότερο ανάγκη τον αλληλοσεβασμό, την αξιοπρέπεια και την τήρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων παρά την αποσαφήνιση της ταυτότητάς τους μέσω των γνήσιων ή επινοημένων παραδόσεων.

Επομένως, πιστεύω ότι οποιαδήποτε προσπάθεια διάκρισής τους σε γνήσια και επινοημένη παράδοση²⁰ είναι ανώφελη, καθότι είναι μονόπλευρη προσέγγιση στην έννοια του έθνους και παραποίηση της έννοιας εθνικισμός. Το έθνος είναι ζωντανός οργανισμός (μέλη μιας κοινωνίας), είναι σκέψη, τρόπος ζωής, στάση ζωής και κοινά βιώματα-παρελθόν. Έθνος δεν είναι μηχανισμός αξιοκρατίας σε σχέση με τις υπόλοιπες κοινωνικές ομάδες, ούτε διάκριση σε «ψεύτικους» και «γνήσιους» ιστορικά λαούς. Εξάλλου, επιστήμες όπως η αρχαιολογία, η ανθρωπολογία και η λαογραφία μπορούν με τα ευρήματά τους να επιβεβαιώσουν και να στηρίξουν την ιστορική γνησιότητα ή μη γνησιότητα μιας ομάδας.

III. ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Τα ελάχιστα δημογραφικά και ιστορικά στοιχεία που μπόρεσα να αντλήσω για το Τας Τεπέ, τα συγκέντρωσα από τον συλλογικό τόμο *Οι Έλληνες της Βουλγαρίας. Ένα ιστορικό τμήμα του περιφερειακού Ελληνισμού*²¹. Για το Τας Τεπέ δεν υπάρχουν ιδιαίτερες ιστορικές καταγραφές, παρά μόνο απλές αναφορές στον αριθμό των οικογενειών του (80 στο σύνολο) οι οποίες πρώτα μετακινήθηκαν εσωτερικά προς το Καβακλί – μια διαμονή που κράτησε λίγους μήνες του 1906 και έπειτα μαζί με αρκετούς Καβακλιώτες μετανάστευσαν το ίδιο έτος (1906) στην Ανάβρα Καρδί-

²⁰ Βλ. HOBBSAWM & RANGER 2004, 22-24.

²¹ Βλ. ΚΟΤΖΑΓΕΩΡΓΗ 1999.

τας²². Το 1908 καταγράφεται η δεύτερη μαζική και ολοκληρωτική μετακίνηση Καβακλιωτών της επαρχίας Κιζίλ-Αγάτς (πρωτεύουσα του Καβακλί από το 1901) στο χωριό Ανάβρα²³ καθώς και σε άλλα χωριά της Θεσσαλίας, με αποτέλεσμα να αντιμετωπίσω σοβαρή έλλειψη στοιχείων για το Τας Τεπέ, που τελικά φέρεται ως χωριό «φάντασμα» που υπήρξε και δεν υπήρξε.

Στην παρούσα μελέτη προσπαθώ να καταγράψω την ενδυματολογική πραγματικότητα των Ελλήνων από το Τας Τεπέ και το Καβακλί στην Ανάβρα Καρδίτσας, μια πορεία που ξεκινά από την Ανατολική Ρωμυλία στα τέλη του 19^{ου} αιώνα (1888) και φτάνει ως τα χρόνια του Μεσοπολέμου (έως το 1950) στον τόπο εγκατάστασης αυτών των Ελλήνων ως προσφύγων πλέον, στην Ανάβρα Καρδίτσας. Η απουσία ιστορικών στοιχείων αλλά κυρίως ενδυματολογικής καταγραφής της φορεσιάς του Τας Τεπέ, με ώθησαν το 2005 να ταξιδέψω με δικές μου εξολοκλήρου δαπάνες στην Ανατολική Βουλγαρία και να γνωρίσω τους κατάλληλους ανθρώπους, προκειμένου να βρω το απαραίτητο υλικό για να στηρίξω την παρούσα έρευνα-μελέτη.

Ένα βασικό πρόβλημα στην έρευνα που ξεκίνησα το 2005 ήταν η έλλειψη φωτογραφικού υλικού που θα φανέρωνε ομοιότητες και διαφορές μεταξύ της καβακλιώτικης ενδυμασίας και της ενδυμασίας του Τας Τεπέ, ανδρικής και γυναικείας. Εξάλλου, είναι γνωστός ο κορμός της καβακλιώτικης φορεσιάς και των δύο φύλων, αλλά το ενδιαφέρον ήταν να εντοπιστούν τυχόν διαφορές με εκείνη του Τας Τεπέ, διότι το Τας Τεπέ είναι μια αγροτική περιοχή, λιγότερο αστική, με επιρροές και από το Καβακλί αλλά πιθανόν και από τις φορεσιές της ευρύτερης περιοχής.

IV. ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

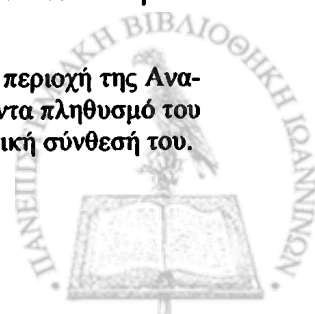
Η εργασία μου χωρίζεται σε δύο μέρη.

Στο πρώτο κεφάλαιο του Πρώτου Μέρους παρουσιάζονται συνοπτικά στοιχεία σχετικά με την εμφάνιση των Βουλγάρων στη Χερσόνησο του Αίμου και τη θέση τους στην περιοχή νοτιοανατολικά της Βουλγαρίας (Β. Θράκη) κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Στο ίδιο κεφάλαιο γίνεται αιτιολόγηση της ονομασίας της περιοχής *Ρωμυλία* και παρουσιάζονται πληθυσμιακά στοιχεία της περιοχής επί Τουρκοκρατίας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναδεικνύονται οι συνθήκες συνοίκησης Ελλήνων, Βουλγάρων και Τούρκων στην Ανατολική Ρωμυλία μετά τη Συνθήκη του Βερολίνου (Ιούλιος 1878). Παρεμβάλλονται σχετικά κομμάτια συνεντεύξεων των πληροφορητών μου που επιβεβαιώνουν τα ιστορικά

²² ΚΟΤΖΑΓΕΩΡΓΗ & ΚΑΖΑΜΙΑΣ 1999, 144-146. Σύμφωνα με τα στοιχεία απογραφής του 1900 στην περιοχή της Ανατολικής Ρωμυλίας, το ελληνικό στοιχείο της επαρχίας Καβακλί ενσωματώθηκε στον ήδη υπάρχοντα πληθυσμό του νομού Πύργου, διευρύνοντας τα όρια του νομού χωρίς να μεταβληθούν ισορροπίες στην εθνολογική σύνθεσή του.

²³ ΚΟΤΖΑΓΕΩΡΓΗ & ΚΑΖΑΜΙΑΣ 1999, 156-157.

στοιχεία. Συμπληρωματικά, καταγράφονται τμηματικά οι περιφέρειες των ελληνικών κοινοτήτων όπως διαμορφώνονται στην περιοχή της Θράκης από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και εξής. Καταγράφονται οι περιφέρειες Καβακλί, Φιλιππούπολης, Πύργου και Βάρνας. Μετά το ολοκαύτωμα της Αγκιάλου (1885) αναφέρονται οι πρώτες μετακινήσεις πληθυσμών από τη Θράκη στη Θεσσαλία, με πρωτοπόρα τη μετακίνηση του 1906, του πληθυσμού του χωριού Τας Τεπέ και μερικών Καβακλιωτών προς τη Θεσσαλία, και συγκεκριμένα στην Ανάβρα Καρδίτσας, στις οποίες περιοχές επικεντρώνεται και η παρούσα εργασία. Οι συνεντεύξεις που παρεμβάλλονται δίνουν στοιχεία για την καθημερινότητα στο πλαίσιο της προαναφερθείσας συνοίκησης, καθώς και για την ψυχολογία του προσφυγικού πλήθους που εισήλθε στον ελλαδικό χώρο από το 1906 και εξής. Στο ίδιο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι Έλληνες της Βουλγαρίας, οι «εναπομείναντες», που δεν μπήκαν στη διαδικασία της πληθυσμιακής μετακίνησης και ο τρόπος που έως σήμερα προσπαθούν να διασώσουν ό,τι ελληνικό στοιχείο τους έχει απομείνει, τη γλώσσα.

Το τρίτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στην πληθυσμιακή εγκατάσταση των προσφύγων της Ανατολικής Ρωμυλίας, με στοιχεία που αφορούν ειδικά στους νομούς Λάρισας και Καρδίτσας μέχρι τον Απρίλιο του 1907. Αναφέρεται η οικονομική ενίσχυση που δέχτηκαν οι Καβακλιώτες πρόσφυγες στο Τσαμάσι (Ανάβρα Καρδίτσας) και παρουσιάζεται η νομική διευθέτηση για τη μόνιμη εγκατάσταση Καβακλιωτών στη Θεσσαλία τον Απρίλιο του 1907, καθώς και η διανομή κλήρου γης. Στις 13 Μαρτίου 1908 πραγματοποιείται η κλήρωση για τη διανομή γης ανά κατηγορία δικαιούχου. Παρουσιάζονται αναλυτικά όλες οι σχετικές διατάξεις. Πολύτιμος αρωγός σε αυτή την καταγραφή υπήρξε το έργο του Γ.Ι. Ακριβού *Η Ανάβρα του σήμερα και το Τσαμάσι του χθες*.²⁴ Επιπλέον, αναδεικνύεται μια άλλη πλευρά σχετική με τα προσφυγικά σκάνδαλα που προέκυψαν από τη διανομή κλήρου γης. Για το τέλος αυτής της ιστορικής διαδρομής άφησα τη ζωή και καθημερινότητα των Ελλήνων Θρακιωτών και Μικρασιατών που ξαναγύρισαν στη Βουλγαρία και παρέμειναν στα παράλια του Πύργου από το 1918 και εξής.

Τα ιστορικά γεγονότα που αφορούν στην Ανατολική Ρωμυλία από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και εξής, και έπειτα στην Ανάβρα Καρδίτσας, από το πρώτο κύμα μετανάστευσης 1906 καθώς και τα χρόνια του Μεσοπολέμου έως και σήμερα, στόχο έχουν να διευκρινίσουν στο μέγιστο δυνατό τα αίτια προβολής συμπεριφορών που οδήγησαν το προσφυγικό ρεύμα στην Ελλάδα, καθώς επίσης επίσημα έγγραφα από τα Γενικά Αρχεία του Κράτους μαρτυρούν τις συνθήκες εγκατάστασης των προσφύγων στην Ανάβρα Καρδίτσας και την περίπτωση διανομής κλήρου σε ντόπιους και πρόσφυγες.

²⁴ Βλ. ΑΚΡΙΒΟΣ 1999.

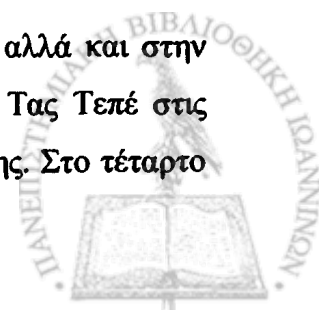
Στο Δεύτερο Μέρος εξετάζεται η *μορφολογία* των γυναικείων, παιδικών και ανδρικών ενδυμάτων του Τας Τεπέ, με λεπτομερείς περιγραφές των τμημάτων τους πάντα σε συνάρτηση με την περιφέρεια Καβακλί, όπου καθορίζεται η λειτουργία αυτών στον τόπο προέλευσής τους, το Τας Τεπέ, η επιβίωση αυτών στον τόπο εγκατάστασής τους, την Ανάβρα Καρδίτσας, την εγκατάλειψη των παραδοσιακών ενδυμάτων στον ίδιο χώρο και την αναβίωση και μνήμη του παρελθόντος μέσω αυτών στην Ανάβρα Καρδίτσας.

Στην αρχή του πρώτου κεφαλαίου «Λειτουργία», για πρώτη φορά παρουσιάζονται και περιγράφονται –πάντα συγκριτικά με το Καβακλί– η γυναικεία γιορτινή ενδυμασία ηλικιωμένης. Ομοίως, στο ίδιο κεφάλαιο παρουσιάζεται και περιγράφεται συγκριτικά με το Καβακλί η γαμπριάτικη φορεσιά νεαρού άνδρα της αγροτικής περιοχής Τας Τεπέ (Σμόλιαν) με την υποστήριξη πλούσιου φωτογραφικού υλικού.

Στο δεύτερο κεφάλαιο «Επιβίωση», η φορεσιά του Τας Τεπέ τοποθετείται στον νέο τόπο εγκατάστασης των προσφύγων, την Ανάβρα Καρδίτσας, όπου εντοπίζονται στοιχεία αφομοίωσής της από την επιβλητική φορεσιά του Καβακλί, που επισφράγιζε με την παρουσία της την προέλευση των προσφύγων στην Ανάβρα. Δεν χωρούσε πλέον αμφισβήτηση περί της ταυτότητας αυτών των προσφύγων, διότι όλοι πια χαρακτηρίζονταν Βουλγαροπρόσφυγες-Καβακλιώτες, και ως ήταν από το Τας Τεπέ με φορεσιά πλέον Καβακλιώτικη.

Στο τρίτο κεφάλαιο, η περίοδος του Μεσοπολέμου παρουσιάζει την *Εγκατάλειψη* ως επί το πλείστον της γυναικείας αλλά και της ανδρικής παραδοσιακής φορεσιάς στον τόπο εγκατάστασης των προσφύγων, στην Ανάβρα Καρδίτσας. Αυτή η εγκατάλειψη ήταν απόρροια κοινωνικοπολιτικών συνθηκών και, κυρίως, της διαμόρφωσης μιας νέας, κοσμοπολίτικης συνείδησης γύρω από την έννοια του μοντέρνου, που διακατείχε την καθημερινότητα κατεξοχήν των γυναικών, και έπειτα των ανδρών. Στις αγροτικές περιοχές το στοιχείο της εγκατάλειψης της παραδοσιακής φορεσιάς βρήκε σύμμαχο την πιο ουσιαστική και πρακτική πλευρά της ζωής, που ήταν η διευκόλυνση των κινήσεων του σώματος για να εκτελεστούν οι αγροτικές εργασίες. Φυσικά, ουσιαστικό ρόλο στην εγκατάλειψη των παραδοσιακών σχημάτων έπαιξαν και οι ιδιαίζουσες κλιματολογικές συνθήκες του θεσσαλικού κάμπου, ο βαρύς χειμώνας αφενός και οι υψηλές θερμοκρασίες του καλοκαιριού αφετέρου. Το φωτογραφικό υλικό που παρεμβάλλεται εδώ, είναι επίσης πρωτότυπο και προέρχεται από την επιτόπια έρευνα μου στο λαογραφικό μουσείο του δημοτικού σχολείου Νέας Λεύκης Νίκαιας (Λάρισα), το έτος 2005, καθώς και από το προσωπικό φωτογραφικό αρχείο της Κωνσταντίας Νάτσιου, γιαγιάς μου και βασικής πληροφορήτριάς μου.

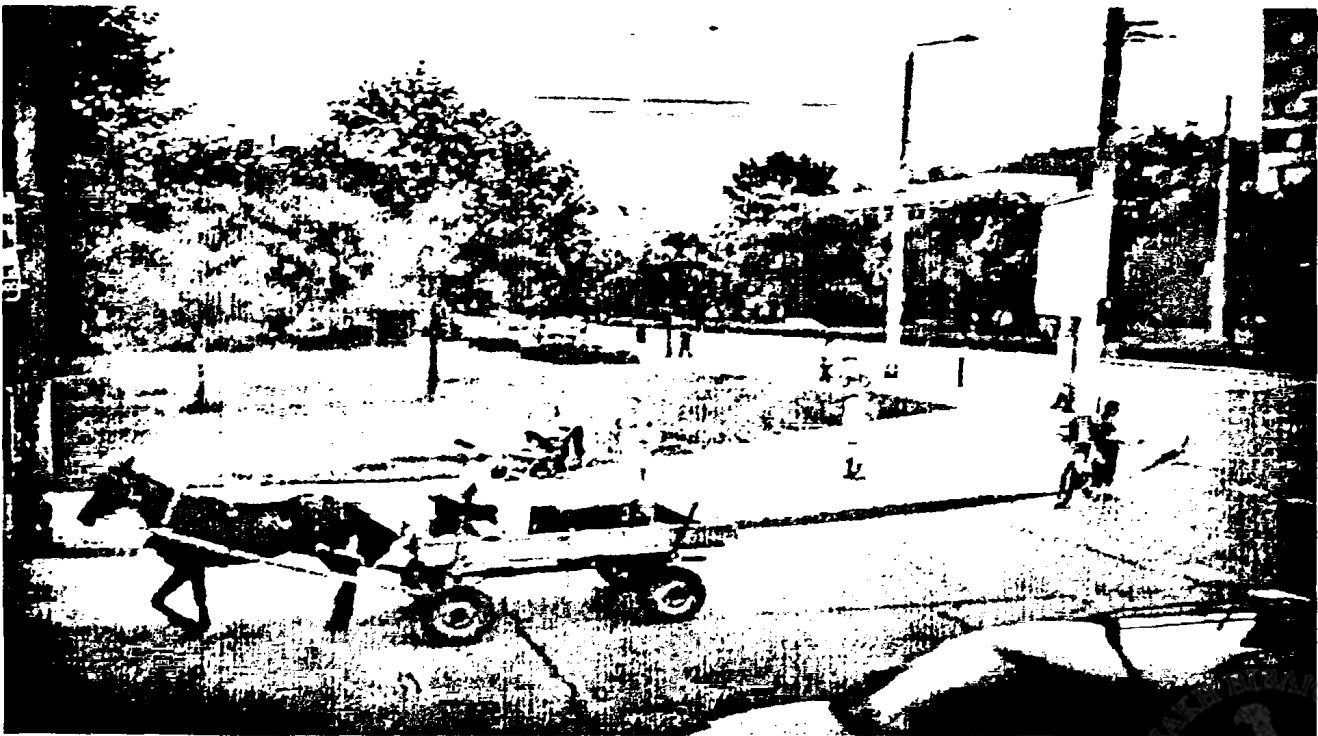
Μια σειρά από δρώμενά στον χώρο της Ανατολικής Βουλγαρίας σήμερα αλλά και στην Ανάβρα Καρδίτσας αποτέλεσαν λόγους εξέτασης της θέσης της φορεσιάς του Τας Τεπέ στις μνήμες των ανθρώπων σήμερα και τη διαχείριση αυτής της μνήμης και αναβίωσης. Στο τέταρτο

κεφάλαιο γίνεται, λοιπόν, αναφορά σε τοπικούς συλλόγους σε Ελλάδα και Βουλγαρία που συμβάλλουν καταλυτικά στη διατήρηση της μνήμης του παρελθόντος με την αναβίωση της φορεσιάς του Τας Τεπέ-Καβακλί, των παλαιών εθίμων, κυρίως σε περιόδους εορτών και με την πρακτική των πανηγυριών τους θερινούς μήνες σε καθορισμένες κατά τόπους ημερομηνίες. Παρουσιάζω περιγραφικά τη διαδικασία τέλεσης τριήμερων εκδηλώσεων του *Πρώτου Πανελληνίου Ανταμώματος Θρακιωτών* στη Φιλιπούπολη Λάρισας τον Σεπτέμβριο του 2006. Το φωτογραφικό υλικό και η περιγραφή των δρώμενων έγινε κατόπιν προσωπικής μου παρουσίας στον χώρο διεξαγωγής των εκδηλώσεων τη δεδομένη χρονική στιγμή, και ενισχύθηκε και από την καταγραφή ηχητικών ντοκουμέντων των παραδοσιακών ασμάτων που πλαισίωσαν τις εκδηλώσεις.

Γίνεται ακόμη αναφορά στην προσπάθεια διάσωσης και φύλαξης αυθεντικών παραδοσιακών ενδυμάτων όλης της Ανατολικής Ρωμυλίας και κυρίως του Τας Τεπέ-Καβακλί, τα οποία παρουσιάζονται στο ευρύ κοινό, φορεμένα από τους ιδιοκτήτες τους κατά τη διάρκεια πολιτιστικών χορευτικών εκδηλώσεων.

Η εργασία ολοκληρώνεται με τις επιλογικές παρατηρήσεις και τα συμπεράσματα και ακολουθούν επιπροσθέτως α) Γλωσσάρι ενδυματολογικών όρων που χρησιμοποιήθηκαν στην εργασία, β) πίνακας βιβλιογραφίας και δύο παραρτήματα, εκ των οποίων το πρώτο (I) περιλαμβάνει το φωτογραφικό υλικό που έδωσε η ερευνητική εργασία και το δεύτερο (II) παράρτημα απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις με τους πληροφορητές μου.

ΕΙΚΟΝΑ 1: Σόφια Βουλγαρίας, αρχές Αυγούστου 2005.
Το μεταβατικό στάδιο από το ανατολικό μπλοκ στην Ευρώπη

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

Ο χώρος και οι άνθρωποι
στην Ανατολική Ρωμυλία
από τα τέλη του 5^{ου} αιώνα
έως τις αρχές του 20^{ου} αι.
και στην Ανάβρα Καρδίτσας
από το 1907 έως το 1925

ΟΙ ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΑ ΘΡΑΚΗ

Ι. Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΩΝ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ ΣΤΗ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟ

Στα τέλη του 5^{ου} αι. μ.Χ. εμφανίζονται οι Πρωτοβούλγαροι. Αυτοί υπήρξαν οι πρόγονοι των Βουλγάρων, που ξεκινώντας από τη Μογγολία και διασχίζοντας τις ασιατικές εκτάσεις, αναμίχθηκαν με σλαβικά φύλα και έπειτα από πολλές εγκαταστάσεις, φθάνουν στις εκβολές του Δούναβη, και οριστικοποιούν τη γεωγραφική θέση τους στη Μοισία, τη σημερινή Βόρεια Βουλγαρία. Στη Μοισία οι αυτόχθονες λαοί ήταν Θράκες –η Θράκη πριν τα μέσα του 5^{ου} αι. μ.Χ. ονομαζόταν Πάνιον–, Ιλλυριοί και λίγοι Σλάβοι, οργανωμένοι σε μικρές φυλές, τα *μπαϊράκια*, από τις οποίες μόνο δύο εξολοθρεύτηκαν από τους Βούλγαρους διότι αντιστάθηκαν, ενώ οι υπόλοιποι συγχωνεύτηκαν με τους νεοφερμένους Πρωτοβούλγαρους και συγκρότησαν μετά από πολλά χρόνια ένα έθνος. Επομένως, οι σημερινοί Βούλγαροι δεν αποτελούν καθαρόαιμο έθνος Σλάβων, αλλά ένα συνώνθλημα Πολωνών, Σέρβων, Τσέχων, Σλάβων και Μογγόλων¹.

Τον 6^ο αι. μ.Χ. ο Κωνσταντίνος Πωγωνάτος, αυτοκράτορας του Βυζαντίου, αδυνατεί να εκδιώξει από τη Βόρεια Θράκη τους επιδρομείς Βουλγάρους, αναγκάζεται να παραχωρήσει την περιοχή Δοβρουτσά σε αυτούς και να αναγνωρίσει ως βασιλιά τους τον Ασπαρούχ, οπότε και σήμανε την αρχή του βουλγαρικού κράτους. Από τότε λοιπόν, οι συγκρούσεις Ελλήνων-Βουλγάρων ήταν συνεχείς και η Φιλιππούπολη ήταν στο επίκεντρο των συγκρούσεων. Το 1363 η Θράκη κατακτάται από τους Τούρκους. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία ήταν έρμαιο των Τούρκων από το 1374².

Δίχως αμφιβολία και ως προϋπόθεση των μεταγενέστερων εξελίξεων, η έναρξη του *Τανζιμάτ* το 1839 μπορεί να θεωρηθεί ορόσημο για την εξέλιξη και την αναδιοργάνωση των μειονοτήτων της Ανατολικής Ρωμυλίας³. Η ισονομία και η ανεξιθρησκία πριν το 1839, στο πλαίσιο της οθωμανικής κυριαρχίας, υπήρξαν έννοιες ανύπαρκτες και επιλήψιμες για όποια εθνοτική ομάδα

¹ Βλ. ΣΑΒΒΙΔΗΣ & HENDRICKX 2003, 43-59, 97-100.

² Βλ. ΜΗΝΟΥΔΗ 2003, 21-24.

³ ΒΕΡΕΜΗΣ 1977, 168-171.

ΕΙΚΟΝΑ 2: Ανάγλυφος γυναικείες μορφές, επάνω σε μαρμαρίνη τόμβη, σε στάση $\frac{3}{4}$ και ιμφάκι, πιθανόν «νύμφες», περίπου 6^{ος} αι. μ.Χ. (Μουσείο Φιλιππουπόλης)

τις αναζητούσε ή τις διεκδικούσε⁴. Ωστόσο, με την αρχή του μεταρρυθμιστικού έργου (τανζιμάτ) και τη συνέχεια της επιβολής του, περί το 1856, ως *Χάτι Χουμαγιόν*, η ορθόδοξη εκκλησία και το Οικουμενικό Πατριαρχείο προσπάθησαν για το καλύτερο δυνατό των συνθηκών διαβίωσης του ελληνισμού της Ανατολικής Ρωμυλίας. Άλλωστε, η σημαντικότερη αναδιοργάνωση των τριών μη μουσουλμανικών μιλέτ (θρησκευμάτων) της οθωμανικής αυτοκρατορίας δηλαδή του ελληνορθόδοξου ή ελληνορωμαίικου (*Ρουμ μιλέτ*), του γρηγοριανο-αρμενικού (*Έρμενί μιλέτ*) και του εβραϊκού μιλέτ (*Γιαχόντ τατφασί* ή *Μεσεβί μιλέτ*) είχε επέλθει με αυτό το διάταγμα (*χάτι*) του 1856⁵.

Εξειδικεύοντας τα ανωτέρω, υπογραμμίζουμε ότι το πρώτο μεταρρυθμιστικό διάταγμα ήταν το *Χάτι Σερφ* (*Hatt-ı Serif*) (1839), το οποίο εξέδωσε ο Μαχμούτ Β' στο πλαίσιο του μεταρρυθμιστικού έργου που θέλησε να εφαρμόσει στην Αυτοκρατορία με την ονομασία *Τανζιμάτ* («εντυχής οργάνωση»)⁶. Θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι, το τανζιμάτ συνδεόταν ευρύτερα με το ανατολικό ζήτημα για τη διαμόρφωση του μέλλοντος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας⁷. Τη δεύτερη φάση αυτού του έργου ανέλαβε να συνεχίσει ο διάδοχος στον θρόνο και γιος του Αμπντούλ Μετζίτ Α', ο 31^{ος} Σουλτάνος. Λίγο πριν υπογραφεί, μάλιστα, η συνθήκη ειρήνης μεταξύ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της Ρωσίας που θα έδινε τέλος στον Κριμαϊκό πόλεμο (1853-1856) εκδόθηκε ένα δεύτερο μεταρρυθμιστικό διάταγμα, το *Χάτι Χουμαγιόν* (*Hatt-ı Humayun*) στις 18 Φεβρουαρίου 1856, έπειτα από πίεση που άσκησαν στην Πύλη η Μ. Βρετανία και η Γαλλία⁸.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, λοιπόν, ο *Χάτι Χουμαγιόν* δίνει έμφαση στην ισότητα των υπηκόων της Αυτοκρατορίας κυρίως σε ζητήματα φορολογίας τους, στη συμμετοχή τους –άνευ διακρίσεων– στο υπαλληλικό σώμα, σε όλα τα διοικητικά και δικαστικά όργανα, στην εισαγωγή στις στρατιωτικές σχολές αλλά και στην εκπλήρωση της στρατιωτικής θητείας. Είναι ευδιάκριτο ότι,

⁴ LEWIS 2001, 238-274. Επίσης, σχετικά με τις μεταρρυθμίσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία βλ. ΠΙΣΗ 2004· ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ 1970.

⁵ ΕΞΗΡΤΖΟΓΛΟΥ 2000, 114-123· ΚΙΣΤΗΣ 1992, 57-76.

⁶ ΒΑΚΚΑΡ 1979, 48-87.

⁷ ΒΕΡΕΜΠΗΣ 1977, 168-169.

⁸ ΒΕΡΕΜΠΗΣ 1977, 170-171.

μέσα από το συγκεκριμένο διάταγμα επιβεβαιώνεται η νομιμότητα των *μιλέτ*, των πολιτικό-θρησκευτικών οργανώσεων των μη μουσουλμάνων. Με άλλα λόγια, παραχώρησε δικαιώματα και στους υπηκόους των χριστιανικών κοινοτήτων και έδωσε σημαντική ώθηση στην ανάπτυξη του εμπορίου και των γραμμάτων⁹.

Ως εκ τούτου, με τα δύο αυτά διατάγματα, το *Χάτι Σερίφ* και το *Χάτι Χουμαγιούν*, δημιουργήθηκε ένα προστατευτικό πλαίσιο για τις μειονότητες που εξασφάλιζαν ισότιμη μεταχείριση και ίση απονομή δικαιοσύνης ακόμη και σε μεικτά δικαστήρια που αφορούσαν υποθέσεις μεταξύ μουσουλμάνων και μη μουσουλμάνων. Βεβαίως, οι διατάξεις παραβιάστηκαν αρκετές φορές από πλευράς Οθωμανικής κυριαρχίας, αλλά οι θρησκευτικές και εθνικές μειονότητες επωφεληθήκαν και γι' αυτό προχώρησαν σε μαζική ίδρυση σχολείων, ναών και άλλων ιδρυμάτων.

II. Η ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΑΣ ΘΡΑΚΗΣ

Οι Βούλγαροι για πέντε περίπου αιώνες, υπό τον τουρκικό ζυγό, έπαψαν να είναι σε θέση ισχύος έναντι των Ελλήνων της Θράκης, καθώς και οι ίδιοι είχαν χάσει την ελευθερία τους και πολλά δικαιώματα. Το αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης ήταν να εξελληνιστούν οι ίδιοι, με σκοπό να απολαύσουν τα προνόμια που είχε εξασφαλίσει από την οθωμανική Πύλη η ορθόδοξη εκκλησία και το Οικουμενικό Πατριαρχείο προς όφελος των Ελλήνων¹⁰. Επομένως, ο ισχυρισμός ότι οι Βούλγαροι κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας προσπάθησαν να εκβουλγαρίσουν τους Έλληνες της Βόρειας Θράκης δεν είναι βάσιμος, διότι τα αρχεία των δημοτολογίων της βουλγαρικής κυβέρνησης, όσα έχουν σωθεί, μαρτυρούν τον εξελληνισμό Βουλγάρων με συνεχείς αλλαγές ακόμη και στα ονόματά τους αλλά και στη θρησκεία τους, για λόγους, βεβαίως, κοινωνικούς και οικονομικούς.

Κατά την περιήγησή μου στη Μεσήμβρια (2005) διαπίστωσα ότι οι Έλληνες που ζούνε σήμερα εκεί έχουν τροποποιήσει τα επίθετά τους, με εμφανείς καταλήξεις της κυριλλικής γραφής, όπως για παράδειγμα από *Ζαφειρόπουλος Ζαφειρόφ*, από *Διαμαντίδη Διαμαντίεβα* κτλ. Πρόκειται για ονόματα Ελλήνων που παρέμειναν στη Μεσήμβρια και μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών το 1925-1926. Πριν επιτελεσθεί η οριστική ανταλλαγή πληθυσμών του 1925-1926 το βουλγαρικό κράτος επί κυβέρνησης Πετρόφ κατήργησε με απόφαση του υπουργικού συμβουλίου στις 15 Σεπτεμβρίου 1906 το άρθρο 10 του εκπαιδευτικού νόμου του 1892 και την ελληνική

⁹ ΒΕΡΕΜΗΣ 1977, 170-171.

¹⁰ Βλ. ΣΚΟΠΕΤΑ 2006, 12-14, 15-21.

πρωτοβάθμια εκπαίδευση, επέτρεψε θεωρητικά τη λειτουργία ελληνικών δευτεροβάθμιων σχολείων αλλά διευθυντές και δάσκαλοι θα ήταν Βούλγαροι υπήκοοι και φυσικά απαγορεύτηκε η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και επιβλήθηκε η καθαυτό βουλγαρική. Δεν διευκρινίζεται ανοιχτά και ξεκάθαρα η αιτία αυτής της αλλαγής στα πατρικά ονόματα των πληροφορητών μου. Υποθέτω ότι άλλοι παράγοντες, εάν εξαιρέσω τον παράγοντα της άγνοιας των ιδίων, λειτούργησαν ανασταλτικά στην ψυχολογική τους κατάσταση τη δεδομένη στιγμή της συνομιλίας μας που τους εμπόδιζαν να μου εξηγήσουν διεξοδικά την αιτία της αλλαγής. Σύμφωνα με τα ιστορικά δεδομένα¹¹, ο κυβερνήτης Πετρώφ απέστειλε στις ελληνικές κοινότητες της Μεσήμβριας έγγραφη διαταγή τον Ιούνιο του 1906, ότι η διδασκαλία στα σχολεία θα γινόταν αποκλειστικά στη βουλγαρική γλώσσα.¹²

Η πληροφορήτριά μου στη Μεσήμβρια (Νεσέμπαρ, Βουλγαρία), η κ. Ολυμπία Διαμαντίεβα¹³, μου εξηγεί:

... Σωτήρ' το λένε το μπαμπά, Διαμαντίδης ... ε, τώρα εδώ έγινε Σωτήρβα Διαμαντίεβα [το επίθετό της είναι Διαμαντίεβα, διακόπτει η κ. Μπάιτσεβα και λέει:] Έτσι είναι, έτσι είναι ... [Και δίνει την απάντηση η κ. Μπάιτσεβα και η γιαγιά Ολυμπία συμφωνεί:]

Εεε, από παλιά αυτό, βάζουν εδώ στη Βουλγαρία το -βα στο τέλος, όπως εμένα τη μαμά μου τη λένε Ευλοημένη και το λέει Ευλοημένοβα.

[Και συνεχίζει η γιαγιά Ολυμπία:]

... όταν έφταν οι Έλληνες εδώ, έτσ' ήταν και σκολείο, δεν ξέρω γιατί. Η μαμά μ' ήταν Αναστασία Μαρίνοβα Κοβακτσίκ ... Ελληνίδα από τη Μεσέμβρια.

Πιστεύω πως ο ίδιος φόβος που κατείχε τους Βούλγαρους στα πρώτα χρόνια της Τουρκοκρατίας για την περαιτέρω επιβίωσή τους στον χώρο, όπου το Πατριαρχείο έδινε προνόμια στους Έλληνες, ο ίδιος φόβος κατείχε με τη σειρά και τους Έλληνες που παρέμειναν στο βουλγαρικό έδαφος πριν και μετά την ανταλλαγή του 1925. Κατά τη γνώμη μου, ο άνθρωπος αντιδρά, κατά προσέγγιση, με τον ίδιο τρόπο, όταν τίθεται θέμα επιβίωσης, σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου και αν βρίσκεται και σε οποιοδήποτε έθνος και αν ανήκει, διότι υιοθετεί τη συμπεριφορά του ανθρώπινου όντος που είναι ίδια ως επί το πλείστον. Επομένως, η αλλαγή στα ονόματά τους είτε οφείλεται σε οικειοθελή εκβουλγαρισμό είτε σε εξαναγκασμό.

¹¹ ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ 2006, 360-362.

¹² ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ 2006, υποσημ. 225: ΑΥΕ 1906, 64.2, Σκάσσης προς ΥΠ.ΕΕ., 10 Ιουνίου 1906/αρ. 20 εμπιστευτικό.

¹³ Βλ. συνέντευξη Ολυμπίας Διαμαντίεβα, στο Παράρτημα συνεντεύξεων.

III. ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΡΩΜΥΛΙΑ. ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ

Θα πρέπει να τονιστεί ότι ένα μεγάλο μέρος των αρχείων των δημοτολογίων¹⁴ των Ελλήνων της περιοχής είχε και έχει καταστραφεί από τη βουλγαρική κυβέρνηση, για να μην αποδοθούν οι ανάλογες χρηματικές αποζημιώσεις από το βουλγαρικό κράτος στους Έλληνες πρόσφυγες της Ανατολικής Ρωμυλίας. Επομένως, τα στατιστικά στοιχεία που δημοσιεύονται ως προς τον πληθυσμό αντλούνται από ρωσικές, τουρκικές ή βουλγαρικές πηγές και από περιηγητές της Ευρώπης στην περιοχή, την περίοδο της Τουρκοκρατίας, κυρίως από το 1878 και εξής. Νωρίτερα, δεν υπήρχε τόσο ανάγκη για καταγραφή του πληθυσμού και ένταξή του σε κάποιο έθνος, διότι δεν σημειώνονταν έντονες ανακατατάξεις στην περιοχή. Το 1877 με τη *Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου*¹⁵ ιδρύονταν η Βουλγαρική Ηγεμονία στη Βόρεια Θράκη, ενώ αναγνωριζόταν στο νότιο τμήμα της η τοπαρχία με την ονομασία *Ανατολική Ρωμυλία* – από τη λέξη *Ρουμ* - υλι που στα τουρκικά σημαίνει «... η γη / η χώρα των *Ρουμ*», δηλαδή των Ρωμαίων, όπως ονομάζονταν οι χριστιανοί επί Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Οι Τούρκοι την ονόμασαν *Ρουμελία*. Βέβαια, με το πέρασμα του χρόνου συντελέστηκε μερική παραφθορά του ονόματος και αντί του αρχικού, επικράτησε ο τύπος *Ρωμυλία*, γεγονός που ενδεχομένως οφείλεται σε εκφυλισμό της γλώσσας και κατά το ειωθός, σε προσαρμογή στα ιδιαίτερα γλωσσικά τοπικά στοιχεία. Έτσι, οι Έλληνες της περιοχής, καθιέρωσαν την ονομασία *Ρωμυλία*.

Ο πληροφορητής μου Δημήτρης Κυράτσας αναφέρει¹⁶

... όπως ξέρεις ότι η κατάσταση εκεί ήταν ευρύτερη Οθωμανική Αυτοκρατορία με τις μειονότητες και τον πληθυσμό που ήταν άλλοι Έλληνες, άλλοι διαφόρων εθνικοτήτων. Με τη *Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου* το τμήμα μεταξύ Αίμου και Ροδόπης και από τη Φιλιπούπολη μέχρι τα παράλια ήταν όλο η Ανατολική Ρωμυλία. Αποτελούσε ξεχωριστή οντότητα αυτό το τμήμα, ξεχωριστή οντότητα το 1880 με τη *Συνθήκη του Βερολίνου*. Αντιπαρέρχομαι τη *Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου* η οποία έδωσε στη Βουλγαρία όλη την περιοχή αλλά επενέβησαν οι Μεγάλες Δυνάμεις και την περιόρισαν την Ανατολική

¹⁴ Βλ. ΧΑΤΖΗΝΑΣΤΑΣΙΟΥ 1999, 58-59.

¹⁵ Βλ. ΚΩΦΟΣ 2001, 150-166.

¹⁶ Βλ. συνέντευξη Δημήτρη Κυράτσα, στο Παράρτημα συνεντεύξεων.

Ρωμυλία νοτίως του Αίμου βορείως της Ροδόπης, μεταξύ Αίμου και Ροδόπης και Φιλιππουπόλεως ...

Το κομμάτι, λοιπόν, που απέμεινε στη δικαιοδοσία του Ελληνικού Κράτους βρίσκονταν μεταξύ των οροσειρών του Αίμου και της Ροδόπης και από τον Εύξεινο Πόντο μέχρι τον Νέστο ποταμό, έκτασης 35.000 τ.χλμ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Ανατολική Ρωμυλία – πληθυσμιακοί πίνακες κατά έτη και πηγές¹⁷

1878 – Ρωσική πηγή	
Βούλγαροι	70% συνολικού πληθυσμού
Τούρκοι	21,4% συνολικού πληθυσμού
Έλληνες	5,2% συνολικού πληθυσμού
<i>Μειονότητες: Εβραίων, Αρμενίων, Τσιγγάνων κλπ.</i>	
1879 – Τουρκική πηγή	
Βούλγαροι	60.000 συνολικού πληθυσμού
Τούρκοι	420.000 συνολικού πληθυσμού
Έλληνες	230.000 συνολικού πληθυσμού
1880 – Βουλγαρική πηγή	
Βούλγαροι	573.560 συνολικού πληθυσμού
Τούρκοι	174.700 συνολικού πληθυσμού
Έλληνες	42.659 συνολικού πληθυσμού

Πηγή: ΧΑΤΖΗΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ 1999, 59-59

¹⁷ Παρατηρείται η πληθυσμιακή απόκλιση των τριών πινάκων, πιθανόν λόγω των συμφερόντων της κάθε πηγής.

ΟΙ ΠΛΗΘΥΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΡΩΜΥΛΙΑ

Ι. ΣΥΝΟΙΚΗΣΗ ΕΛΛΗΝΩΝ, ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ ΚΑΙ ΟΘΩΜΑΝΩΝ

Με το Συνέδριο του Βερολίνου η Ανατολική Ρωμυλία αναγνωρίζεται τον Ιούλιο του 1878¹ ως αυτόνομη ελληνική τοπαρχία αλλά ως κομμάτι της Νότιας Βουλγαρίας. Έτσι, στον χώρο της βουλγαρικής ηγεμονίας συνυπάρχουν τρεις γλώσσες, η ελληνική, η βουλγαρική και η τουρκική, όλες ισότιμες². Η πληροφορήτριά μου, η κ. Κωνσταντία Νάτσιου περιγράφει τη ζωή των γονιών της στη Βουλγαρία έτσι όπως οι ίδιοι της την αφηγήθηκαν, αλλά και από ακούσματα των γειτόνων που αναπολούσαν στιγμές από την καθημερινότητά τους στο Τας Τεπέ³:

... Κοίταξει ... μέναν χώρια στ' αρχή οι Βουργάροι μι τσ' Έλληνις, ύστερις, φτιάζαν' μαγαζιά μες τ' Βουργαρία οι Έλληνις κι ανακατεύκαν με τσ' Βουργάρ'[οι] ... μαγαζιά μπακάλικααα ... τέτοια πράγματα, ήταν κι έμποροι. Πολλοί έμποροι, όπως άκουγα που λεγαν οι γιαγιές, είχαν πουλλά λεφτά, κι άνοιγαν μαγαζιά, αγόραζαν περιουσίες οι έμπορ'[οι], ήταν πουλλοί πλούσιοι. Τα μαγαζιά τα άνοιγαν εκεί που καθόταν κι Έλληνες ... δεν ξέρω αν τα άνοιγαν κι αλλού μες τη Βουργαρία, που δεν ήταν Έλληνες, δεν ξέρω ... τα μαγαζιά βάζαν τσ' οικογένειες, είχαν κι υπάλληλοι, άλλους ήταν μαγαζάκι μικρό του δούλευε μόνους του είχε κι πιδιά παραδείγματι, άλλους να πούμει του 'χεν μιγάλου του μαγαζι, δε μπορούσεν να 'ζυπηρετηθούν η κόσμους, έπληρνειν έναν υπάλληλου κι τα 'βγαζαν πέρα ... η μάνα μου δεν είχαν ληφτά, πάνω, δεν είχαν, δούλευαν τσ' μέρας του μερουκάματου να ζήσν' τσοι 'κουγένειες, τα παππούδια, κι στα χουράφια, 'φου αγόραζαν χουράφια, έχτιζαν σπίτια, είχαν πουλλά χρόνια στ' Βουργαρία, δικά τους χωράφια, τα αγόραζαν και τα κρατούσαν αυτοί, τα έσπηραν, θέριζαν κι τέτοια πράγματα ... υπήρχαν και Έλληνές που δούλευαν σ' άλλους χωράφια, για να βγάν του μερουκάματου,

¹ Βλ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ 1932, τ. 6^{ος}, 349-350, 353-357· ΚΩΦΟΣ 2001, 181-202.

² Βλ. ΜΗΝΟΥΔΗ 2003, 38-39.

³ Βλ. συνέντευξη Κωνσταντίας Νάτσιου, στο Παράρτημα συνεντεύξεων.

σι μαγαζιά, τι να καν η κόσμους, κατάλαβες; Όπου έβρισκαν δ'λειά έμεναν ... το μεροκάματο, ε, τώρα ήταν με πεντάρες και με δεκάρες ικει, εδώ οι Έλληνες, ιμείς τα δικά μας τα ληφτά με δεκάρες και με πεντάρες όπως ήταν τώρα ιδώ τελευταία ... κι όταν έφυγαν απ' τη Βουργαρία, άλλος εΐχιν χουράφια, εΐχι σπίτ', εΐχαν ζώα ζωντανά τα πούλησαν τα πήραν οι Βουργάροι τα χουράφια, τα σπίτια, αυτά εΐναι ακίνητα, τι να τα κάνουν; Κι τα έδωσαν ληφτά κ' ήρθαν στην Ηλλάδα, οι Έλληνις ...

Επίσης, θυμάται γειτόνισσες να αναπολούν στιγμές καθημερινότητας στο Τας Τεπέ:

... θυμάσι Νικόλαινα, θυμάσει στου Τας Τεπέ που ήμασταν εΐχαμε μια τρανή-τρανή βρύσ', μι δυό σωλήνις νηρό, να πα να πιάσουμει σειρά ...

Εξαιτίας της επιθυμίας της κάθε πλευράς να κατοχυρωθεί εθνολογικά και εκτατικά στον χάρτη, χρησιμοποιούσαν τις πληθυσμιακές απογραφές⁴, όπως προαναφέρθηκε, για να πείσουν και τις μεγάλες δυνάμεις ότι εφόσον υπερτερούν πληθυσμιακά, υπερτερούν και μειονοτικά και επομένως, ο χώρος που καταλαμβάνουν θα πρέπει να τους αποδοθεί ως κεκτημένο. Βεβαίως, μια τέτοια αντιμετώπιση έγκειται στον εννοιολογικό προσδιορισμό⁵ του όρου έθνος με βάση τον πληθυσμό των ομοφώνων και ομοθρήσκων της περιοχής. Γι' αυτό και στις πληθυσμιακές απογραφές αποκλίνουν κατά πολύ τα στοιχεία ανάλογα με την πηγή που τα καταγράφει.

Με ένα τέτοιο, λοιπόν, πληθυσμιακό υπόβαθρο ήταν αναπόφευκτες οι συγκρούσεις και οι παραβιάσεις των συνθηκών και των αποφάσεων των συνεδρίων. Εκείνοι που εναντιώθηκαν με επιμονή στην ελληνική μειονότητα υπήρξαν οι Βούλγαροι διότι υπήρχε και ο ανταγωνισμός της βουλγαρικής εξαρχίας με το Οικουμενικό Πατριαρχείο, το οποίο στήριζε και λειτουργούσε ως αρωγός των Ελλήνων της περιοχής, κι αυτό βεβαίως για τα συμφέροντα της Ελλάδας και της ελληνικής εκκλησίας, όπως αντιστοίχως γινόταν κι από την βουλγαρική εξαρχία για τα συμφέροντα της βουλγαρικής μειονότητας. Βεβαίως, εκείνο που καταγράφουν οι ξένοι περιηγητές στην περιοχή, είναι μια αμυντική στάση των Ελλήνων έναντι των Βουλγάρων με χρήση όπλων *ρεβόλβερ* προκειμένου να διασφαλίσουν τις περιουσίες τους. Εκείνο όμως που θα πρέπει να σημειωθεί είναι ότι για να δημιουργηθούν διαταραχές μεταξύ Ελλήνων και Βουλγάρων επιλέγονταν ημέρες των θρησκευτικών εορτών των Ελλήνων, όπου Βούλγαροι απαγόρευαν την τέλεση λειτουργιών στους ορθόδοξους ναούς από Έλληνες ιερείς και επέβαλαν την τέλεση των λειτουργιών από Βούλγαρους ιερείς, οι οποίοι έπειτα σφράγιζαν και τους ναούς, απαγορεύοντας την είσοδο στους

⁴ Βλ. ΠΑΠΑΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ 1932, τ. 6^{ος}, 24-28, 31-40· ΠΑΠΑΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ 1932, τ. 17^{ος}, 6-8.

⁵ Βλ. ΚΩΦΟΣ 2001, 146-149· ΠΑΠΑΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ 1932, τ. 6^{ος}, 50-52.

Έλληνες. Και είναι βεβαίως γνωστό, ότι όπου επιβάλλεται θρησκευτικός και κυρίως σχισματικός ανταγωνισμός, επέρχεται και θρησκευτικός φανατισμός, ο οποίος δύσκολα μετριάζεται και ελέγχεται από μεμονωμένες αυθαιρεσίες. Σύμφωνα με τον πληροφορητή μου, κ. Δημήτρη Κυράτσα⁶:

... λοιπόν, όμως οι Βούλγαροι μετά από αυτό δεν σταμάτησαν ποτέ να θέλουν να την καταλάβουν μετείχοντο κάθε μέσον, θεμιτό είτε αθέμιτο, με ψεύτικα στοιχεία που δίναν' για τη σύνθεση του πληθυσμού, με χίλια-δυό πράγματα, με διωγμούς, με διώξεις, με κλείσιμο σχολείων με όλα. Λοιπόν ... αυτά τα πράγματα πήραν χειρότερη μορφή μετά το 1903 όταν άρχισε ο ελληνικός αγώνας που είχε ο Παύλος Μελάς στη Μακεδονία, το '04 έχουμε τον Παύλο Μελά να σκοτώνεται, οι οποίοι άρχισαν να ενδιαφέρονται για την προσάρτηση της Μακεδονίας οι Έλληνες, τον ..., ξέρεις! τον Μακεδονικό αγώνα, μην πάω σ' αυτό. Λοιπόν, αυτοί [εννοεί τους Βούλγαρους] είχαν το μάτι τους άγριο να πάρουνε την Ανατολική Ρωμυλία, επειδή ήταν αυτόνομοι και να πάρουν και τη Μακεδονία μας. Μέχρι εκεί, δεν είχαν καμιά δύναμη, συρρικνούνται συνεχώς η Οθωμανική Αυτοκρατορία, οι Σέρβοι ήταν από την άλλη μεριά, ενδιαφερόντουσαν, συνεπώς είχαν το πεδίο ... η Ελλάδα δεν είχε απευθείας επαφή μ' εκεί, μεσολαβούσε ... μιλάμε τώρα το χίλια..., δεν είχε απελευθερωθεί ακόμη η Μακεδονία, δεν είχε απευθείας σύνορα με την περιοχή για να βοηθάει πολύ, κι όταν είδαν αυτοί τον Μακεδονικό αγώνα, τότε άρχισαν φοβερούς διωγμούς. Συλλαλητήρια, σκοτωμούς, κλείσιμο σχολείων, κάψιμο εκκλησιών, αρπαγές περιουσιών κι όλα αυτά, -εεε, οι Έλληνες πλέον έφτασαν στο μη παρ' εκεί, κι έτσι ξεκίνησαν οι δικοί μας από το Καβακλί -δε μιλώ για τ' άλλα χωριά- το ίδιο περίπου έγινε και με τ' άλλα χωριά. Η πρώτη φυγή [τονίζει τη λέξη πρώτη και το επαναλαμβάνει] η πρώτη φυγή έγινε το 1906 ... Κι απ' το Τας Τεπέ ..., ναι, το 1906, εεε ..., σωστό, έγκυρο αυτό που σου λέω, πρόσεχε να δεις τώρα ... εεε ... πώς φεύγανε; Φεύγανεεε, καταρχήν φοβόντουσαν μη τους σκοτώσουν. Παρότι εκείνοι ήχοντο να φύγουν για να μείνει η περιοχή εδική τους, άλλοι χρωστούσαν κάτι λίγα στο κράτος, εεε ... κοίταζαν ... αλλά είχαν πάντα το φόβο αφού συνεχώς είχαν βιαιότητες σε βάρος του ελληνικού στοιχείου. «Ανάβαμαν», λέει η γιαγιά μου, «το βράδυ το καντήλι να νομίζουν ότι είμαστε μέσα στο σπίτι», λοιπόν, περνάγαν το βράδυ τα σύνορα και κατεβαίναν δυό-δυό. Περίπου κοντά στο Καβακλί προς τα κάτω προς την Ανδριανούπολη και τα Δίκαια που 'ναι τώρα η μύτη του νομού Έβρου που ανεβαίνει ψηλά, ήταν τα σύνορα. Έπειτα ήταν Τουρκία, η Οθωμανική Αυτοκρατορία, τους διευκόλυνε [εννοεί τους

⁶ Βλ. συνέντευξη Δημήτρη Κυράτσα, στο Παράρτημα συνεντεύξεων.

Βούλγαρους] η Τουρκία, δεν είχε κανένα λόγο να μην τους διευκολύνει. Περνάγαν τα σύνορα. Στην πρώτη μας προσπάθεια κάποιες οικογένειες πέφταν πάνω σε μπλόκο και τους ξαναγυρίζαν πίσω ... σε μπλόκο τωωνων φρουρών των συνόρων ... εεε ... αυτοί ήταν Βούλγαροι, εεε ... πλέον είχε περιέλθει η περιοχή ...

Οι διωγμοί των Ελλήνων της Ανατολικής Ρωμυλίας φαίνεται πως κλονίζουν τους Ευρωπαίους, αλλά και στην Ελλάδα ο τύπος προσπαθεί να αποδώσει με λεπτομέρεια τα γεγονότα και να καταγράψει τη βίαια συμπεριφορά της βουλγαρικής κυβέρνησης. Η εφημερίδα *Μικρά* της Λάρισας μεταξύ των αναρίθμητων άρθρων της περί της βιαιότητας των Βουλγάρων εναντίον των Ελλήνων, στις 2 Αυγούστου 1906, αναφέρει τα εξής:

... Ουδείς τολμά να εξέλθει, διότι η ζωή του ευρίσκεται εις την διάθεσιν του τυχόντος Βουλγάρου, ουδείς τολμά να αντιστή, διότι είναι μόνος. Ούτω δε όλοι εκείνοι οι Έλληνες οι ζώντες εκεί πάνω, οι διατηρούντες καλλίτερον ίσως και ημών ακμαίον το εθνικόν των φρόνημα και τρεφόμενοι με μίαν Ελλάδα, πώς να ίδωσι τους εθνικούς των πόθους εκπληρούμενους, ευρίσκονται εις κατάστασιν πολιορκίας απωλέσαντες τας περιουσίας των, γενομένας λεία των κομιτατζήδων, πολλοί δε θρηνούντες και την απώλειαν των συγγών των, πένητες ήδη γυμνητεύοντες διάγουσιν αναγκαστικώς βίον αβίωτον υπό τα ερείπια των οικιών των, κρυπτόμενοι εις υπόγεια και στερούμενοι και αυτού του επιουσίου άρτου, διότι παν ό,τι είχαν τοις το αφήρπασεν η μανία του βουλγαρικού όχλου ...⁷

Μάλιστα, το έτος 1912 υπήρξε μετακίνηση Ελλήνων προσφύγων από το Καβακλί στη Μεσήμβρια, περιφέρεια Πύργου, και σε άλλες περιφέρειες. Μετά το ολοκαύτωμα της Αγχιάλου, Ιούλιο του 1885, στα ανατολικά της Ρωμυλίας και δυτικά του Πόντου, αρχίζει να εκδηλώνεται ανησυχία ως προς την ελεγχόμενη ασφάλεια της περιοχής κι έτσι, το 1906 σημειώνεται η πρώτη μετανάστευση κατοίκων από το Καβακλί και το Τας Τεπέ προς την Ελλάδα⁸ μετά από πάμπολες μετακινήσεις πληθυσμών, κυρίως Ελλήνων, στο εσωτερικό της Ανατολικής Ρωμυλίας.

Την 1^η Μαρτίου 1907 έχει καταγραφεί⁹ ότι 97 οικογένειες από το Καβακλί ξεκίνησαν λάθρα τη μετακίνησή τους προς τα σύνορα Ελλάδας-Βουλγαρίας, έφθασαν στο όρος Σακάρ (διακλάδωση της οροσειράς του Αίμου) μέσα από δύσβατες περιοχές και τους «χτύπησε» χιονοθύελλα. Είναι η πρώτη μετακίνηση Καβακλιωτών που επισημαίνεται ιστορικά. Μία οικογένεια του Ιωάννου Ζούλα (πατέρας, μητέρα, ένα αγόρι 14 ετών και 2 μικρότερα κορίτσια) πάγωσαν και

⁷ Βλ. άρθρο με τίτλο «Ο ελληνισμός εις διωγμόν» στην εφ. *Μικρά* της Λάρισας, φ. 79 (229), 2.8.1906.

⁸ Βλ. ΚΟΤΖΑΓΕΩΡΓΗ & ΚΑΖΑΜΙΑΣ 1999, 134, 144-158.

⁹ *Εκκλησιαστική Αλήθεια* 31 (1907), 181.

πέθαναν. Όμως, οι Οθωμανοί στρατιώτες της κοντινότερης φρουράς έσπευσαν να βοηθήσουν τους υπόλοιπους, περιθάλλοντάς τους, καθώς τα παιδιά πολλών δε μπορούσαν να περπατήσουν από τα κρυοπαγήματα.

Όσοι έφευγαν νόμιμα, πρώτα μετακινούνταν προς την Ανδριανούπολη και μετά έπαιρναν τα πλοία για το λιμάνι του Πειραιά. Στις 31.3.1907 αναφέρεται¹⁰ ότι πρόσφυγες από το Καβακλί και τη Στενήμαχο περιμένουν τη σειρά τους για αναχώρηση σιδηροδρομικώς προς το Δεδέαγατς, και από εκεί στην Ελλάδα. Τα χάνια της Ανδριανούπολης κατακλύζονταν από πρόσφυγες, ώστε να μην υπάρχουν άλλα διαθέσιμα καταλύματα, μέχρι τη στιγμή της αναχώρησής τους. Μεταξύ των προσφύγων υπήρχαν και λιποτάκτες του βουλγαρικού στρατού. Έτσι, βεβαιώνεται ότι υπήρχαν εσωτερικές μετακινήσεις Καβακλιωτών και άλλων επαρχιωτών προσφύγων σε μεγαλύτερα αστικά κέντρα, όχι για διαμονή αλλά για φυγή προς την Ελλάδα.

Στις 6-7 Οκτωβρίου 1907, χωρίς να επισημαίνεται ακριβώς η ημερομηνία,¹¹ οι 80 οικογένειες του Τας Τεπέ εγκαταλείπουν «πανοικεί» το χωριό Τας Τεπέ προκειμένου να σωθούν από τα βουλγαρικά κομιτάτα. Έλαβαν δαπάνη 60.000 φράγκα η κάθε οικογένεια από το Πατριαρχείο για τη μετακίνησή τους, εκ των οποίων 40.000 φράγκα δόθηκαν από κάθε οικογένεια για δωροδοκία στους Βούλγαρους τοπάρχες προκειμένου να πάρουν την άδεια αναχώρησής τους για την Ελλάδα. Επομένως, οι οικογένειες του Τας Τεπέ έφυγαν νόμιμα για την Ελλάδα, και το πλοίο από την Ανδριανούπολη τους πήγε πρώτα στο λιμάνι του Ναυπλίου, και από εκεί οι ίδιοι επεδίωξαν να φύγουν και να εγκατασταθούν στη Θεσσαλία, στην Ανάβρα. Το δέλεαρ των περισσότερων ήταν ότι στην Ελλάδα θα έβρισκαν σπίτια και ότι το κράτος μοίραζε κλήρους. Τα πρώτα χρόνια τους όμως ήταν εξαιρετικά δύσκολα γιατί δεν είχε λυθεί ακόμη το αγροτικό ζήτημα. Η πληροφορητριά μου, η κ. Κατίνα Γιαννούλοφ αναφέρει¹²:

... Όταν φύγανε στην Ελλάδα οι δικοί μας οι Γρεκοί, πολύ επεδεύτηνε! Σπίτια δεν είχανε, δεν είχανε που να 'ρθούνε [να πάνε], μες σε χωριά εκεί πέρα, και όμως τώρα είναι καλά ... Συγγενείς στην Αθήνα έχ'μει, στη Νέα Μεσέμβρια.

Οι Έλληνες του Καβακλί και του Τας Τεπέ το 1907 εγκαταστάθηκαν στο χωριό της Θεσσαλίας Ανάβρα του δήμου Ταμασίου, χωρίς όμως αυτή η κίνηση τους να αποτελεί την ολοκληρωτική μετανάστευση. Είναι όμως σημαντική η ενέργεια αυτή, διότι αποσαφηνίζεται πιο πολύ το θέμα της συμβίωσής τους με τους Βούλγαρους και του ρόλου του Πατριαρχείου απέναντί τους.

¹⁰ Εκκλησιαστική Αλήθεια 31 (1907), 192.

¹¹ Εκκλησιαστική Αλήθεια 31 (1907), 667-668.

¹² Βλ. συνέντευξη Κατίνας Γιαννούλοφ, στο Παράρτημα συνεντεύξεων.

Το Καβακλί ήταν αναπτυγμένη επαρχία, οικονομικά και πολιτιστικά. Διέθετε οργανωμένη τοπική αυτοδιοίκηση, εξαιρετικό εκπαιδευτικό σύστημα¹³ και πλούσια θρησκευτική ζωή, με τρεις μεγάλες εκκλησίες και αρκετά παρεκκλήσια σε όλη του την έκταση¹⁴. Το Καβακλί, πρωτεύουσα της επαρχίας Καβακλί, οφείλει το όνομά του σε τούρκικη προσφώνηση, σύμφωνα με την οποία εννοείται ο τόπος με τα πολλά *καβάκια*, δηλαδή με πολλές «λεύκες». Μετά την πραξικοπηματική προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας στο Βουλγαρικό Κράτος το 1906, έδρα της επαρχίας Καβακλί έγινε το χωριό Κιζιλ-Αγάτς (Ελχοβο), με δήμαρχο Έλληνα και έπαρχο Βούλγαρο.

Το Τας Τεπέ (το τουρκικό όνομα σημαίνει «πέτρινος λόφος») υπήρξε ένα μικρό χωριό, μια αγροτική περιοχή έξω από το Καβακλί, στο οποίο πηγαινοέρχονταν Καβακλιώτες για να φροντίσουν τα κτήματα και τα περιβόλια που διατηρούσαν σε αυτήν την περιοχή και φυσικά υπήρχε κι ένας μικρός αριθμός μόνιμων κατοίκων εκεί, οι οποίοι ήταν φτωχοί αγρότες κι εξυπηρετούντο στις ανάγκες τους από το Καβακλί. Το χωριό Τας Τεπέ κατοικούνταν από Καβακλιώτες. Σύμφωνα με τους πληθυσμιακούς πίνακες κατάταξης των κοινοτήτων σε περιφέρειες παρουσιάζεται ως απόκτημα της περιφέρειας του Πύργου. Η μετακίνηση αυτή έγινε πιθανόν αυτόβουλα για μεγαλύτερη ασφάλεια των ιδίων ή ίσως επιτηδευμένα από την ελληνική τοπαρχία προς ενίσχυση της περιοχής του Πύργου, καθώς έτσι λειτουργούσαν και οι υπόλοιποι μειονοτικοί πληθυσμοί για να κατοχυρωθούν εδαφικά.

Η επιτόπια έρευνα έδειξε ότι ως επί το πλείστον οι κάτοικοι του Τας Τεπέ αυτό-αποκαλούνται Καβακλιώτες και είχαν περισσότερες επαφές με το Καβακλί παρά με τον Πύργο. Αυτή η κατάταξή τους στην περιφέρεια του Πύργου, πιθανόν να οφείλεται σε πολιτικούς παράγοντες προκειμένου να επιτευχθεί η ελληνική εντοπιότητα του χωριού στον χώρο έδρασής του και η πληθυσμιακή ενίσχυση της περιφέρειας του Πύργου, κατά τις απογραφές που γίνονταν από το 1880 κ.ε. Οι πληροφορητές¹⁵ μου ισχυρίζονται ότι η καταγωγή των γονιών τους –όσων είναι από το Τας Τεπέ– ήταν καβακλιώτικη και τίποτε άλλο. Δεν θα πρέπει πάντως, να αποκλειστεί το ενδεχόμενο το χωριό Τας Τεπέ να κατοικήθηκε εν καιρώ και από Έλληνες του Πύργου, αφού η εσωτερική μετανάστευση ήταν σύνθητες φαινόμενο και οι πληθυσμιακές απογραφές κατέληγαν παράτυπες, λόγω πολιτικών και θρησκευτικών ανακατατάξεων.

Μετά το ολοκαύτωμα της Αγχιάλου, άρχισαν οι εσωτερικές μεταναστεύσεις, από τις αγροτικές περιοχές προς τις αστικές, διότι οι χωρικοί απειλούνταν από τον βουλγαρικό στρατό να εκκενώσουν τις περιοχές και να παραδώσουν τα αγροτεμάχιά τους. Οι κάτοικοι του Τας Τεπέ πρώ-

¹³ Βλ. ΓΕΡΜΙΔΗΣ 1978, 186 κ.ε. Στα σχολεία του Καβακλί φοιτούσαν περίπου 400 μαθητές.

¹⁴ Βλ. ΠΡΑΝΤΣΙΔΗΣ & ΠΡΑΝΤΣΙΔΗ 2000, 148-151.

¹⁵ Βλ. Κωνσταντία Νάτσιου του Νικολάου και Μαρία Νατσιούδη, στο Παράρτημα συνεντεύξεων.

τα μετακινήθηκαν προς την περιφέρεια Καβακλί –για διάστημα μηνών– και μόλις διαπίστωσαν ότι κι εκεί η ασφάλεια τους διακυβεύεται αποφάσισαν μαζί με μερικές οικογένειες από το Καβακλί να εισέλθουν στον ελλαδικό χώρο και δη, στην Ανάβρα Καρδίτσας (Τσαμάσι).¹⁶ Οι μετακινήσεις κατοίκων του Τας Τεπέ προς την περιφέρεια Καβακλί πρώτα και προς την περιφέρεια του Πύργου έπειτα καταγράφηκαν, κατά την χρονική περίοδο 1878 κ.ε. χωρίς να έχει διευκρινιστεί από τη βιβλιογραφική έρευνα και την προσωπική μου έρευνα η ακριβής περίοδος.

Η πληροφορήτριά κ. Ολυμπία Διαμαντίεβα στη Μεσήμβρια γνωρίζει το Τας Τεπέ και όλα τα χωριά της περιφέρειας επειδή εργαζόταν σε λουτρά και γνώριζε κόσμο που τα επισκέπτονταν για να θεραπευτούν¹⁷:

... Εεε ... πώς! Εγώ ντούλενα στο Χάσκοβο, σ' ένα σενατόριο, σαν λουτρά, το χειμώνα δεν είχε κόσμο, κι εγώ έγραψα στη μηχανή γράμματα και τα 'στελνα –είχα ένα χαρτί– όλα τα χωριά μες τη Βουλγαρία. Δεν είχε χωριό που να μη το ξέρω! και τ' άλλα τα χωριά έρχονταν ... και πέρα στον Χάσκοβο είχε Έλλην ... Καβακλί, ο παππούς μου ο Μαρίνος είνει 'πο το Καβακλί! ... Εεε, αυτό είναι άλλο χωριό! [δεν εννοεί το Χάσκοβο που μου ανέφερε] Ναι, είχε κι αυτό Έλληνες! ... Α! το έχω ακούσ', κόσμους έρχονταν να γιατρέυ 'τε ... [τη διακόπτω] ... Πολλοί δούλενας, και ψωμί χωρίς λεφτά ... πείνα, αυτά πριν [το] 1945, πριν να έρτει κομμουνιστό! το '48 που μπήκας όλοι στο κομμουνιστός μας πήρας ό,τι είχαμε! ... Σμόλιαν, Σμόλιαν το λένε [εννοεί το Τας Τεπέ με σημερινή ονομασία] Τσικούρκα ... να ρωτήστε κι την Όλγα, αυτή ήταν πολύ μοντέρνα, πήγαινε στην πόλ', θα θυμάται καλύτερα ...

Ο πληροφορητής κ. Δημήτρης Κυράτσας¹⁸ γνωρίζει από τον πατέρα του (που έζησε ως τα 95 του) τα εξής για το Τας Τεπέ:

Το Τας Τεπέ, όπως θα το δεις εδώ στο βιβλίο άμα ψάξεις θα το βρεις [εννοεί τα Πρακτικά συνεδρίου Οι Έλληνες της Βουλγαρίας¹⁹] ήταν ένα μικρό χωριουδάκι, αγροτικό, το οποίον δημιούργησαν οι Καβακλιώτες. Δηλαδή, έναν οικισμό ξεκίνησαν αρχικά και εν συνέχεια το μεγάλωσαν και έγινε ένα μικρό χωριό το Τας Τεπέ. Κι εκεί ήταν και οι Νατσαίοι. Επειδή κατά κύριο λόγο οι κάτοικοι της Ανατολικής Ρωμυλίας ήταν αγρότες, με εξαίρεση τα πολύ αστικά κέντρα, τη Φιλιπούπολη και τα παράλια που ενδεχομένως

¹⁶ Βλ. ΠΡΑΝΤΣΙΔΗΣ & ΠΡΑΝΤΣΙΔΗ 2000, 150.

¹⁷ Βλ. συνέντευξη Ολυμπίας Διαμαντίεβα, στο Παράρτημα συνεντεύξεων.

¹⁸ Βλ. συνέντευξη Δημητρίου Κυράτσα, στο Παράρτημα συνεντεύξεων.

¹⁹ Βλ. ΚΟΤΖΑΓΕΩΡΓΗ 1999.

να ήταν και μερικοί ναυτικοί, Βάρνα κι ο Πύργος, η υπόλοιπη περιοχή ήταν καθαρά αγροτική περιοχή, γι' αυτό και εντυπωσίασαν τον κόσμο και ήταν ο μοχλός που αναπτύχθηκε η γεωργία στη Θεσσαλία, οι Καβακλιώτες ... Λοιπόν, στο Τας Τεπέ, λοιπόν, μέναν' μερικοί Καβακλιώτες, εεε ... αγρότες, διότι είχε αγροτική περιοχή κι εγκαθίστα- ντο και εκεί αλλά δε διέκοψαν ποτέ την επαφή τους με το Καβακλί. Ουσιαστικά είναι Καβακλιώτες οι κάτοικοι του μικρού χωριού Τας Τεπέ.

Συνεχίζει τις πληροφορίες σχετικά με τη ζωή του προπάππου μου και η αφήγησή του αυτή βε- βαιώνει την κοντινή απόσταση που είχε το Τας Τεπέ από το Καβακλί.

... Εκεί ήταν κι ο παππούς ο Νάτσιος. Κι εκεί παντρεύτηκε και την πρώτη του γυναίκα, του Δημουλά την αδελφή, ... και απ' το Τας Τεπέ όταν πέθανε η γυναίκα του ερχόταν στο Καβακλί να πάρει τη δεύτερή του γυναίκα, την ... εεε ... μητέρα του Πασχάλη και του παππού του Μήτσου, πριν πάρει τη δική σου τη γιαγιά τη Ζωητσάδαινα. Και ... την παρακαλούσε τη χήρα τότε, την πρώτη εξαδέλφη του παππού μου, η οποία είχε άντρα έναν Παρασκευούδη, ... κ' είχε κι ένα παιδί τον Ηλία, κι όταν ερχόταν απ' το Τας Τεπέ —τα συνδύαζω με το Τας Τεπέ εγώ τώρα— να πάρει τη χήρα, δεν τον έπαιρνε η χήρα, γιατί ήξερε ότι ήταν «χαμνός», δηλαδή αυστηρός και ιδιότροπος. Κι αυτός την παρακα- λούσε συνέχεια. Κι έφτασε ο κουνιάδος να την πει κι ο πεθερός της, λέει: «Τι θα κά- νεις; Δε θα παντρευτείς; Είσαι νέα, εδώ θα είσαι δούλα του κουνιάδου σου και του πε- θερού σου, σφίξου και πάρτον, νοικοκυραίοι είναι οι Νατσαίοι στο Τας Τεπέ» ... και τον πήρε. Και μετά την έδερνε όταν την πήρε. Και του έλεγε η γιαγιά μου: «Δεν αντρέ- πεσαι, ρε γρούναρε;», λέει, «πεντακόσιες φορές λιάντσεις τα πουδάριας να 'ρθεις από το Τας Τεπέ για να την πάρ'ς, κι τώρα τη δέρν'ς κιόλα γιατί πά' να σκουπίσει το παιδί της που λερώθηκε επειδή ήταν στ' αλών' κι είχε δουλειά;»

[Και συνεχίζει σχετικά με το Τας Τεπέ και το Καβακλί] Δεν ήταν λοιπόν, είναι όλοι Καβακλιώτες, που ήτανε μια πόλις, έδρα επαρχίας, έδρα επαρχία το Καβακλί ... Ήταν κοντινό το χωριό αυτό κι είχανε καλλιεργούμενες εκτάσεις. Και πηγαίνανε καλλιεργού- σαν, είχαν περιβόλια, αγροτική περιοχή ήτανε ... ναι, έτσι έχω διαβάσει, θα το δεις κι εσύ στο βιβλίο, μπορώ να σ' το βρω, θα το δεις κι εσύ, όπου λέει ότι το Τας Τεπέ ήτανε κάτοικοι από το Καβακλί αυτοί, οι οποίοι αγρότες όντες που έχοντας περιοχή να καλλι- εργήσουν μέναν' εκεί. Αλλά πηγαينوερχόντουσαν γιατί κοντά στο Καβακλί ήταν. Η βα- σική λοιπόν πόλις είναι το Καβακλί με δέκα χιλιάδες κατοίκους, οι οποίοι ήταν εκεί από την εποχή που το Βυζάντιο ήτανε μεγάλη δύναμις, όπως ξέρεις κι εσύ, ο κόσμος

συγκεντρώνεται γύρω από τα μεγάλα αστικά κέντρα και την πρωτεύουσα των κρατών ... Τώρα από εκεί, ξέρεις πώς φύγαμε εμείς, έφυγε ... εεε ... σε δύο τμήματὰ οι κάτοικοι από το Καβακλί και την ευρύτερη περιοχή. Έφυγαν οι πρώτοι οι οποίοι όλοι εγκαταστάθηκαν στη Θεσσαλία από το Καβακλί.

Το επόμενο μεταναστευτικό ρεύμα που δέχεται το χωριό Ανάβρα είναι το έτος 1908, με Έλληνες πρόσφυγες από το Καβακλί²⁰. Σύμφωνα πάλι με τον πληροφορητή μου κ. Δημήτρη Κυράτσα²¹:

... Θα σ' το πω. Λοιπόν, εεε ... εκεί που ειδικά οι δικοί μου που μέναν' στην Αθήνα μένανε στη Ριζάρειο Σχολή ένα μεγάλο κτίριο της εκκλησίας που είναι τώρα ακριβώς επί της Βασιλίσσης Σοφίας απέναντι από τον Ευαγγελισμό, μ' ένα χώρο μεγάλο, που 'ναι από το Χίλτον και προς το Σύνταγμα, που 'ναι μέσα το Πολεμικό Μουσείο σώζεται εκεί, τα κτίρια αυτά αποτελούν τώρα τοσο ... Βυζαντινό Μουσείο. Αν δεν κάνω λάθος, Βυζαντινό Μουσείο είναι τώρα. «Μέναμε, παιδί μου», μου 'λεγε η γιαγιά μου, «σ' ένα μεγάλο κτίριο», με τη γλώσσα που τότε λέγανε, «ήτανε ένας τρανός μπινάς, ντινάς ... ντινάς, ντινάς, κτίριο μάλλον, υποθέτω, δεν τα ξέρω, και ... επί δύο ολόκληρα χρόνια, δουλεύανε παντού εργάτες, στα Μεσόγεια, στα αμπέλια, ο παππούς μου δούλεψε στο σιδηρόδρομο, στο Λυκαβηττό. Τότε δεν υπήρχε Κολωνάκι τίποτα απ' αυτά τότε, βόσκαν' πρόβατα, βοσκάγανε και στο Λυκαβηττό κόβαν' ζύλα για να ... από το 1906 μέχρι το '08.

Το χωριό Ανάβρα δέχεται και τρίτο ρεύμα μετανάστευσης το έτος 1912, πάλι από Έλληνες Καβακλιώτες. Η ολική μετανάστευση στην Ελλάδα πραγματοποιείται μετά τη μικρασιατική καταστροφή το 1922, με την ανταλλαγή των πληθυσμών, κατά τα έτη 1926-1927, οπότε και όλοι οι Έλληνες της Ανατολικής Ρωμυλίας κατεβαίνουν στην Ελλάδα, με πολύ λίγες εξαιρέσεις παραμονής Ελλήνων στη Νότια και Ανατολική Βουλγαρία.

Η πληροφορήτριά μου κ. Κατίνα Γιαννούλοφ²² περιγράφει πώς ήταν η ζωή των Ελλήνων που παρέμειναν στη Βουλγαρία ακόμη και μετά τη μεγάλη ανταλλαγή πληθυσμών το 1924-1926:

... Και ήρθανε το '23-'24, το 1924, ήρθανε Μακεδονίτ' κι Θρακιώτ' τα εκράτ'σαν τα ελληνικά, τα έδοκαν εκεί! ... Οι Θρακιώτ' κι οι Μακεδονίτ', όχ' Βούργαροι. Το 1924

²⁰ Το χωριό Τας Τεπέ ανήκε στην Περιφέρεια Πύργου, αλλά οι κάτοικοί του θεωρούν τους εαυτούς τους Καβακλιώτες, αφού τις επαφές τους τις είχαν με το Καβακλί στο οποίο βρίσκονταν πολύ κοντά.

²¹ Βλ. συνέντευξη Δημητρίου Κυράτσα, στο Παράρτημα συνεντεύξεων.

²² Βλ. συνέντευξη Κατίνας Γιαννούλοφ, στο Παράρτημα συνεντεύξεων.

έφκαν οι δικοί μας απ' εδώ κι ήρθας αυτοί κ' επήρας τα μέρτα [= μερτικά, μερίδια γης] των δικών μας Ελλήνων.

Σε ερώτησή μου εάν τους πείραξε που ήρθαν Θρακιώτες στη Βουλγαρία, μου απαντά:

... Όχι, όχ'! ... ααα! τώρα η μαμά μ' επαράστηνε ... κείνη ήθελε να μεταλάβ' και είχε ρούχα να πα να τ'απλώσ' μες το μπαλκόν'. Κείνοι το έκλεισαν το μπαλκόν', δε μπόραγει να αφήκ' δικό μας σπίτ', μας έβαλαν εδώ πέρα Μακεδονίτ' σε μια κάμαρα, κλείσανε το μπαλκόν', μαμά μ' τώρα δεν είχει ν' απλώσ' τα ρούχα! Και ήντανε να πάει στ'ν εκκλησία κείν' την ώρα να μεταλάβ', κ' είπε: «Στραβή να σε ιδώ!». Έτσι τη φάνκει άσκημα ... γκυρνά απ' την εκκλησία, μετάλαβε, αυτή [η Μακεδονήτισσα] στραβώθει! «ιιι! ... λέει μαμά μ', τι έκανα, τι έκανα, τι έκανα! Τόσο πολύ την πόνεσε η καρδιά τσ', να μη μπορεί ν' απλώσ' τα ρουχαλάκια τσ' ... που στον αυτό τσ' το 'πε, δεν το 'πε στ' αυτή, κι όμως την άκουσει η Παναγία ... στις '24 που ρθανε, έβαλαν στα ελληνικά τα σπίτια, Μακεδονίτ' και Θρακιώτε' ... όιι, σε κάθενα σπίτ' έβαζανε από μια φαμίλια. Κει πέρα σε μια κάμαρα έβαλανε, τη μαμά μ' και το μπαμπά μ', σε άλλη αυτοί, έπλεναν και τη σαπουνιά την πέταγαν απάν' στα κυραμίδια. Είχανε καθόλου σειρά οι Θρακιώτε; ... Κ' ήρθαν 'δω πέρα, κι πήραν τα μέρτα, πήραν τα σπίτια, κι ακόμη παίρνουν, κι ακόμη τσι δώνε! ... δω.

Όπως φαίνεται από τα λεγόμενά της, το Βουλγαρικό Κράτος δεν είχε χώρο να στεγάσει τους πληθυσμούς –προφανώς μουσουλμανικούς– που κατέφθασαν από τη Θράκη και τη Μακεδονία και φυσικά τους «στρίμωξαν» στα σπίτια των Ελλήνων, μέχρι να τους δώσουνε τα αντίστοιχα μέρτα, τους κλήρους που τους αναλογούσαν, οι οποίοι ήταν κλήροι των Ελλήνων που εκδιώχθηκαν από τη Βουλγαρία.

II. ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΤΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ.

Η ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΑΣ ΤΕΠΕ

Ελληνικές κοινότητες στην Περιφέρεια Καβακλί

Πρόκειται για δώδεκα χωριά-κοινότητες ενταγμένα στην Περιφέρεια Καβακλί: Καρυές, Μεγάλο Μοναστήρι, Μικρό Μοναστήρι, Σιναπλή, Δογάνογλη (ή Δογάνογλου), Τσικούρκιοι (ή Τσεκούρ-

κιοϊ), Δράμα, Ακ-Μπουνάρ, Μεγάλο Βογιαλίκι, Μικρό Βογιαλίκι, Μουρανταλή (ή Μουραδανλή) και Καβακλί. Πρωτεύουσα των κοινοτήτων κατά την Τουρκοκρατία ήταν οι Καρυές.

Ελληνικές κοινότητες στην Περιφέρεια Φιλιππουπόλεως

Τατάρ Παζαρτζίκ, Περιστερά, Στενήμαχος, Χάσκιοϊ, Κούκλαινα, Δερμένδερε, Βοδενά, Ουρούμκιοϊ, Κόζλουτσα, Κ. Αρβανιτοχώρι, Κόζλουκ. Πρωτεύουσα των κοινοτήτων ήταν η Φιλιππούπολη.

Ελληνικές κοινότητες στην Περιφέρεια του Πύργου

Γιάμπολ, Καρνομπάτ, Σλίβεν, Κότελ, Αετός, Μεσήμβρια, Αγγιάλος, Σωζόπολη, Αγαθούπολη, Τας Τεπέ, Ευσταθοχώρι, Μπάνα, Ηράκλεια, Κόζιακας, Άσπρος, Κουρούκιοϊ κ.ά.²³

Ελληνικές κοινότητες στην Περιφέρεια της Βάρνας

Προβαντή, Ταπτίκ, Μπαλτζίκ, Καβάρνα, Ντόμπριτς, Παζαρτζίκ, Κόζλουτσα, Πασαϊτ, Κερεμέτ (Κεραμωτή), Σιάμπλα κ.ά.²⁴

²³ Υπάρχουν και άλλα χωριά, καθώς ο νομός Πύργου ήταν μεγαλύτερος και με πολύ ελληνικό στοιχείο κατοικημένος. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Χάρτη 1.

²⁴ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Χάρτη 1.

ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΡΩΜΥΛΙΑΣ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ι. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΝΟΜΟΥΣ ΛΑΡΙΣΑΣ ΚΑΙ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ
ΜΕΧΡΙ ΤΟΝ ΑΠΡΙΛΙΟ ΤΟΥ 1907

Λόγω της απουσίας στατιστικών στοιχείων για το έτος 1907, δεν είναι γνωστός ο ακριβής αριθμός προσφύγων που έφτασε στο λιμάνι του Πειραιά. Σύμφωνα με τον τύπο της εποχής, η εφημερίδα *Ημερησία* αναφέρει ότι ο αριθμός των προσφύγων ως τον Απρίλιο του 1907 ξεπερνούσε τους 12.000 και ότι από την περιφέρεια Καβακλί έφυγαν 1.105 οικογένειες. Αυτές οι οικογένειες εγκαταστάθηκαν σε διαφορετικά μέρη της Ελλάδας, όπου απέκτησαν κλήρους, ως δωρεά του Ελληνικού Κράτους¹.

Η πληροφορήτριά μου κ. Κωνσταντία Νάτσιου² μιλάει σχετικά με τους πρώτους κλήρους που αποδόθηκαν στην Ανάβρα στους γονείς της:

Οι δικοί μ' οι γουνείδεις ήρθαν μι την πρώτ' φουρνιά [το 1906] ... δυό δουμάτια έφκιαναν όλα ίδια, δεν έφκιαναν παραπάν', ούτι καμπινέδεις, ούτι γκουζίνεις, δυό δουμάτια σι λέει να φέρ' τα πράγματά τ' μέσα να κοιμούντι, ήτανε, πώς δεν ήτανε, είχει είχει τζάκ' του κάθι δουμάτιου, έφκιαναν κι του τζάκ', πώς δεν είχε, είχει! τ' γκουζίνα νι' έφκιανι αυτός η νοικοκύρ' σ' απού μπαινε μέσα, δεν του φκιάναν αυτοί, αυτοί έφκιασαν μόνου δυό δουμάτια κι τα σπίτια, ένα κουντά τ' άλλου ήταν ινουμένα, έκοψαν δρόμο φαρδύ, για τρί' αυτουκίνητα να περνάν κ' έφκιακαν κι άλλα σπίτια κι απού 'δω, ήταν στη σειρά, ... και κήπο έδωσαν, από ένα στρέμμα έδωσει του κάθ' ένα, μι του σπít' μαζί, ναι, φκιάσαν πρώτα του σπít' κι τ' άλλου που έμεινει το φκιαζαν κήπια, τα έφραζαν ου κάθ' ένας κι ο κήπος ήταν μπροστά, ιδώ ήταν ου δρόμους, έγινει του σπít' έτο' κι απού 'δω ου κήπους ... Η μάνα μ' κι ο πατέρας μ' κάναν μετά πιδιά. Κανέναν δεν έφεραν απ' τη Βουργαρία, όχ'! όταν ήρθαν στην Ανάβρα, εεε ... τώρα ήταν νιοπαντρεμέν', εεε, μετά από λίγο καιρό μας έκαναν ιμάς. Παντρεμένοι ήταν, πέντε-έξι χρόνια απ' τη Βουργαρία,

¹ Βλ. ΑΚΡΙΒΟΣ 1999, 63.

² Βλ. συνέντευξη Κωνσταντίας Νάτσιου, στο Παράρτημα συνεντεύξεων.

ναι απ' τη Βουργαρία παντρεμένοι. Κι ου αδερφός του πατέρα μου ήταν ηλεύτερος, κι τον είχε μες το σπίτι' κι αυτόν η πατέρας μ' κι ζήτηζαν να του δώσουν κι αυτόν οικόπεδου, «όχ'», λέει, «δε δικιούτει», λέει, «να τουν πάρ'ς μες του σπίτι σ'! μεις δίνουμει σ' τσ παντριμένους.» Είνοι άλλ' που 'ρθαν μι πιδιά μεγάλα, πιο μπρουστά απ' τη Βουργαρία ... ναι, ναι, ... ο αδελφός του πατέρα μου λεγόταν Δημήτρης Αγορασιτίδης. Όχ', όχ', δεν άφησαν κανένα πίσω δικό τους. Δεν ζούσαν οι γονείς τους, κανέναν ... για κάτσει ... ζούσει η γιαγιά, η μάνα του πατέρα μ' κι η μάνα της μάνας μ'. Κι του πρώτου του κουριτσάκ' του 'παν Κωνσταντία, στην μάνα της μάνας μ'. Στην Ελλάδα ήρθαν μαζί με όλους. Αλλ' αυτή είχε κι άλλα πιδιά μεγάλα η γιαγιά. Τα πιδιά τσ' αυτά ήρθαν στην Λάρισα 'δω, δεν ήταν στν' Ανάβρα. Πήγαν στη Φιλιππούπολη και μείναν εκεί. Έκαναν σπίτια ικεί, αλλά τα φτιάσαν μόνοι τους, όχι δεν τα 'φτιασαν οι Βουργάρ' ... τα οικόπεδα τ' αγόρασαν αυτοί! ... όχι, πούλησαν στ' Βουργαρία που 'χαν περιουσίες, αγόρασαν τα οικόπεδα, κι έφτιασαν τα σπίτια τους ... η μάνα μου δεν πήρε τίποτα απ' τις περιουσίες αυτές ... δεν ξέρω κιόλας ... ίσως επειδή είχε έτοιμο οικόπεδο στ'ν Ανάβρα, δεν ξέρω ... οι μάνα μ' κι ο πατέρας μ' θέλησαν να πάνε στ'ν Ανάβρα, «θα πάμει στ'ν Ανάβρα, ικεί έχτισαν σπίτια, θα πάμει ικεί!», κατέβαιναν τώρα παραδείγματι στη Λάρσα με τα καράβια, μι τα πλοία, κι ... ναι, με τα πλοία ναι, αφού 'χαν και ζώα, είχαν γελάδια, είχαν βόδια, είχαν κι γουμάρια, είχαν άλογα, τα είχαν αυτά, άμα έρθουν 'δω πέρα να ουργώσουν τα χουράφια. Η μάνα μ' κι ο πατέρας μ' ν' έφεραν ζώα, έφεραν μια αγελάδα κι δύο βόδια, ζευγάρ' ... όχι, πρόβατα έφκιασαν 'δω στην Ελλάδα ... λεφτά έφεραν για να γυρίζουν, ααα ..., απ' αυτά που φέραν' από πάνω. Κοσμήματα, μπα, δεν την είδα να φορέσει, να ... το βλέπς' εικείνου; ... [μου δείχνει τη φωτογραφία των γονιών της που είναι σε κάδρο στον τοίχο]

Ο πληροφορητής μου κ. Δημήτρης Κυράτσας³ αναφέρει

... Οι Έλληνες αντιδρούσαν μέσω των κοινοτήτων, είχαν κοινότητες δημιουργήσει, η όποια αντίδραση προήρχετο μέσω των κοινοτήτων. Έτσι γινόταν, συνεπώς έφτασαν στο μη παρέκει ... και το 1906 είπαν «δε μας σώνει τίποτα, πάμε στην ελεύθερη Ελλάδα». Λάθρα τα βράδια, διά ... περνούσαν τα σύνορα περίπου στα Δίκαια, σήμερα Δίκαια λέγεται, πάνω από την Ορεσιτάδα. Είναι το τελευταίο χωριό στα σύνορα, τα Δίκαια. Και λίγο πιο κάτω δεξιά των συνόρων σχεδόν είναι η Ανδριανούπολις. Την Ανδριανούπολη

³ Βλ. συνέντευξη Δημητρίου Κυράτσα, στο Παράρτημα συνεντεύξεων.

από το Καβακλί την είχανε ...τη λέγαν' τότε Κάστρο, την έκαναν η κοντινή πόλη, πώς έχουμε εμείς τώρα οι Χαλιτσιώτες τη Λάρισα, εμείς εδώ την Καρδίτσα, αυτοί είχανε την Ανδριανούπολη. Με τα πόδια, με τα κάρα πηγαινοερχόντουσαν, για να μη σου πω ότι είχανε και κτήματα πολλοί Έλληνες και δουλεύανε και στην Ανδριανούπολη. Αλλά ήταν στην τουρκική περιοχή η Ανδριανούπολη. Διέβαιναν λοιπόν τα σύνορα λάθρα το βράδυ για να ζητήσουν σωτηρία προς την Ελλάδα ερχόμενοι. Κατέβαιναν από εκεί, εεε ... κατέβαιναν, πρέπει να πω, πρωτού προχωρήσω σε λεπτομέρειες, ότι ο πληθυσμός που έφυγε το 1906 –είναι καθοριστική η χρονολογία αυτή εεε;– διότι οι βιαιότητες είχανε φτάσει στο αποκορύφωμα, κινδύνευε η ίδια τους η ζωή, παίρναν' σπίτια, παίρναν' περιουσίες, ε λοιπόν, καιαιαι ... έφυγαν περίπου δέκα χιλιάδες Έλληνες [επαναλαμβάνει τον αριθμό με στόμφο] δέκα χιλιάδες Έλληνες δεν ήταν λίγοι από την Ανατολική Ρωμυλία τότε, ο πληθυσμός δεν ήταν τόσοσ πολύς όπως ξέρεις, έφυγαν περίπου δέκα χιλιάδες Έλληνες τότε το 1906, και δεν έπαψαν σταδιακά να φεύγουν κι άλλοι, κι άλλοι, κι άλλοι. Αυτοί λοιπόν τώρα που φεύγανε, που πέρασαν τα σύνορα με ό,τι φορούσαν επάνω τους, το πολύ-πολύ κανά εικόνισμα να είχαν στην αγκαλιά τους, λοιπόν, κατέβηκαν με τα πόδια [τονίζει μία-μία τις λέξεις: με, τα, πόδια – για να φανεί η δυσκολία του εγχειρήματός τους] από τα Δίκαια περίπου 150 χλμ. έως και 200 χλμ. ο Έβρος μέχρι κάτω, στο Βεβέ Αγάτς, είναι η σημερινή Αλεξανδρούπολη. Καρ-Αγάτς είναι η ... η ... Ορεστιάδα, είναι η Νέα Ορεστιάδα αυτή. Η παλιά Ορεστιάδα ήταν Ανατολικά του Έβρου, ε ..., στο τουρκικό έδαφος σήμερα. Λοιπόν, κατέβαιναν με τα πόδια στην εεε ..., στην εεε ..., στοοο ... Βεβέ Αγάτς, την Αλεξανδρούπολη. Από εκεί με κάποια πλοιάρια –διότι δεν υπήρχε απευθείας επικοινωνία με την Αθήνα– πηγαίνανε στη Σμύρνη και με μεγαλύτερα πλοία τους έφερναν προς τον Πειραιά. Αυτοί οι Έλληνες που φύγαν' τότε το 1906 και που, επαναλαμβάνω, σταδιακά φεύγαν' κι άλλοι, που ήταν λιποτάκτες που υπηρετούσαν στο βουλγαρικό στρατό κι ερχόντουσαν, εγκαταστάθηκαν κυρίως, κυρίως στην Αθήνα και στα νησιά του Αργοσαρωνικού, Ναύπλιο, παραθαλάσσια, Κόρινθο, εεε ..., Ύδρα εκεί ήταν η γιαγιά μου, έχουμε νεκρό θαμμένο στην Ύδρα αδελφάκι της γιαγιάς μου, ήταν νέα τότε, νιόπαντρη, στην Ύδρα, κι έχει πάει και στην Ύδρα και μου περιέγραφε την Ύδρα πως είναι έτσι αμφιθεατρική και μου έλεγε: «Παιδάκι μου, το ένα σπίτι πιο ψηλά από το άλλο». Μείναν', και κάποιοι ήρθαν στην Εύβοια, στη Σκόπελο, όπου μπορούσε ο καθένας να μείνει εκεί. Εκεί μείνανε μέχρι το Ελληνικό Κράτος να μεριμνήσει να τους αποκαταστήσει. Να τους δώσει τι; Γη και κάποια δουλειά.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Αριθμός οικογενειών που εγκαταστάθηκαν στον νομό Λάρισας ως το 1907

Περιοχές νομού Λάρισας	Αριθμός οικογενειών
Κουλάδα	120
Νέα Λεύκη	60
Χαλίτσι	100
Νέες Καρυές	50
Νέα Φιλιππούπολη	100
Λάρισα	25

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: Αριθμός οικογενειών που εγκαταστάθηκαν στον νομό Καρδίτσας ως το 1907

Νομός Καρδίτσας	Αριθμός Οικογενειών
Τσαμάσι (Ανάβρα)	300
Σοφάδες	25

Πηγή: ΑΚΡΙΒΟΣ 1999, 63.

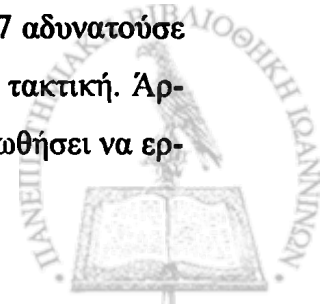
Ο πληροφορητής μου κ. Δημήτρης Κυράτσας αναφέρει επίσης:

... δε θα βρεις δημοτολόγια πριν το 1932. Υπήρχε μόνο ένα βιβλίο γεννήσεων και θανάτων που το κρατούσε ο παπάς του χωριού για εκκλησιαστικούς λόγους όπου κατέγραφε τις γεννήσεις και τους θανάτους. Εκεί βρήκα και τη μακρά λίστα των νεκρών της ασιατικής γρίπης καθώς και τα ονόματα των θανόντων τότε συγγενών μου. Πριν το 1932 ο καθένας δήλωνε ό,τι ήθελε κι όποια ηλικία ήθελε.

II. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΤΟΥ ΤΑΣ ΤΕΠΕ ΚΑΙ ΚΑΒΑΚΛΙ ΣΤΗΝ ΑΝΑΒΡΑ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

Η πρώτη εγκατάσταση των προσφύγων Καβακλιωτών σε διάφορα σημεία της Ελλάδας έγινε σύμφωνα με τη βούλησή τους και τις ανάλογες συγκυρίες φυγής τους.

Αρχικά, το Ελληνικό Κράτος στήριζε τους πρόσφυγες με κάποιο επίδομα, προκειμένου να τους βοηθήσει στην επιβίωσή τους. Σύντομα όμως, η ελληνική οικονομία του 1907 αδυνατούσε να στηρίξει το πλήθος των προσφύγων με επιδόματα και εφάρμοσε την ακόλουθη τακτική. Άρχισε να μοιράζει τους πρόσφυγες σε διάφορα μέρη της Ελλάδας, με στόχο να τους ωθήσει να ερ-

γασθούν σε περιοχές που είχαν ανάγκη την καλλιέργεια και τη γεωργία, με απώτερο σκοπό να απαλλαγεί το Ελληνικό Κράτος από το βάρος του επιδόματος και της αποκατάστασης των προσφυγικών πληθυσμών έως ότου αποφασιζόταν ο αναδασμός γης για να επιτευχθεί η διανομή κλήρων γης. Ο πληροφορητής μου κ. Δημήτρης Κυράτσας αναφέρει⁴:

Μετά τα δύο αυτά χρόνια (1906-1908) το μεν κράτος προσπαθούσε να βρει χώρο να τους στεγάσει, που να τους πάει, αφού ήταν αγρότες κυρίως αγροτική γη να καλλιεργήσουν, κτηνοτροφία να ζήσουν και απ' την πλευρά τους οι Έλληνες είχαν μια αρχή, κάποιους εκπροσώπους οι οποίοι διαπραγματεύοντο με τις αρχές, εεε ... να επιλέξουν το μέρος. Τους υπέδειξαν τη Θεσσαλία, διότι το 1881 απελευθερώθηκε, το ξέρεις, μετά την απελευθέρωση είχε τσιφλίκια, τα κτήματα ήταν στα χέρια των γαιοκτημόνων –Τούρκοι και μετά μεταβιβάστηκαν σε Έλληνες– αρχίσαν' οι απαλλοτριώσεις του θεσσαλικού κάμπου, από τους κυβερνόντες και είπαν να μοιράσουν τη γη σ' αυτούς. Δε μπορεί να έχει ο άλλος 100.000 στρέμμα ... λοιπόν, τους υπέδειξαν διάφορα μέρη κι αυτοί από μόνοι τους χωρίστηκαν σε κοινότητες γιατί δε θα πηγαΐναν' όλοι μαζί στο ίδιο μέρος. Οι δικοί μας, λοιπόν, που ήρθαν στην Ανάβρα, επέλεξαν την Ανάβρα, γιατί ερχόντουσαν, βλέπαν' τα μέρη κι επέλεγαν που θα πάνε, οι δικοί μας επέλεξαν την Ανάβρα για δύο λόγους: πρώτον, διότι είχε το νερό, άφθονο νερό, κι αυτό ήταν μεγάλη επιτυχία διαπιστώνουμε και σήμερα [εννοεί ότι ήταν επιτυχής επιλογή] και το φυσικό νερό από τη γη, και το δεύτερο, είχε το βουνό. Το βουνό δεν ήταν έτσι γυμνό, ήταν δασωμένο μέχρι μες τα σπίτια. Και τους θύμιζε το βουνό που είχαν στο Καβακλί και το λέγανε Σακάρι και λέει: «Βρήκαμε το νέο Σακάρι εδώ». Σακάρι είχανε βουνό, ακριβώς έτσι ήτανε και το βουνό στο Καβακλί. Κι επέλεξαν αυτό. Οι Καβακλιώτες εγκαταστάθηκαν στη Θεσσαλία, αυτοί που είχαν φύγει το 1906 και μετά ... και μέχρι το '10 και το '12 ακόμη ήρχοντο, για να μην πω ότι συνέχιζαν ακόμη να 'ρχονται μετά, εεε ... εγκαταστάθηκαν όλοι στη Θεσσαλία στα εξής χωριά: στην Ανάβρα, στο Δίλοφο Λαρίσης που το λέμε Χαλίτσι, η Ανάβρα λεγόταν Τσιαμάς' τότε, εεε ..., στην Κοιλάδα Λαρίσης που λεγόταν τότε Αμαρλάρ[ι], τουρκικά τοπωνύμια τότε, στη Νέα Λεύκη που λεγόταν Κότζμπασάιν, και στη Φιλιππούπολη Λαρίσης. Αυτοί είναι. Υπάρχουν κι άλλα χωριά που έχουν κατοικηθεί από κατοίκους της Ανατολικής Ρωμυλίας αλλά δεν ήταν Καβακλιώτες. Π.χ. η Νέες Καρυές είναι από τις Νέες Καρυές που ήταν κι αυτοί στην Ανατολική Ρωμυλία, η Τζιόμπα που τη λέμε εδώ Νέο Μοναστήρι είναι πάλι από το Μοναστήρι της Ανατολικής

⁴ Βλ. συνέντευξη Δημητρίου Κυράτσας, στο Παράρτημα συνεντεύξεων.

Ρωμυλίας. Υπάρχουν Καβακλιώτες απ' ό,τι ξέρω και στην Ευξεινούπολη αλλά δεν ξέρω αν εκεί είναι μεγάλη μάζα πληθυσμού, στην Ευξεινούπολη Βόλου, Μαγνησίας, κάπου εκεί. Ε, βέβαια, υπήρξαν και μερικοί, ελάχιστοι [τονίζει αυτήν τη λέξη] οι οποίοι έμειναν, έμεινε μια-δυο οικογένειες στο Ναύπλιο, στην Κόρινθο, άλλοι μείναν' στη Βόρεια Εύβοια, νομίζω κάποιοι μείνανε, κι όμως είχαν πολλές επαφές με τους εδώ ... κοίταξε, στο χωριό μας από τις οικογένειες αυτές κατά καιρούς έφευγαν, φύγαν' οικογένειες και πήγαν προς τη Φιλιππούπολη Λαρίσης επειδή ήταν μεγαλύτερο αστικό κέντρο.

... Εδώ ήρθανε το 1908, εγκαταστάθηκαν, πρώτος γάμος που έγινε το 1909 ήταν ο γάμος του παππού μου, του πατέρα του πατέρα μου. Λεγόταν Γεώργιος Χρήστου Κυράτσας, και παντρεύτηκε την Αναστασία Πράντζου του Δήμου και ήταν ο πρώτος γάμος –Καβακλιώτισσα κι αυτή– που έγινε το 1909 εδώ. Ο πατέρας μου γεννήθηκε το 1910 εδώ, πέθανε φέτος 31 Μαρτίου 2005.

Τους δώσανε από ένα κλήρο, χωράφια ήταν ο κλήρος, ήταν 80 στρέμματα κι από ένα στρέμμα οικόπεδο, με ένα σπίτι, που ήταν ένα μικρό σπίτι και ημιτελές θα έλεγα που τους τα έφτιαξε το κράτος. Ήτανε, 80 στρέμματα σήμαινε: ένα κομμάτι 28 στρέμματα. Σε μια περιοχή που τη λέγανε Εικοσιοχτούρια. Άλλο κομμάτι 23 στρέμματα σε περιοχή που τη λέγανε Εικοστριάρια. Άλλο κομμάτι 12 στρέμματα σε περιοχή που λεγόταν Δωδεκάρια. Άλλο κομμάτι 9 στρέμματα σε περιοχή που λεγόταν Εννιάρια. Άλλο 4 στρέμματα σε περιοχή που λεγόταν Τεσσάρια, λοιπόν, δύο στρέμματα λαχανόκηπος, και δύο στρέμματα αμπελότοπος εδώ στα υψώματα για αμπέλι ... [υπολογίζει αριθμητικά εάν του βγαίνουν ογδόντα όπως είπε σύνολο, και ικανοποιημένος δείχνει που τα ανέφερε όλα] και τους τα χρέωσαν έναντι ενός συμβολικού ποσού που πληρώναν' στο κράτος αλλά είχαν τόση φτώχεια που είχαν αδυναμία και να τα πληρώνουν. Την ώρα που ερχόταν ο κρατικός υπάλληλος, ο έφορος να εισπράξει, κρυβόντουσαν και φεύγανε. Για να φανταστείς να μην πληρώσουν, τους έπαιρναν το εισόδημα από το αλώνι, εεε ... πολλοί που δεν τα βγάζαν' πέρα φεύγανε και προς άλλα χωριά ... δε φέρανε ζώα. Είχανε, αλλά εδώ δε φέρανε. Όποιος είχε ζώα τότε, ήτανε χορτάτος, ήτανε νοικοκύρης. Όποιος δεν είχε ζώα, ήτανε πάμπτωχος διότι η γη δε έβγαζε πάντα, δεν καλλιεργείτο σωστά, δεν υπήρχαν λιπάσματα και πάνω απ' όλα τα νερά το χειμώνα –δεν υπήρχαν αποστραγγιστικά– πνίγαν' τα χωράφια. Άρα λοιπόν ήταν λαχείο. Τα ψηλώματα βγάζαν' με σιγουριά κάποια σοδειά. Όμως, με τα ζώα όποιος είχε, είχε κρέας, είχε γάλα, είχε να πουλήσει ένα ζώο. Το χειμώνα τα 'παιρνε ο καθένας στα σπίτια του, δεδομένου ότι δεν είχε αγροτικές δουλειές και δεν ήταν απασχολημένοι. Από του Αγίου Γεωργίου μέχρι

του Αγίου Δημητρίου κάναν' τα λεγόμενα κοπάδια, μαζευόμασταν δηλαδή 10 νοικοκυ-
 ραίοι –συνήθως οι ίδιοι– και φτιάχναν' ένα κοινό κοπάδι 300, 400, 500 πρόβατα, βά-
 ζαν' έμισθο τσοπάνη –τους πληρώνανε τους τσοπάνηδες– αυτοί πληρώνονταν με ρόγα
 τότε. Αυτό σήμαινε 10 κιλά στάρι ανά πρόβατο δηλαδή αυτός που είχε 50 πρόβατα θα
 δώσει 500 κιλά στάρι κλπ., ήταν δηλαδή οι άνθρωποι που δεν είχαν άλλη δουλειά και
 κάνανε συνήθως τον τσοπάνη ... υπήρχε, επίσης, αγέλη για τα γελάδια, για τα κασίκια
 και για τα βόδια. Είχαν ο καθένας από λίγα.

Φυσικά υπήρξαν και μερικές εξαιρέσεις όπου πρόσφυγες από το Καβακλί είχαν κάποια οικονο-
 μική ευμάρεια και δε χρειάστηκε να φύγουν «λάθρα» για την Ελλάδα όπως οι περισσότεροι πρό-
 σφυγες αλλά με τα χρήματά τους πέρασαν τα σύνορα νόμιμα, με διαβατήρια και αναζήτησαν κά-
 τι καλύτερο στην Ελλάδα.

Χαρακτηριστικό είναι το προσωπικό παράδειγμα του πληροφορητή μου κ. Δημήτριο Κυ-
 ράτσα για τη μετανάστευση των παππούδων του στην Ανάβρα, όπου λέει σχετικά⁵:

*Χρήστος Κυράτσας του Γεωργίου ο πατέρας μου. Ήρθε ο παπούς του εδώ από τη
 Βουλγαρία, με την οικογένειά του. Ο παπούς του πατέρα μου είχε 4 κόρες και 2 αγό-
 ρια, μεγαλύτερος απ' όλα τα παιδιά του ήταν ο παπούς μου, ο οποίος παντρεύτηκε,
 όπως σου είπα και νωρίτερα, με την Αναστασία Πράντζου το 1909, και ήρθαν και ε-
 γκαταστάθηκαν εδώ. Ήταν όμως εκεί [στη Βουλγαρία] ευκατάστατος, ήταν κρατικός
 υπάλληλος, αστυνομικός, ο παπούς του πατέρα μου εκεί, μέχρι έφερε και την σπάθα
 του εδώ, κάποιο βαθμό θα είχε και είχαν και χρήματα και ήρθανε με πασσαπόρτι [δια-
 βατήριο] δεν ήρθαν φυγάδες, ήρθαν λίγο αργότερα, πλήρωσαν τα τέλη τους, όλες τις
 υποχρεώσεις τους και ήρθαν με διαβατήριο εδώ. Και με δικά τους χρήματα. Εκτός από
 ένα σπίτι που τους έκανε το κράτος, λέει: «... εγώ έχω μεγάλη φαμελιά», πλήρωσε το
 κράτος και του 'κανε και δεύτερη κατοικία, του 'κανε δυό κατοικίες μαζί. Σε εργολάβο,
 τον εργολάβο, «θα μου κάνεις άλλο ένα κολλητά, γιατί 'γώ 'χω μεγάλη φαμελιά», έτσι
 ήταν ο πατέρας μου. Αλλά οι γονείς του πατέρα μου είχαν την ατυχία το 1918, είχαμε
 μια μεγάλη γρίπη, ασιατική γρίπη, αποδεκατίστηκε το χωριό μας κι όλη η περιφέρεια ...*

Επιβεβαιώνεται από τον τύπο της εποχής ότι τον Μάιο του 1907 η θέση του υπουργού εσωτερι-
 κών ήταν να ανασταλεί η έλευση των προσφύγων, επειδή η εγκατάστασή τους θα γίνεται με πολύ

⁵ Βλ. συνέντευξη Δημητρίου Κυράτσα, στο Παράρτημα συνεντεύξεων.

πιο αργούς ρυθμούς. Όπως ήταν αναμενόμενο, μια τέτοια θέση προκάλεσε αντιδράσεις από την πλευρά των προσφύγων, οι οποίοι εκπροσωπούσαν από αντιπροσώπους τους που έδρεναν στην Αθήνα⁶.

III. Η ΝΟΜΙΚΗ ΔΙΕΥΘΕΤΗΣΗ ΤΗΣ ΜΟΝΙΜΗΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΤΟΥ ΤΑΣ ΤΕΠΕ ΚΑΙ ΚΑΒΑΚΛΙ ΣΤΗΝ ΑΝΑΒΡΑ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

Σύμφωνα με το νόμο ΓΣΒ' (υπ' αρ. 3202) που δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως στις 7 Απριλίου 1907 προβλεπόταν τα ακόλουθα⁷:

A. Εγκρίνεται ο συνοικισμός προσφύγων Καβακλιωτών με τους ντόπιους κατοίκους.

B. Προσδιορίζονται οι κλήροι γης που παραχωρούνται σε ντόπιους και πρόσφυγες.

Γ. Καθορίζονται όλες οι λεπτομέρειες για τη διανομή γης.

Ως κλήροι γης θα διανέμονταν τα τσιφλίκια που είχαν αγοραστεί από το Δημόσιο και αποτελούσαν παραθαλάσσιους συνοικισμούς (στην περιοχή Βόλου) και τη μεσόγειο, που περιλάμβανε τις επαρχίες Καρδίτσας, Τρικάλων, Λάρισας και Φαρσάλων.

Με το άρθρο 12 του νόμου αυτού, οριζόταν ότι οι ιερείς, οι χήρες, οι επίμορτοι καλλιεργητές και οι ομογενείς από την Ανατολική Ρωμυλία θα έπαιρναν πλήρη κλήρο. Μισό κλήρο θα έπαιρναν οι ντόπιοι κάτοικοι, εφόσον πληρούσαν κάποιες προϋποθέσεις⁸ και όσοι είχαν κάπου αλλού καλλιεργήσιμες εκτάσεις. Εκείνοι οι πρόσφυγες που ήταν σπυροτρόφοι, μελισσοκόμοι, αμπελουργοί, δένδροκόμοι ή καλλιεργητές καπνού και άλλων φυτών δικαιούνταν έκταση 20-40 στρεμμάτων.

Με το άρθρο 13 του ίδιου νόμου, οριζόταν ότι παραχωρούνταν 2 στρέμματα γης για την καλλιέργεια λαχανόκηπου και ένα οικόπεδο 1 στρέμματος για το χτίσιμο οικίας, αχυρώνα ή άλλων αποθηκευτικών χώρων.

Με το άρθρο 14 προβλεπόταν οικονομική ενίσχυση από το Ελληνικό Δημόσιο σε όσους διαθέταν αρκετά γεωργικά εργαλεία ή ό,τι άλλο ήταν απαραίτητο για την καλλιέργεια της γης.

Με το άρθρο 15 παραχωρούνταν 10 στρέμματα γης σε κάθε κλήρο για τη βοσκή των ζώων.

Τέλος, με το άρθρο 16 παραχωρούνταν οι ανάλογες εκτάσεις για την ανέγερση εκκλησίας και σχολείου, την οικοδόμηση νεκροταφείου και της οικίας του ιερέα, την κατασκευή κεντρικής

⁶ Βλ. ΑΚΡΙΒΟΣ 1999, 65-66.

⁷ ΑΚΡΙΒΟΣ 1999, 67-68.

⁸ ΑΚΡΙΒΟΣ 1999, 67-68. Σύμφωνα με αυτήν την πηγή, οι προϋποθέσεις για τους ντόπιους ήταν να διαθέτουν άροτρο, γεωργικά εργαλεία και ένα ζευγάρι ζώα.

πλατείας, αγοράς και στρατιωτικού καταλύματος και αλωνιών, ειδικά στις περιοχές που στερούνταν αυτών των οικοδομημάτων.

Ο νόμος αυτός αποτέλεσε θεμέλιο λίθο για τη νομοθεσία που ακολούθησε σχετικά με τη διανομή γαιών στους πρόσφυγες. Στις 26 Σεπτεμβρίου 1907 εγκρίθηκε το διάταγμα για τη σύσταση ρυμοτομικού σχεδίου του χωριού Τσαμάσι (Ανάβρα Καρδίτσας). Στις 10 Οκτωβρίου 1907 προσδιορίζονταν οι δικαιούχοι του κλήρου καθώς και το μερίδιο κλήρου που θα παραλάμβαναν.

Παρά το διάταγμα, τον Μάρτιο του 1908 καθορίστηκε από την κυβέρνηση με ακρίβεια η γη που θα διανέμονταν στο χωριό Τσαμάσι και η αξία αυτής. Το χωριό χωρίστηκε σε 220 κλήρους που αναλογούσαν σε 1.201 πρόσφυγες και επίμορτους καλλιεργητές, καθώς και σε 19 παρακεντέδες⁹. Ολόκληρο κλήρο έπαιρναν μόνο 30 οικογένειες, ενώ 20 στρέμματα δικαιούνταν άλλες 20 οικογένειες.

Το πρόβλημα που προέκυπτε από αυτήν τη διανομή γης ήταν ότι η περιοχή του χωριού Τσαμάσι δε διέθετε τα αντίστοιχα στρέμματα γης για να καλύψει τον μεγάλο αριθμό προσφύγων που συνέρρεαν στην περιοχή του. Έτσι, ο πρόεδρος των Καβακλιωτών Χ. Πυργίδη απηύθυνε έκκληση στη Βουλή των Ελλήνων προκειμένου να λυθεί το πρόβλημα.

Σύμφωνα με την έκκληση του Χ. Πυργίδη,¹⁰ αναφερόταν ότι το χωριό Τσαμάσι μπορεί να φιλοξενήσει έως 250 οικογένειες, ενώ δηλώθηκαν για τη διανομή κλήρου 670, καθώς κι ότι αναμένονταν οικογένειες Καβακλιωτών που ήταν σκορπισμένες στα ελληνικά νησιά και δεν πρόλαβαν να δηλωθούν. Αυτό θα είχε ως αποτέλεσμα να χάσουν τον κλήρο τους στην περιοχή Τσαμασίου. Η πρόταση του Χ. Πυργίδη για την αντιμετώπιση του προβλήματος ήταν να γίνει το Ελληνικό Κράτος εγγυητής ή να πραγματοποιηθεί η αγορά 70.000 στρεμμάτων ενός κοντινού τσιφλικιού (απέχει περίπου 2 χλμ. από τα κτήματα του χωριού) που ανήκε στον βουλευτή Χ. Αγαθοκλή, με στόχο να ικανοποιηθούν και οι υπόλοιπες οικογένειες προσφύγων. Η πρόταση αυτή του εκπροσώπου των Καβακλιωτών τέθηκε σε εφαρμογή κατά το ύμиси, δηλαδή το Ελληνικό Κράτος αγόρασε 3.000 στρέμματα από το τσιφλίκι του Χ. Αγαθοκλή, από τα οποία τα 1.500 στρέμματα ήταν καλλιεργήσιμα και τα υπόλοιπα 1.500 στρέμματα ήταν ζευγαρολίβαδο, έναντι του ποσού των 1.500.000 δρχ. Οι πρόσφυγες καλούνταν να δώσουν ως προκαταβολή το 1/3 της αξίας του κτήματος, ενώ το υπόλοιπο ποσό θα το εξοφλούσαν σε διάστημα 30 ετών, έχοντας ως εγγυητή το Δημόσιο. Στο κτήμα αυτό υπήρχαν και αρκετοί ντόπιοι αγοραστές οι οποίοι απέκτησαν στρέμματα γης σε αυτήν την περιοχή.

⁹ ΑΚΡΙΒΟΣ 1999, 85. Οι παρακεντέδες ήταν οι ντόπιοι κάτοικοι που δεν είχαν ως μόνιμη απασχόληση τη γεωργία, αλλά εκτελούσαν κι άλλες εργασίες. Γι' αυτό δε διέθεταν τα απαραίτητα καλλιεργητικά μέσα. Επομένως, σύμφωνα με το νόμο υπ' αρ. 3202 δε δικαιούνταν ολόκληρο κλήρο αλλά μόνο 20 στρέμματα.

¹⁰ ΑΚΡΙΒΟΣ 1999, 67-87.

Ο συνολικός αριθμός στρεμμάτων που ανήκαν στο Τσαμάσι ήταν 30.949,615, σύμφωνα με το αντίγραφο παραχωρητηρίου για τη διανομή γης.¹¹

Απόφαση αριθ. 72203: Νόμος ΓΣΒ' 3202, 1907,

για τη διανομή πλήρους κλήρου στους πρόσφυγες του χωριού Τσαμάσι (Ανάβρα Καρδίτσας)

Αριθ. 72203		1907
Απόφασις επί των επιδοθεισών δηλώσεων περί συμμετοχής εις την διανομήν των εθνικών γαιών του χωριού Τσαμασίου της επαρχίας Καρδίτσας.		
Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ		
<p>Λαβόντες υπ' όψιν το άρθρον 17 του από 7 Απριλίου ε.έ ΓΣΒ' νόμου περί συνοικισμού και διανομής γαιών εν Θεσσαλία κλπ., το από 22 παρελ. Αυγούστου Β. διάταγμα περί εξελέγξεως των εν ταις δηλώσει των επιθυμούντων να μετάσχωσι της διανομής των εθνικών εν Θεσσαλία κτημάτων βεβαιώσεων, την υπ' αριθ. 254 από 1^{ης} τρέχοντος μηνός έκθεσιν του Οικονομικού Επιθεωρητού κ. Μιλτιάδου Πανά και τους εν ταύτη συνημμένους πίνακας εξελέγξεως των επιδοθεισών των διαφόρων κατηγοριών του χωριού Τσαμασίου της επαρχίας Καρδίτσας, τας επιδοθείσας δηλώσεις προς συμμετοχήν εις την διανομήν των γαιών του χωριού τούτου των εγχωρίων καλλιεργητών και των εποίκων ομογενών, και έχοντες υπ' όψει τα άρθρα 12, 13, 15, 17, 19 και 23 του ρηθέντος νόμου ΓΣΒ' και τας από 3 και 15 Σεπτεμβρίου ε.έ πιστοποιήσεις του Ισιδ. Πυργίδου και Τ. Ρουμπίνη, βεβαιούντων την ύπαρξιν και τα προσόντα των εκ Καβακλί, Ρουμανίας και Καυκάσου εποίκων ομογενών.</p> <p>Επειδή οι υπό τον τύπον Α' εγχώριοι καλλιεργηταί δηλώσαντες και εν των κάτωθι πίνακι σημειούμενοι κέκτηνται τα εκ του άρθρου 12 του νόμου ΓΣΒ' προσόντα, ως εξάγεται εκ της υπ' αριθ. 254 εκθέσεως του Οικον. Επιθεωρητού κ. Μ. Πανά, προσδιορίζομεν αυτοίς μερίδα πλήρους κλήρου.</p>		
Α.Α.	Αριθμός δήλωσης	Ονοματεπώνυμο δικαιούχου
1	2	Δημήτρ. Πατούλιας
2	3	Ιωάν. Σταφίλης
3	6	Ματθαίος Κρεμόπουλος
4	7	Νικόλ. Σίμος
5	8	Ευάγγ. Σίμος
6	9	Παναγ. Παναγιωτόπουλος
7	15	Γεώργ. Σαζάνης
8	16	Αθαν. Σίμος
9	17	Δημ. Σίμος

Πηγή: ΦΕΚ 196, Α', 10.10.1907

53

¹¹ ΑΚΡΙΒΟΣ 1999, 87. Το αντίγραφο του παραχωρητηρίου φυλάγεται στην κοινότητα του χωριού και χρονολογείται στις 14 Νοεμβρίου 1930. Το πρωτότυπο αυτού είχε καταρτιστεί το 1907.

IV. Η ΚΛΗΡΩΣΗ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΝΟΜΗ ΓΗΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΒΡΑ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΓΗΣ ΓΙΑ ΚΑΘΕ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΔΙΚΑΙΟΥΧΟΥ

Στις 13 Μαρτίου 1908 ορίστηκε να πραγματοποιηθεί η κλήρωση για τη διανομή των γαιών του χωριού Τσαμάσι (Ανάβρα Καρδίτσας). Παρόντες στην κλήρωση ήταν ο νομάρχης Καρδίτσας, ο οικονομικός επιθεωρητής των κτημάτων Στεφάνοβικ και ο γηραιότερος επίμορτος καλλιεργητής ή ένας εκπρόσωπός τους¹². Σε περίπτωση που απουσίαζε ο τελευταίος εκπρόσωπος, τη θέση του έπαιρνε ο ιερέας ή ο πρόεδρος (πάρεδρος) του χωριού. Η κλήρωση θα διεξαγόταν στο κατάστημα της Οικονομικής Εφορίας¹³. Η κλήρωση πρώτα γινόταν για τους ντόπιους καλλιεργητές (*πα-ρακεντέδες*) και κατόπιν για τους πρόσφυγες. Εάν οι κλήροι δεν επαρκούσαν για την αποκατάσταση των προσφύγων, τότε γινόταν κλήρωση, κι όσοι δεν κληρώνονταν εξαιρούνταν της διαδικασίας. Είχαν όμως δικαίωμα να υποβάλουν νέα δήλωση για συμμετοχή σε κλήρωση κτημάτων άλλου τσιφλικιού, και μάλιστα την ίδια μέρα.

Για κάθε κλήρωση συντάσσονταν πρακτικό εις διπλούν που το υπέγραφαν τα μέλη της επιτροπής, κι ο δικαιούχος. Τα πρωτότυπα πρωτόκολλα υποβάλλονταν από την επιτροπή στο Υπουργείο Οικονομικών και τα υπόλοιπα τα κρατούσε ο οικονομικός επιθεωρητής. Ο αρμόδιος οικονομικός έφορος φρόντιζε να στείλει τον δημόσιο γεωμέτρη για να εγκαταστήσει τους κληρούχους «εις τους κατά το πρωτόκολλον λαχόντας αυτοίς κλήρους». Ο δημόσιος γεωμέτρης, έπειτα, συνέτασσε πρακτικό εγκατάστασης και το υπουργείο Οικονομικών, με βάση το πρακτικό, εξέδιδε προσωρινό παραχωρητήριο στο όνομα του κληρούχου με δικαίωμα νομής, μέχρι την έκδοση του οριστικού παραχωρητηρίου.¹⁴

Διανομή γης ανά κατηγορία προσφύγων

α) Δικαιούχοι πλήρους κλήρου

Αυτή η κατηγορία δικαιούχων θα αποκτούσε συνολικά 80 στρέμματα γη, κατανεμημένα ως εξής:

- 2 στρέμματα για λαχανόκηπο κάτω από τα αλώνια
- 2 στρέμματα αμπελοτόπια στις τούμπες
- Τα Τεσσάρια (4 στρέμματα) και τα Εννιάρια (9 στρέμματα) γόνιμης καλλιεργήσιμης γης στην αρχή του κάμπου και βορειοανατολικά των λαχανόκηπων
- Τα Εικοσιτριάρια (23 στρέμματα)

¹² Βλ. ΖΗΣΟΠΟΥΛΟΣ 2006, 47.

¹³ Βλ. ΑΚΡΙΒΟΣ 1999, 87.

¹⁴ Βλ. ΖΗΣΟΠΟΥΛΟΣ 2006, 47.

- Τα Εικοσιοχτούρια (28 στρέμματα)
- Τα Δωδεκάρια (12 στρέμματα) κάτω από τα αμπελοτόπια

β) *Οι παρακεντέδες*

Αυτή η κατηγορία δικαιούχων δεν δύνατο να λάβει ολόκληρο κλήρο, όπως όριζε ο νόμος, λόγω συγκεκριμένων ελλείψεών τους στην καλλιέργεια όπως προαναφέρθηκε. Αυτή η κατηγορία έλαβε τα ακόλουθα:

- 10 στρέμματα, τα *Περικιγκλίκια*, στην περιοχή που βρίσκονταν τα Εικοσιοχτούρια.
- 10 στρέμματα στα Εικοσιτριάρια στη Μαγούλα
- 2 στρέμματα για λαχανόκηπο
- 2 στρέμματα για αμπελοτόπια
- 1 στρέμματα οικόπεδο¹⁵

γ) *Μη δικαιούχοι κλήρου*

Αυτή η κατηγορία δεν πληρούσε τις προϋποθέσεις του νόμου, γι' αυτό δε δικαιούνταν κλήρο. Όμως, έγιναν σε αυτούς οι ακόλουθες παραχωρήσεις:

- 18 στρέμματα στην περιοχή που βρίσκεται βορειοδυτικά των Δωδεκαρίων και καταλήγει στην Αγία Τριάδα, καθώς και στην περιοχή από τους μύλους ως τα μαντριά των Ακριβαίων
- 14 στρέμματα θα επιδικάζονταν στην περιοχή που ορίζεται από το Ξηρόρεμα ως του Χαλή τα μαντριά

Σύμφωνα με τον πληροφορητή μου κ. Δημήτρη Κυράτσα¹⁶:

«Όταν ήρθαν από την Ανατολική Ρωμυλία εδώ, προκειμένου να πάρουν κλήρο [γη] έπρεπε να 'ναι παντρεμένοι, ζευγάρι. Ο ελεύθερος δεν έπαιρνε ζευγάρι, δεν έπαιρνε κλήρο όπως δεν έπαιρνε κι ο χήρος. Λοιπόν, ο προπάππος μου, Δημήτριος Δομούζης –της μητέρας μου– ήταν χήρος. Ο γιος του Γεώργιος δικαιούντο κλήρο, γιατί ήρθαν παντρεμένοι από τη Βουλγαρία, αλλά αυτός σκέφτηκε «αν πάρει ο Γιώργης τον κλήρο, εμένα θα μ' αλωνίζει», δηλαδή θα 'χει το πρόσταγμα – ήτανε κι αυταρχικός– θα 'ναι δικός του ο κλήρος, και γράφει τη γιαγιά μου (δηλαδή τη νύφη του) ως γυναίκα του. Φυσικά, μετά που έγιναν τα δημοτολόγια η γιαγιά μου είναι σύζυγος Γεωργίου Δομούζη αλλά

¹⁵ Βλ. ΑΚΡΙΒΟΣ 1999, 87. Τις τρεις τελευταίες παροχές στους παρακεντέδες βεβαιώνει πληροφορητής του συγγραφέα, ο κ. Φώτιος Καλατζής, όπως θυμάται τα λόγια της θείας του Αθηνάς, της οποίας ο σύζυγος Βασίλειος Καλατζής, ήταν παρακεντές.

¹⁶ Βλ. συνέντευξη Δημητρίου Κυράτσα, στο Παράρτημα συνεντεύξεων.

τότε, έγραφαν ό,τι ήθελαν, αφού τα έγραφαν πρόχειρα σε χαρτιά. Κι έτσι τον παππού μου τον αλώνιζε εκείνος όπως ήθελε για λόγους ιδιοτελείς ...

δ) Απώλεια του προβλεπόμενου κλήρου

Αν και η διαδικασία διανομής της γης καθυστέρησε να ολοκληρωθεί στο χωριό Τσαμάσι, έχουν καταγραφεί περιπτώσεις απώλειας του προβλεπόμενου κλήρου. Αξίζει να σημειωθεί ότι ένας παράγοντας καθυστέρησης της διαδικασίας ήταν και το γεγονός ότι κάποιες οικογένειες είχαν υποβάλει δηλώσεις για απόκτηση κλήρου σε δύο χωριά, με αποτέλεσμα να δαπανάται αρκετός χρόνος προκειμένου να γίνει το ξεκαθάρισμα και η επιλογή. Όσο αφορά την απώλεια κλήρου, αυτό συνέβη¹⁷:

- Όταν οι οικογένειες δεν παρουσιάζονταν την καθορισμένη ημερομηνία για τη διανομή (συνήθως δινόταν περιθώριο ένα μήνα).
- Όταν οι οικογένειες εγκατέλειπαν το χωριό Τσαμάσι, είτε για να βρεθούν σε άλλη περιοχή της Ελλάδας, είτε ακόμη για να επιστρέψουν στη Βουλγαρία. Αυτές οι οικογένειες κηρύσσονταν *έκπτωτες* από το Ελληνικό Κράτος.
- Όταν υπήρχαν επίσης οικογένειες που ενώ είχαν πάρει κλήρο, εργάζονταν σε κτήματα άλλων, προκειμένου να ανταπεξέλθουν στο χρέος τους προς το κράτος, ή έκαναν διαφορετική εργασία από αυτήν του καλλιεργητή, με αποτέλεσμα να χάνουν τον δικό τους κλήρο ή τους απέμενε μόνο ο μισός.
- Όταν οι οικογένειες με χρέη στο Δημόσιο περισσότερο από δύο δόσεις για την εξαγορά του κλήρου τους έχαναν τη γη τους, καθώς από το 1921 κηρύσσονταν επίσης *έκπτωτες* από το χωριό Τσαμάσι. Μάλιστα, σε ειδικά διατάγματα του υπουργού οικονομικών, Σ. Δραγούμη, από το 1910 και εξής, δημοσιεύονταν και τα ονόματά τους.

ε) Συμπληρωματικές διατάξεις – Επανεξέταση δηλώσεων για απόκτηση κλήρου

Υπήρχαν οικογένειες *παρακεντέδων* που είχαν λάβει μισό κλήρο, όπως όριζε ο νόμος. Όταν όμως κατάφερναν να αποκτήσουν ζευγάρι αροτριώντων ζώων, γινόταν επανεξέταση της δήλωσής τους και αποκτούσαν πλήρες μερίδιο κλήρου. Επανεξέταση γινόταν επίσης και σε δηλώσεις που είχαν απορριφθεί.

Αξίζει να σημειωθεί ότι, με *συμπληρωματικές* αποφάσεις του Υπουργείου Οικονομικών από τα έτη 1908 έως 1910 γίνονται *παραχωρήσεις* κλήρων σε νέους εποίκους από την Ανατολική Ρωμυλία. Οι κλήροι που τους δίνονται ήταν όσων προσφύγων είχαν κηρυχθεί *έκπτωτοι* από το

¹⁷ Βλ. ΑΚΡΙΒΟΣ 1999, 87-88, 90, 92, 94, 98.

Ελληνικό Κράτος ή οι κλήροι αυτοί αποτελούσαν κομμάτια γης, τα οποία δεν ήταν διαθέσιμα έως τότε¹⁸.

Στις αποφάσεις που ακολουθούν, παρατίθενται ορισμένα διατάγματα για τους πρόσφυγες που απόλεσαν τους κλήρους τους καθώς και τα ονόματα ορισμένων έκπτωτων προσφύγων.

Απόφαση αριθ. 61430: Η απώλεια κλήρου ανακοινώνεται επισήμως με έγγραφο του Υπουργείου Οικονομικών, εξαιτίας της επιστροφής των προσφύγων στη Βουλγαρία

Αριθ. 61430

1910

Απόφασις περί κυρήξεως εκπτώτων των εκ Καβακλί της Ανατολικής Ρωμυλίας Νικολ. Δ. Χλουπτσιούδη και Δημ. Γ. Ριτσούδη ομογενών κληρούχων του εν τη επαρχία Καρδίτσης εθνικού χωρίου Τσαμασίου κλπ.

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ

Έχοντας υπ' όψιν τα άρθρα 4 του νόμου ΓΤΘ' της 14 Μαΐου 1908 και 7 του νόμου ΓΤΞΘ' της 6 Οκτωβρίου 1909 περί μεταρρυθμίσεως κλπ. του νόμου ΓΣΒ' της 7 Απριλίου 1907, περί συννοικισμού και διανομής γαιών εν Θεσσαλία, κηρύσσομεν εκπτώτους τους εκ Καβακλί της Ανατολικής Ρωμυλίας ομογενείς και κληρούχους του εν τη επαρχία Καρδίτσης εθνικού χωρίου Τσαμασίου Νικόλαον Δ. Χλουπτσιούδην και Δημήτριον Γ. Ριτσούδην, ως απελθόντας εις την Βουλγαρίαν, έχοντες δε υπ' όψιν τα άρθρα 1 και 2 του νόμου ΓΦΚΑ' της 9 Ιανουαρίου ε. έτους, εγκαθιστώμεν επί μεν του κλήρου του Νικολάου Δ. Χλουπτσιούδη τον αδελφόν αυτού Πασχάλην Χλουπτσιούδην, πρόσφυγα εκ Καβακλί, επί δε του κλήρου του Δημητρίου Γ. Ρητσούδη τον αδελφόν αυτού Αντώνιον Γ. Ρητσούδην, πρόσφυγα επίσης εκ Καβακλί, οίτινες και ανέλαβον τα βάρη των κλήρων τούτων κλπ. διά των υπ' αριθ. 9801 και 9805 της 6 Ιουνίου 1910 συμβολαίου του συμβολαιογράφου Καρδίτσης Κωνσταντίνου Αθαν. Παπά.

Εν Αθήναις τη 17 Ιουνίου 1910
Ο επί των Οικονομικών Υπουργός
Σ. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ ...

Πηγή: ΦΕΚ Α', 17.6.1910

Απόφαση αριθ. 74071: Επικυρώνεται η λήψη κλήρου από νέους πρόσφυγες, αφηχθέντες το 1910 στο Τσαμάσι (Ανάβρα Καρδίτσας), στους οποίους δίνεται κλήρος προσφύγων εκπτώτων

Αριθ. 74071

1910

Απόφασις περί αποδοχής δηλώσεων εποίκων ομογενών εκ Καβακλί της Ανατολικής Ρωμυλίας περί συμμετοχής αυτών εις την διανομήν πλεονασμάτων γαιών του εθνικού χωρίου Τσαμασίου του δήμου Ταμασίου του νομού Καρδίτσης, ή λήψεως κλήρων κηρυχθησομένων εκπτώτων κληρούχων ομογενών του χωρίου τούτου.

Πηγή: ΦΕΚ, Α', 12.8.1908

¹⁸ ΑΚΡΙΒΟΣ 1999, 88, 92-94.

Απόφαση αριθ. 20759: Κηρύσσονται ΕΚΠΤΩΤΟΙ πρόσφυγες λόγω χρεών

Αριθ. 20759

Περί κυρήξεως εκπτώτων κληρούχων των εν τη επαρχία Καρδίτσης συνοικισμών Μοίρους, Τσαμασίου, Γουργοδίτσες, Δελή-Βελή και Κουρτεσίου.

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ

Έχοντες υπ' όψει το άρθρον 28 του νόμου ΓΣΒ' της 7 Απριλίου 1907 και τας υπ' αριθ. 2366 της 15 και 28 Φεβρουαρίου ε.έ δύο αναφοράς του ταμίου Καρδίτσης, διων υπεβλήθησαν πίνακες, εξων προκύπτει ότι οι κάτωθι αναφερόμενοι κληρούχοι των εν τη επαρχία Καρδίτσης συνοικισμών Μοίρους, Τσαμασίου, Γουργοδίτσες, Δαλή-Βελή και Κουρτεσίου οφείλουσι πλείονας των δύο χρεωλυτικών δόσεων του κλήρου των, κηρύσσομεν τούτους εκπτώτους των κλήρων αυτών: [...]

Πηγή: ΦΕΚ 28.4.1921

V. ΤΑ «ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΑ ΣΚΑΝΔΑΛΑ»

Σύμφωνα με τον τοπικό τύπο της εποχής στην περιοχή της Λάρισας, στην εφημερίδα *Μικρά* στις 20 Νοεμβρίου 1909 αναφέρεται ότι ο οικονομικός έφορος Λάρισας κ. Πανάς προέβη σε κατάχρηση της εξουσίας του σε βάρος των προσφύγων. Μια από τις κατηγορίες που του προσάπτει ο δημοσιογράφος Κ. Κονδύλης, σύμφωνα με το ρεπορτάζ του, είναι ότι υποχρέωνε τους πρόσφυγες του νομού Λάρισας να αγοράζουν τα καλλιεργητικά τους εργαλεία από εμπόρους του Βόλου σε τιμή ακριβότερη από εκείνη που πωλούνταν εντός της Λάρισας¹⁹.

¹⁹Βλ. ΖΗΣΟΠΟΥΛΟΣ 2006, 59.

ΤΑ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΑ ΣΚΑΝΔΑΛΑ

Συνέχεια άνευ τέλους. — Τέ έθει νά κάμη ό κ. Πανᾶς. — Μία παράκλησις πρὸς τὴν Δικαιοσύνην τῆς Πατρίδος. — Καὶ ἄλλοι ἄθλοι τοῦ κ. Πανᾶ. — Ἀριθμοὶ καὶ πράγματα. — Ἀνάγκη ἀποστολῆς ἀνωτέρου Οἰκονομ. Ἐπιθεωρητοῦ.

Σχετικῶς μὲ τὰ ἐκ τῶν ἐφημερίδων τοῦ Βόλου γνωσθέντα Προσφυγικὰ σκάνδαλα, περὶ ὧν ὁ βουλευτὴς μας κ. Φίλιος ἔκαμε καὶ ἐπερώτησιν ἐν τῇ Βουλῇ, ὁ κ. Κ. Κονδύλης, ἐδημοσιεύσας τὰ ἐν λόγῳ σκάνδαλα, ἀπέστειλεν ἡμῖν τὰ ἑξῆς :

Ὁ κ. Πανᾶς, χωρὶς νὰ μεριμνήσῃ πρωτίστως ν' ἀπαλλαγῇ καὶ ἀποδείξῃ ἑαυτὸν ἀθῶον τῶν σοβαρωτάτων κατηγοριῶν ἃς ὑπευθύνως ἀπέδουσαμεν αὐτῷ διὰ τε τῶν ὑποβληθεισῶν μινυσειῶν μας καὶ διὰ τῶν ἤδη ὑποβαλλομένων τοιούτων, ἐρχεται νὰ κατηγορήσῃ τὴν ἠθικὴν ὑπόστασιν τοῦ μινυτοῦ του ἐν τε τῷ παρελθόντι καὶ τῷ παρόντι, ἵνα ἐπιρραίσῃ τὴν Δικαιοσύνην καὶ γεννήσῃ παρὰ τῇ κοινωνίᾳ τὴν δυσπιστίαν πρὸς τὰ καταγγελλόμενα !

Ἀπετυχεν ἡ ἐγκατάστασις τῶν προσφύγων, διὰ τὴν ὁποίαν τὸ δῶσιμον αὐτὸ Κράτος ἐδαπάνησε τόσα ἑκατομύρια, καὶ οἱ πρόσφυγες φεύγουν, φεύγουν, ἀποκοιμίζοντες μεθ' ἑαυτῶν τὴν ἀπογοήτευσιν, τὴν ἀπελπισίαν καὶ τὴν..... καλλίστην ἰδέαν ὅσον ἀφορᾷ τὸν τρόπον τῆς χρήσεως τοῦ δημοσίου πλοῦτου ἐν Ἑλλάδι.

Ὅτι ἀπέτυχεν ἡ ἐγκατάστασις δὲν εἶναι δύσκολον νὰ τὸ ἀντιληφθῇ τις. Μία ἐπίσκεψις εἰς Ν. Φιλιππούπολιν. Ν. Καρυάς, Ἀμαρλίτ, Σαρασλάρ κλπ. ἀρκεῖ νὰ δώσῃ πλήρη εἰκόνα τῆς καταστάσεως τῶν προσφύγων καὶ τῆς ἀποτυχίας τῆς ἐγκαταστάσεώς των, μ' ὅλον τὸ βάρος καὶ μ' ὅλας τὰς δαπάνας, ἃς ὑπέστη τὸ ταλαίπωρον αὐτὸ Κράτος.

Ἐκεῖ θὰ διῶδῃ τις τὴν ἀπελπισίαν ἐξωγραφημένην εἰς τὰ πρόσωπα ὄλων, ἡ ἀκούσῃ τὰς ἀρὰς κατὰ τῶν ὑπαιτίων τῆς καταστάσεως, καὶ θὰ ἀποστρέψῃ τὸ πρόσωπον μετὰ φρίκης εἰς ἀέννητον δόξαν τῆς ἀναληθσίας, τῆς μπαγαποντιᾶς καὶ τῶν ληστρικών μεθόδων ἐπιτηθειῶν τινῶν ἐν Ἑλλάδι.

Ὁ πρόσφυξ Ἰ. Εὐσταθίου ὁ πρῶτος ἀπὸ τῶν στυλῶν τῆς «Θεσσαλίας» καταγγείλας ὅτι ὑπέγραψεν ἀνοικτὸν συμβόλαιον διὰ τοὺς βέδας οὗς τὸ δημοσίον τῷ παρέσχε καὶ ὅτι ἐπειτα συνεπληρώθη τοῦτο διὰ ποσοῦ κατὰ 300 δραχμὰς ἀνωτέρω τῆς συμπεφωνημένης ἀξίας, ἔφθασε προχθὲς ἐνταῦθα καταδικώμενος παρὰ τε τῆς Ἀστυνομίας τοῦ Ῥιζομύλου καὶ παρὰ τῶν συγχωριῶν του, κατὰ φινυμάνι τοῦ Πανᾶ, διατάξαντος νὰ τὸν φέρουν δεμένον ἐνώπιόν του καὶ δώσῃ λόγον τῶν πράξεών του, ἐπὶ ποινῇ ν' ἀδήσῃ ὅλους τοὺς Ῥιζομυλίτας νὰ ψοφήσουν τῆς πείνης ἂν δὲν τὸν φέρουν δεμένον.

Οὗτος ὅμως ἀντὶ νὰ λάβῃ τὴν πρὸς τὸν Πανᾶν, ὅπου τίς οἶδε τί θὰ ὑψίστατο, ἀγούσαν, ἔλαβε τὴν πρὸς τὰς ἀρμοδίας δικαστικὰς ἀρχάς.

Ὁ κ. Πανᾶς χωρὶς νὰ κάμη δημοπρασίαν, ἠνάγκασε τοὺς πρόσφυγας, 800 οἰκογενεῖας καὶ πλέον, νὰ ἀγοράσωσιν ἄροτρα ἀπὸ κάποιον ἐργαστάσιον Βόλου ἀντὶ 35 δραχμῶν, ἐνῶ οἱ πρόσφυγες προὔτιμων τὰ ἐγχώρια, ἀξίας 20 καὶ 25 δραχμῶν.

Ὁ κ. Πανᾶς χρεώνει τοὺς πρόσφυγας σιτάρι, κριθάρι, ῥόδι, ὅσο θέλει ὁ πρόσφυγας ὑπογράφουν λευκὰς ἀποδείξεις τὰς ὁποίας ὁ κ. Πανᾶς συμπληρῶνει εἰς οἰανδήποτε ποσότητα καὶ πρὸς οἰανδήποτε τιμὴν θέλει καὶ δὲν ἤξεύρουν οἱ ἄνθρωποι τί χρεωστοῦν.

Σταματῶμεν ἐδῶ σήμερον μὲ τὴν παράκλησιν πρὸς τὴν Σ. Κυβέρνησιν νὰ στείλῃ ἀνώτερον Ἐπιθεωρητὴν πρὸς ἐξέλεξιν τῆς διαχειρίσεως τοῦ κ. Πανᾶ.

Λάρισα, 20 Νοεμβρίου 1909

Κ. ΚΟΝΔΥΛΗΣ

ΕΙΚΟΝΑ 3: Εφημερίδας Μικρά της Λάρισας, 20 Νοεμβρίου 1909.
Καταγγελία ενάντια στον οικονομικό έφορο κ. Πανά

VI. Η ΖΩΗ ΚΑΙ Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΟΥ
ΞΑΝΑΓΥΡΙΣΑΝ ΣΤΑ ΠΑΡΑΛΙΑ ΤΟΥ ΠΥΡΓΟΥ-ΜΠΟΥΡΓΚΑΣ
ΣΤΗ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ.

1918 ΚΑΙ ΕΞΗΣ – ΠΡΟΦΟΡΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι Έλληνες εκδιώχθηκαν κι από τα μικρασιατικά παράλια το 1918 και γύρω στις 800 οικογένειες εγκαταστάθηκαν στα νοτιοανατολική της Βουλγαρίας, κυρίως στην περιοχή του Πύργου (σημερινό Μπουργκάς) και στα παράλια της Μεσήμβριας (σημερινό Νεσέμπαρ). Αυτές οι οικογένειες –σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες– μένουν στον τόπο αυτό για δύο χρόνια, ως το 1920, και μετά μετακομίζουν στο Κιλίκι επειδή το Ελληνικό Κράτος θα διέθετε κλήρους και σπίτια για την αποκατάστασή τους. Η επιλογή των βουλγαρικών παραλίων ήταν καθαρά για λόγους κοντινότερης απόστασης από τα μικρασιατικά παράλια και φυσικά η θάλασσα, καθώς οι περισσότεροι ήταν ψαράδες. Τη στιγμή λοιπόν που Έλληνες εγκατέλειπαν τη Βουλγαρία και κατευθύνονταν προς την Ελλάδα, άλλοι Έλληνες κατέφθαναν από τα μικρασιατικά παράλια σε έναν νέο γι' αυτούς χώρο, για μια καλύτερη τύχη. Η διαμονή τους στο βουλγαρικό τόπο δεν ήταν καθόλου εύκολη διότι οι Βούλγαροι τους είδαν, όπως είναι φυσικό, εχθρικά, και η κατακραυγή και ο σχολιασμός ως προς την καθημερινότητά τους ήταν τεράστια. Την ίδια ακριβώς αντιμετώπιση είχαν και όσοι Έλληνες Θρακιώτες και Μουσουλμάνοι ξαναγύρισαν στη Βουλγαρία, αφού δεν τους ικανοποίησε το Ελληνικό Κράτος ή είχαν κηρυχθεί έκπτωτοι και δεν πήραν καθόλου κλήρο. Γι' αυτούς τους πληθυσμούς που ξαναγύρισαν στη Βουλγαρία και δεν υπάρχουν καταγεγραμμένες μαρτυρίες για τη συνέχιση της ζωής τους εκεί, παρά μόνο ότι ήταν Θρακιώτες, Μακεδονίτες και Μικρασιάτες που ξαναγύρισαν, μου μιλά η πληροφορήτρια κ. Ολυμπία Διαμαντίεβα στη Μεσήμβρια κι αφηγείται με πολύ γλαφυρότητα τις διαθέσεις Τούρκων, Βουλγάρων και Ελλήνων²⁰.

... Ο πατέρας μου ήταν γεννημένος στη Τουρκία, μπροστά τις έδιωξαν και πήρανε λεία όλα τα ρούκα [ρούχα], ο ένας ο παππούς μου είχε πολλά βόδια ... [τη διακόπτω και ρωτώ που είναι γεννημένος ο πατέρας της, στην Τουρκία] ... στη Τουρκία ... το χωριό του το λένε τουρκικά Εβρεντζίκ, από Βουργ ... Ελληνικά είναι Σοφίδης [εννοεί το επίθετο του παππού της]. Το χωριό ήτανε πολύ μεγάλο ούτε ένα Τούρκο, ούτε ένα Βούργαρο. Ένα Τένια Μακρή πήρει ένα πιδί, ψυχουπαίδ', ήτανε Βουργαράκ', κι το πήρει, φορούσι καλλάκ', κι πάνω εδώ ήτα το Βουλγαράκ' με του καλπακάκ'. Κι άμα τσι σ' έδιωξας πήρας τ' ρουχικά, ό,τι είχαν, τ' αμάξια, δεν ζέρου από πού και γιατί ήρ-

²⁰ Βλ. συνέντευξη Ολυμπίας Διαμαντίεβα, στο Παράρτημα συνεντεύξεων.

θαν ... [λέει κάτι στα βουλγάρικα] κι είπε πάτι στου χουριό σας, στα σπίτια σας στέκουνε, «ταμάμ» λέει πήραμι να ισιάσουμι, τώρα δύο χρόνια δίχους τίπουτα. Ο καημένους εταράστηνε [ταράχτηκε] αμ ήτανε 18 χρονώ', κι ο αζάδελφος τ', ήταν κόσσυβας, κεινου ήταν μεγάλου πράμα, εεε ... βουργάριζε, ... [δεν μου εξήγησε τι εννοεί] τη νύχτα λέει έτσο' με τ' άσπρα τα σώβρακα κι τα π'κάμσα [πουκάμισα] τσο' έριχνας μέσο' τ' θάλασσα. Κι έτσο' που κόσεβανε [τρέχανε] έπεσαν με λέει παριοί [μερικοί] είχα τ' γιαγιά πολύ την τιμούσας, πολύ γνωστικιά λέει, κι να πάμε 5 αδέλφια ορφανά, ο βαβά μου [μπαμπάς μου] ήτανε 8 χρονώ' όταν πέθανε ο μπαμπάς του κι ήρθε η οικογένεια εδώ στην Βουργαρία και τη Ελλάδα, κι ανέφκη παν' στα κηραμύδια του μύλου να μπορέσ' να γλιτώσει [εννοεί τον παππού της]. Άμα ήτανε, λέει, χειμώνα, κι ο καημένος λέει πόσο' η ώρα ήτα παν εκεί πέρα να μπορέσ' να γλιτώσνει. Κι ύστερα τον είδας κει πέρα κάττι ... κει περ' που δούλευαν στο μύλο να τον πάρνε κι κείνος πήρε πόντα [πούντα = κρύωμα] ήρταν το πρωί, πέτανε [πέθανε]. Και τα καημένα απόμνας (απέμειναν) 5 αγόρια ντίχως μπαμπά ... Κι ήτανε πολύ πλούσιοι κι δυό οι παπούδες, ο ένας το λέγανε Διαμαντή Καρνοφύλλη, ο άλλος όχι Διαμαντή, ε, τον άλλον εεε ... που είχε τα βόδια τον έλεγαν Σωτήρ'. Ο Σωτήρ'ς ήταν τη μαμά μου. Το σπίτι ήταν πολύ μεγάλο κι αυτό το σπίτι που ζούσει είχει ένα μεγάλου δρόμου κι ο μπαμπάς μου πήρει κι έκανε ένα σαν κανάλ', έσκαψε κι πήρει νηρό απ' τσο' γιαγιάς το πηγάδ' κι πότιζε ... κι που τσι' σ' έδιωξαν γιαγιά μ' λέει: «Την κουβανούσαμι στα χέρια, μα τόσο γνωστικιά γυνάικα το πρωί ήταν να κάν' τα κουσκούς', τραχανάδεις» –κει πέρα στ'ν Τουρκία– κι γω έμαθα από μικρή να κάν' κουσκούς κι μη φώναζας να κάνου τουν κόσμο «... για να ετοιμάσ' το πρωινό κι άντε», λέει, «τώρα να πάν' να δουλέυνε ...», κι ήρθαν δω πέρα τη Βουλγαρία ... [τη διακόπτω]. Εε ..., αυτά ήταν το '18 [1918] και ... πήραν τσι' μύλ' [οι], όλ' [οι] πήραν ένα μύλο να δολέψωνε κι δούλευαν δω πέρα ντίο-τρία χρόνια. Τότε ήτανε η μαμά μ' δεκαέξι κι έμεινε κι κείν' ορφανή στον πόλεμο Μπαλκάν' που ήταν, σκοτώθ'κε ο πατέρας τσο'. Ο μπαμπάς μ' έκανε σπίτια [ήταν χτίστης] κι η γιαγιά μ' [από τη μητέρα της] ήταν πούλύ φτωχιά και την πήραν κι την πάντρεψαν, ο μπαμπά μ' 22 χρονώ κι αυτήν 16 κι σκώθ'κας η μάνα κι τ' αδέρφια τσο' όλ' κι πήγαν στου Κιλκίς ... κι άμα πήγαν να δουλέψν' τ' αφήκαν όλα ανοιχτά, κι κιλίμια και κουβέρτις κι όλα έτσο' τ' άφ'καν αλλά τώρα κλειδώνουνι τα πάντα. Τώρα τζούνι [ζούνε] κείνοι στου Κιλκίς, απαρταμέν [apartment, διαμέρισμα] είνι ... Ναι, ντα [ναι], γιατί ήταν ελληνικό του χουριό, Κουσάντασι, ναι το 1927 ήρταν οι περισσότεροι. Και ήταν εκεί πάρα πολύ ελληνική τερριτόρια [territory, περιοχή] ... κι ήρθας δω πέρα κάτσαν κανά ντιο χρόνια κι σκώθ'κας και πή'αν στην Ελλάδα. Κει πέρα η 'λλάδα τσο' έδωκε σπίτια ... [τη διακό-

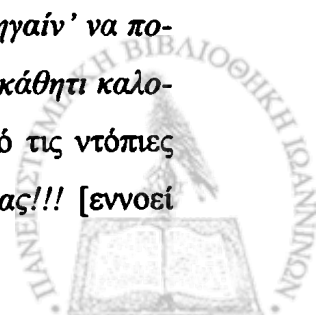
πτω] ... στο Κιλκίς! Αυτό το χωριό είναι κοντά στο Βαπτιστής. 800 οικογένειες είναι στο χωριό, είχαν έρθει όλες από κει κι ήταν όλ' συγγενείς! [τη διακόπτει η κ. Μπαίτσεβα και τη ρωτάει) ... ο μπαμπάς μ' τώρα άμα γεννήθηκα 'γω τέλη '25 [1925], ε ... ένα μεγάλο παπόρι ήρθε απ' την Ελλάδα, ντάνια [άσπρο] «Κόζνικοφ» το λέγανε, με τ' αυτά βόδια, με καρούτσες έφυγας, κι οι Μεσημβρινοί (Μεσήμβρια) έκανας δω πέρα δήλωσας τα σπίτια, δήλωσας τ' αμπέλια, τα χουράφια για να μπορέσουν να πάρουν τα σπίτια στ'ν' Ελλάδα. Και ... ο πατέρας μ' έμεινε δω, πάντρεψας δω, ενώ τ' αδέρφια τ' στ'ν' Ελλάδα ... ναι, ναι, η μαμά μ' είναι Μεσημβρινή. Ο πατέρας μ' έλεγε πώς άφκα τ' αδέρφια μ' να φύουν κι έμεινα δω μονάχος, δεν έχω συγγενείς ...

Στη συνέχεια η κ. Διαμαντίεβα μου εξηγεί τις σχέσεις Ελλήνων και Βουλγάρων στη Μεσήμβρια και σε όλες τις περιφέρειες που είχαν εναπομείναντες Έλληνες.

... Ήταν πουλύ άγριοι! [το τονίζει, εννοεί τους Βούλγαρους] πολύ μας μισούνι ... ακόμ' ακόμα! τότε ήτανε μεγάλο πράμα, γιατί πατρίδα τότε μικρή, εδώ δεν μπόραμει να μιλούμει ελληνικά, είχαμι ώρα 6 [εννοεί απόγευμα χειμώνα], ντε μπορείς μέχρι του πρωί να βγεις, ούτι να περπατείς', η ώρα 9 του καλοκαίρ' δεν είχεις δικαίωμα να βγεις 'πό 'ξω! Αυτοί οι ψαράδεις που φύλαγαν να πάν' να βγάλουν κανά ψάρ', άμα πιούνει [έπιαναν] κανένα το τι ζύλο τσ' έδινας, κι έδινας λόγο στο τσάφ', την πολίσια –πώς το λέτε 'σεις τώρα– [εννοεί την αστυνομία] κι τσ' έβαζαν στην γκλόβα [κλούβα], πλήρωναν ένα ποσό, πρόστιμο!

Επίσης, μου εξηγεί πώς έβλεπαν οι Βούλγαροι τους Έλληνες στην καθημερινότητά τους όπου τους φαινόταν περίεργο που οι Ελληνίδες δε δούλευαν στη Μεσήμβρια. Σχετικά αναφέρει:

... Α! κανείς Μεσημβρινός δεν πηγναι να δουλέψ' στον κάμπο! Ήταν ψαράδεις. Κανείς δεν πήγναι! Όμως, ο Έλληνας καμιά φουρά δεν άφ'κει τ' γυναίκα τ' να πάει στη δουλειά ... μπορεί να μην είχει να φάει, όμως η Ελληνίδα καμιά φορά δε δούληψει ούτι σι χουράφ' ίσαμε τώρα! ... πολύς ετιμούσας τη γυναίκις οι Έλλην'. Θα βγεις, θα γυρίσεις, «... οι βρώμοι [βρωμιάρηδες] οι Γρεκοί [οι Έλληνες] οι γυναίκις τσ' όλη μέρα κάθη[ντι] θαμάζν' [θαυμάζουν] τι ρούχα θα πάνει να δούνει, οι άντροι πηγαίν' να ποτίσουν κι τ'αμπέλια κι άμα γυρίσν' δε βρούνει και νηρό! ... κι η γυναίκα κάθητι καλοντυμέν' κι δεν τ' μαγειρεύ'! [αυτά τα σχόλια άκουγαν οι Ελληνίδες από τις ντόπιες Βουλγάρεις] Αυτοί δεν ήξεραν να μαγειρεύουν, ψωριάρηδες, ψείρες είχας!!! [εννοεί

τους Βούλγαρους] ... *δω τι, ματζούρδες τσ' έλεγαν* [εννοεί ότι έτσι αποκαλούσαν οι Βούλγαροι ντόπιοι τους Έλληνες] *αυτοί που ήρταν απ' την Ελλάδα, οι Μακεδονί', οι Θρακιώτες!* ... *ε, αυτοί που ήρθανε π' την Ελλάδα μέσα. Πολύ τσι' κακοφαίντανε!* [τους κακοφαίνονταν τους Βουλγάρους] *Θυμάμαι το χορατό που λέγας για μένα, ότ' η Ολυμπία είν' Ελληνίδα –μένα δε μ' κακουφαίνοντας– κι λέγαν: «Πού είνι Ελληνίδα; 'φου πατέρα' τσ' είνι Βούργαρος.» Μένα μπαμπά μ' ήξερε και βουργαρικά καλά!*

Δύσκολα μπορεί να υποστηρίξει ο σημερινός μελετητής ότι στην Ελλάδα το αγροτικό ζήτημα βρήκε τη λύση του άμεσα. Τα προβλήματα των προσφύγων που προϋπήρχαν, εντάθηκαν περισσότερο με την έλευση τους, ειδικά στην περιοχή της Θεσσαλίας. Και αυτό, γιατί οι τεράστιες εκτάσεις γης που άφησαν πίσω τους οι μπέηδες πέρασαν γρήγορα στα χέρια των τσιφλικάδων Ελλήνων γαιοκτημόνων, των οποίων στόχος ήταν η εκμετάλλευση στον βωμό του κέρδους των αδυνάτων κολίγων, για μεγάλο χρονικό διάστημα. Η έλευση των προσφύγων είχε ως αποτέλεσμα να μειώσει το χρονικό διάστημα της επικυριαρχίας των γαιοκτημόνων έναντι των κολίγων και να ωθήσει το Ελληνικό Κράτος να προβεί σε αναδασμό της γης, προκαλώντας δυσαρέσκεια στους γαιοκτήμονες.

Τη μεγαλύτερη απογοήτευση, σύμφωνα με μαρτυρίες των πληροφορητών, τη βίωσαν οι πρόσφυγες διότι ήταν εξαναγκασμένοι να κάνουν μια καινούργια αρχή στη «μητέρα» πατρίδα τους, αλλά ξεκινώντας από το μηδέν και με ελάχιστη αξιοπρέπεια που τους «δώρισε» η συνθήκη της προσφυγιάς.

Ο νόμος 3202 για τους κλήρους των προσφύγων ήταν μια αρχή για το νέο τους ξεκίνημα. Στην πορεία αποδείχτηκε ότι η χώρα που επέλεξαν οι πρόσφυγες να βρουν καταφύγιο, όχι μόνο δεν τους περιέθαλψε ως νέους της πολιτεας, αλλά τους χρησιμοποίησε για να επιτύχει τα μεγαλεπήβολα επεκτατικά της σχέδια προς «ανατολάς».

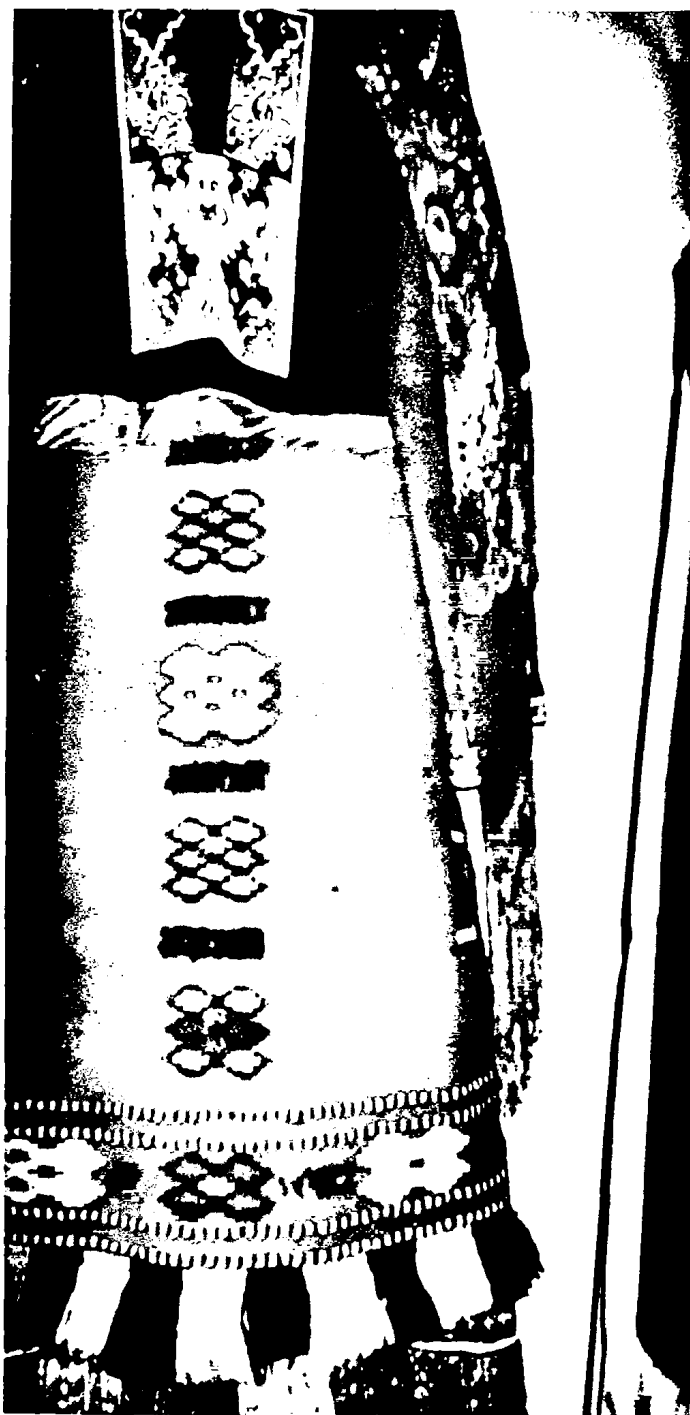
ΧΑΡΤΗΣ 2: Περιοχές εγκατάστασης των πρόσφυγων Καβακλιωτών στη Θεσσαλία το 1906
(ΖΗΣΟΠΟΥΛΟΣ 2006, 63)

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

Η ευδαιμονία στα Τας Τεωέ του Καβακλί.
Πεποιργία, ειδικίωση, εγκατάληψη και αναβίωση
(τέλη 19^{ου} αιώνα έως σήμερα)

ΕΙΚΟΝΑ 4: Γυναικεία γαμήλια φορεσιά από το Καβακλί
(Λαογραφικό Μουσείο του Δημοτικού Σχολείου Ν. Λεύκης Νίκαιας Λάρισας)

Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

Η ενδυμασία έχει κοινωνική λειτουργία¹. Δηλώνει τη θέση των ατόμων στο κοινωνικό σύστημα μιας δεδομένης περιόδου κι αντανακλά την υποχρέωση και προσπάθειά τους να προσαρμοστούν σε αυτό και στους κανόνες που το διέπουν².

Ιδιαίτερα, στις παραδοσιακές κοινωνίες, οι ρόλοι, οι διαχωρισμοί και οι ταξικές διακρίσεις μεταξύ των μελών μιας κοινότητας προβάλλονταν μέσω του ενδύματος³. Στον παραδοσιακό αγροτικό κόσμο, η κοινότητα αποτελούσε το κέντρο. Το άτομο ενταγμένο σε αυτή δεν ήταν προσωπικά ελεύθερο να εκφράσει την ατομικότητά του στο ένδυμα. Αντίθετα, έπρεπε να δείχνει την υπακοή του στους άγραφους θεσμούς που όριζαν τη ζωή της κοινότητας και την ξεχώριζαν από κάποια άλλη. Έτσι, το φύλο, η ηλικία, η κοινωνική κατάσταση, το επάγγελμα, η καθημερινότητα και οι γιορτές, οι επίσημες κοινωνικές ώρες, οι θρησκευτικές δοξασίες λειτουργούσαν ως καθοριστικοί συντελεστές μιας ενιαίας ενδυματολογικής συμπεριφοράς των μελών της κοινότητας⁴. Σύμφωνα με τον Don Yoder «Λαϊκό κοστούμι είναι το ενδυματολογικό σχήμα εκείνο που (α) συμβολίζει προς τα έξω, την ταυτότητα μιας λαϊκής κοινότητας και (β) εκφράζει τις πολλαπλές σχέσεις του ατόμου προς την κοινότητα και μέσα στην κοινότητα»⁵.

Η μελέτη δε των παραδοσιακών τοπικών ενδυμασιών δεν είναι μόνο ένας καλός τρόπος να ανιχνευθεί ο υλικός πολιτισμός μιας κοινότητας του παρελθόντος (καθώς πολλές τέχνες συναντώνται σε μια φορεσιά: υφαντική, κεντητική, κοσμηματοποιία κ.ά.), αλλά είναι και μια καλή αρχή για τη διερεύνηση των δομών της κοινότητας, των ρόλων ακόμη και των συμπεριφορών των μελών της υπό τον έλεγχο των κανόνων ζωής της κοινότητας.

Η ποικιλία στα ενδυματολογικά σχήματα του αγροτικού χώρου για πολλούς αιώνες αποθαρρύνθηκε, εξάλλου, εξαιτίας της περιορισμένης τεχνολογίας και της έλλειψης υλικών που να

¹ ΒΡΕΛΛΗ-ΖΑΧΟΥ 1985, 43.

² ΒΡΕΛΛΗ-ΖΑΧΟΥ 1985, 41-43.

³ ΓΚΙΖΕΛΗΣ 1974, 37-38.

⁴ ΒΡΕΛΛΗ-ΖΑΧΟΥ 1985, 43.

⁵ ΒΡΕΛΛΗ-ΖΑΧΟΥ 1994, 100, υποσημ. 10.

μετατρέπονται σε ενδύματα χωρίς χρονοβόρα και επίπονη διαδικασία. Αυτοί οι παράγοντες εξασθενούν στα τέλη του 19^{ου} αιώνα (π.χ. με τη διάδοση της ραπτομηχανής – και όχι μόνον), οπότε και επέρχεται η αστικοποίηση των αγροτικών παραδοσιακών κοστούμιών με γοργό ρυθμό⁶.

Γενικά, άλλωστε, οι ριζοσπαστικές οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές που προκάλεσαν κοινωνική αναδιάταξη κατά τον 19^ο αιώνα, είχαν ως αποτέλεσμα να επηρεαστούν και οι τρόποι ένδυσης των ανθρώπων σε μεγάλο βαθμό και να επέλθει ο εκδημοκρατισμός της, (πρώτα, μάλιστα, στην ανδρική αμφίεση κι έπειτα στη γυναικεία), κατεξοχήν στις πόλεις, ενώ για μεγάλο χρονικό διάστημα οι τοπικές ενδυματολογικές παραδόσεις στις αγροτικές κοινότητες παρέμεναν σεβαστές. Σταδιακά, ωστόσο, και τα λαϊκά στρώματα στις πόλεις, μικροαστοί κι εργάτες, και ο αγροτικός κόσμος δέχτηκαν στην αμφίεσή τους επιδράσεις από τα αστικά πρότυπα.

Ο Δεύτερος Παγκόσμιος πόλεμος και οι μεταβολές που προκάλεσε σε οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο, αποτελεί, ως έναν μεγάλο βαθμό, τη μεγάλη τομή που χωρίζει τις παραδοσιακές τοπικές ενδυματολογικές συμπεριφορές οριστικά από τους νέους αστικούς δυτικοευρωπαϊκούς τρόπους ένδυσης και στον ελλαδικό χώρο.

Κατά τον μεταπολεμικό εικοστό αιώνα και μέχρι σήμερα, οι παραδοσιακές τοπικές ενδυμασίες διεκπεραίωσαν (και συνεχίζουν να διεκπεραιώνουν), εν τέλει, έναν άλλο ρόλο: χρησιμοποιήθηκαν (και χρησιμοποιούνται) ως μέσο διάσωσης της εθνικής ταυτότητας από τον διεθνικό κομπορμισμό και ως μέσο διάκρισης από τους αλλοεθνείς. Θεωρήθηκαν ενδυμασίες εθνικές⁷.

I. Η ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΤΑΣ ΤΕΠΕ

Το χωριό Τας Τεπέ⁸ –σημερινό Σμόλιαν⁹– είναι μια αγροτική περιοχή που ανήκε στην περιφέρεια Πύργου. Αυτό έχει διαπιστωθεί από καταγραφές πληθυσμών που γίνονταν από το 1880 και εξής, προκειμένου να καταγραφεί το ελληνικό στοιχείο και να διασφαλιστεί η ελληνικότητα αυτών των περιοχών κατά την περίοδο των επεισοδίων με τους Βούλγαρους.

Στην πραγματικότητα και σύμφωνα με μαρτυρίες των πληροφορητών μου, οι κάτοικοι του Τας Τεπέ και οι απόγονοί τους δεύτερης και τρίτης γενιάς επιμένουν να αυτοαποκαλούνται Καβακλιώτες και να ορίζουν τις ρίζες τους στο Καβακλί. Οι επαφές του Τας Τεπέ με το Καβακλί ήταν συχνές και η καθημερινότητα τους και οι ανάγκες τους καλύπτονταν από το Καβακλί.

Εφόσον το Τας Τεπέ είναι χωριό που ανήκε στον Πύργο στατιστικά, ενώ με το Καβακλί είχε

⁶ ΒΡΕΛΛΗ-ΖΑΧΟΥ 1994, 100-101.

⁷ ΒΡΕΛΛΗ-ΖΑΧΟΥ 1985, 47.

⁸ Η ονομασία *taşlı tepe* είναι τουρκική και σημαίνει «πέτρινος λόφος».

⁹ Το Σμόλιαν βρίσκεται κοντά στο Τοπόλοβγκραντ στην Ανατολική Βουλγαρία και είναι σήμερα αστική περιοχή.

επαφές και από τους κατοίκους του Καβακλί δημιουργήθηκε, παρατηρούνται ελάχιστες διαφοροποιήσεις στη μορφολογία του γυναικείου κοστουμιού σε σύγκριση με το καβακλιώτικο γυναικείο κοστούμι. Μορφολογικά, η γυναικεία φορεσιά του Τας Τεπέ διαρθρώνεται ως ακολούθως:

Εσωτερικό ένδυμα

- *Μαλλίνες*

Εξωτερικά ενδύματα

- Το *π'χάμισου* (πουκάμισο)
- Η *τσούκνα* (αμανίκωτο φόρεμα)
- Το *ζ'νάρ(ι)* (ζωνάρι)
- Η *πιστίρκα* (ποδιά)

Πανωφόρια

- *τσιουπούν(ι)* (τσιπούνι)

Κάλτσες – υποδήματα

- Τα *τζιράπια* (κάλτσες) & *καλτσούνια* [λωρίδες από άσπρο *σαιϊάκι*]
- Οι *κοντούρις* (μαύρα παπούτσια)

Καλύμματα κεφαλής

- Το *τσιουμπέρ(ι)* (τσεμπέρι – μαντίλα)

Κοσμήματα

- *γκιορντάνια* (όχι πολλά)

Συγκριτικά, η γυναικεία φορεσιά του Καβακλί διαρθρώνεται ως εξής:

Εσωτερικό ένδυμα¹⁰

- *μαλλίνα* (εσώρουχο – μάλλινη φανέλα-μισοφόρι)

Εξωτερικό ένδυμα

- *π'χάμισου* (πουκάμισο)
- *τσούκνα* (αμανίκωτο φόρεμα)
- *ζ'νάρ(ι)* (ζωνάρι)
- *πιστίρκα* (ποδιά)

Πανωφόρια

- *σαιϊάκ(ι)* (γούνα)
- *τσιουπούν(ι)* (τσιπούνι)
- *κλειστός* (γιλέκο)
- *κάπα*

¹⁰ Βλ. ΠΡΑΝΤΣΕΙΔΗΣ & ΠΡΑΝΤΣΕΙΔΗ 2000, 152-157. Βλ. επίσης ΜΗΝΟΥΔΗ 2003, 112-144.

Κάλτσες

- *καλτσούνια*
- *τζιαράπια (κάλτσες)*

Υποδήματα

- *κουντούρις (παπούτσια)*
- *γρουνοτσάρουχα (γουρουνοτσάρουχα)*
- *φλάρια (παντόφλες για χρήση εσωτερική)*

Καλύμματα κεφαλής

- *τσιουμπέρ(ι) (μαντίλα)*
- *μισάλι*
- *ντουράς*

Κοσμήματα – Γκιορντάνια

- *δέμα με χρυσούς ρουμπιέδισ (φλουράκια)*
- *μπάπκα με χαιρέδισ και μαχμουντέ*
- *ντούπλις και ασημένιο σταυρό*
- *καλνταρμάς (κεχριμπαρένιο κολιέ) > οι πλούσιες*
- *μπιλτζίκ(ι) (βραχιόλι)*
- *βραχιόλ(ι) από κεχριμπάρι*
- *σκουρίκια (σκουλαρίκια) ασημένια ή χρυσά*
- *μπουμπούκ(ι) (ασημένιο κόσμημα) > μόνο για νέφες και νιόπαντρες*

Περιγραφή της γυναικείας φορεσιάς του Τας Τεπέ

Κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας που διεξήγαγα στο Εθνογραφικό Μουσείο του Νεσέμπερ (νοτιοανατολική Βουλγαρία) καθώς και στον τοπικό σύλλογο της Ρούσκα Ιαπαζιέβα στο Νεσέμπερ, τον οποίο απαρτίζουν μέλη ελληνικής καταγωγής, φωτογράφισα τέσσερα στοιχεία της γυναικείας φορεσιάς ηλικιωμένης του Τας Τεπέ, τα οποία ήταν και ο σκοπός της επίσκεψής μου. Μεταξύ αυτών φωτογράφισα και πολλά βουλγαρικά γυναικεία κοστούμια της περιοχής Μπουργκάς, προκειμένου να μπορέσω να συγκρίνω κάποια στοιχεία των γυναικείων ενδυμασιών της νοτιοανατολικής Βουλγαρίας με εκείνα του Τας Τεπέ.

Στη μικρή κοινότητα του Τάς Τεπέ υπήρχαν οι *νοικοκυραίοι*¹¹ και οι *αγρότες-εργάτες*. Εκεί-

¹¹ Γίνεται αναφορά του όρου *νοικοκυραίοι* από τους πληροφορητές μου κ. Δημήτριο Κυράτσα από την Ανάβρα και κ. Μαρία Νατσιούδη από το Τας Τεπέ. Ο όρος *αγρότες-εργάτες* αναφέρεται από την πληροφορήτρια και γιαγιά μου

νοι που διέθεταν μεγάλα κοπάδια με ζωντανά και αρκετή έκταση γης ήταν οι *νοικοκυραίοι*, οι οποίοι απολάμβαναν την εκτίμηση και των Καβακλιωτών¹². Οι υπόλοιποι, μη έχοντες πολλά ζωντανά και κλήρο, ήταν οι φτωχοί και καταπονημένοι *αγρότες* που κάθε μέρα έψαχναν για το μεροκάματο στα χωράφια των νοικοκυραίων ή των Βουλγάρων.

Οι γυναίκες από πολύ νεαρή ηλικία κεντούσαν τις φορεσιές που θα χρησιμοποιούσαν όλη τους τη ζωή. Στο Τας Τεπέ οι αλλαξιές ήταν δύο συνολικά: η καθημερινή και η λιγότερο φορεμένη που λεγόταν *σούφρα* και αποτελούσε και τη γιορτινή ή επίσημη φορεσιά, διότι ήταν αγροτική περιοχή, μικρής οικονομικής ευμάρειας και η νυφική ή η λιγότερο φορεμένη φορεσιά μιας γυναίκας λειτουργούσε μετέπειτα και ως επίσημο ένδυμα¹³. Οι γυναίκες του Τας Τεπέ και οι Καβακλιώτισσες ετοιμάζαν και τη *νεκρική* τους φορεσιά την οποία αφήναν τελείως αφόρεγη.

Οι νύφες φορούσαν καινούργια φορεσιά ή την καλύτερη *τσούκνα* ή *σούφρα* που είχαν, και όλα τα στολίδια τους. Στις φτωχές αγροτικές περιοχές, όπως και στο Τας Τεπέ, τα στολίδια της νύφης ήταν περιορισμένα σε αριθμό, για τα οποία θα γίνει σχετική αναφορά παρακάτω.

Η νύφη φορούσε και *σκέπη*¹⁴ λευκή (πέπλο) από τούλι, το οποίο έφτανε στη μπροστινή μεριά ως τη μέση και στην πίσω μεριά ως τη λεκάνη.¹⁵

Εσωτερικά ενδύματα

Μαλλίνες. Όσο καιρό οι Ελληνίδες του Τας Τεπέ ζούσαν στην περιοχή τους, δεν φορούσαν εσώρουχα, δηλαδή βρακί και στηθόδεσμο αλλά είχαν τις *μαλλίνες* (πλεχτές με βελόνες φανέλλες) και το *π'χαμσούδ'(ι)* όμοιο με το μισοφόρι, από ύφασμα λευκό βαμβακερό του αργαλειού.¹⁶ Αυτό το έκοβαν και το έραβαν μόνες τους και κάλυπτε το σώμα από τη μέση και κάτω. Μετά τη μετανάστευσή τους στον ελλαδικό χώρο, άρχισαν σταδιακά (κυρίως από το 1926 και εξής) να φορούν εσώρουχα. Ωστόσο, θα πρέπει να καταγραφεί η συνήθεια των γυναικών του Τας Τεπέ και της ευρύτερης Ανατολικής Ρωμυλίας να ουρούνε όρθιες, μια συνήθεια που την κράτησαν και μετά την έλευσή τους στον ελλαδικό χώρο.

Εξωτερικά ενδύματα

π'χάμισου (πουκάμισο) (Εικ. 5). Το ύφασμα είναι κρουστό, δηλαδή υφασμένο στον αργαλειό και ονομάζεται *πουλτό*. Αποτελούσε εξωτερικό ένδυμα της γυναίκας του Τας Τεπέ καθώς αποκαλύ-

Κωνσταντία Νάτσιου από το Τας Τεπέ, βλ. σχετικά συνεντεύξεις τους, στο Παράρτημα συνεντεύξεων.

¹² Βλ. συνέντευξη κ. Δημητρίου Κυράτσα, στο Παράρτημα συνεντεύξεων.

¹³ Η πληροφορία δόθηκε άτυπα από την Κωνσταντία Νάτσιου, γιαγιά μου, κάτοικο Ανάβρας, με καταγωγή από το Τας Τεπέ.

¹⁴ Βλ. ΠΡΑΝΤΣΙΔΗΣ & ΠΡΑΝΤΣΙΔΗ 2000, 157. Στο Καβακλί, πολύ παλιότερα, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, η *σκέπη* ήταν κόκκινη «λιανοραμμένη, ζωγραφισμένη ...».

¹⁵ ΠΡΑΝΤΣΙΔΗΣ & ΠΡΑΝΤΣΙΔΗ 2000, 157, στίχοι του τραγουδιού *πώς σκέπιζαν τη νύφη*.

¹⁶ ΠΡΑΝΤΣΙΔΗΣ & ΠΡΑΝΤΣΙΔΗ 2000, 152. Στο Καβακλί, επιπλέον, φορούσαν το *μισοφόρι*, από υφαντό βαμβακερό ύφασμα, για να μη λερώνει το πουκάμισο. Βλ. επίσης τη συνέντευξη της κ. Μαρίας Νατσούδη.

πονται τα *μανίκια*, η *πάρτα* (το επάνω μπροστινό μέρος) και τα *καβάδια* (ποδόγυρος).

Τα κορίτσια 8-15 ετών στο Τας Τεπέ φορούσαν πουκάμισο το οποίο στον ποδόγυρο έφερε κεντημένα μοτίβα από *μηούδια* (μηλαράκια), *τσιαρκούδια* (κάβουρες), *σ'νταμκούδισ*, *δινδράκ(ι)* (δεντράκι), *σταυρός*, *σ' μόδας* (της μόδας), *μπουρνταλιότ'κα*, *παπάδισ*¹⁷, σε φαρδιές γραμμές. Το κέντημα λεγόταν *μέρτζα*.

Ο ποδόγυρος είναι κεντημένος με μάλλινη, πολύ λεπτή κλωστή, σε διάφορα έντονα χρώματα για τις νέες κοπέλες και παντρεμένες. Κεντημένα είναι και τα *μανίκια* αλλά με μεταξωτή κλωστή σε χρώματα έντονα του κόκκινου, κίτρινου, πράσινου, άσπρου και σε σχέδια όπως μικρά κλαράκια λουλουδιών. Η επάνω ραφή του μανικιού γίνεται με ειδική ραφή και ενώνεται με δαντελωτό αζούρ, σε χρώμα κίτρινο-χρυσάφι. Ενώ η ραφή του κάτω μανικιού είναι πσιωβελονιά.

Το πουκάμισο της *ηλικιωμένης* του Τας Τεπέ έχει χρώμα λευκό και ο ποδόγυρος πλαισιώνεται από δαντέλα λευκή, πλεγμένη στο βελονάκι, με βαμβακερή κλωστή, λευκή. Η πλέξη του φέρει γεωμετρικά μοτίβα ή μοτίβα εμπνευσμένα από τη φύση, όπως άλλωστε γινόταν και για οποιοδήποτε άλλο τμήμα του κοστουμιού που χρειαζόταν στολισμό¹⁸.

Θεωρώ ότι η διαφοροποίηση της φορεσιάς της ηλικιωμένης από εκείνη της καβακλιώτικης σχετίζεται άμεσα με το περιβάλλον διαβίωσης και τις σχετικές επιρροές που καταγράφονται σε μεικτές κοινωνίες πολλών μειονοτήτων. Η συμβίωση Ελλήνων και Βουλγάρων υπήρξε αρμονική για πάρα πολλά χρόνια, πριν ξεκινήσουν οι διώξεις και οι υποκινούμενες ακραίες συμπεριφορές εναντίον των Ελλήνων της Ανατολικής Ρωμυλίας. Γι' αυτόν τον λόγο δε θεωρώ αναίτια αυτήν τη διαφοροποίηση στην ενδυμασία του Τας Τεπέ σε σύγκριση με την καβακλιώτικη, αλλά και την ύπαρξη λευκού πουκάμισου σε σύγκριση με τις γειτονικές βουλγαρικές, μιας και οι κάτοικοι μιας ολόκληρης περιοχής θα κατέφευγαν στον *τερζή* (ράφτης της πόλης ή της κωμόπολης) ο οποίος θα επιμελούνταν τα κοστούμια τους, νυφικά ή καθημερινά¹⁹ και η προσθαφαίρεση στοιχείων κατ' επιρροήν των βουλγαρικών και αντίστροφα ήταν αναμενόμενη²⁰.

Τσούκνα (το αμανίκωτο φόρεμα). Πρόκειται για εξωτερικό ένδυμα. Είναι αμανίκωτο φόρεμα²¹ με *λιμαρά* ή *λιμαριά* (άνοιγμα) στο επάνω μέρος του κόρφου, το οποίο είναι κεντημένο, όπως και ο ποδόγυρός της, και φέρει διάφορα σχήματα και χρώματα, ανάλογα με την ηλικία και

¹⁷ Όσα ονόματα μοτίβων δεν ερμηνεύονται σε παρενθέσεις, δεν κατέστη δυνατή η εύρεση ερμηνείας τους, από τη γνωστή βιβλιογραφία σχετικά με τα διακοσμητικά μοτίβα της φορεσιάς Τας Τεπέ.

¹⁸ Εν αντιθέσει, το καβακλιώτικο πουκάμισο της ηλικιωμένης ήταν σε χρώμα βαθύ μπλε ή *ιρανί* (ανοιχτό γαλάζιο) στα *μανίκια*, λευκό στο υπόλοιπο μέρος του και με μουντά χρώματα στον ποδόγυρο.

¹⁹ Εάν προσεγγίσω μορφολογικά το γυναικείο καθημερινό κοστούμι από τη Φιλιππούπολη (σημερινό Πλόβντιβ), παρατηρώ και εδώ την ύπαρξη λευκού πουκάμισου κάτω από την *τσούκνα*. Κι εδώ ξεχωρίζουν εμφανώς τα *μανίκια* τα οποία φέρουν κεντημένα μοτίβα στις απολήξεις τους, περιμετρικά, αλλά πάρα πολύ διακριτικά κι όχι τόσο έντονα όπως παρατηρούνται σε βουλγαρικές φορεσιές, γυναικείες και ανδρικές. Η καθημερινή φορεσιά του Πλόβντιβ που παραθέτω δείχνει ότι οι αλληλεπιδράσεις με τις βουλγαρικές φορεσιές ήταν αναπόφευκτες και πολύ φυσιολογικές να συμβούν.

²⁰ Για περαιτέρω συγκρίσεις βλ. το Παράρτημα φωτογραφικού υλικού στο τέλος της εργασίας.

²¹ Βλ. ΠΡΑΝΤΣΙΔΗΣ & ΠΡΑΝΤΣΙΔΗ 2000, 153-154.

ΕΙΚΟΝΑ 5: Πουκάμισο ηλικιωμένης ως τμήμα φορεσιάς του Τας Τεπέ. Ήταν τοποθετημένο από τις γυναίκες του συλλόγου ως τμήμα φορεσιάς μιας άλλης περιοχής. Γι' αυτό φωτογραφήθηκε μόνο το κάτω μέρος του πουκάμισου, ο κοδόγυρος.

την κοινωνική θέση της γυναίκας. Οι γυναίκες του Τας Τεπέ αλλά και του Καβακλί είχαν τόσες τσούκνες, όσες τους επέτρεπε η οικονομική τους κατάσταση. Οι πλούσιες είχαν τέσσερις-πέντε τσούκνες ενώ οι φτωχές μία ή δύο.

Το ύφασμα της τσούκνας είναι μάλλινο, από ψιλογνεσμένο μαλλί και υφασμένο πουλιτό, όπως και του πουκάμισου. Το χρώμα της είναι σκούρο μπλε ή μαύρο.

Αφού έραβαν την τσούκνα, την έβαφαν στο *μπογιατζή* και στη συνέχεια την έριχναν στο *ντουλάκι* ή *ντίστρα* (νεροτριβή), για να μαλακώσει το ύφασμα. Μετά γινόταν το *κέντημα* της τσούκνας. Οι κλωστές για τα κεντίδια ήταν από ζωικό μετάξι²² και αυτές τις αγόραζαν από τον *μπογιατζή*, ενώ τις μάλλινες κλωστές τις έφτιαχναν μόνες τους. Την κλωστή την έστριβαν σε κάθε βελονιά ώστε η κεντημένη επιφάνεια να φαίνεται ανάγλυφη.

Ο πληροφορητής κ. Δημήτριος Κυράτσας αναφέρει την παραγωγή μεταξιού στο Καβακλί. Στο Τας Τεπέ δεν γινόταν παραγωγή μεταξιού, αλλά η προμήθειά του γινόταν από το Καβακλί.

... Κι είχαν και μετάξι. Είχαν μουριές και καλλιεργούσαν μετάξι ... [εννοεί στην Ανάβρα Καρδίτσας]. Αλλά και στο Καβακλί είχαν μετάξι, καλλιεργούσαν μετάξι, είχαν μεταξοσκώληκες. Τα πρώτα χρόνια φέραν' κ' εδώ, φέραν' σπόρο. Και το καλλιεργούσαν για τα ρούχα τους, για τα κεντήματά τους. Βέβαια, το μετάξι το είχαν πολλά χρόνια, όλα χειροποίητα, αργαλειούς πολλούς ...

5)

²² Βλ. ΜΗΝΟΥΔΗ 2003, 112-144. Το ζωικό μετάξι γινόταν από το κουκούλι του μεταξοσκώληκα, ήταν άσπρο και οι *μπογιατζήδες* το έβαφαν με φυσικές βαφές (φλούδες, ρίζες, φύλλα φυτών) σε διάφορα έντονα χρώματα. Οι κλωστές πωλούνταν σε *ταϊεδάκια-μισιδούδια* (αλωσίδες, ματσάκια) και τις χόριζαν με ξύλινο χτυκτηήρι.

ΕΙΚΟΝΑ 6: Διαφαίνεται το πλισάρισμα της μπλε τσούκνας (Εθνογραφικό Μουσείο Νεσέμπερ, Ανατολική Βουλγαρία)

ΕΙΚΟΝΑ 7: Φορεσιά του Πλόβντιβ (Plovdiv), είναι η καθημερινή γυναικεία φορεσιά της Φιλιπούπολης (Εθνογραφικό Μουσείο Νεσέμπερ, Ανατολική Βουλγαρία)

Τελευταίο στάδιο ήταν το σουφρώμα (πλισάρισμα) της από τον κόρφο και κάτω. Υπήρξε πάγια τεχνική για όλες τις φορεσιές των γυναικών της Ανατολικής Ρωμυλίας²³.

Παραθέτω την τσούκνα της φορεσιάς του Πλόβντιβ (Εικ. 6, 7) διότι δεν κατέστη δυνατή η εύρεση αντίστοιχης τσούκνας από το Τας Τεπέ. Οι πληροφορητές μου στον σύλλογο της Ρούσκα Ιαπαζιέβα στο Νεσέμπερ μου υπέδειξαν τη φορεσιά του Πλόβντιβ που βρίσκεται στο λαογραφικό μουσείο του Νεσέμπερ, ως αντιπροσωπευτική για την περιοχή Τας Τεπέ, καθώς δεν παρατη-

²³ Βλ. ΜΗΝΟΥΔΗ 2003, 112-144. Τρόπος σουφρώματος: δημιουργούσαν κάθετες γραμμές από τον κόρφο και κάτω, τις οποίες τρύπωναν μέχρι την αρχή του ποδόγυρου. Βουτούσαν έπειτα την τσούκνα σε ζεματιστό νερό και την κοιμίζαν, δένοντας στο κάτω μέρος της ένα βέλος, μέγιστο να στενωθεί.

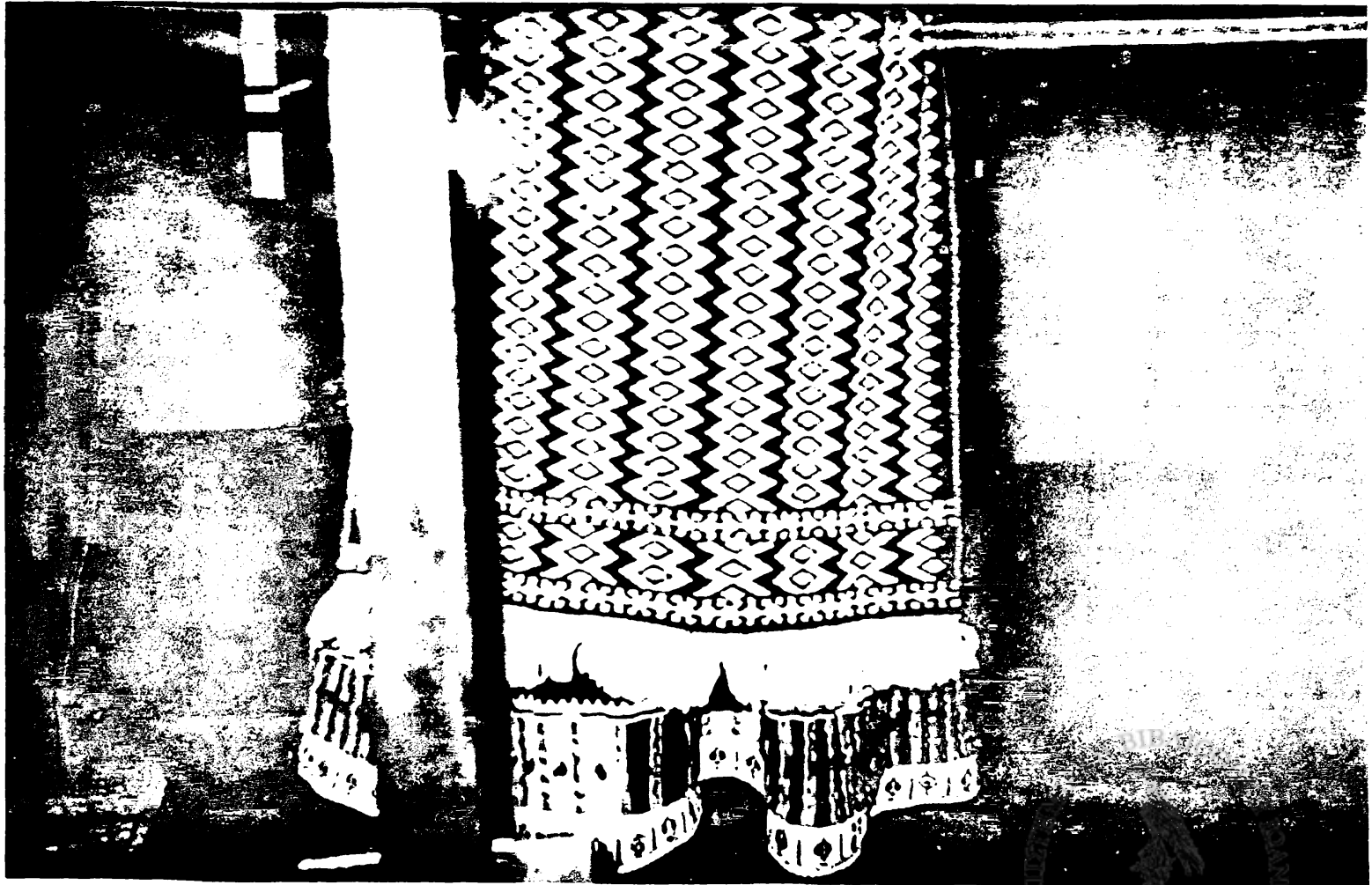
ρείται πλισαρισμα σε γυναικεία βουλγαρικά αμάνικωτά φορεμάτα (τυπού τσούκνας). Στη φορεσιά του Πλόβντιβ η τσούκνα είναι επίσης πλισαρισμένη.

Ο κόρφος της ελεύθερης γυναίκας είχε σχέδια όπως παγουνούδια (παγώνια), πλιστιρούδια (περιστέρια), σπουρτούδια (σπουργίτια), σταφουούδια (σταφύλια).

Ο κόρφος της ηλικιωμένης γυναίκας είναι πιο σκούρος σε χρώματα, με σχέδια ψαρουκουκαούδ'ι (ψαροκόκαλο), γεωμετρικά σχήματα χ'τακούδια (κουτάκια), πριουνούδια (πριωνοτά), βέργις (κλωναράκια), μπελούργια (αμπελόφυλλα).

Ο ποδόγυρος της τσούκνας είχε σουρωτές λωρίδες από ύφασμα μεταξωτό ή σατέν σε πολλά χρώματα συνδυασμένα και ραμμένες κάθετα, και έχοντας ανά συγκεκριμένα διαστήματα ως διαχωριστικό, λωρίδες χρυσού. Δεν υπάρχει διαφοροποίηση ως προς την τσούκνα μεταξύ Τας Τεπέ και Καβακλί. Το ίδιο παρατηρείται και στην τσούκνα της φορεσιάς του Πλόβντιβ που παραθέτω (Εικ. 8).

Οι τσούκνες του Τας Τεπέ είναι ολόιδιες με του Καβακλί και είναι τριών ειδών: α) οι τσούκνις αραδούδισ, β) οι μπέλκις και γ) τα ουβαλνά. Η διαφορά μεταξύ τους έγκειται στον ποδόγυρο, ως προς τα σχέδια και τη ραφή, για να ξεχωρίζουν οι νέες από τις ηλικιωμένες.

ΕΙΚΟΝΑ 8: Φορεσιά Πλόβντιβ. Παρατηρείται η πολυχρωμία στον ποδόγυρο με τις κάθετες πολύχρωμες μεταξωτές λωρίδες (Εθνογραφικό Μουσείο Νεσέμπερ, Ανατολική Βουλγαρία)

α) *τσούκνις αραδούδις*

Τα κορίτσια 8-15 ετών φορούσαν τις *τσουκνούδις αραδούδις*, δηλαδή τσούκνες με γραμμές οριζόντιες, παράλληλες η μια προς την άλλη, χωρίς *μπέλκις*²⁴. Πρόκειται για το ίδιο είδος τσούκνας, από ύφασμα πουλτό, με τη διαφορά ότι στον ποδόγυρο δεν υπάρχουν οι *μπέλκις* (τα μικρά κομμάτια μεταξωτού υφάσματος σε διάφορα χρώματα).

β) *μπέλκα*

Η *μπέλκα* ήταν η τσούκνα των νεαρών κοριτσιών, παντρεμένων και ελεύθερων, μετά την ηλικία των 16 κι ως την ηλικία των 40-45 ετών. Ο ποδόγυρος ήταν κεντημένος με λευκή, βαμβακερή κλωστή σε στενή σειρά, ενώ πιο πάνω κεντιέται με πιο φαρδύ κέντημα και μεταξωτή πολύχρωμη και βαμβακερή κλωστή το νεανικό σχέδιο, η *ουγιά*. Το κενό ανάμεσα σε αυτές τις οριζόντιες λωρίδες καλύπτεται από σουρωτές λωρίδες μετάξι ή σατέν σε διάφορα χρώματα, και σε μικρές αποστάσεις μπαίνουν κάθετα στενές λωρίδες χρυσού –αυτές οι λωρίδες ονομάζονται *μπέλκις*– ενώ στο κέντρο, με μαύρη μάλλινη κλωστή, γίνονται μικροί κόμποι. Το μετάξι σε διάφορα χρώματα το προμηθεύονταν από τον *μπογιατζή*.²⁵

γ) *ουβαλινό* ή *τσιπουράκ'ι*

Το *ουβαλινό* ήταν η τσούκνα των ηλικιωμένων γυναικών. Ο ποδόγυρος ήταν κεντημένος με λευκή βαμβακερή κλωστή, μια σειρά σε μικρές αποστάσεις, τα *σκουηκάκια* (σκουλικάκια). Το κέντημα της επάνω σειράς είχε γεωμετρικά σχήματα αλλά σε στενότερη λωρίδα από εκείνη της νεαρής κοπέλας, ενώ το κέντημα της μεσαίας λωρίδας, αρκετά στενή λωρίδα, είχε για σχέδιο το μάτι του *ουβαλιού* (*ουβάλ'ι*) = βουβαλιού, γι' αυτό και ονομάστηκε το σχέδιο της ηλικιωμένης *ουβαλινό* = βουβαλινό).

Τα σχέδια για τη διακόσμηση του ποδόγυρου και του κόρφου της τσούκνας έχουν αντληθεί από ιερατικά άμφια, με σύμβολο τον σταυρό, διάφορα εκκλησιαστικά κεντήματα σε μεγάλα μοτίβα αλλά και από τη φύση και το ζωικό βασίλειο.

Όταν χήρευαν οι γυναίκες, ακόμη και νέες φορούσαν τα *ουβαλινά* αντί για τη *μπέλκα*. Επίσης, στις πρώτες μέρες χηρείας τους φορούσαν την τσούκνα από την ανάποδη. Αργότερα την έβαφαν τελείως μαύρη.

ζ'νάρι(*ι*) (Ζωνάρι) (Εικ. 9)

Το ζωνάρι στο Τας Τεπέ ήταν όπως και στο Καβακλί, μάλλινο υφαντό, με πολλές λεπτές και

²⁴ Βλ. ΠΡΑΝΤΣΙΔΗΣ & ΠΡΑΝΤΣΙΔΗ 2000, 160.

²⁵ Βλ. ΔΕΔΕ 1990-1991, 185-265.

φαρδιές ρίγες και σε πολλά χρώματα , κίτρινο, μπλε, βυσσινί, κόκκινο κλπ. Είχε φάρδος 30 εκ. και μήκος 3-5 μ. και κατέληγε σε λεπτό κρότσι. Το διπλώνανε λοξά, για να φαίνονται διαγώνιες οι ρίγες και τα ενώματα από το διπλωμα, τα ράβανε με ειδική βελόνα που λέγεται *μέρτζα*. Το ζωνάρι τυλίγεται γύρω από τη μέση και πάνω από την τσούκνα, στερεώνεται στις απολήξεις του με μια ασημένια καρφίτσα, την *κάντζιου* (θηλυκό σκυλί) ή με τη *ζούνα* (ζώνη), που μπαίνει γύρω-γύρω και ήταν καμωμένη από ασήμι. Τη *ζούνα* φορούσαν οι αρραβωνιασμένες μέχρι και τα πρώτα χρόνια του γάμου τους. Υπάρχουν τρεις τύποι ζωναριού²⁶: α) το *δίμ'του*, β) το *μαρμαροδίμ'του* και γ) το *μουκαντέινου*.

ΕΙΚΟΝΑ 9: Φορεσιά Πλόβντιβ. Διακρίνεται το ζωνάρι, φορεμένο πάνω από την τσούκνα, με τις λεπτές πολύχρωμες γραμμές του (Εθνογραφικό Μουσείο Νεσέμπερ, Ανατολική Βουλγαρία)

Η πληροφορήτριά μου Κωνσταντία Νάτσιου περιγράφει τη γυναικεία φορεσιά όπως την έβλεπε σε φωτογραφία των πεθερικών της (Εικ.16):

... αυτό του *λεν ντούπλα*, είναι *βουργάρκου*, αυτά είναι *σταυροί*, είναι *μπρουστά* στον *κόρφου*, *μπάπκα* στο *κεφάλ'*, κι αυτό είναι *μαντίλα*, δεν έχει *λουλούδια*, είναι *σκέτου*, ούτι *μαύρου* είναι, ούτι *σκούρου κόκκινου*, σαν *μπεζ*, σαν ... *Ναι*, τις *τσούκνις* *μπρουστά* στον *κόρφου*, *τουν κηντούσαν* τα *κουρίτσια*, με τα *χέρια*, δεν ήταν στον *αργαλειό*, το *ύφασμα* αυτό την *τσούκνα*, το *ύφαιναν* στον *αργαλειό*, κι όταν ήταν να *ράψουν* *μανίκια* *πήγαιναν* στον *τερζή*, κι όταν ήταν να τα *βάψουν* *πήγαιναν* στον *μπογιατζή*, του *πουκάμισου* ήταν *όλου μπλε*, *όχι μόνο* τα *μανίκια*, *ναι στην* *Ανάβρα* ήταν, ήταν *πουκάμισα* *όλο μπλε*, το *πουκάμισο* ήταν *ολόκληρου* *ραμμένο* *μέχρι* *κάτου*, ήταν τα *υφάσματα* τα *καφασουτά*, *σκέδιου*, *κουτάκια* που *λέμει* *μεις* *τόρα* [*μάλλον* *μπερδεύτηκε* *έχοντας* *στον* *νου* *της* *το* *αντρικό* *πουκάμισο*], *ύστερα* *φόραγε* *την* *τσούκνα*, το *ζνάρ'*, ήταν *φαρδύ*, *μακριά* *μέχρι* *των* *γόνα*, *στον* *αργαλειό* *πώς* *τα* *ύφαιναν* *μι* *μύτεις*, *μια* *μύτ'* *έσο'*,

²⁶ Από τη βιβλιογραφική έρευνα και τις συνεντεύξεις δεν κατέστη εφικτή η ερμηνεία των τριών τύπων γυναικείου ζωναριού που υπάρχουν στη φορεσιά του Τας Τεπέ και Καβακλί.

ΕΙΚΟΝΑ 11: Πιστίρκα ηλικιωμένης
από τη φορεσιά του Τας Τεπέ
(Σύλλογος Νεσέμπερ, Ανατολική Βουλγαρία)

ΕΙΚΟΝΑ 12: Πιστίρκα ηλικιωμένης του Καβακλί
με τσούκνα παντρεμένης. Η διακόσμηση και τα
μοτίβα στην πιστίρκα της είναι αραδούδης με
νεομωτικά σήματα και ουβαλνά, ο φόντος

ΕΙΚΟΝΑ 13: Το τελείωμα της πιστίρκας
ηλικιωμένης από τη φορεσιά του Τας Τεπέ
με δαντέλα πράσινη
(Σύλλογος Νεσέμπερ, Ανατολική Βουλγαρία)

Η ποδιά της ηλικιωμένης στο Τας Τεπέ είναι βαμμένη στο χρώμα του πράσινου, όχι κόκκινου όπως της καβακλιώτικης φορεσιάς. Στην Εικ. 13 η *πιστίρκα* κοσμείται με κάθετες λωρίδες στενές και φαρδιές, χωρίς *δάχτυουα* (δάχτυλα) στα πλάγια και με το μάτι του βουβαλιού σε κατακόρυφη στοίχιση, τα λεγόμενα *ουβαλνά*²⁷. Τα μοτίβα και η στοίχιση τους παραπέμπουν στη συνήθη διακόσμηση της *πιστίρκας* μιας ηλικιωμένης. Τα χρώματα του φόντου είναι περισσότερο *μουντά* (χρώματα της γης) και φαίνεται πιο απλή και ήρεμη η διακόσμηση αυτού του τεμαχίου της φορεσιάς, παρά παιχνιδιάρικη και ζωηρή όπως στην αντίστοιχη φορεσιά ηλικιωμένης του Καβακλί. Στο τελειώμά της η *πιστίρκα* φέρει δαντέλα πράσινου χρώματος, πλεγμένη με βελονάκι και πιθανόν διακοσμημένη με γεωμετρικά μοτίβα²⁸. Στη φορεσιά του Τας Τεπέ υπάρχουν ομοίως με την καβακλιώτικη, τα δύο μακριά κορδόνια, *μπλαζτιρά*, για να δένει η ποδιά στη μέση και πάνω από το ζωνάρι.

Η *πιστίρκα* για τις νέες και παντρεμένες γυναίκες του Τας Τεπέ, όπως και του Καβακλί, είχε δύο μακρυνά κορδόνια, τα *μπλαζτιρά*, για να δένει η ποδιά επάνω και στη μέση του ζωναριού. Τα *μπλαζτιρά* ήταν πλεγμένα στη ρόκα με μάλλινες κλωστές, σε πέντε-έξι χρώματα. Είχαν ένα δάχτυλο φάρδος ή ήταν στριφτά-στρογγυλά. Στον ποδόγυρο της ποδιάς υπήρχαν πάντα μάλλινες πλεχτές πολύχρωμες *φουντίτσες*. Όταν χήρευαν οι γυναίκες έβαφαν την *πιστίρκα* μαύρη.

Πανωφόρια

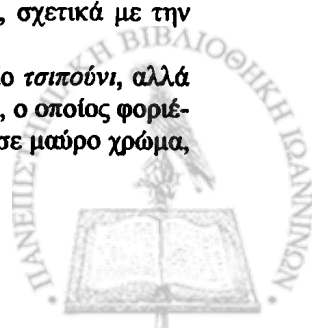
Τα περισσότερα πανωφόρια φοριούνται από άντρες και σπάνια από γυναίκες. Συνήθως, οι οικονομικά εύποροι, γυναίκες και άντρες, φορούσαν *γούνες*. Αν και από την επιτόπια έρευνά μου στη νοτιοανατολική Βουλγαρία δεν κατέστη δυνατή η εύρεση άλλου *πανωφοριού* από το Τας Τεπέ παρά μόνο το *τσιπούνι* που παρουσιάζω (Εικ. 14-15), σε άτυπη συνομιλία μου με την πληροφορήτρια και γιαγιά μου Κωνσταντία Νάτσιου, καταγωγής Τας Τεπέ, μου επανέλαβε αρκετές φορές ότι ο προπάππος μου, ο Γεώργιος Νάτσιος από το Τας Τεπέ, φορούσε *γούνα* επειδή η γυναίκα του είχε αρκετή περιουσία και ήταν νοικοκυραίοι στο Τας Τεπέ. Επίσης, η ίδια πληροφορήτρια μου επανέλαβε αρκετές φορές ότι ως *πανωφόρι* της γυναικείας φορεσιάς ήταν το *τσιπούνι* και της ανδρικής ήταν ο *κλειστός*²⁹ όπως τα θυμάται από τους γονείς της³⁰. Από την επιτόπια έρευνα στη

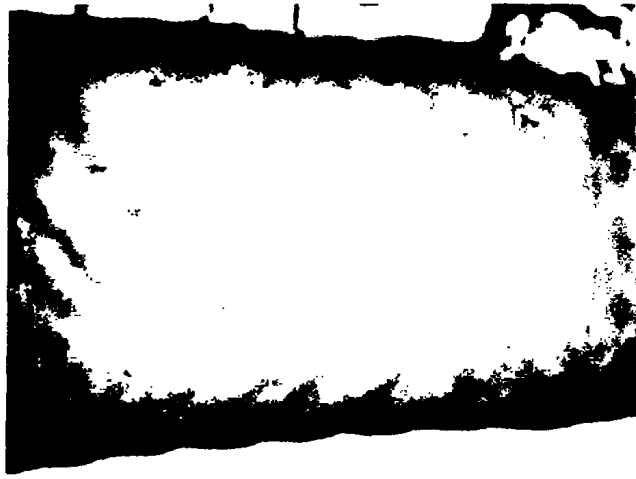
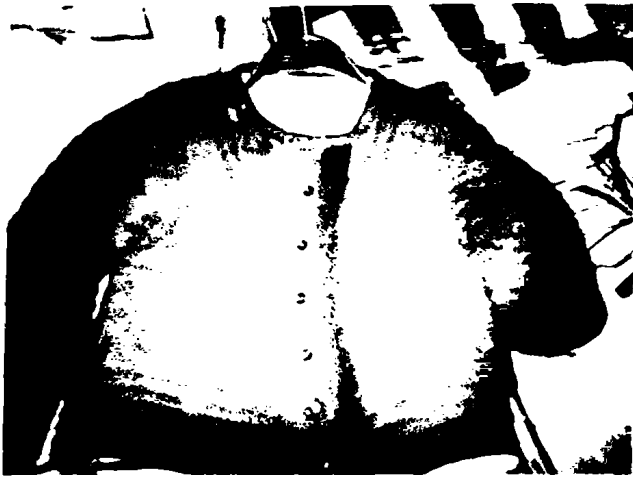
²⁷ Η ποδιά της ηλικιωμένης του Καβακλί: Η *πιστίρκα* της ηλικιωμένης δεν είχε στο πλάι τα *δάχτυουα* της παντρεμένης, αλλά στο κέντρο, υπήρχαν οριζόντιες λωρίδες-σειρές σαν ταινίες, οι λεγόμενες *αραδούδεις*, με διάκοσμο οριζόντιο με γεωμετρικά μοτίβα και κυρίως σε σκούρα χρώματα. Τα μοτίβα ήταν *ουβαλνά*, ενώ ο φόντος της *πιστίρκας* παρέμενε κόκκινος.

²⁸ Στην καβακλιώτικη φορεσιά της ηλικιωμένης, το τελειώμα της *πιστίρκας* είχε μάλλινες πλεχτές, μικρές, πολύχρωμες *φουντίτσες*.

²⁹ Βλ. συνέντευξη του κ. Δημητρίου Κυράτσα από την Ανάβρα Καρδίτσας, καταγωγής Καβακλί, σχετικά με την καβακλιώτικη φορεσιά και τα μέρη της, στο Παράρτημα συνεντεύξεων.

³⁰ Βλ. ΠΡΑΝΤΣΙΑΔΗΣ & ΠΡΑΝΤΣΙΑΔΗ 2000, 159-160. Οι γυναίκες στο Καβακλί φορούσαν το γυναικείο *τσιπούνι*, αλλά και τον *κλειστό*, την *κάπα* και τη *γούνα*. Ο *κλειστός* ήταν ένας διαδεδομένος εξωτερικός επενδύτης, ο οποίος φοριόταν κυρίως από άντρες, αλλά και γυναίκες. Πρόκειται για μακρύ αμάνικο πανωφόρι, από σαϊάκι, σε μαύρο χρώμα,

ΕΙΚΟΝΑ 14 και 15: Τσιπούνι φορεσιάς ηλικιωμένης του Τας Τεπέ.
 Διακρίνονται τα καφέ σιρίτια κατά μήκος των κουμπιών και στην απόληξη του μανικιού.
 (Σύλλογος του Νεσέμπερ, Ανατολική Βουλγαρία)

νοτιοανατολική Βουλγαρία δεν κατέστη δυνατή η εύρεση γυναικείας κάπας, παρά μόνο του γυναικείου τσιπουνιού ηλικιωμένης.

Εάν λάβω υπόψη μου τις δυσμενείς κλιματολογικές συνθήκες της ορεινής περιοχής Τας Τεπέ, θεωρώ αδύνατη τη μη ύπαρξη εξωτερικού επενδύτη από χοντρότερο υλικό, σε σύγκριση με αυτό του τσιπουνιού. Στην περιοχή Καβακλί η κάπα ήταν σε ευρύτερη χρήση από τις γυναίκες³¹ και κατ' επιρροήν του Καβακλί πιθανολογώ ότι και οι γυναίκες του Τας Τεπέ πρέπει να φορούσαν ίδιου τύπου εξωτερικό επενδύτη, εάν αναλογιστεί κανείς ότι το Καβακλί ήταν η μητρόπολη του Τας Τεπέ, με την οποία οι χωρικοί του Τας Τεπέ είχαν δοσοληψίες και συναλλαγές.

Τσιουπούν(ι) (τσιπούνι)

Ο πιο διαδεδομένος και οικονομικά προσιτός εξωτερικός επενδύτης ήταν το τσιουπούν(ι) (τσιπούνι). Το φορούσαν νέες, παντρεμένες και ηλικιωμένες στο Τας Τεπέ. Δεν είχε ιδιαίτερη διακόσμηση, παρά μόνο λιγοστά σιρίτια. Οι πλουσιότερες έβαζαν επένδυση γούνας.

Πρόκειται για γιλέκο με μανίκια, από ύφασμα αργαλειού το *σαϊάκι*, σε χρώμα μαύρο, με μήκος μέχρι τη μέση του ζωναριού. Έχει τα *γαϊτανάκια* (διακοσμητικά σιρίτια), σε χρώμα μαύρο,

ραμμένο στον τερζή. Στα τελειώματα είναι διακοσμημένο με μαύρα σιρίτια, ενώ κάτω από τη μανικοκόληση, εκατέρωθεν των πλευρών, έχει ένα λεπτό κεντηματάκι, απλικαρισμένο με πολύχρωμο ύφασμα και κατακόκκινη κλωστή. Η κάπα είναι ακόμη ένας εξωτερικός επενδύτης, αμανίκωτος, μακρύς, από μάλλινο κρουστό ύφασμα, ραμμένο στον τερζή περίπου με τον ίδιο τρόπο όπως ο κλειστός. Τέλος, η γούνα ήταν εξωτερικός επενδύτης πολυτελείας, διότι ενώ εξωτερικά το ύφασμά του ήταν από σαϊάκι σε χρώμα μαύρο και χτυπημένο στη νεροτριβή, εσωτερικά ήταν επενδυμένο με λευκή γούνα και με εξωτερικές μόστρες από μαύρη γούνα αστρακάν. Το εξωτερικό μέρος το πήγαιναν στον τερζή και μετά στο γουναρά. Τα μανίκια δεν είχαν επένδυση γούνας, ίσως γιατί θα δυσκόλευε στις κινήσεις των χεριών για τις εργασίες τους. Τη γούνα τη φορούσαν όταν έπεφταν τα κρύα.

³¹ Βλ. ΔΕΔΕ 1990-1991, 185-265.

κάθεται γύρω από τη λαιμόκοψη ή και τα μανίκια³². Είναι ραμμένο στον *τερζή*.

Το συγκεκριμένο *τσιπουούν(ι)* (Εικ. 14-15) είναι από τη γυναικεία φορεσιά ηλικιωμένης του *Τας Τεπέ*, χρώματος πράσινου κι όχι μαύρου. Φέρει κάθετα δύο φαρδιά, καφέ σιρίτια από χοντρό βελούδο ύφασμα, κατά μήκος των κουμπιών και των κουμπότρυπων του επενδύτη, καθώς και περιμετρικά στις απολήξεις των μανικιών. Το ύφασμα του τσιπουουνιού δεν είναι από *σαϊάκι*, καθώς κάνει γεωμετρικά νερά, σαν μαιάνδρους, που ανεβαίνουν προς τα επάνω βαθμιδωτά και καταλήγουν στη λαιμόκοψη του τσιπουουνιού. Φαίνεται ύφασμα του *τερζή* που καταδεικνύει ότι δεν χρησιμοποιούσαν όλες οι γυναίκες ύφασμα του αργαλειού, το *κρουστό*, επομένως υπήρχε και η λύση της χρήσης έτοιμου υφάσματος για την κατασκευή *τσιπουουνιού*.

Κάλτσες – Υποδήματα

Η επιτόπια έρευνα στη νοτιοανατολική Βουλγαρία μου απέδωσε μόνο ένα ζευγάρι *φλάρια* από το *Τας Τεπέ* καθώς και τη διαβεβαίωση της κ. Ρούσκα Ιαπαζίεβα –προέδρου του συλλόγου Νεσέμπερ– ότι τα παπούτσια ήταν μαύρα με τακουνάκι³³.

Η δε πληροφορήτρια και γιαγιά μου Κωνσταντία Νάτσιου ανέφερε ότι οι γυναίκες του *Τας Τεπέ* φορούσαν στο χωριό τα *τζουράπια* ή *τζιαράπια* (κάλτσες) μέσα κι έξω από το σπίτι τους, όπως η ίδια άκουγε και έβλεπε τις γηραιότερες και τη μητέρα της να συνομιλούν και να ζούνε τη νέα τους πραγματικότητα στην Ανάβρα Καρδίτσας. Μάλιστα, θυμάμαι την ίδια να έχει υιοθετήσει τον όρο *τζουράπια* στην καθημερινότητά της, όταν κατοικούσε στη Λάρισα, εννοώντας τις χειμωνιάτικες κάλτσες από μαλλί ή συνθετικό-της εποχής μας. Η γιαγιά μου δεν πρόλαβε την χρήση *καλτσουνιών* στην Ανάβρα διότι γεννήθηκε πολύ αργότερα από τη μετανάστευση των γονέων της στην Ανάβρα Καρδίτσας.

Στα πρώτα χρόνια της προσφυγιάς οι γυναίκες από το *Τας Τεπέ*, όπως κι άλλες Καβακλιώτισσες, φορούσαν τα λεγόμενα *καλτσούνια*³⁴, από άσπρο *σαϊάκι* χτυπημένο πολύ στη νεροτριβή για να είναι *κρουστό*. Για να τα φορέσουν τα τύλιγαν στη γάμπα και τα κούμπωναν από το εσωτερικό μέρος του ποδιού με *ζάβις* (κόπιτσες), για να μπαινοβγαίνουν εύκολα στα πόδια. Οι ραφές και τα τελειώματα κοσμούσαν με μαύρη βαμβακερή κλωστή. Τα *καλτσούνια* φορέθηκαν λίγα χρόνια μετά την προσφυγιά κι έπειτα εγκαταλείφθηκαν.

³² Από την επιτόπια έρευνά μου στη νοτιοανατολική Βουλγαρία δεν κατέστη δυνατή η εύρεση αντίστοιχου τσιπουουνιού νέας και παντρεμένης του *Τας Τεπέ*.

³³ Η επικοινωνία μεταξύ μας ήταν εφικτή, χάρη στη βοήθεια της κ. Τόνιας Μπαίτσεβα που μετέφραζε στα ελληνικά. Φυσικά, εννοούσε τις *κοντοόρις*.

³⁴ Βλ. ΠΡΑΝΤΣΙΔΗΣ & ΠΡΑΝΤΣΙΔΗ 2000, 156.

ΕΙΚΟΝΑ 16: Το ζεύγος Νατσιούδη με τον γιο τους Νικόλαο από το Τας Τεπέ. Στη γυναικεία φορεσιά του Τας Τεπέ, όπως φοριέται από την Ζωητσάδαινα, φαίνεται μόνο η πάρτα της τσούκνας. Το ζωνάρι και τους ώμους καλύπτει το τσεμπέρι λυμμένο, το οποίο φτάνει ως τους βραχίονες. Η φωτογραφία έχει υποστεί επιπλέον επεξεργασία από επαγγελματία φωτογράφο το 1963, κατόπιν επιλογής του Νικολάου Νάτσιου και της συζύγου του Κωνσταντίας, ο οποίος ποζάρει ανάμεσα στους γονείς του. Τα πρόσωπα και τα χρώματα των ενδυμάτων τους δεν απόδίδονται στο φυσικό κοντράστ. Φωτογραφία του 1928 περίπου.

Τζιαράπια (κάλτσες)

Τα τζιαράπια των γυναικών του Τας Τεπέ είναι ίδια με αυτά της καβακλιώτικης φορεσιάς και το χρώμα τους ήταν το διαφοροποιό στοιχείο για τις νέες και τις ηλικιωμένες. Φτάνουν κάτω από το γόνατο, σε χρώμα άσπρο και μαύρο για τις νεαρές κοπέλες από 8-15 ετών, λευκό χρώμα για τις νέες ανύπαντρες και παντρεμένες και μαύρο για τις ηλικιωμένες. Τις έπλεκαν μόνες τους οι γυναίκες, ενώ τις επίσημες τις έδιναν στον τζαραπτσή (καλτσοποιός) να τις φτιάξει στην καλτσομηχανή.

Κοντούρις (παπούτσια)

Οι γυναίκες στο Τας Τεπέ, όπως και στο Καβακλί, νεαρές³⁵, παντρεμένες και ηλικιωμένες φο-

³⁵ Οι νεαρές κοπέλες από 8-15 ετών φορούσαν σανδάλια.

ρούσαν τις *κοντούρις*, δηλαδή τα μαύρα δερμάτινα παπούτσια με τακουνάκι, τα οποία φορούσαν σε γιορτινές μέρες και Κυριακές στον εκκλησιασμό ή σε ειδικές στιγμές της ζωής τους, γάμους, πανηγύρια ή κηδείες³⁶. Τα παπούτσια των ηλικιωμένων γυναικών τα λέγανε *συρτά* αλλά δε μου έχει αιτιολογηθεί εάν υφίστανται κάποια διαφοροποίηση σε σύγκριση με τις *κοντούρις*.

Γρουνοτσάρουχα (γουруνοτσάρουχα, για εργασία και τα χωράφια)

Στο Τας Τεπέ φορούσαν επίσης *γρουνοτσάρουχα* (γουруνοτσάρουχα) στα χωράφια, καμωμένα από βοδινό δέρμα, για να αντέχουν στις δύσκολες αγροτικές εργασίες.

Γκαλέτσια, φλάρια, τιλίκια (εντός της οικίας)

Εντός της οικίας φορούσαν *γκαλέτσια*, δηλαδή ένα είδος τσόκαρου από ξύλινη λειασμένη σόλα με μια δερμάτινη λωρίδα από πάνω. Αυτά τα κατασκεύαζαν οι παππούδες. Τα φορούσαν μερικές φορές εκτός σπιτιού για κάποια κοντινή επίσκεψη στη γειτονιά.

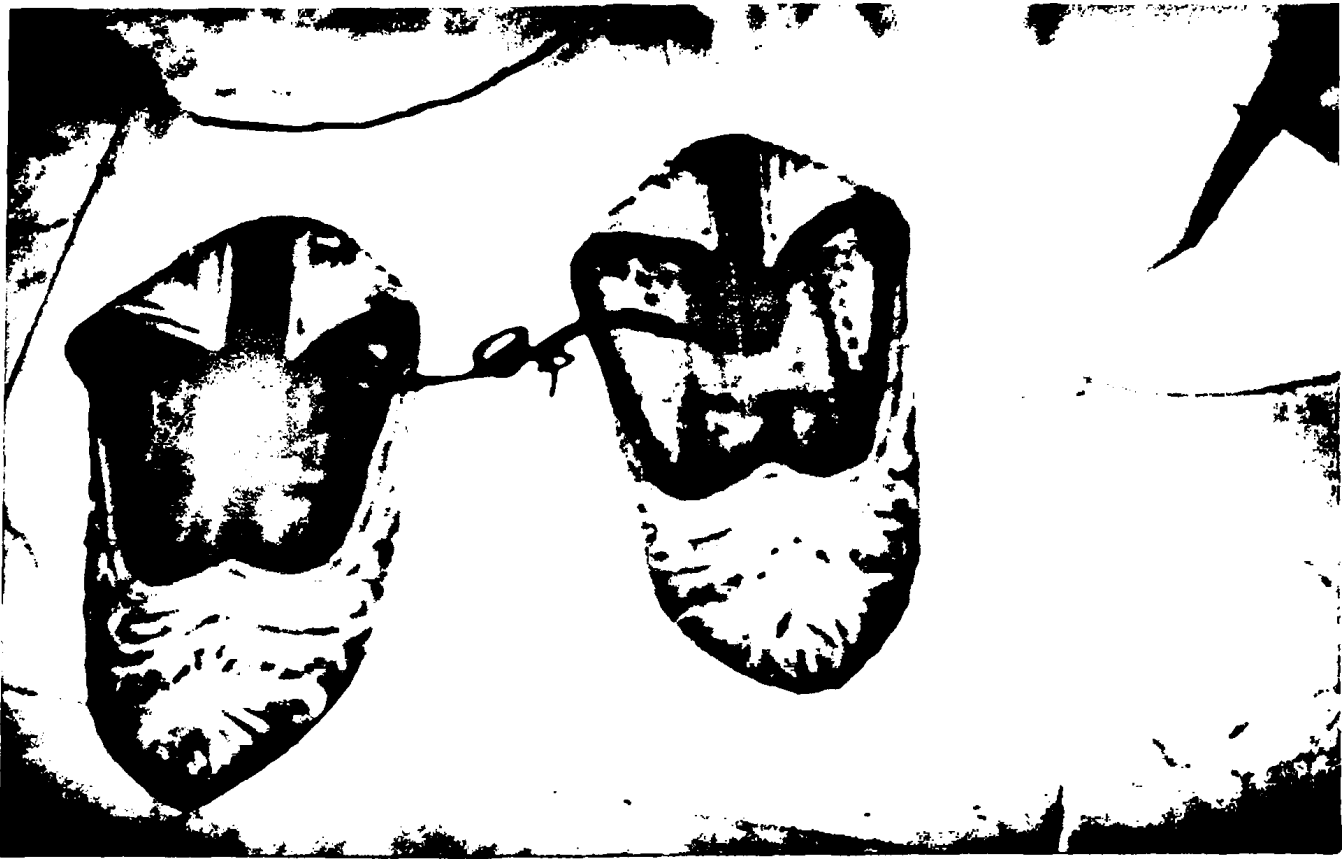
Τα *τιλίκια* ήταν ένα είδος μάλλινου παπουτσιού σε ύψος μέχρι τον αστράγαλο και τα έπλεκαν οι ίδιες. Φοριούνταν μόνο μέσα στο σπίτι. Υπήρχαν και *τερλίκια* από *σαιάκι* που τα έφτιαχνε ο *τερζής*.

Τα *φλάρια* είναι ένα είδος παντόφλας που φορούσαν τις καθημερινές και εντός της οικίας τους (Εικ. 17). Πρόκειται για κλειστού τύπου παντόφλες που καταλήγουν σε στρογγυλεμένη μύτη, *μπουμπέ*, στο μπροστινό τους τμήμα αλλά όχι απόλυτα κοφτή και γαμψή όπως των τσαρουχιών. Το υλικό κατασκευής τους δεν μου έχει διευκρινιστεί, όμως υποθέτω ότι είναι από μαλακό δέρμα ή από ύφασμα πουλτό³⁷ στο οποίο μπορούσε να δουλευτεί το κέντημα που φέρουν τα συγκεκριμένα φλάρια. Έχει χρησιμοποιηθεί σε χρώμα τερακότα (κεραμμυδί) κλωστή ή έτοιμη τρέσα και τα μοτίβα είναι περισσότερο γραμμές ημικυκλικές που σχηματίζουν ανεστραμμένους κοχλίες στις απολήξεις τους. Περισσότερο θυμίζουν μοτίβα οριενταλισμού. Το εσωτερικό τους φαίνεται πιο σκληρό και σταθερό, με εσωτερικό κέντημα περιμετρικά των φλαριών και χρώμα πράσινο.

³⁶ Βλ. συνέντευξη Μαρίας Νατσιούδη, στο Παράρτημα συνεντεύξεων.

³⁷ Φτιαγμένο στον αργαλειό ώστε να αντέχει στη βροχή, ανάλογο ύφασμα με εκείνο για την κατασκευή πανωφοριού με κουκούλα και μανίκια, το *ιαμουρλόκι*.

ΕΙΚΟΝΑ 17: Ένα ζευγάρι φλάρια, τμήμα της γυναικείας φορεσιάς Τας Τεπέ
(Σύλλογος του Νεσέμπερ, Ανατολική Βουλγαρία)

Καλύμματα Κεφαλής

Τσιουμπέρ(ι) (μαντίλα)

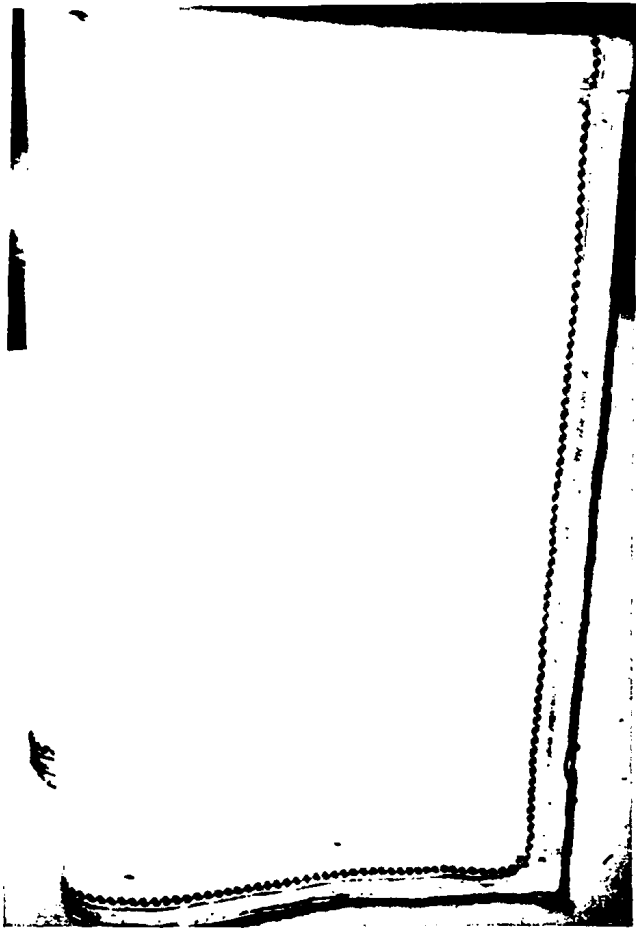
Από τα καλύμματα κεφαλής έχουν μελετηθεί στη βιβλιογραφία και αφορούν στη φορεσιά του Καβακλί το τσιουμπέρ(ι), το μισάλι³⁸ κι ο ντουράς³⁹. Πάνω από τον ντουρά, φοριόταν το μισό τσεμπέρι, μισάλι, που το τύλιγαν στο κεφάλι τους επίσης, και εξωτερικά ένα άλλο τσεμπέρι το 'κριβό⁴⁰ που το αφήνανε λυμένο για να ανεμίζει κατά τον χορό και να τραβά την προσοχή των ανδρών.

Στη φορεσιά του Τας Τεπέ χρησιμοποιείται το τσιουμπέρ(ι) (τσεμπέρι, μαντίλα) από όλες τις κοινωνικές ομάδες των γυναικών κι ο ντουράς για να στερεώνονται επάνω τα κοσμήματα κεφαλής. Τα νεαρά κορίτσια από 8-15 ετών φορούσαν μικρά τσεμπέρια σε χρώμα ιρανί (θαλασσί), πράσινο ή κόκκινο.

³⁸ Πριν εμφανιστούν τα τσεμπέρια, υπήρχε ένα άλλο είδος βαμβακερού μαντιλιού, το μισάλι, υφασμένο στον αργαλειό, περασμένο στο λουλάκι, με ένα ελαφρύ κέντημα με μεταξωτές κλωστές. Τα μισάλια τα φορούσαν οι ανύπαντρες κοπέλες, οι αρραβωνιασμένες και οι νύπαντρες.

³⁹ Ο ντουράς ήταν ένα είδος μαντίλας, στο μέγεθος της μισής μαντίλας, το οποίο τύλιγαν ρολό, για να καλύπτει το μπροστινό μέρος του κεφαλιού, και το τύλιγαν κάτω από τις κοτσίδες για να φουσκώνει το τσεμπέρι που θα έβαζαν από επάνω και να στερεώσουν τα κοσμήματα κεφαλής.

⁴⁰ Βλ. ΔΕΔΕ 1990-1991, 228-229.

ΕΙΚΟΝΑ 18: Το τσεμπέρι του γάμου της Μαρίας Αγοραστούδη από το Τας Τεπέ. Οικογενειακό κειμήλιο (Αρχείο Αγλαΐας Κρίκη, 2013)

Το τσιουμπέρ(ι) ήταν τετράγωνο ύφασμα, μάλλινο, αγοραστό, με μεταξωτές πολύχρωμες ρίγες όπου γύρω έφεραν μεγάλα τριαντάφυλλα και στο τελείωμα είχαν κρότσι μεταξωτό, σε βυσσινί χρώμα πλεγμένο με κόμπους σε διάφορα σχέδια. Το φορούσαν τις γιορτινές ημέρες και τις Κυριακές⁴¹.

Οι αρραβωνιασμένες κεντούσαν το τσεμπέρι τους με φυτικά μοτίβα και το φορούσαν ως και τα πρώτα χρόνια του γάμου τους. Είχε λευκό χρώμα και χρησιμοποιούσαν λινάρι για την κατασκευή του που αγόραζαν από τον *μπογιατζή*. Το σχήμα του ήταν τετράγωνο και το μέγεθός του όσο ένα τραπεζοκαρέ σήμερα. Το γαμήλιο τσεμπέρι που παρουσιάζω (Εικ. 18) είναι της προγιαγιάς μου, Μαρίας Αγοραστούδη, παντρεμένης στο Τας Τεπέ. Είναι σε σχήμα τετράγωνο (στο μέγεθος ενός τραπεζοκαρέ) από ύφασμα λευκό και αποτελείται από δύο κομμάτια, δύο μισά, ενωμένα στη μέση με

αζούρ τρυπωμένο. Δε φέρει κανένα διακοσμητικό κέντημα στο μέσον αλλά στο τελείωμά του φέρει περιμετρικά μια σειρά ενωμένους κοχλίες, πολύ μικροσκοπικούς, σε χρώμα πράσινο λαδί. Κάτω από τη σειρά με τους κοχλίες, κοσμεύεται με μια σειρά τρυπωμένα παραλληλόγραμμα, που επίσης διατρέχουν περιμετρικά το τσεμπέρι στην απόληξή του. Το τελείωμα του τσεμπεριού είναι κεντημένο με κόκκινη κλωστή περιμετρικά, έχει δηλαδή ένα κόκκινο *τσιπραζάκ'(ι)* (σιρίτι με κόκκινη κλωστή). Στις 4 γωνίες του τετράγωνου αυτού τσεμπεριού και στις εσωτερικές γωνίες του ενώματος των δύο φύλλων του υφάσματος έχει κεντηθεί από ένα μικροσκοπικό, κόκκινο σταυρουδάκι, πιθανόν για καλοτυχία και για προφύλαξη από το κακό μάτι.

Στην Εικ. 19 παρουσιάζω ένα πολύ λιτό τσεμπέρι από τη φορεσιά ηλικιωμένης του Τας Τεπέ, το οποίο είναι χρώματος καφέ, λόγω της ηλικίας της γυναίκας που το φορούσε, από ύφασμα λεπτό λινό, σε σχήμα τετράγωνο. Για να φορεθεί διπλωνόταν στη μέση και σχημάτιζε τρίγωνο. Η μία πλευρά της μαντίλας από τις δύο που σχηματίζουν ορθή γωνία είναι διακοσμημένη

⁴¹ Βλ. ΠΡΑΝΤΣΙΔΗΣ & ΠΡΑΝΤΣΙΔΗ 2000, 156.

Εικόνα 19: Τσεμπέρι ηλικιωμένης από τη φορεσιά του Τας Τεπέ
(Σύλλογος του Νεσέμπερ, Ανατολική Βουλγαρία)

με ένα είδος τρέσας, ραμμένης επάνω της, κίτρινου χρώματος που στο τελείωμά της φέρει ραμμένα μικρά ψεύτικα μεταλλικά φλουράκια χρώματος ασημί. Το εσωτερικό τμήμα της τρέσας και κατά μήκος αυτής, διατρέχει ένα ροζέ, λεπτό ρέλι από μεταξωτό ή σατέν ύφασμα, μόνο στο τμήμα που είναι ραμμένη η κίτρινη τρέσα.

Επειδή η ενδυμασία που σώζεται είναι ηλικιωμένης γυναίκας, το μαντίλι της είναι σε σκούρο χρώμα. Η υπεύθυνη του συλλόγου μου ανέφερε ότι το τσεμπέρι στην ενδυμασία του Τας Τεπέ είναι λευκό, αλλά υπολείπεται στη συλλογή του συλλόγου τεμάχιο λευκού χρώματος. Εάν συγκρίνω την τακτική χρήση του λευκού χρώματος στα μαντίλια των γυναικών που κατοικούσαν και κατοικούν σε αγροτικές περιοχές με την ανάλογη των γυναικών του Τας Τεπέ, θεωρώ ότι είναι σωστή η πληροφορία της, διότι έπρεπε να υπάρξει ένας τρόπος να προστατευτούν από τον δυνατό ήλιο κατά την εργασία τους στους αγρούς, κάτι το οποίο έχω κατά κόρον παρατηρήσει στις αγρότισσες του θεσσαλικού κάμπου. Όλες οι γυναίκες κατά την εργασία τους στα χωράφια, φορούσαν μαντίλια ντουλπένια (σε λευκό χρώμα) βαμβακερά αγοραστά ή αρπαλίδ'κα (σε λευκό καρό) από ύφασμα λινό. Όταν χήρευαν οι γυναίκες έβαφαν το τσεμπέρι μαύρο.⁴²

⁴² Βλ. ΠΡΑΝΤΣΙΔΗΣ & ΠΡΑΝΤΣΙΔΗ 2000, 156.

Η κόμμωση

Τα μαλλιά των γυναικών στο Τας Τεπέ ήταν πάντοτε μακριά, σε ένδειξη καλαισθησίας και αρχοντιάς, και τα έπλεκαν σε δύο παράλληλες κόσες ή κοσιάνες οι ηλικιωμένες και τα μικρά κορίτσια. Ενώ οι πολύ νεότερες, οι αρραβωνιασμένες και οι παντρεμένες έπλεκαν περισσότερες κοσιάνες⁴³, από 4-6 έως και 15 κοτσίδες, ανάλογα με τον όγκο των μαλλιών της καθεμιάς. Ανάμεσα στις κοτσίδες έπλεκαν μικρές πολύχρωμες φούντες από μεταξωτή κλωστή, τις πλέξις.

Με πλέξις έπλεκε τα δικά μου μαλλιά η γιαγιά μου η Κωνσταντία Νάτσιου όταν ήμουν σε ηλικία 10 ετών, χρησιμοποιώντας σατέν κορδέλες –διαφορετικού μήκους και φάρδους– από μπομπονιέρες γάμων. Όταν τη ρωτούσα πώς έμαθε να πλέκει τα μαλλιά και πώς το σκέφτηκε να πλέξει ταυτόχρονα μέσα στα μαλλιά μου την κορδέλα, μου απαντούσε ότι έτσι το έκαναν από παλιά, και ότι έτσι της τα έπλεκε και η δική της μητέρα όταν ήταν η ίδια μικρή. Το πλέξιμο των μαλλιών με πλέξις χρησιμοποιήθηκε για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα σε Βουλγαρία και Ελλάδα, γι' αυτό και το θυμόταν η Κωνσταντία Νάτσιου, καθώς υπήρξε βιωματική συνήθεια των γυναικών στη διακόσμηση των μαλλιών τους και στις δύο περιοχές, Τας Τεπέ και Καβακλί, ακόμη και μετά τον ερχομό τους στην Ανάβρα Καρδίτσας. Ανάμεσα στις πλέξις έδεναν κοκαλάκι χελώνας για να μην ματιάζονται τα μαλλιά⁴⁴.

Τα μαλλιά της νύφης πλεκόταν από τις φίλες της σε πλεξούδες υπό τους ήχους καβακλιώτικων τραγουδιών του γάμου που τραγουδούσαν η μητέρα και οι συγγενείς της την ώρα της προετοιμασίας της. Η κουμπάρα έπιανε τη νύφη με κόκκινη κλωστή, μια φορά στο κεφάλι και μια στους ώμους για να είναι πάντα όμορφη⁴⁵.

Τα μαλλιά τους δεν τα έβαφαν ενώ πιο όμορφες θεωρούνταν οι μελαχρινές. Έλουζαν τα μαλλιά τους μια φορά την εβδομάδα. Μερικές φορές, όταν ήθελαν να σγουραίνουν τα μαλλιά τους στο μπροστινό μέρος, χρησιμοποιούσαν ένα πυρακτωμένο καρφί γύρω από το οποίο τύλιγαν μια τούφα μαλλιού ώστε να σχηματιστεί μπούκλα⁴⁶.

Γκιοντάνια (κοσμήματα)

Οι γυναίκες στο Τας Τεπέ και το Καβακλί στόλιζαν τον εαυτό τους με αρκετά ασημένια κοσμήματα κεφαλής. Απαραίτητο στοιχείο για τον στολισμό του κεφαλιού τους ήταν ο ντουράς, ένα τρώτο τσεμπέρι. Αυτό το τσεμπέρι, το στριφογυρίζανε ώσπου να γίνει σαν λωρίδα (λουκάνικου) και μέσα το γέμιζαν με βαμβάκι, έτσι ώστε επάνω του να μπορούν να στερεώσουν τα διάφορα κοσμήματα της κεφαλής. Έπειτα το τύλιγαν γύρω από το κεφάλι τους.

³ Έτσι αποκαλούσε τις κοτσίδες η γιαγιά μου η Κωνσταντία Νάτσιου.

⁴ ΠΡΑΝΤΣΙΔΗΣ & ΠΡΑΝΤΣΙΔΗ 2000, 156.

⁵ Βλ. ΔΕΔΕ 1990-1991, 226-227.

⁶ Βλ. ΔΕΔΕ 1990-1991, 225.

Επάνω στον ντουρά στερεωνόταν το δέμα, μια σειρά από φλουριά που κάλυπταν το μέτωπο. Επάνω στο δέμα ήταν στερεωμένη η μπάπκα, φτιαγμένη από φλουριά εικοσάρια, τρυπημένα στην άκρη και ραμμένα πάνω σε ύφασμα, ξεκινώντας με ένα μεγάλο φλουρί, από πάνω προς τα κάτω κατακόρυφα, και σχηματίζοντας τόσες σειρές, ανάλογα με την οικονομική κατάσταση του καθενός. Όταν χήρευαν οι γυναίκες σταματούσαν να φορούν την μπάπκα.

Φυσικά, δε θα μπορούσαν να λείπουν από τις οικονομικά ευκατάστατες οι ντούπλις, ένα στολίδι του λαιμού. Ήταν φλουριά Κωνσταντινάτα τα οποία φορούσαν στον λαιμό, όπως και τον ασημένιο σταυρό.

Σκουρίκια (σκουλαρίκια), ασημένα ή χρυσά, φορούσαν ελάχιστες γυναίκες του Τας Τεπέ, ανάλογα με την οικονομική τους κατάσταση (Εικ. 20).

Οι αρραβωνιασμένες για να ξεχωρίζουν από τις άλλες γυναίκες φορούσαν όλα τα στολία (στολίδια) όταν έβγαιναν έξω.

Για να ξεχωρίζουν οι νύφες και οι νιόπαντρες από τις αρραβωνιασμένες φορούσαν στο κεφάλι ένα ασημένιο κόσμημα, το μπουμπούκι⁴⁷. Ονομαζόταν έτσι, γιατί είχε το σχήμα μπουμπουκιού από τριαντάφυλλο (Εικ. 21Α, 21Β). Φοριόταν πάνω από το τσεμπέρι και έφερε πέντε με εφτά σειρές μικρές ασημένιες αλυσίδες. Τα στολίδια τα δώριζε ο γαμπρός στη νύφη.

Οι νύφες και οι νιόπαντρες κοσμούσαν τους κροτάφους τους με κίτσες (σειρές φλουριών)⁴⁸, εκατέρωθεν, από μία σε κάθε πλευρά, τις οποίες στερέωναν στο ντουρά. Τα υπόλοιπα κοσμήματα φοριούνταν κατ' επιλογήν των γυναικών και σύμφωνα με την οικονομική τους κατάσταση. Οι πλουσιότερες φορούσαν καλνταρμά, δηλαδή ένα κεχριμπαρένιο κολιέ και βραχιόλι από κεχριμπάρι, όμοιο με τον κολιέ. Στα χέρια φορούσαν βραχιόνες, δηλαδή πολλές ενωμένες ασημένιες βέργες, όπως τα σημερινά βραχιόλια, και μπιλιτζίκι (βραχιόλι με αλυσίδα) το οποίο είχε πολλές σειρές αλυσιδίτσες και δύο πλάκες ασημένιες και στις δύο πλευρές, οι οποίες κούμπωναν με ασημένιο καρφί. Όταν οι γυναίκες πήγαιναν σε κηδεία δε φορούσαν κανένα κόσμημα.

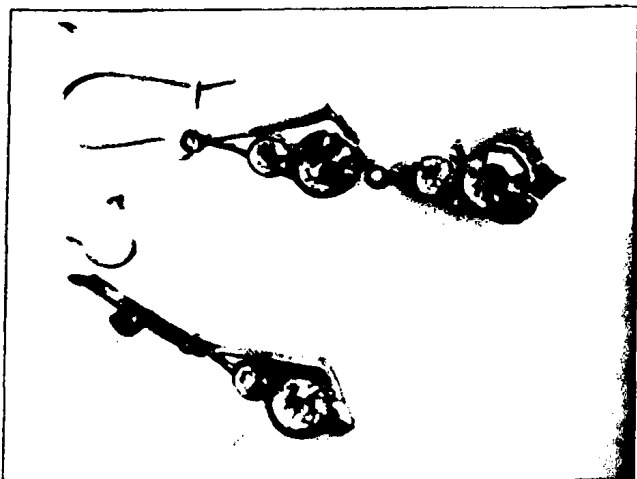
Ο πληροφορητής μου κ. Δημήτριος Κυράτσας αναφέρει σχετικά για την γυναικεία φορεσιά του Τας Τεπέ και του Καβακλί, που ήταν όμοιες, πριν τη μετανάστευση αλλά και κατά την επιβίωση της φορεσιάς στην Ανάβρα Καρδίτσας:

... Να ξεκινήσω να πω, πώς την έβλεπα εγώ. Το κεφάλι είχε μαντήλα δεμένη πίσω, και φαινόταν ένα μέρος από τα μαλλιά και να κρέμεται η μπάπκα. Φλουριά χρυσά. Και να κρέμεται στο μέτωπο. Και κεντημένη μαντήλα πίσω, και τη λέγανε τσεμπέρι. Φοράγανε ρούχα εσωτερικά, και εξωτερικά. Ήταν πουκάμισο εσωτερικό, και ... [σκέφτεται για

⁴⁷ Βλ. ΠΡΑΝΤΣΙΔΗΣ & ΠΡΑΝΤΣΙΔΗ 2000, 155-156.

⁴⁸ Βλ. ΔΕΔΕ 1990-1991, 231.

ΕΙΚΟΝΑ 20: Επιχρυσωμένα σκουλαρίκια
αρραβωνιασμένης, περίπου 1935. Κάτοχος η
γιαγιά μου Κωνσταντία Νάτσιου
(Αρχείο Αγλαΐας Κρίκη)

ΕΙΚΟΝΑ 21Α, 21Β: Βραχιόλι επιχρυσωμένο,
με σχέδιο «μπουμπούκι», περίπου 1935.
Κάτοχος η γιαγιά μου Κωνσταντία Νάτσιου
(Αρχείο Αγλαΐας Κρίκη)

λίγα δευτερόλεπτα] πρέπει αυτό το πουκάμισο να είχε και κόρφο κεντημένο αλλά ήταν στο πουκάμισο ή ήταν άλλο ένδυμα από πάνω από το πουκάμισο. Είχε κεντημένο κόρφο. Όλα αυτά ήτανε ... με τα χέρια τα κάνανε. [Σε ερώτησή μου εάν θυμάται το χρώμα του πουκάμισου και πώς ήταν τα μανίκια μου εξηγεί:] ... Το πουκάμισο, όπως το θυμάμαι, γιατί έβγαине κάτω από την τσούκνα γύρω στους 5 πόντους με 10 είχε κέντημα στο κάτω και ήταν λευκό το από πάνω και πάνω στο λευκό ήταν κεντημένο. Η τσούκνα ήταν μπλε. Μπλε σκούρα προς το μαύρο ήταν η τσούκνα, με χρυσαφί και διαφόρων χρωμάτων κεντήματα είχανε μετά την ποδιά που λέγανε, και πάνω από την τσούκνα το ζωνάρι, πολύ κεντημένο και το ζωνάρι, είχαν και την ποδιά που τη λέγαν' πιστίρκα, επίσης κεντημένη, εεε ... και είχανε ... αυτό ήταν πολύ ωραίο κόρφος εδώ, πολύ-πολύ βαριά κεντημένος ο κόρφος, τα μανίκια ήταν λίγο φαρδουλά κάπου έτσι λίγο πιο κοντά εδώ [δείχνει 4-5 δάχτυλα πάνω από τον καρπό] και φαρδουλά, από πάνω είχανε ... μετά είχανε κι ανάλογα με τον καιρό, είχανε και ζακέτα, είχανε και κοντογούνι, εεε ... είχανε γιλέκο, είχανε και πολλά τέτοια, δε μπορώ

να σου που λεπτομέρειες. Υπάρχουν εδώ, υπάρχει μια γυναίκα που έφτιαξε στολές στα παιδιά. Και μετά τα παπούτσια τα δερμάτινα που είχανε μπροστά το λουράκι που τα λέγανε κοντούρις. Οι κοντούρις ήταν με χοντρό τακούνι πίσω. [Σχετικά με την κατασκευή αυτών των παπουτσιών στην Ανάβρα Καρδίτσας, μετά την ολική μετανάστευση, μου αναφέρει:] *Α! είχαμε εδώ παιδί μου, υποδηματοποιό. Ο Καμποσούλης. Ο παππούς ο Καμποσούλης ο οποίος ήρθε κι αυτός παντρεμένος από κει, ήταν υποδηματοποιός⁴⁹. Τότε, όλοι φτιάχναμε παπούτσια στον υποδηματοποιό. Είχε και το γιο του μετά τον Καμποσούλη, και τους δύο γιούς του, ο ένας μάλιστα ζει και είναι στο Λιβαδάκι ... [συνοικία της Λάρισας] ... φτιάχναμε παπούτσια.*

Γυναικείος καλλωπισμός

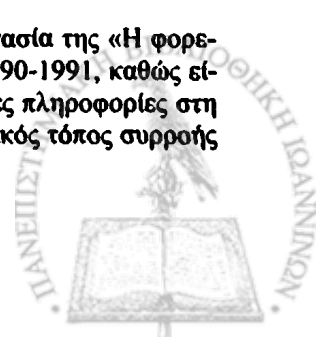
Παρόλο που η επαρχία Καβακλί και κυρίως το Τας Τεπέ ήταν φτωχές περιοχές, οι γυναίκες τους επιθυμούσαν τον προσωπικό τους καλλωπισμό. Όσο κι αν αυτός ήταν εφικτός για τις οικονομικά ευκατάστατες ή για τις πιο μερακλίτισσες υπήρχε η γνώση παρασκευή καλλυντικών, όπως σαπούνια, κρέμες προσώπου και κοκκιναδιού για τα χείλη και τα μάγουλα.

Πιο συγκεκριμένα, τα σαπούνια τα έφτιαχναν μόνες τους, χρησιμοποιώντας το λίπος του γουρουνιού, σόδα πλυσίματος που αγόραζαν από τον *μπογιατζή*, και γάλα. Όλα αυτά τα υλικά τα έβραζαν μαζί και έφτιαχναν το σαπούνι που επιθυμούσαν. Υπήρχαν γυναίκες που γνώριζαν την παρασκευή κρεμών προσώπου αλλά δεν είναι εφικτή η εύρεση των συνταγών. Ως προς το μακιγιάζ του προσώπου τους η Αικατερίνη Δεδέ αναφέρει από την δική της επιτόπια έρευνα στα Κουφάλια Θεσσαλονίκης, ότι οι γυναίκες προμηθεύονταν από τον *μπογιατζή* κόκκινη μπογιά σε μορφή σκόνης και τη φύλαγαν σε ένα τούλινο ύφασμα. Οποτε έπρεπε να ντυθούν επίσημα ή επιθυμούσαν να βολτάρουν ή να κάνουν κάποια επίσκεψη, έπαιρναν το τούλι με την κόκκινη μπογιά, το σάλωναν και περνούσαν με αυτό τα χείλη και τα μάγουλα, τα οποία έτσι βάφονταν κόκκινα.⁵⁰

Οι γυναίκες του Τας Τεπέ και του Καβακλί δεν φρόντιζαν και πολύ τη σωματική τους υγιεινή (σύμφωνα με τα σημερινά δεδομένα), καθώς πλένονταν μια φορά τον μήνα αλλά έπλεναν κάθε μέρα με σαπούνι το πρόσωπο και τα πόδια τους. Τα μαλλιά τους (όπως προαναφέρθηκε) τα έλουζαν κάθε εβδομάδα ή τουλάχιστον μία φορά στο δεκαπενθήμερο. Συγκριτικά, παραθέτω συ-

⁴⁹ Υποδηματοποιός δεν υπήρχε στο Τας Τεπέ αλλά στο Καβακλί. Οι κάτοικοι του Τας Τεπέ εξυπηρετούνταν στις βασικές τους ανάγκες από το Καβακλί.

⁵⁰ Οφείλω να συμπεριλάβω τις πληροφορίες που δίνει η Αικατερίνη Δεδέ στην δημοσίευτη εργασία της «Η φορεσιά των προσφύγων από το Καβακλί στα Κουφάλια Θεσσαλονίκης (1924-1960)», βλ. ΔΕΔΕ 1990-1991, καθώς είναι η μόνη που δίνει στοιχεία καλλωπισμού γυναικών του Καβακλί, διότι δε βρήκα αντίστοιχες πληροφορίες στη γνωστή βιβλιογραφία. Η κ. Δεδέ διεξήγαγε την έρευνά της στα Κουφάλια Θεσσαλονίκης, βασικός τόπος συρροής προσφύγων του Καβακλί αλλά και του Τας Τεπέ.

νέντευξη ηλικιωμένης από την έρευνα της κ. Δεδέ, σχετικά με τον καλλωπισμό των γυναικών του Καβακλί, που αφορά και τις γυναίκες του Τας Τεπέ⁵¹:

... νύβομάσταν κάθε σαμπάλια αντά σκάνονάσταν. Ύστερα, μια φ'ρα τ' βδομάδα ή σ' δεκαπέντε έουζάμι το κιφάλ' κι το κορμί μ' φ'ρα το μήνα, χ'μόνα-καουκέρ'. Άμα πήκ'ναμι στο θέρο κι θέρ'ζαμι, πάλι μια φ'ρα το μήνα έφκιανάμι μπάνιο ...

[Μετάφραση: νυβόμασταν κάθε πρωί όταν σηκωνόμασταν. Ύστερα μια φορά την εβδομάδα ή στις δεκαπέντε λούζαμε το κεφάλι, και το κορμί μια φορά τον μήνα, χειμόνα-καλοκαίρι. Άμα πηγαίναμε στον θερισμό και θερίζαμε, πάλι μια φορά τον μήνα κάναμε μπάνιο ...]

II. Η ΑΝΔΡΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΤΑΣ ΤΕΠΕ

Μορφολογικά, η ανδρική φορεσιά του Τας Τεπέ διαρθρώνεται ως ακολούθως:

Εσωτερικά ενδύματα

- φανέλλα – σάβρακο

Εξωτερικά ενδύματα

- π'χάμισου (πουκάμισο)
- πουτούρ(ι) (είδος παντελονιού σε σχήμα βράκας)
- ζ'νάρι (ζωνάρι)

Πανωφόρια

- κλειστός
- τζιαμαντάν(ι)
- γούνα
- σιουγκούν(ι) (σεγκούνι)
- ιαμουρλούκ(ι) (τύπος κάπας) με κατσιούλκα (με κουκούλα)

Κάλυμμα κεφαλής

- καλπάκι

Κάλτσες

- τζιαράπια (κάλτσες)
- τριλίκια

⁵¹ Βλ. ΔΕΔΕ 1990-1991, 234.

- *μπιάλια*

Τσαρούχια - υποδήματα

- *καπακλίδ'κα*
- *μπουρνταλίδ'κα*
- *απλά*

Κοσμήματα

- *ρολόι με κιστέκι*

Από την επιτόπια έρευνα παρατήρησα ότι η ανδρική φορεσιά του Τας Τεπέ είναι περιορισμένη στον τομέα *πανωφόρια*, καθώς το Τας Τεπέ είναι αγροτική περιοχή και λειτουργικό ρόλο είχαν όσα πανωφόρια μπορούσαν να προστατέψουν από τις καιρικές συνθήκες και να διευκολύνουν τις κινήσεις του σώματος στις αγροτικές εργασίες. Η γούνα φοριόταν κατ' εξοχήν από *νοικοκυραίους*, άνδρες δηλαδή οικονομικά ευκατάστατους.

Συγκριτικά, η ανδρική φορεσιά του Καβακλί διαρθρώνεται ως εξής (Εικ. 22):

Εσωτερικά ενδύματα⁵²

- *φανελά - σάβρακο*

Εξωτερικά ενδύματα

- *π'χάμισου (Πουκάμισο)*
- *Πουτούρ(ι) (είδος παντελονιού σε σχήμα βράκας)*
- *ζ'νάρι (ζωνάρι)*

Πανωφόρια

- *κλειστός*
- *τζιαμαντάν(ι)*
- *τσιουπούν(ι) (τσιπούνι)*
- *σαλταμάρκα*
- *γούνα*
- *σιουγκούν(ι) (σεγκούνι)*
- *ιαμουρλούκ(ι) (τύπος κάπας) με κατσιούλκα (με κουκούλα)*

Κάλυμμα κεφαλής

- *καλπάκι*

Κάλτσες

⁵²Βλ. ΜΗΝΟΥΔΗ 2003, 112-144.

- τζιαράπια (κάλτσες)
- τιλίκια
- μπιάλια

Τσαρούχια – υποδήματα

- καπακλίδ'κα
- μπουρνταλίδ'κα
- απλά

Κοσμήματα

- κίτκα
- ρολόι με κιστέκι

Περιγραφή της ανδρικής φορεσιάς του Τας Τεπέ

Η επιτόπια έρευνα στη νοτιοανατολική Βουλγαρία υδειξε αρκετές ομοιότητες της ανδρικής φορεσιάς του Τεπέ και του Καβακλί με ανάλογες ανδρικές βουλγάρι φορεσιές της νοτιοανατολικής Βουλγαρίας, η οποία είορεινή και παραθαλάσσια. Υποθέτω ότι λόγω της ποχρονης συγκατοίκησης των λαών στο συγκεκριμένο τόενδυματολογικές κυρίως, όπως και άλλες, αλληλεπιδσεις υπήρξαν αναπόφευκτες⁵³. Σύμφωνα με τα πρότι του Καβακλί, η ανδρική φορεσιά του Τας Τεπέ ήταν η ίκαι για τις δύο εποχές, χειμώνα και καλοκαίρι. Η διάκρτης ανδρικής φορεσιάς σε γιορτινή και καθημερινή είοσχετική για το Τας Τεπέ αλλά και το Καβακλί.

Οι οικονομικά εύποροι, οι νοικοκυραίοι, είχαν γιορτινή φορεσιά που τη φορούσαν μόνο πανηγύρια και κοινωνικές εκδηλώσεις. Γαμπριάτικη φορεσιά είχαν μόνο οι νοικοκυραίοι στο Τεπέ (και στο Καβακλί), ήταν εκείνοι που είχαν τη δυνατότητα να ράψουν στον τερζή. Το κά μέρος του πουτουριού το κοσμούσαν με περισσότερα γαϊτανάκια (σιρίτια) τα οποία κάλυπταν ι απόσταση 4-5 εκατοστών. Χαρακτηριστικό είναι ότι δεν φορούσαν μπιάλια. Οι αγρότες-χωρι

53

⁵³ Βλ. Παράρτημα φωτογραφικού υλικού, με τμήματα βουλγαρικού ανδρικού κοστουμιού και εξωτερικών επεντών-πανωφόρια, όπως εκτίθενται στο Εθνογραφικό Μουσείο του Νεσέμπερ, Μπουργκάς, Ανατολική Βουλγαρία

ΕΙΚΟΝΑ 22: Ανδρική φορεσιά περιοχής Καβακλί. Είναι νεότερης κατασκευής στα πρότυπα της αυθεντικής (Σύλλογος Κουφαλιών Θεσσαλονίκης)

που ήταν φτωχότεροι, δανείζονταν τη γαμπριάτικη φορεσιά ενός ευκατάστατου. Οι υπόλοιποι αγρότες-χωρικοί φορούσαν τη λιγότερο φορεμένη φορεσιά τους.

Νεκρική φορεσιά δεν υπήρχε ξεχωριστά από τις υπόλοιπες αλλά φορούσαν τη λιγότερο φορεμένη ή τη γαμπριάτικη οι οικονομικά ευκατάστατοι⁵⁴.

Η πληροφορήτρια και γιαγιά μου Κωνσταντία Νάτσιου κοιτώντας την οικογενειακή φωτογραφία του πεθερού της με την τρίτη κατά σειρά σύζυγό του Ζωητσάδαινα⁵⁵ και τον γιο τους Νικόλαο Νάτσιο σε ηλικία 4-5 ετών (Εικ. 16), μου περιγράφει τα ρούχα που φορά ο πεθερός της, λέγοντας:

... φουρούσει τα πουτούρια, τα 'χ'ς ακούσει; Του καλπάκ'(ι), του καπέλου, είχαν ένα κλειστό του λέγαν', κι είχαν ύστερις κι ζουνάρ', του πουκάμισου, αυτά τα παίρναν' απ' του εργουστάσιου [εννοεί έτοιμα] ... [Σε ερώτησή μου, εάν η μητέρα της ήξερε να υφαίνει στον αργαλειό, μου απαντά με επιφώνημα:] ... ιiii ... [εννοώντας ότι ήξερε την τέχνη πολύ καλά]

Από την γαμπριάτικη φορεσιά του Τας Τεπέ, όπως σώζεται στη συλλογή του συλλόγου της Ρούσκα Ιαπαζιέβα, παρουσιάζω και περιγράφω τα ακόλουθα τεμάχια: α) ένα λευκό σώβρακο, β) ένα λευκό πουκάμισο, γ) ένα μαύρο πουτούρι (παντελόνι), δ) κλειστός (γλέκο αμάνικο με σιρίτια).

Εσωτερικά ενδύματα

Φανέλα - σώβρακου (εσώρουχο)

Ήταν τα καθημερινά εσώρουχα των ανδρών (Εικ. 23). Μια μάλλινη -πλεκτή στο χέρι- φανέλα, με μακρύ μανίκι και μακρύ αντιστοιχώς σώβρακο λευκού χρώματος (οι Καβακλιώτες φορούσαν σε λευκό ή μπλε χρώμα)⁵⁶ από βαμβακερό ύφασμα το οποίο έγενεθαι οι γυναίκες και ύφαιναν στον αργαλειό τους. Ήταν ραμμένο μορφολογικά όπως το πουτούρι (παντελόνι) αλλά με πιο κοντό και στενό καβάλο. Οι άνδρες φορούσαν τα εσώρουχα κατάσαρκα, γι' αυτό και ήταν πιο στενά από τα εξωτερικά ενδύματα⁵⁷. Τα σώβρακα τα έκοβαν και τα έραβαν οι γυναίκες του σπιτιού.

⁵⁴ Βλ. ΔΕΔΕ 1990-1991, 197.

⁵⁵ Παρατσούκλι από τον προηγούμενο σύζυγό της, καθότι οι γυναίκες αποκαλούνταν και με το όνομα ή το επώνυμο του συζύγου τους.

⁵⁶ Βλ. ΔΕΔΕ 1990-1991, 199.

⁵⁷ Η γαμπριάτικη και καθημερινή καβακλιώτικη ανδρική φορεσιά είχε τα ίδια εσώρουχα με αυτή του Τας Τεπέ.

ΕΙΚΟΝΑ 23: Σώβρακου (εσώρουχο), τμήμα της ανδρικής φορεσιάς Τας Τεπέ (Σύλλογος Νεσέμπερ, Ανατολική Βουλγαρία)

Εξωτερικά ενδύματα

Π'χάμσου (πουκάμισο)

Το ανδρικό πουκάμισο του Τας Τεπέ ήταν από ύφασμα βαμβακερό και λευκό του οποίου το μήκος έφτανε κάτω από το γόνατο. Είχε παπαδίστικο γιακά, μακριά μανίκια, με λίγο κέντημα για τους νέους και σκέτο για τους ηλικιωμένους, όπως και το αντίστοιχο στην ανδρική καβακλιώτικη φορεσιά. Είναι ραμμένο στον *τερζή* της επαρχίας Καβακλί, όπως και τα υπόλοιπα μέρη της ανδρικής φορεσιάς του Τας Τεπέ, γι' αυτό και δεν εντοπίζονται διαφορές στις ανδρικές φορεσιές του Τας Τεπέ και Καβακλί. Διαφορές εντοπίζονται μόνο στις γαμπριάτικες μεταξύ τους, ως προς τον τρόπο με τον οποίον κοσμούνταν, διότι ήταν ζήτημα οικονομικής ευχέρειας και προσωπικού γούστου του ιδιοκτήτη της φορεσιάς.

Το εικονιζόμενο π'χάμσου (Εικ. 24) είναι στολισμένο με κεντίδια στο μπροστινό μέρος

και στα μανίκια, όχι πολύ έντονα. Έχει χρησιμοποιηθεί χρυσή κλωστή που διαγράφει επιμελώς και με μεράκι φυτικά μοτίβα στο μπροστινό μέρος του και καθόλου στα μανίκια. Επρόκειτο για επίσημο, γαμπριάτικο πουκάμισο, επιμελώς στολισμένο και φροντισμένο⁵⁸.

Όταν πήγαιναν στα χωράφια, οι άνδρες έβγαζαν το *πουτούρι* (παντελόνι), ανασκούμπωναν τα μανίκια απ' το πουκάμισο κι έμεναν με το *σώβρακο* και το πουκάμισο για να εργαστούν.

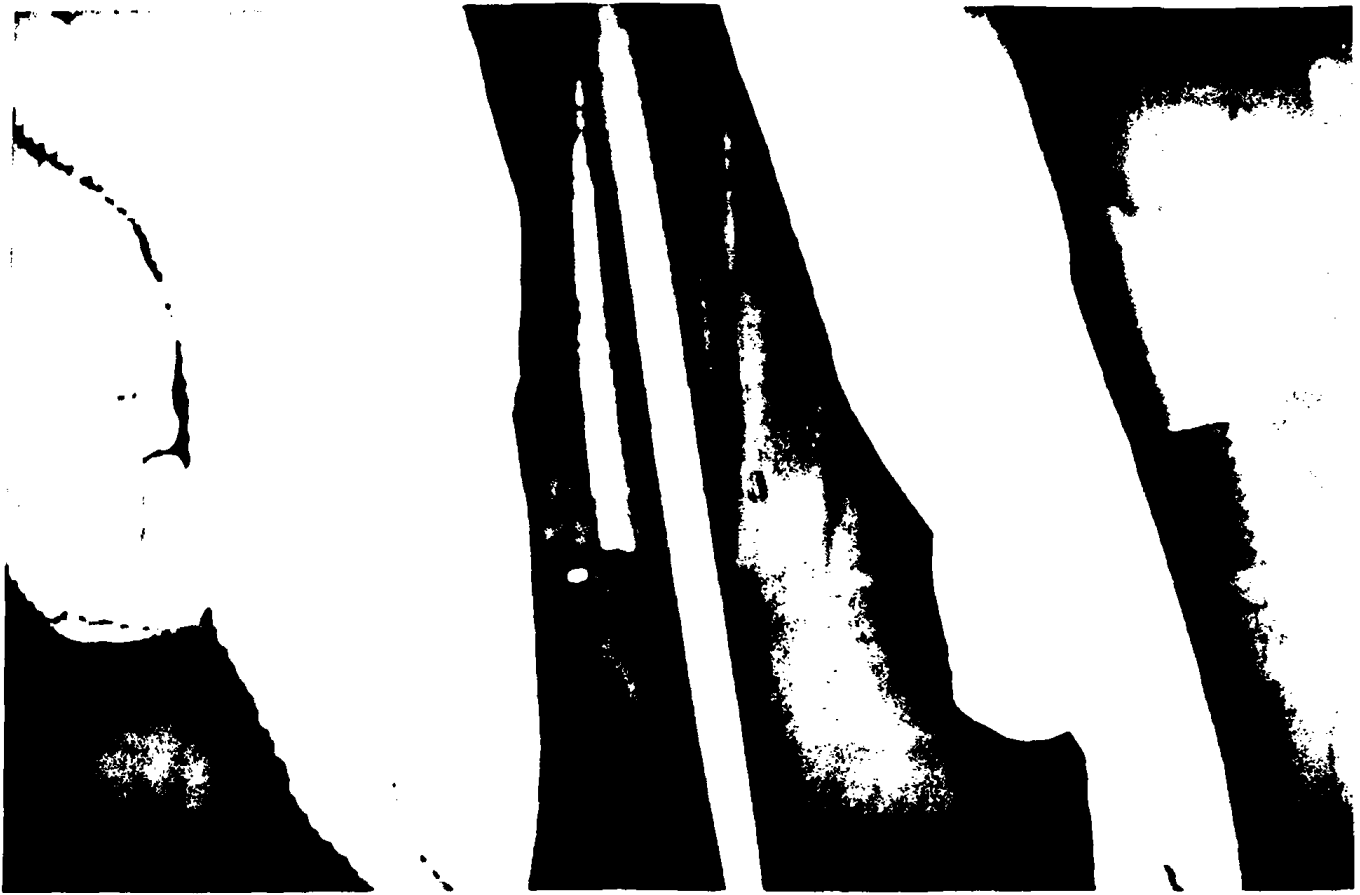
Οι γεροντότεροι φορούσαν το πουκάμισο εντός της οικίας τους ως εξωτερικό ένδυμα το καλοκαίρι, το οποίο άφηνε να φαίνεται το σώβρακό τους.

... οι πάπ' είχαν άσπρα πχάμσα μακρά ως το γόνα, άσπρα κι μπλε βρακιά μακρά, κι σ'μέσ' έναν τασμά [ζώνη]. Αυτά τα βάναν του καουκέρ' ... [καλοκαίρι]⁵⁹

⁵⁸ Οι νεαροί από 8-15 ετών φορούσαν πουκάμισο *ιράνιο* (θαλασσί).

⁵⁹ ΔΕΔΕ 1990-1991, 201.

ΕΙΚΟΝΑ 24: Γαμπριάτικη ανδρική φορεσιά του Τας Τεπέ. Εικονίζονται το πουτούρι (παντελόνι), ένα τμήμα του π'χάμισου (πουκάμισου) και του κλειστού (γιλέκο). Δεν σώζεται το ζωνάρι. (Σύλλογος Νεσέμπιρ, Ανατολική Βουλγαρία)

Πουτούρι (παντελόνι)

Είναι το παντελόνι της ανδρικής φορεσιάς του Τας Τεπέ, όμοιο με εκείνο του Καβακλί, και είχε δικό του τρόπο ραφής σε σύγκριση με άλλου τύπου ανδρικά παντελόνια. Είχε πλούσιο ύφασμα από τη μέση μέχρι τα γόνατα. Με ένα σχοινί ενσωματωμένο στο πουτούρι και περασμένο στη μέση όριζαν το πόσο θα άνοιγε το πουτούρι από το γόνατο και πάνω ώστε να δημιουργεί έντονη φουφούλα. Όσο πιο έντονη η φουφούλα τόσο πιο κυματιστή γινόταν όταν περπατούσαν. Ήταν από ύφασμα σαϊάκι και ραμμένο πάντα στον *τερζή* (ράφτη). Από τα γόνατα ως τις κνήμες ήταν στενό, για να διευκολύνει τις κινήσεις κατά την εργασία στους αγρούς. Το χρώμα του ήταν *μπόζαβου*, δηλαδή στο φυσικό χρώμα του μαλλιού, στην απόχρωση του καφέ ή μαύρο.

Η οικονομική κατάσταση του καθενός φαινόταν από το πουτούρι που φορούσε. Οι φτωχοί αγρότες-εργάτες είχαν μια σειρά διακοσμητικά σιρίτια ενώ οι νοικοκυραίοι είχαν 3-4 σειρές σιρίτια⁶⁰.

Στη γαμπριάτικη φορεσιά, οι αστράγαλοι του πουτουριού ήταν κεντημένοι με 4-5 σειρές σιρίτια.

⁶⁰ ΔΕΔΕ 1990-1991, 203.

Ζ'νάρι (ζωνάρι)

Το ανδρικό ζωνάρι στο Τας Τεπέ –όπως και στο Καβακλί– ήταν υφασμένο στον αργαλειό με άσπρο στημόνι και κόκκινο υφάδι, φάρδους 40 εκατοστών και μήκους 60-70 εκ. έως 3 μέτρων. Των νέων είχε άσπρες ρίγες από την αρχή ως το τέλος και κατέληγε σε κροσσάκι δετό. Των ηλικιωμένων είχε βυσσινί χρώμα. Πολλές φορές το βάφανε μετά την ύφανσή του. Το γαμπριάτικο ζωνάρι, των νέων και των νιόπαντρων ήταν λευκό. Στη γαμπριάτικη φορεσιά του Τας Τεπέ, από τη συλλογή της Ρούσκα Ιαπαζιέβα που παραθέτω (Εικ. 24), δε σώζεται το ζωνάρι⁶¹.

Πανωφόρια

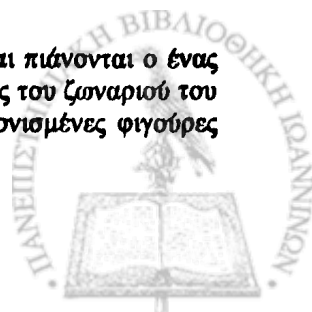
Από τα πιο πολυφορεμένα πανωφόρια των ανδρών που ζούσαν στις ορεινές κυρίως αγροτικές περιοχές, όπως και στην περιοχή Τας Τεπέ που μελετώ, ήταν ο κλειστός, το *ιαμουρλούκ(ι)* (η κάπα) και για τους οικονομικά εύπορους η *γούνα* ή *μαυρογούν'(ι)* ή *κοντογούν'(ι)*.

Κλειστός – ιλικάκ'(ι) (γλέκο) (Εικ. 25)

Ήταν γλέκο χωρίς μανίκια από *σαϊάκι*, χρώμα *μπόζαβου* (καφέ) ή μπλε, με μία σειρά *γαϊτανάκι* (σιρίτι) και φοριόταν πάνω από το πουκάμισο τους ζεστούς μήνες. Ήταν ανοιχτό μπροστά, με παπαδίστικο γιακά και για τελείωμα είχε μαύρο σιρίτι, το *γαϊτανάκι*. Ο γαμπριάτικος κλειστός είχε 4-5 σειρές *γαϊτανάκια* (σιρίτια).

Ο κλειστός που σώζεται από τη γαμπριάτικη φορεσιά του Τας Τεπέ είναι από ύφασμα μαλακό, με την υφή του βελούδου, σε χρώμα *σκούρου κρασάτου* (όπως του κρασιού) και με φόντο ρόμβους επαναλαμβανόμενους ο ένας μέσα στον άλλο που φέρουν μπλε περίγραμμα. Είναι φορεσιά οικονομικά ευκατάστατου διότι χρησιμοποιήθηκε ύφασμα άλλου υλικού, ακριβότερου από το σαϊάκι. Είναι φορεμένο πάνω από το πουκάμισο, ανοιχτό μπροστά, γιατί δεν κουμπώνει, και έχει παπαδίστικο γιακά. Φέρει δύο φαρδιές λωρίδες ως διακοσμητικά σιρίτια από βελούδο, πράσινου χρώματος. Τα σιρίτια ξεκινούν από τους ώμους εκατέρωθεν το καθένα και καταλήγουν σε μύτη, περίπου λίγο πάνω από τη μέση του μπροστινού τμήματος του γλέκου, προφανώς για να μην καλύπτονται από το ζωνάρι.

⁶¹ Υπάρχει καβακλιώτικος χορός, τα *ζ'νάρια*, όπου οι χορευτές είναι καθ' ολοκληρία άνδρες και πιάνονται ο ένας από το ζωνάρι του άλλου για να χορέψουν, έχοντας τα χέρια τους ανοιχτά σε διάταση, στο ύψος του ζωναριού του άλλου. Είναι πολύ γρήγορος χορός, εύθυμος, μερακλίδικος, με πολλά καθίσματα και συγχρονισμένες φιγούρες των ποδιών.

ΕΙΚΟΝΑ 25: Κλειστός, πανωφόρι αμανίκωτο, τμήμα της γαμπριάτικης φορεσιάς του Τας Τεπέ (Σύλλογος Νεσέμπερ, Ανατολική Βουλγαρία)

Τζιαμαντάν(ι) (γλέκο με ή χωρίς μανίκια)

Πρόκειται για γλέκο με μανίκια και άλλες φορές αμανίκωτο, ραμμένο στον *τερζή*⁶², από ύφασι ίδιο με το *πουτούρι*. Είχε λαιμόκοψη, ήταν σταυρωτό με μια κοφτή τσέπη κάτω δεξιά, και κ σημημένο με μαύρο σιρίτι. Είχε χρώμα *μπόζαβου* (καφέ) ή μπλε, όπως το *πουτούρι* (παντελόνι).

Γούνα – μαυρογούν'(ι) – κοντογούν'(ι)

Ήταν ο επίσημος εξωτερικός επενδύτης, ο οποίος όπως προαναφέρθηκε, ήταν απόκτημα των ε πόρων ανδρών και γυναικών κι όχι των απλών χωρικών. Για τους άντρες ήταν φτιαγμένο αι ύφασμα *σαιιάκι* σε χρώμα *μπόζαβου* (καφέ), με μακριά μανίκια και επενδυμένο με αρνίσια γούν. Στα μανίκια δεν υπήρχε γούνινη επένδυση⁶³. Ο κ. Δημήτριος Κυράτσας αναφέρει σχετικά:

⁶² Στην καβακλιώτικη φορεσιά φοριέται το *τσιτούνι* από άνδρες. Ήταν γλέκο με μανίκια, σε χρώμα *μπόζαβου* (κ φέ) όπως το *πουτούρι*, φοριόταν χειμώνα πάνω από τον *κλειστό*, και πολλές φορές είχε γούνινη επένδυση. Το *τσιτούνι* το φορούσαν και τα νεαρά αγόρια ηλικίας 8-15 ετών.

⁶³ Βλ. ΠΡΑΝΤΣΙΔΗΣ & ΠΡΑΝΤΣΙΔΗ 2000, 158-159. Στην καβακλιώτικη ανδρική φορεσιά όπως και στου Τας Τεπέ νήκουν επίσης το *σεγκούνι* και το *ιαμουρλούκ(ι)*. Επιπλέον, όμως, υπάρχει και η *σαλταμάρκα*. Αυτή ήταν κοντι γούνι καμωμένο στον *τερζή*, από ύφασμα μάλλινο *μπόζαβου*, και είχε εσωτερική επένδυση γούνας. Το μήκος *τι* ήταν ως τη λεκάνη και ήταν σταυρωτό με παπαδίστικο γιακά.

... Είχαν το πουτούρι οι άνδρες, είχαν γιλέκο, κοντογούνι ο παππούς ο Νάτσιος ο προπάππος σου είχε, αλλά ήτανε σε μπεζ όμως ...

Σεγκούνι ή τζουμπές (μακρύ παλτό)

Ήταν μακρύ ως το γόνατο πανωφόρι με μανίκια, από χοντρό ύφασμα, χρώματος *μπόζαβου*, και το φορούσαν οι άντρες στα χωράφια, όταν είχε πολύ κρύο. Ήταν το πανωφόρι που ζέσταινε το χειμώνα τους φτωχούς.

Ιαμουρλούκ(ι)

Ήταν μακρύ αμανίκωτο πανωφόρι, ένα είδος κάπας, με *κατσιούλκα* (κουκούλα) από ύφασμα *πουλτό* (του αργαλειού). Το φορούσαν οι γεωργοί στα χωράφια και οι τσοπάνηδες, και ήταν τόσο χοντρό που δεν το περνούσε η βροχή.

Κάλτσες - Υποδήματα

Τζιαράπια (κάλτσες)

Ήταν κάλτσες ως το γόνατο, *πλεγμένες στο χέρι με βελόνες*, σε χρώμα λευκό, *μπόζαβου* (καφέ) ή μαύρο. Μέσα στο σπίτι φορούσαν *τιρλίκια* (χοντρές κάλτσες με πατούσες), *καμωμένα στον τερζή* από ύφασμα *σαιϊάκι*⁶⁴. Τα *τζιαράπια* είχαν περιορισμένη χρήση, δηλαδή φοριούνταν μέσα στο σπίτι μόλις γύριζαν από το χωράφι και έβγαζαν τα *μπιάλια*. Γι' αυτό και το *πλέξιμό τους* ήταν ίσιο και λιτό. Όσα είχαν κέντημα ήταν διακοσμημένα με γεωμετρικά σχήματα και τα ονόμαζαν *μέστια*. Οι ψηλές ως το γόνατο, *μάλλινες, πλεγμένες στο χέρι κάλτσες* φοριόταν από τους ηλικιωμένους και ονομάζονταν *καλτσούνια*⁶⁵.

Μπιάλια

Οι άνδρες *σπάνια, βέβαια*, θα φορούσαν κάλτσες επειδή φορούσαν τα *μπιάλια*. Αυτά ήταν *λωρίδες μακρόστενες από λευκό σαιϊάκι*, τις οποίες *τύλιγαν γύρω από τις κνήμες τους μέχρι κάτω και τις έδεσαν με κορδόνια από γιδόμαλλο ή με λεπτά δερμάτινα λουριά*, πιθανόν για να συγκρατούν το στενό μέρος του *πουτουριού* και των *τζουραπιών* μαζί. Τα *μπιάλια* φοριόταν από τους νέους τις καθημερινές στα χωράφια με τα *τσαρούχια*. Οι ηλικιωμένοι τα φορούσαν και για να βγαίνουν έξω βόλτα. Ο πληροφορητής κ. Δημήτριος Κυράτσας αναφέρει τον τρόπο που ήξερε ότι δένονταν τα *μπιάλια* αλλά μιλάει και για τα *τσαρούχια* και το *καπάκι* (καπέλο) έτσι όπως τα φορούσαν στο *Τας Τεπέ* και το *Καβακλί*, και στη συνέχεια στην *Ανάβρα Καρδίτσας*.

⁶⁴ ΠΡΑΝΤΕΙΑΔΗΣ & ΠΡΑΝΤΕΙΑΔΗ 2000, 159-160. Ομοίως, κάλτσες και τσαρούχια φορούσαν οι άνδρες στο *Καβακλί*.

⁶⁵ Βλ. ΔΕΔΕ 1990-1991, 210-211.

... ήτανε τα μπιάλια. ήτανε ένα μεγάλο ύφασμα, υφαντά όλα αυτά με τον αργαλειό λευκό που το τύλιγαν στα πόδια το χειμώνα από την πατούσα ξεκινούσανε επιμελώς κι έφταναν μέχρι εδώ και με μια λωρίδα μετά το σφίγγανε, ήταν το μπιάλι, για να ζεσταίνεται το πόδι. Μια λωρίδα η οποία ήτανε 2 μέτρα επί 20 πόντους, την ξεκινάγανε από τη μύτη, δε φοράγανε κάλτσες, και τυλίγαν' το πόδι μέχρις εδώ [δείχνει λίγο πιο κάτω από το γόνατο, σχεδόν όλη την κνήμη], είδα και πρόσφατα στον Έβρο εγώ μπιάλια να φορούν, και μετά φοράγαν το τσαρούχι. Το τσαρούχι ήταν δερμάτινο, από δέρμα χοίρου – γουρουνιού– το φτιάχναν' κι αυτοί μόνοι τους αλλά δεν ήταν εκείνο πολύ ασφαλές γρήγορα καταστρεφόταν, και πολύ εύκολα έπαιρνε νερό για να βραχούν μέσα. Είχαν όμως και μια λωρίδα –τασμά το λέγαν' αυτοί– που σφίγγαν' το μπιάλι ... και είχανε και το φέσι, το καλπάκι, ένα βαρύ πράμα, από βελούδο από λούτρινο όπως είναι αυτές οι γούνες οι λούτρινες, πώς τις λένε τις άλλες γούνες, όπως είναι αστρακάν, οι γυαλιστερές, τέτοιο πράμα είναι το ... ειδικός καλπακτσής τα έφτιαχνε αυτά τα καλπάκια.

Τσαρούχια

Τα τσαρούχια όλων των ανδρών⁶⁶ ανεξαρτήτως ηλικίας ήταν τύπου γουρουνοτσάρουχου, κατασκευασμένα στον τσαρουχά (υποδηματοποιό)⁶⁷ και ήταν τα εξής: α) *καπακλίδ'κα* (δηλαδή με καπάκια), β) *μπουρμαλίδ'κα*⁶⁸ και γ) *απλά*.

Οι άνδρες του Τας Τεπέ (και οι Καβακλιώτες) φορούσαν απλά τσαρούχια. Κατά προσέγγιση είχαν ένα ή δύο το πολύ ζευγάρια τσαρούχια. Ήταν από δέρμα γουρουνιού ή βοδιού, άβαφα, στο χρώμα του δέρματος κατασκευής τους και πολύ λιτά, χωρίς διακοσμητικά. Ήταν ρηχά υποδήματα με ελαφρώς ανασηκωμένη τη μύτη και φοριούνταν χειμώνα. Το καλοκαίρι φορούσαν τα *ιμινιά* ή *γεμενιά*, τα οποία έμοιαζαν ελαφρώς με τα τσαρούχια, μαύρου χρώματος αλλά ήταν πιο βαθιά υποδήματα και πιο κοντά στο σχέδιο του ανδρικού παπουτσιού όπως το γνωρίζουμε σήμερα.

Οι στοίχοι ενός καβακλιώτικου τραγουδιού λένε: ... *Μοσχοβολούν τα ρούχα του, κριτσούν τα ιμινιά του* ... («μοσχοβολούν τα ρούχα του, κρούουν τα παπούτσια του»)⁶⁹.

Καλύμματα κεφαλής

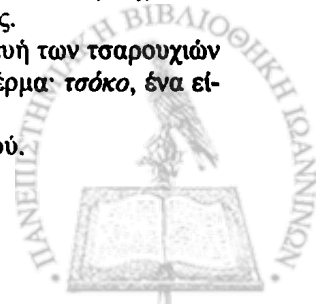
Καλπάκ(ι). Ήταν είδος καπέλου από μαύρη γούνα, οστραγκάν, το έφτιαχνε ειδικός τεχνήτης –ο

⁶⁶ Βλ. ΠΡΑΝΤΣΙΔΗΣ & ΠΡΑΝΤΣΙΔΗ 2000, 159-160. Οι άνδρες στο Καβακλί φορούσαν εκτός από τα τσαρούχια και *γεμενιά*. Τα *γεμενιά* ήταν μαύρα παπούτσια που τα φορούσαν σε επίσημες στιγμές της ζωής τους.

⁶⁷ Βλ. ΔΕΔΕ 1990-1991, 211. Τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν οι τσαρουχάδες για την κατασκευή των τσαρουχιών ήταν τα απολύτως απαραίτητα: *τσουγκροσσούλ'ι*), ένα αιχμηρό εργαλείο για να τρυπών το δέρμα· *τσόκο*, ένα είδος σφυριού· μια μεγάλη *βελόνα* για το ράψιμο και *ψιλή κλωστή* από κάνναβη.

⁶⁸ Από τη βιβλιογραφική έρευνα δεν βρέθηκε ερμηνεία του ονόματος αυτού του είδους τσαρουχιού.

⁶⁹ Βλ. ΔΕΔΕ 1990-1991, 211.

καλπακτής— σε μακρόστενο σχήμα. Τα νεαρά αγόρια ηλικίας 8-15 ετών φορούσαν *μικρό καλπάκι*⁷⁰ το οποίο ονομαζόταν *στραγγάν* (από οστρακάν), η κορυφή του οποίου ήταν ανασηκωμένη δημιουργώντας ένα περίτεχνο σχέδιο (όπως των στρατιωτικών πηλικίων). Το καλπάκι των γεροντότερων ήταν από μάλλινο ίσιο ύφασμα, η κορυφή του οποίου ήταν επίπεδη χωρίς να δημιουργείται κανένα σχήμα. Φοριόταν καθημερινά αλλά και στη δουλειά τους⁷¹.

Κοσμήματα – άλλα εξαρτήματα

Ρολόι με κιστέκι. Το Τας Τεπέ ως αγροτική περιοχή δεν είχε επιδείξει καμιά πολυτέλεια με τη χρήση κοσμημάτων από τους άνδρες⁷². Το μόνο βασικό κόσμημα που μπορούσε κάποιος άνδρας να έχει ήταν η χρυσή *βέρα* του γάμου κι ένα ρολόι με *κιστέκι* ή *κιουστέκ'ι*). Πρόκειται για ασημένιο ρολόι τσέπης που έφερε *κιστέκι*, δηλαδή αλυσίδα, η οποία δέσποζε κρεμάμενη στο γυλέκο των οικονομικά ευκατάστατων. Τα *κιουστέκια* (αλυσίδες) τα προμηθεύονταν οι ίδιοι οι άνδρες από τον *κοεμτζή* (κατασκευαστή αλυσίδων).

Επιπλέον, οι ευκατάστατοι οικονομικά ήταν εκείνοι που μπορούσαν να κρατούν γενικά *κομπολόι*, πόσο μάλλον από κεχριμπάρι. Τα χρήματά τους οι άνδρες τα φύλαγαν σε μικρό δερμάτινο πορτοφόλι, το *κισί*, και συνήθως το έκρυβαν στο ζωνάρι τους. Οι άνδρες είχαν και βαμβακερά, χρωματιστά μαντίλια τσέπης, τα οποία ήταν αγοραστά. Οι ηλικιωμένοι υποβαστάζονταν σε μπαστούνια που δεν είχαν σκαλίσματα, αλλά ήταν πολύ καλά λειασμένα ξύλα⁷³.

Κομμώσεις ανδρών

Οι άνδρες είχαν κοντά μαλλιά αλλά το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών είχε μουστάκι. Σε περίπτωση πένθους, ο άντρας έμενε αζύριστος για σαράντα ημέρες. Τουλάχιστον μία φορά το μήνα επισκέπτονταν τον κουρέα για να ξυριστούν και να κουρευτούν εάν ήταν απαραίτητο. Τα βασικά εργαλεία ξυρίσματος ήταν ένα ξυράφι που το ακόνιζαν σε ένα δερμάτινο λουρί, και ένα πινέλο.

Ο γαμπρός την ημέρα του γάμου του —που ήταν πάντα Κυριακή (και ήταν πάντα καλεσμένοι όλοι οι συντοπίτες χωριανοί και συγγενείς)— υποδεχόταν τους *μπρατμούς* (φίλους) του στο πατρικό του σπίτι από νωρίς το πρωί, πριν την τελετή του γάμου, για το γνωστό έθιμο *ζύρισμα του γαμπρού*. Η διαδικασία γινόταν υπό τους ήχους της γκάιντας και σε ευχάριστο, περιπαιχτικό κλίμα.

⁷⁰ Βλ. ΠΡΑΝΤΣΙΔΗΣ & ΠΡΑΝΤΣΙΔΗ 2000, 159-160. Επίσης, στα χωριά του Καβακλί οι άντρες φορούσαν τη *σερβέτα*, δηλαδή *φέσι* περιτυλιγμένο από μαύρο ύφασμα, η οποία αντικαταστάθηκε από το *καλπάκι*, αλλά δεν διευκρινίζεται πότε έγινε αυτή η αντικατάσταση.

⁷¹ Βλ. ΔΕΔΕ 1990-1991, 209.

⁷² Αντιθέτως, οι άνδρες στο Καβακλί φορούσαν ρολόι με *κιστέκι* και την *κίτκα*. Ο γαμπρός καρφίτσωσε στο *καλπάκι* την *κίτκα*, ένα είδος ασημένιου κοσμήματος. Στη γαμπριάτικη φορεσιά του Τας Τεπέ δεν μου αναφέρθηκε καθόλου από τη Ρούσκα Ιαπαζιέβα η ύπαρξη *κίτκας* στο *καλπάκι* του γαμπρού.

⁷³ Βλ. ΔΕΔΕ 1990-1991, 213.

Η λειτουργία της γυναικείας και ανδρικής φορεσιάς του Τας Τεπέ, ελάχιστα διαφοροποιείται από εκείνη του Καβακλί, καθώς το Τας Τεπέ ήταν χωριό του Καβακλί παρόλο που ανήκε πληθυσμιακά στην περιφέρεια Πύργου. Οι κάτοικοι του χωριού αυτού ήταν περισσότερο αγρότες και κτηνοτρόφοι παρά αστοί, οπότε η λιτή φορεσιά τους αντικατοπτρίζει την κοινωνική και οικονομική τους θέση.

III. ΠΑΙΔΙΚΑ ΕΝΔΥΜΑΤΑ ΑΓΟΡΙΩΝ ΚΑΙ ΚΟΡΙΤΣΙΩΝ ΤΟΥ ΤΑΣ ΤΕΠΕ

Δυστυχώς, η έρευνα μου έδωσε μόνο ένα φωτογραφικό ντοκουμέντο για τις παιδικές φορεσιές του Τας Τεπέ (Εικ.16). Πρόκειται για μια οικογενειακή φωτογραφία του 1927 που απεικονίζει τον Γεώργιο Νάτσιο από το Τας Τεπέ με τη σύζυγό του *Ζωητσάδαινα* και τον γιο τους Νικόλαο, η οποία δείχνει κατά το ήμισυ το παιδικό ένδυμα κατά την περίοδο της επιβίωσης της φορεσιάς του Τας Τεπέ στην Ανάβρα Καρδίτσας, για το οποίο θα γίνει αναφορά στο Κεφάλαιο Έκτο *Επιβίωση* της παρούσας εργασίας. Από προσωπικά μου ακούσματα, από τον παππού μου Νικόλαο Γ. Νάτσιο και σύζυγο της Κωνσταντίας Νάτσιου, θυμάμαι ότι παραπονιόταν για τη σκληρότητα του πατέρα του, ο οποίος τον άφηνε σε ηλικία τεσσάρων χρονών να τριγυρίζει έξω από το σπίτι τους τον κρύο χειμώνα στην Ανάβρα Καρδίτσας με τα πιλινιά, γι' αυτό και «μάζεψε» πολλά κρυώματα, έλεγε συναισθηματικά φορτισμένος, που στα μετέπειτα χρόνια τον έκαναν να υποφέρει από βρογχικό άσθμα.

Τα *πιλινιά* ήταν μια ενδυματολογική συνήθεια που προϋπήρχε στο Τας Τεπέ και συνεχίστηκε και στην Ανάβρα, καθώς ο παππούς μου γεννήθηκε το 1922 στην Ανάβρα, ενώ η τελευταία μετανάστευση από το Τας Τεπέ προς την Ελλάδα πραγματοποιήθηκε το 1916. Αυτό το χρονικό διάστημα είναι μεταβατικό και για αρκετό καιρό θα συνεχίσει να *κουβαλά* τις πρακτικές της καθημερινότητας των προσφυγικών πληθυσμών. Συνεπώς, η ενδυματολογική συνήθεια των *πιλινιών* υπήρξε και στο Τας Τεπέ και δεν εγκαταλείφθηκε με την εγκατάσταση των προσφύγων του Τας Τεπέ στην Ανάβρα Καρδίτσας.

Τα αγόρια και κορίτσια από περίπου 4-7 ετών φορούσαν *πιλινιά*, μια μάλλινη ή κανναβίσια φούστα με σούρα στη μέση, που το καλοκαίρι μπορεί να ήταν και βαμβακερή.⁷⁴ Από πάνω φορούσαν πουκάμισο βαμβακερό υφαντό με ρίγες άσπρες, το οποίο είχε τσέπες και κουμπάκια. Μερικά κοριτσάκια φορούσαν και φουστανάκια υφαντά, τις *φουστουδες*.

⁷⁴ Βλ. ΠΡΑΝΤΣΙΔΗΣ & ΠΡΑΝΤΣΙΔΗ 2000, 160-161. Την ίδια ακριβώς ένδυση είχαν και τα παιδάκια του Καβακλί.

ΕΙΚΟΝΑ 26: Αναβριώτες με καβακλιώτικες φορεσιές, «Αμαλίες» και ρουμειώτικη φορεσιά με φουστανέλες στην Ανάβρα Καρδίτσας στον ετήσιο εορτασμό της Αγίας Τριάδας (δεκαετία 1980) (ΖΗΣΟΠΟΥΛΟΣ 2006, 205)

Οι νεαροί από 8-15 ετών φορούσαν *καραβανούδες*, δηλαδή *πουτούρι* (παντελόνι) με μικρή σέλα. Οι *καραβανούδες* ήταν υφαντές βαμβακερές ή από κάνναβη⁷⁵ σε μπλε χρώμα. Υπήρχαν βέβαια και τα μικρά *πουτούρια*.

Υποδήματα – κάλτσες

Στα πόδια τους τα παιδάκια της ηλικίας των 6-7 ετών φορούσαν *τζιαραπούδια* (καλτσάκια). Για υποδήματα είχαν τα *σανταούδια* (σανδαλάκια) και τα *τσαρουχούδια* (τσαρουχάκια).

Καλύμματα κεφαλής

Τσουμπέρ(ι) (τσεμπέρι) και *σκούφια*. Τα κορίτσια πριν φορέσουν τις *τσούκνες*, πριν τα οχτώ τους χρόνια, αντί για *τσουμπέρ(ι)* (μαντίλα) έβαζαν *σκούφια* (μαλακό σκουφάκι) στο κεφάλι.

Καλπάκ(ι) (καπέλο)

Τα αγόρια φορούσαν μικρό *καλπάκι* (καπέλο μαύρο, κυλινδρικού σχήματος).

⁷⁵ Βλ. Παράρτημα συνεντεύξεων, συνέντευξη Δημητρίου Κυράτσα. Η επεξεργασία και χρήση της κάνναβης γινόταν κυρίως για την κατασκευή ενδυμάτων μέχρι και το 1916. Μετά τη μετανάστευση στον ελληνικό χώρο (1916 κ.ε.) στην Ανάβρα Καρδίτσας, γινόταν η επεξεργασία της κάνναβης για την κατασκευή στρωσιδιού, ένα είδος πρόχειρης κουβέρτας, για χρήση στους αγρούς. Συνήθως την έστρωναν στο κάρο τους για να τοποθετήσουν ή να στοιβάξουν επάνω της τη σοδειά τους. Όταν απαγορεύτηκε η χρήση και επεξεργασία της κάνναβης, είχε ήδη βρεθεί το νέο υλικό που θα χρησιμοποιούνταν, το νάιλον.

Β' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΕΠΙΒΙΩΣΗ

Ι. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΤΟΥ ΤΑΣ ΤΕΠΕ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΑΒΑΚΛΙ ΣΤΗΝ ΑΝΑΒΡΑ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

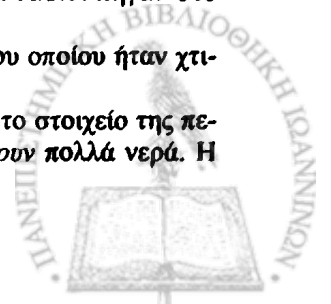
Πρωτού παρουσιάσω την *επιβίωση* της φορεσιάς του Τας Τεπέ στον τόπο εγκατάστασης των προσφύγων του, κρίνω απαραίτητη την παρουσίαση και περιγραφή με προφορικές μαρτυρίες των κοινωνικών συνθηκών που προϋπήρχαν στην Ανάβρα Καρδίτσας, όταν υποδέχτηκαν οι ντόπιοι τους πρόσφυγες του Τας Τεπέ και στη συνέχεια του Καβακλί που ήταν ακόμα περισσότεροι. Αυτή η παρεμβολή που επιχειρώ στην ενδυματολογική καταγραφή και παρουσίαση της φορεσιάς του Τας Τεπέ έχει στόχο να καταδείξει και να αιτιολογήσει την ένταση με την οποία *αγωνίστηκαν* οι πρόσφυγες για να διατηρήσουν τα στοιχεία της κουλτούρας της Ανατολικής Ρωμυλίας που εισήγαγαν στον τόπο εγκατάστασή τους. Επιπλέον, έκρινα σκόπιμο να αφήσω τους πληροφορητές μου να μου αφηγηθούν με γλαφυρό τρόπο την καθημερινότητα των γονιών τους και συνομήλικων συγγενών τους στην Ανάβρα, με σκοπό να αναδειχθεί με άμεσο τρόπο η κοινωνική τους πραγματικότητα. Με κάθε ευκαιρία, στην αφήγησή τους μου παραλλήλίζουν τη νέα καθημερινότητα με εκείνη στο Τας Τεπέ και στο Καβακλί.

Η επιλογή του χωριού από τους πρόσφυγες του Τας Τεπέ και του Καβακλί του πρώτου μεταναστευτικού κύματος¹ έγινε φυσικά επειδή διέθετε την απαραίτητη υποδομή, η οποία δεν ήταν άλλη από το βουνό *Κατάχλωρο* (*Ταμάσιον* στα τουρκικά) με την πυκνή βλάστηση² και το νερό που έρεε άφθονο από τις πηγές³. Μια λατρεμένη συνήθεια των γυναικών, συνδυασμένη ασφαλώς και με τις ανάγκες της καθημερινότητας, ήταν το κουβάλημα του νερού από την κεντρική πηγή

¹ Βλ. συνέντευξη Κωνσταντίας Νάτσιου. Σύμφωνα με προφορική μαρτυρία της μητέρας μου Μαρίας Νάτσιου, από ακούσματα δικά της από τη μητέρα της, τα πλοία που μετέφεραν το πρώτο μεταναστευτικό κύμα του 1906 αποβίβασαν τους πρόσφυγες του Τας Τεπέ και του Καβακλί στο Ναύπλιο. Όμως, τους ήταν αδιανόητο να μπορέσουν να επιβιώσουν σε έναν τόπο που είχε θάλασσα γιατί πίστευαν ότι δε θα μπορούσαν να καλλιεργήσουν τη γη, ούτε να φτιάξουν περιβόλια, καθώς ήταν φημισμένοι ως *εξάιρετοι περιβολάρηδες*. Έτσι, κατευθύνθηκαν προς το θεσσαλικό κάμπο, στην Ανάβρα Καρδίτσας, όπου υπήρχε διαθέσιμη γη, από τα προϋπάρχοντα τσιφλίκια. Άλλοι πήγαν στο Χαλίτσι, στην Κουλάδα και στις Νέες Καρυές.

² Βλ. ΑΚΡΙΒΟΣ 1999, 49. Τους θύμιζε το όρος Σακάρ με τα *καβάκια* (λεύκες), στους πρόποδες του οποίου ήταν χτισμένο το Καβακλί, εξ ου και η ονομασία, ως η πόλη με τα *καβάκια*.

³ Βλ. *Εφημερίδα Κυβερνήσεως*, φ. 306, Α', 22.12.1927, για τη μετονομασία του χωριού. Σε αυτό το στοιχείο της περιοχής οφείλεται και η μετονομασία του χωριού σε Ανάβρα το 1927, εννοώντας ότι *αναβρίζουν* πολλά νερά. Η τουρκική ονομασία του χωριού ήταν *Τσαμάσ'ι*.

ή βρύση ή πηγάδι του χωριού. Μια συνήθεια την οποία ακολουθούσαν και στο Τας Τεπέ και το Καβακλί και φυσικά στις περισσότερες κοινότητες ανά επαρχία. Η συνάντηση στη βρύση ήταν η ευκαιρία για κοινωνική συνδιαλλαγή, επαφή, γνωριμία, επικοινωνία με τις συνομήλικες γυναίκες αλλά και υποψήφιους γαμπρούς για τις ανύπαντρες. Όπως σε κάθε συναλλαγή, δεν έλειπαν και οι παρεξηγήσεις, οι καβγάδες και η έντονη διάθεση για κουτσομπολιό και ενημέρωση σχετικά με τα νέα του χωριού. Η πληροφορήτρια και γιαγιά μου Κωνσταντία Νάτσιου μου αναφέρει σχετικά:

... θυμάσι Νικόλαινα, θυμάσει στου Τας Τεπέ που ήμασταν είχαμε μια τρανή-τρανή βρύσ', μι δυό σωλήνις νηρό, να πα να πιάσουμε σειρά, έρχοταν η άλλη πιο κουντότιρα, και μας έπληρνε τα πατούρια, γέμιζει τα πατούρια [παγούρια], κι μας πετούσει κάτω τα πατούρια, γημάτα νηρό γιατί πάμε κι παίρνουμε νηρό πιο μπροστά καθόταν κι μάλουνιν οι γυναίκις πότε θα πάρν' σειρά ... όχι οι Βουργάρες δε μάλωναν εκεί, είχαν θ'κότσ' μέρος, ναι εκεί ήταν όλο Έλληνες, ήταν Έλληνες όλοι ... έτσι, γίνονταν και στου χωριό [εννοεί την Ανάβρα].

Ο κ. Δημήτριος Κυράτσας αναφέρει σχετικά:

... Από το Καβακλί περνάει ο Τόντζος ... Η γιαγιά μου έλεγε όταν καταναλώνουμε πολύ νερό στο χωριό [στην Ανάβρα]: «Αμάν, πιδάκι μ', μια Τούντζα νηρό χάλασις!» ... καταλαβαίνεις πόσο το νερό ήταν δύσκολο να το κουβαλάς με τα μπακίρια τώρα, ε; και εφόσον αυτή κουβαλούσε το νερό, γι' αυτό έλεγε κι αυτή τη φράση ... εε ..., στη βρύση, θα σου πω τώρα ... εε ..., είχαμε και καβγαδάκια διότι βάζανε τα γκιούμια [δοχεία κλειστά με ορθογώνια περίπου κοιλιά και στενό κυλινδρικό λαιμό, καμωμένα από τσίγκο] και τα μπακίρια και τη γκομπλίτσα, τα ξέρεις αυτά, ε; ... και τα δοχεία με τα οποία κουβαλάγανε νερό ... όποιος είχε μπακ'(ι)ρια, έτσι τα λέγανε, ήταν νοικοκύρης. «Εμείς πουλήσαμε τα χωράφια ... κι αγοράσαμε ραπτομηχανή και μπακ'(ι)ρια ...», έτσι λέγανε. Λοιπόν, δεν υπήρχε πλαστικό τότε, ουου, εγώ μεγάλωσα και είδα πλαστικό, λοιπόν, πήγαιναν να πάρουνε νερό με τα μπακ'(ι)ρια, πώς να τα μεταφέρουν, δεν κουβαλιόταν, είχαν και άνοιγμα μεγάλο τα μπακίρια ... είχαν ένα ξύλο μεγάλο, το λέγανε γκουμπλίτσα, ένα ξύλο που είναι γύρω στα δύο μέτρα, που είναι χοντρό, όσο το χέρι μου εδώ, πελεκημένο χωρίς αιχμές για να μη σε πληγώνει, και καμπυλωτό και στο τέρμα του [εννοεί εκατέρωθεν] είχε το ξύλο επάνω πελεκημένες δύο εσοχές όπου έμπαινε το χερούλι και κρεμόταν το μπακίρι ... Στα κοριτσάκια βάζανε στην αρχή μικρότερους κουβάδες για να της μαθαίνουν και μετά κανονικά μπακίρια. Και να πηγαίνουν τώρα

στο κέντρο του χωριού, εκεί αραδιάζαν' τα μπακ'(ι)ρια και να βρει σειρά η μία κοντά στην άλλη. Ο Παπαϊωάννου εδώ είχε και πηγάδι ... και έπρεπε η γυναίκα να έχει και τον κουβά της, μαζί με τα μπακίρια γιατί πώς θα το βγάλει; Όταν το πηγάδι ήταν ιδιωτικό είχε και ανέμη. Και εκεί πήγαιναν να πάρουν σειρά, να τραβήξουν με το κουβά της η καθεμιά το νερό από 100 μέτρα βάθος, κι εκεί ήθελε τέχνη. Πρέπει να κάνεις τέτοια κίνηση να γεμίσεις τον πάτο, γιατί πώς να τον γεμίσεις που είναι ελαφρός και στέκεται πάνω απ' το νερό λοιπόν, και μετά όταν τον φέρνεις επάνω να μη σκαλώσει στις πέτρες που είναι χτισμένο το πηγάδι και χυθεί το νερό!!! Επομένως, έπρεπε να βάλει η νοικοκυρά στο χείλος του πηγαδιού, να βάλει επάνω το χέρι και να το βάλει λίγο μέσα το χέρι και να τραβάει την τριχιά και να την κρατάει εκεί, ώστε να είναι εκεί η κατακόρυφος και να μη βρίσκει ο κουβάς, 30-40 πόντους ήταν το χέρι μέσα και τραβούσε την τριχιά κι έβγαζε νερό. Εκεί όμως, ήταν καθυστέρηση να βγάλει. Κι εκεί λοιπόν, λέγαν' «εγώ έχω σειρά ...» και ... πολλές φορές γινόταν καβγάδες, και καμιά φορά δερνόντουσαν, και κουβαδιές πέφτανε ... [γελάμε μαζί] όλα είναι μέσ' τα ανθρώπινα μέτρα.

[Σε ερώτησή μου, ποιες γυναίκες πήγαιναν εκεί, πρόσφυγες και ντόπιες, μου απαντά:] ... ε, όλ' η περιοχή, όλ' η περιοχή. Ανάλογα πόσοι ήταν κι εξυπηρετούντο πηγαίναν' όλοι στο πηγάδι, όλοι. Μετά όταν φτιάζανε τις βρύσες τα πράγματα έγιναν πιο απλά. Το πηγάδι και η βρύση ήταν το στέκι ... έ, όλες οι συναντήσεις γινόντουσαν στο πηγάδι. Όταν η γιαγιά μου στο Καβακλί ήτανε ερωτευμένη με τον παππού μου, ήτανε 18 χρονών, κι ο παππούς μου, ααα, κανά δυό χρόνια μεγαλύτερος είκοσι, δεν είχαν και γυναίκα στο σπίτι γιατί του παππού μου η μητέρα είχε πεθάνει, ο παππούς Δομούλης, εεε ... θέλαν' να παντρέψουν τον παππού μου διότι ήταν το μεγαλύτερο απ' τα τέσσερα παιδιά του προσπάπου μου, για να 'χουν γυναίκα στο σπίτι. Και ο παππούς μου είχε ερωτευθεί τη γιαγιά μου και η γιαγιά μου ήταν ορφανή από πατέρα –είχε μόνο τη μητέρα της– κι ο προσπάπος μου πήγε να τη ζητήσει επισήμως από τη μητέρα της και την είπε: «... τα παιδιά αϊγαπιούντι», έτσι λέγαν' τότε «να τα παντρέψουμε», και γυρίζει και λέει η γιαγιά μου: «νταή Δημήτρη», ήταν προσφώνηση προς τους μεγαλύτερους το νταή, και μπάτη λέγαν' το μεγαλύτερο επίσης, «τι να παντρέψω 'γώ τ'ν Τσιάμο», Σταματία τη λέγαν' τη γιαγιά μου –Τσιάμο–, «αμ' αυτή, τι σπιτ' ν' ανοιζ' αυτή; Ξικινάει να πάει για νηρό κι αστοχάει να 'ρθ'» [γελάμε και οι δύο], δηλαδή εκεί πιάναν' την κουβεντούλα, ανώριμο κορίτσι, τι σπύτι να ανοιζει; αυτή κατά βάσιν δεν ήθελε να γυρίσει πίσω γιατί εκεί πιάναν' την κουβέντα, συνομήλικες κτλ. ενώ στο σπίτι την περιμέναν' δουλειές και μοναξιά. Και απαντάει ο προσπάπος μου: «Δεν πειράζ', θα μάθ', έτσ' ξ'(ε)κινίσαμι κι 'μείς», κι έγινε φυσικά μια πανάξια γυναίκα η γιαγιά μου ...

Χαρακτηριστικό στοιχείο της επιβίωσης στην Ανάβρα υπήρξε και το χτίσιμο του ναού της Αγίας Τριάδας λίγο έξω από το χωριό. Επρόκειτο τότε για ένα εκκλησάκι το οποίο οι πρόσφυγες θέλησαν να χτίσουν επειδή είχαν Αγία Τριάδα και στο Καβακλί και επιθυμούσαν την παρουσία του συγκεκριμένου ναού και στον νέο τους τόπο. Υπήρχε φυσικά ναός στην Ανάβρα, του Αγίου Αθανασίου, τιμώμενος από τους ντόπιους. Όμως, η Αγία Τριάδα για τους πρόσφυγες ήταν ένα από τα στοιχεία μνήμης και διατήρησης των σχετικά με αυτή εθίμων προερχομένων από το Καβακλί. Ο κ. Δημήτριος Κυράτσας λέει σχετικά:

... γιατί εμείς εδώ στο χωριό, μόλις ήρθανε, χτίσανε ένα ζωκλήσι –επειδή υπήρχε ήδη ο Άγιος Αθανάσιος– στην πίσω πλευρά του βουνού, την Αγία Τριάδα, επειδή την είχαν και στο Καβακλί. Μάλιστα, λέγεται κι ένα αστείο για τις γυναίκες που νιώθουν αδικημένες δήθεν από τους άντρες τους και γκρινιάζουν όλη την ώρα: «Αμάν, σε 40 Αντριάδες⁴ σε πήγα, σε μία δεν σε πήγα και σβήσαν' όλες οι Αντριάδες». Κατάλαβες; Το μεγάλο γεγονός ήταν να την πάει στην Αγία Τριάδα ...

Όπως συμβαίνει με όλους τους πολιτικούς πρόσφυγες, ανεξάρτητα από τον τόπο και τον χρόνο που επιλέγουν ή αναγκάζονται να μεταναστεύσουν, η συμβίωσή τους με τους ντόπιους πληθυσμούς δεν είναι ομαλή, τουλάχιστον τα πρώτα χρόνια. Οι ντόπιοι του χωριού Τσαμάσι (σημερινή Ανάβρα) αντιμετώπιζαν με καχυποψία τους πρόσφυγες του Τας Τεπέ το 1906 και τους Καβακλιώτες στο εξής, και μάλιστα δεν έλειπαν τα στοιχεία χλευασμού προς τα έθιμα της κοινωνίας τους, τα οποία προσπαθούσαν να διατηρήσουν σε συγκεκριμένες χρονικές στιγμές, καθώς και της απαξίωσης ως προς τη συνύπαρξή τους με τους νεοφερμένους πρόσφυγες. Ο πληροφορητής κ. Δημήτριος Κυράτσας αναφέρει:

... Οι ντόπιοι μας είχαν σαν εχθρούς παρότι δεν ήτανε κι αυτοί ντόπιοι γηγενείς, ήτανε ένας μικρός οικισμός στις απόρροιες του χωριού εκεί οι οποίοι ήρθαν μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλίας το '81 [1881] στην παλιά Ελλάδα. Απλώς βρήκαμε εκεί και συνέχιζαν να 'ρχονται, αλλά μας βλέπαν' εχθρικά!!! [η χροιά της φωνής του τονίζει την αδικία της κατάστασης, ότι δε θα έπρεπε να τους βλέπουν έτσι] Εεε ... γιατί θα τους καταλάβουμε τη γη νόμιζαν, ότι θα 'ναι τσιφλίκια τους εδώ [αντιλαμβάνομαι μια σχετική ένταση του ομιλητή] ... τούτοι εδώ ήρθαν εργατικοί, προκομμένοι, βγήκαν στη γη, μάλιστα λέγεται κι ένα ιστορικό, θα στο πω κι αυτό, λέει βόσκαν' οι δικοί μας [εν-

⁴ Εννοεί τη γιορτή της Αγίας Τριάδας, *Αντριάδας*, κατά την καβακλιώτικη διάλεκτο.

νοεΐ Τας Τεπέ και Καβακλιώτες] τα πρόβατα. Αυτοί [οι ντόπιοι] είχαν καταλάβει τα καλύτερα κτήματα εκατέρωθεν του ποταμού που είναι προσχωσιγενή, και βόσκαν' τα πρόβατα οι δικοί μας και αυτοί τους κυνηγούσαν με πόλεμο ανοιχτό, μέχρι που οι δικοί μας αγανάκτησαν –δεν το κάναν' όλοι ασφαλώς, αλλά ήταν κάποιοι– και μαζευτήκαν' ένα βράδυ και λένε: «Θα πάμ' να τους δείρουμι! Θα τους δείρουμι, δε γίνετ' άλλο! Θα τους δείρουμι!», οπότε αυτοί που κάναν' τους παλικαράδες κατεβήκανε κάτω κι αυτοί ν' αναμετρηθούν, βγήκαν και οι δικοί μας στον κάμπο, οι κτηνοτρόφοι, κι ένας δικός μας κτηνοτρόφος λέει, φωνάζει το βράδυ που γινόταν η αναμέτρηση: «Βιρίγκα! Βιρίγκα!», λέγεται ότι βιρίγκα σήμαινε κύκλωση, «ανοίξτε να τους κυκλώσουμε, να τους περικυκλώσουμε!», αυτό. Αυτοί, όμως, είχαν αρχηγό που τον λέγανε Ρήγα στο όνομα, και νομίζαν', λέει, ότι λέει «πιάστε το Ρήγα!» και ήταν τόσοι πολλοί οι δικοί μας και αποφασισμένοι που αυτοί τρομοκρατήθηκαν μήπως πιάσουν το Ρήγα τον «αρχηγό μας» κι ακόμη φεύγουν λέει, ακόμη φεύγουν. Έκτοτε δεν έγινε άλλη αναμέτρηση. Ε, τώρα βέβαια, αυτά έχουν ξεχαστεί, έχουμε γίνει ένα, έχουνε μάθει τα έθιμα, έχουνε απολύτως αφομοιωθεί κι έγιναν Καβακλιώτες κι αυτοί.

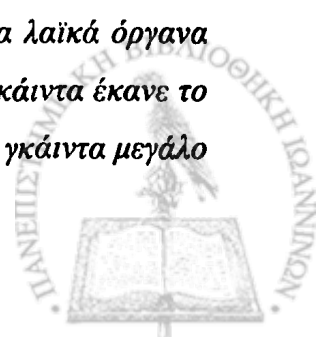
Σύμφωνα με τα προσωπικά μου ακούσματα, η γιαγιά μου Κωνσταντία Νάτσιου, παιδί προσφύγων του Τας Τεπέ, μου είχε αναφέρει επανειλημμένα ότι οι ντόπιοι αποκαλούσαν τους πρόσφυγες Βούλγαρους και απορούσαν με τη χρήση βουβαλιών (ουβάλια) στην καλλιέργεια των χωραφιών. Αλλά και οι πρόσφυγες αποκαλούσαν τους ντόπιους Γκαραγκούνηδες, εννοώντας ότι είναι οπισθοδρομικοί και στενοκέφαλοι, χωρίς οι ντόπιοι να είναι στην καταγωγή Καραγκούνηδες. Από την προσωπική της εμπειρία και από ακούσματα της μητέρας της, η γιαγιά μου, μου ανέφερε ότι:

... Όταν ήρθαμ' εμείς εδώ, ετούτοι δεν είχαν τίποτα. Ακόμα με τα άλογα σκαλίζαν' το χωράφι, ούτε μουσικές, ούτε χορούς, ούτε πανηγύρια. Και μας λέγαν' και Βουργάρους ... Αυτοί, τι ήταν; Καραγκούνηδες, Βλάχοι, τίποτας δεν ήξεραν ... Σαν ακούσαν' στην πλατεία τη γκάντα, μαζευούνταν ούλοι για να ιδούν τι γέννητι ... χοροί ... ουουου ... ως τν άλλ' ημέρα, κι ύστερα μπαίνουν' κι αυτοί και με τον καιρό, τα μάθαν' τα δικά μας, κι όλο σαν εμάς κάναν' ... αφού δεν είχαν τίποτα αυτοί ...

Μέχρι το 1935 δεν γίνονταν επιγαμίες μεταξύ ντόπιων και προσφύγων. Ο κ. Δημήτριος Κυράτσας αναφέρει σχετικά με τις επιγαμίες τα εξής:

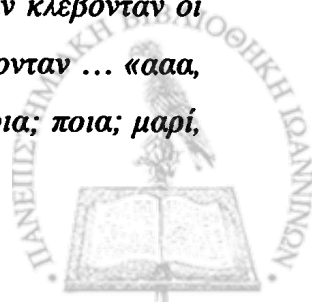
... Τότε οι Έλληνες ήταν αγροίκοι! Για την τιμή δήθεν της αδελφής σκότωνε ο ένας τον άλλο. Μάθαινε ένας «καλημέρα» έλεγε τ' αγόρι στο κορίτσι, το κορίτσι απαντούσε, απ' τους ντόπιους μιλάω, «τσ' αδερφή σ' να πα' να πεις καλημέρα!», δηλαδή το θεωρούσε προσβολή, νόμιζε ότι ύποπτα της λέει και την καλημέρα ... Αυτό ήταν μεταξύ, ναι, ντόπιων και εδώ και σ' άλλα μέρη. Ένας δεσμός άμα γινότανε, εεε, παίρναν' το κουμπούρι «ή θα την παντρευτείς ή δεν ξέρω κι εγώ τι θα γίνει!», ο άλλος έφυγε απ' το χωριό μας απ' τους ντόπιους και πήγε στην Αμερική δέκα χρόνια διότι αρραβωνιάστηκε απ' την παλιά Ελλάδα μια κοπέλα, πήγε στον αρραβώνα του δώσαν' άλλη, του δείξαν' άλλη. Επειδή όμως ήταν μαχαιροβγάλτες, συμβιβάστηκε, έγινε το γλέντι, και φεύγοντας το πρωί όλοι μαζί με τ' άλογα, όπως φύγαν' τότε απ' την παλιά Ελλάδα, βρίσκει το βουκόλο του χωριού, τον γελαδάρη, και λέει «πάρε τα δώρα που μας δώσανε και να τα επιστρέψεις το βράδυ όμως και πες, τον διαλύουμε τον αρραβώνα γι' αυτό κι αυτό το λόγο», και μετά τον απειλούσαν «θα σε σκοτώσουμε», κι έφυγε αυτός στην Αμερική 10 χρόνια για να γλιτώσει. Μιλώ πώς ήταν [εννοεί τους ντόπιους]. Οι δικοί μας ήταν ε-
 ζευγερισμένοι ως προς αυτό. Ο έρωτας υπό άλλη μορφή –όχι τώρα όπου σπιτώνονται από τα 15– αλλά το απλό αίσθημα ήτανε πολύ γνωστό και πολύ αποδεκτό. Ερχόταν ο πατέρας απ' το χωράφι κι έλεγε τη γυναίκα του, ξέρω 'γω: «Μαρία, πού 'ναι η 'Ναστασιά μας;». «Η 'Ναστασιά μας αγαπιέτι, αγαπιέτι με τον τάδε, με τον Πασχάλ'» [παράδειγμα από την προσωπική ζωή των συγγενών του], κι αγαπιέται σήμαινε να κάθονται μαζί σ' ένα φράχτη δίπλα κάτω και να μιλάνε ή στο χορό και να μιλάνε. Και συνέχιζε η γυναίκα: «Μην πας στα μαγαζιά από κείνου του δρόμου που αγαπιούνται, τράβα απ' τουν άλλου!», έτσι είχαν τον έρωτα δηλαδή, ελεύθερα, αλλά εντελώς υπό άλλη μορφήν. Ήταν περισσότερο πλατωνικοί έρωτες αλλά και μια ευκαιρία για γνωριμία, να γνωρίζει ο πατέρας το παιδί και να μην παντρεύονται έτσ' άντε, κι ο γονιός να ξέρει το παιδί και να μην του δίνει όποιον θέλει εκείνος. Κι αυτό ίσχυε απ' όταν ήρθανε. Ήταν και στο Καβακλί, ήταν κι εδώ και συνεχίστηκε ... Με ντόπιους δε θέλανε καθόλου να παντρευτούνε τα πρώτα χρόνια κι άργησαν πολύ. Ξεχνώ ποιος γάμος έγινε πρώτος εδώ μεικτός, ξεχνώ. Κι όλα αυτά τα θεωρούσαν στοιχείο ζετσιποσιάς οι ντόπιοι, ότι εμείς είμαστε ... με συγχωρείς, πουταναριό, με την τότε λογική, οι πρόσφυγες, ενώ ήταν οι πρόσφυγες αρκετά μπροστά κι εξελεγμένοι, καταλαβαίνεις ... βέβαια, κάναν' γάμους ωραίους, με σφαχτά, με γλέντια, φέρναν' σιγά-σιγά τα όργανα, αυτά τα λαϊκά όργανα που φέρνουνε τώρα, οι γύφτοι ως επί το πλείστον, αλλά παράλληλα η γκάιντα έκανε το καλύτερο γλέντι. Εδώ στην πλατεία κάναμε τα γλέντια, κάναμε ένα χορό γκάιντα μεγάλο

οι νέοι και οι γέροι κάπου σε καμιά γωνιά της πλατείας, σε κάνα μαγαζάκι με κάνα γέροντα γκαϊντατζή κάναν το δικό τους πολύ μερακλίδικο χορό.

Η πληροφορήτριά μου Κωνσταντία Νάτσιου αναφέρει επίσης τη διαφορετικότητα των σχέσεων και της νοοτροπίας των προσφύγων στην Ανάβρα:

... Στα χουριά όλα ... άμα καταλάβαιναν κανά κουρίτσι ουρφανό, πήγαιναν κι έκλειβαν βόδια, γιλάδια, βράδ', τα μάζευαν μια αγέλ', κι αυτά πήγαιναν μαναχάτ'(α) κι άλλα χουριά, κι τα πουλούσαν κι έπαιρναν τα ληφτά, κι δίναν τα ληφτά στου κουρίτσ' αυτό ... αυτοί οι κλέφτηδεις τα μάζευαν τα ζώα, όχι δεν κρατούσαν γι' αυτούς, τα δίναν' στου κουρίτσ' ... εεε ... τα 'λεγαν αυτά, οι μεγάλις οι γιαγιές ... «αχ, γιε μ', θ'μάσει; Απου ένα κουρίτσ' που 'ταν ουρφανό του καημένου, κι δεν είχε παράδεις να παντρητεί ήρθαν οι κλεφταράδεις κι έμασαν ληφτά, κι πάν κι τα 'δουκαν στα χέρια. «Πάρτα αυτά, να παντρητείς!». Αυτό στ'ν Ανάβρα έγινει, τώρα παρακάτ' δεν ξέρου ... ήταν πουλλά κουρίτσια, τα έσωσαν, δεν είχαν προίκα, δεν είχαν χουράφια, πώς να παντρητείς; Και δεν τ'ν έπληρνε η γαμπρός χουρίς πηριουσία. Η γαμπρός δεν έδινει προίκα, η νύφη έδινει, γιατί 'φού πήγηνει στου σπίτι του γαμπρού, έπληρνε 'φτά που 'βρισκε. Αυτό γίνονταν παντού ... ναι, ήταν έθιμο από κει [της Βουλγαρίας], η κουπέλα, η κουπέλα έδινει, ου γαμπρός κι να είχε ακόμα, η νύφη θα πάει με τη μάνα κι ο πατέρας να δώσουν τα χωράφια, μια γελάδα, ή ένα ζευγάρ', κάτ' να δώσ', έδινει, έδινει ... άλλοι με προξενιό, άλλοι κλέβονταν, ιιι ... Τίποτα δε λέγαν', οι γονείδεις, τι να πουν, αφού τα πιδιά θέλουνταν. Κι άμα οι γονείδεις δεν άφηναν, έλεγαν «ουουου ... σ' αυτόν θα τ' δώσουμει τώρα; Αυτός δεν έχει 'μοίρα απ' του ζύδ' [δεν έχει τίποτα]. Κατάλαβες; Κι που λες μι του κλέψιμου, τουν κουρτσιών η πατέρας δεν ήθελε να τα δώσει ικει, «μα», λέει, «ιγώ τουν θέλου!». Ένα βράδ' τ'ν αρπάξ' μι κανά δυό φίλοι κι τ'ν έβαλαν στου σπίτ'. Οι δικοί του γονείς νηυριάσκαν, φώναζαν, έραναν, τι να πουν, η νύφ', μέχρι πο' 'καναν το γάμου, στυν' πεθερά κάθουνταν, σπίτι τσ' δεν πάει, τα προικιά τα όσα ετοιμάσει η μάνα τσ', ήταν προσβολή στη μάνα και στον πατέρα, έπεφτε και ζύλο, ας ήταν κουρίτσ'. Στην εκκλησιά ήταν μετά καλά. Και μετά έμεναν στο σπίτ' του πεθερού της. Βέβαια, ήταν υποχρεωμέν' να γίνει αυτό. Η καλά ή χαμνά, ικει έπρεπει να μείν'. Ναι, έμεναν οι γονείδες της κουπέλας μόγρι τους, είχαν κι άλλα πιδιά βέβαια ... Κι όταν κλέβονταν οι κουπέλεις ... ιιιι!!!! ..., τα κορόιδευε η κόσμους, παρόλο που παντρεύονταν ... «ααα, ακούς καλέ, κοίτα-κοίτα! λέει, απόψει κλέφκει μία τάδει!». «Εεε ..., ποια; ποια; μαρι, ε, ποια;». «Η τάδει, πήρει τουν τάδει.» «ιιιι!!!!».

Ο πρόσφυγας του Τας Τεπέ και του Καβακλί του 1906 και των μετέπειτα γενεών θα κρατήσει τη μουσική της Ανατολικής Ρωμυλίας που αναβίωνε σε κάθε ευκαιρία κοινωνικής συνενστίωσης, το είδος του χορού, τη γκάιντα και το τύμπανο, γιατί αυτά ενισχύουν το αίσθημα της εντοπιότητας και το έντονο συναίσθημα της ανάμνησης της προηγούμενης ζωής στον τόπο του ξεριζωμού.

Ο κ. Δημήτριος Κυράτσας εξηγεί ότι ακόμη και τη γκάιντα, το χαρακτηριστικό μουσικό όργανο του καβακλιώτικου πολιτισμού, το κατασκεύαζαν στην Ανάβρα, όπως και στη Βουλγαρία, καθώς δεν αχρηστευόταν κανένα μέρος του ζώου (γουρουνιού) που έσφαζαν για τις διατροφικές τους ανάγκες.

... Τις γκάιντες τις φτιάχναν' μόνοι τους. Δηλαδή, ήταν ένα δέρμα, ήτανε ενός υγιούς και νέου προβάτου. Είναι η γκάιντα, δέρμα. Που το καθαρίζανε να μην έχει τρύπες ... όλα αυτά, να μην έχει κοπεί, να έχει συνέχεια το δέρμα, και το γυρίζαν' ανάποδα. Το μαλλί το είχαν προς τα μέσα. Και είχε η γκάιντα ..., ήταν ένα όργανο που είχε τρεις αυλούς, [παύση] τρεις αυλούς. Τη λένε και άσκαυλο τη γκάιντα, από το ασκός κι αυλός. Τα δύο πόδια τα κλείνανε μέσα, απ' του προβάτου, τα κλείνανε κι έμπαινε μέσα, κι είχε μόνο μίαν σύσταση το δέρμα γιατί το κλείνανε απ' έξω και μετά γύριζε προς τα μέσα. Στο γυμνό δε φαινόταν το πόδι, ήταν μέσα στο εσωτερικό του. Τα δύο πόδια μάλλον τα πίσω πόδια ... ίσως και τα δύο ... κάνω λάθος ... [αναρωτιέται], θα σου πω τώρα ... λοιπόν, τα δύο μπροστινά πόδια, υποθέτω ότι έτσι πρέπει να είναι, έβγαιναν οι δύο αυλοί εξόδου. Ο ένας ήταν που είχε τη φλογέρα κι έπαιζε, κι ο άλλος αυλός είχε το μπούρο που έκανε ένα συνεχή θόρυβο σαν μπάσο, σαν τα μπάσα, πώς τα λέμε; τα μπάσα. Βββββββ ... [μου αναπαριστά τον ήχο με το στόμα του], διευκόλυνε δηλαδή ... όταν σταματούσε να παίζει ο άλλος [γκαϊντατζής] να έχει μια ροή η μουσική τους. Λοιπόν, ο ένας αυλός έπαιζε με τη φλογέρα, την οποία τη φτιάχναν' μόνοι τους και την προσήρμωζαν στον αυλό που έβγαινε. Ο άλλος είχε το μπάσο ... [παύση], ο ένας απ' το ένα πόδι ο άλλος απ' τ' άλλο, ας μην πω αν είναι μπροστινά ή πισινά και πέσω έξω στην εκτίμησή μου τώρα αυτήν την ώρα, εεε ..., και υπήρχε κι ο τρίτος αυλός που είχε τον αγωγό από τον οποίο φουσούσε [ο γκαϊντατζής] και το φούσκωνε.

[Σε ερώτησή μου εάν έπρεπε να φουσκώσει τη γκάιντα, δηλαδή για να παίζει, μου απαντά:] ... ε, βέβαια, δε γινότανε ... όταν την παίρνανε ήτανε δερμάτι-πλακέ, την έβαζε στον ώμο να τη φουσκώσει, «άιντε, βρε!!! φούσκωσε τη γκάιντα», τον λέγανε ... άρχιζε το γλέντι, ο χορός. «Φούσκωσ' τη, τι την κρατάς;», τον λέγανε, άρχιζε να τη φουσκώνει, τη φούσκωνε αλλά προς τα έξω δεν έβγαινε από τον αυλό, τη δίοδο αυτή

προς τα έξω γιατί είχε, εεε ..., ήταν έτσι φτιαγμένο ώστε υπήρχε, εεε ..., μια βαλβίδα που έκλεινε τον αέρα να μη βγαίνει κι από δω, να βγαίνει μόνο από την πλευρά των αυλών που έπαιζαν. Λοιπόν, από το ένα είχε τον αγωγό που προμήθευε αέρα και τη φούσκωνε, από τα δύο πόδια έβγαιναν οι αυλοί, ο ένας κι ο άλλος που έπαιζε, και οι άλλοι, ήταν κλειστές οι άλλοι ... ο λαιμός και τ' άλλα πόδια ήταν κλειστά προφανώς. Κι όπως το είχε, το 'βαζε το δερμάτι εδώ χάμω για να παίζει, τη φλογέρα την έβαζε από δω και ο μπούρος από κει, την πίεζε και με το χέρι όταν ... ποτέ δε φύσαγε για να έχει δύναμη, να βγαίνει ο αέρας με πίεση, για να έχει δύναμη. Αυτό το όργανο, λοιπόν, μάζευε ένα χορό, ο οποίος ήταν ένας κυκλικός χορός διαμέτρου ... [σκέφτεται] 100 μέτρα, [επαναλαμβάνει] 100 μέτρα χωρίς υπερβολή μέχρι που μερικές φορές δεν ακουγόταν τόσο καλά η γκάιντα παρά κάναμε ησυχία για ν' ακούσουμε. Δεν υπήρχαν αυτοκίνητα, δεν υπήρχε άλλος θόρυβος, και να βλέπεις τώρα γύρω-γύρω στο χορό ξεκινούσε κι από ένα άτομο, κι από δύο κι από τρία όταν ήταν μέσα σε κλειστό χώρο, σε μαγαζί, και μέχρι την πλατεία να πιανόμαστε 300 άτομα στο χορό. Λοιπόν, και να 'ρχονται κι απ' τα ξένα χωριά και να μην ξεκολλάνε απ' το χορό. Λοιπόν, αυτό 'ταν το όργανο (τονίζει τη λέξη) η γκάιντα, εεε ..., βέβαια, είχαν παλαιότερα κι άλλα λεία όργανα τα οποία εγώ δεν τα έζησα, ΔΕΝ τα πρόλαβα εγώ, εγώ τη γκάιντα, εεε ... αυτό που χόρευα ... πρόλαβα.

Διατήρησαν και πολλές από τις γιορτές που ακολουθούσαν στο Τας Τεπέ και στο Καβακλί, μια ολόκληρη ασυνείδητη φιλοσοφία κρυμμένη πίσω από το θρησκευτικό συναίσθημα που οι άνθρωποι διατηρούν έντονα, προκειμένου να εξευμενίσουν τα θηρία, ειδικά σε καιρούς κατά τους οποίους δημιουργείται η ανασφάλεια για την ομαλή συνέχιση της καθημερινότητάς τους. Είναι σίγουρα μια ασυνείδητη προσπάθεια να σταματήσει ο άνθρωπος τον χρόνο εκεί που ήταν και να συνεχίσει τη ζωή του από εκεί που σταμάτησε. Έτσι, το επιβεβαιώνουν και τα λεγόμενα του κ. Δημητρίου Κυράτσα:

... Τα Χριστούγεννα, την παραμονή το βράδυ των Χριστουγέννων, τραγουδάγαμε το Χριστό, πηγαίναν' στα σπίτια παρέες-παρέες και τραγουδάγαν' το Χριστό. Το ίδιο βράδυ όμως την παραμονή που τραγουδάγαν' το Χριστό, χαράματα που ξημέρωνε, λέγαν' τα «κώλλυντα», κάτι σαχ κάλαντα πριν γεννηθεί ο Χριστός, και τους δίνανε και κουλούρα! Αντίστοιχα την Πρωτοχρονιά το βράδυ, την παραμονή που ξημέρωνε Πρωτοχρονιά, λέγανε τα «Σούροβα», κάτι τέτοιο κι αυτό. Ανήγγειλαν ότι ήρθε ο νέος χρόνος. Τότε κάναν' και δίναν' άλλου είδους κουλούρες. Γεμάτες κουλούρες κάνανε στα Κώλ-

λυντα και στα Σούροβα κάνανε ανοιχτές, όπως το κουλούρι Θεσσαλονίκης. Και την ημέρα της Πρωτοχρονιάς ντυνόntonτουσαν «γκαμήλες» και βγαίνανε όταν σχόλαγ' η εκκλησία την Πρωτοχρονιά, λοιπόν, σε άλογα πάν' ντυμένοι γκαμήλες με τις μοχέρες [σαν προβιές] μασκαρεμένοι και περίμεναν, και στην εκκλησία εκεί πηγαίνανε και ντυνόntonτουσαν και γκαμήλες. Και κάτι αντίστοιχο κάνανε και των Φώτων, την παραμονή των Φώτων, μασκαρεμένοι με δέρματα, με κουδούνια, πηγαίναν' –αυτά που βλέπεις περίπου– πηγαίνανε στα σπίτια ... Και τις Απόκριες ντυνόntonτουσαν μασκαρέματα πάλι. Αυτά ήτανε από πλευράς άλλων εκδηλώσεων ... Εγώ τα θυμήθηκα από το '47 περίπου θυμάμαι ... ό,τι έβρισκε ο καθένας προκειμένου να παραποιήσει την εικόνα του. Ο άντρας ντυνότανε γυναίκα, φορούσε ένα βρακί του παππού του, ο άλλος έβαζε ένα φέσι διαφορετικό, ό,τι μπορούσε να κάνει ο καθένας για να μην αναγνωρίζεται! Αλλά αυτά από τότε που τα θυμήθηκα εγώ ήτανε. Την Πρωτοχρονιά και τις Απόκριες δεν ήταν μασκαρέματα, ήταν οι γκαμήλες που λέγαμε. Ρογκατσάρια τα λένε, εμείς γκαμήλες τα ζέραμε τότε. Και τα μασκαρέματα τα είχαμε την Αποκριά, ΚαθαροΔευτέρα, Κυριακή ... Σάββατο από βραδύς, το τριήμερο της Αποκριάς ... επίσης, είχαμε και την πιρπέρω. Όταν είχεν ανομβρία, βγαίναν' έξω στο δρόμο και ρίχνανε νερά και κάνανε και λιτανεία για να βρέξει ... αυτό το λέγανε πιρπέρω⁵.

Με το πέρασμα των χρόνων, επειδή οι πρόσφυγες του Τας Τεπέ και κυρίως οι Καβακλιώτες, υπερπερούσαν αριθμητικά των ντόπιων, καθιέρωσαν στον χώρο αυτό και διέδωσαν περισσότερο από τους ντόπιους τον τρόπο ζωής τους και τα έθιμά τους. Κατά παράδοξο τρόπο, το παρελθόν μιας κοινωνίας γίνεται παρόν μιας άλλης κοινωνίας. Στη συνένωση των δύο πλέον δεν υπάρχουν στοιχεία διαφοροποίησης της μιας από την άλλη, και με την πρακτική των μεικτών γάμων (επιγαμίες) μεταξύ των προσφύγων και ντόπιων, η συμβίωση υπήρξε αρμονική περίπου από το 1935 και εξής. Ο πόλεμος και τα γεγονότα του 1940-1944 άμβλυναν εμφανώς τις διαφορές τους. Ο πληροφορητής κ Δημήτριος Κυράτσας λέει:

... Ε, τώρα βέβαια, αυτά έχουν ξεχαστεί έχουμε γίνει ένα, έχουνε μάθει τα έθιμα, έχουνε απολύτως αφομοιωθεί κι έγιναν Καβακλιώτες κι αυτοί [οι ντόπιοι φίλοι του], είχαν περισσότερη λαχτάρα κι από μένα, όταν μιλούν για γκάνιντα αυτοί, και για χορούς και γι' αυτά, εεε ..., εγώ υπολείπομαι!!! Νομίζω ότι δεν έχω δικαίωμα να μιλώ, τόσο πολύ! Αλλά τα πρώτα χρόνια ήταν δύσκολα!

⁵ Την πιρπέρω την γνώρισα επίσης με την ονομασία περπερίτσα.

Ο ίδιος εκφράζει την άποψή του σχετικά με την ιδιοσυγκρασία των προσφύγων του Τας Τεπέ και του Καβακλί, σύμφωνα με τις αφηγήσεις του πατέρα του και τα προσωπικά του βιώματα στο χωριό:

... Ήταν φιλόξενοι, κουβαρντάδες πολύ και είχαν μεγάλη αλληλεγγύη μεταξύ τους. Αν ένας είχε δυνατότητα, έλεγε ο άλλος «λίγο αλεύρι» ή «το ζευγάρι μου, δεν έχω, είναι άρρωστο» – «Πάρε το δικό μου ζευγάρι να καλλιεργήσεις», είχανε μεγάλη αλληλεγγύη μεταξύ τους! Μέχρι που ομαδικά καλλιεργούσαν πολλές φορές για να μην σπάνε τις παρτές τους.

Ο ίδιος πληροφορητής συνεχίζει σχετικά με τη σύμπνοια των δύο φυλετικών ομάδων από τη δεκαετία του 1930, αναφέροντας ως παράδειγμα τον τότε πρόεδρο του χωριού Ανάβρα, Γεώργιο Νάτσιω, Καβακλιώτη από το Τας Τεπέ και προπάππου μου, ο οποίος λειτούργησε προς όφελος όλου του χωριού, όχι μόνο των προσφύγων:

Ήταν ένας γέροντας, πρόεδρος έκανε, πήγε στον υπουργό τότε, τότε ήτανε απ' τη μια μεριά οι λαϊκοί –αυτός ήταν λαϊκός–, Τερτίπης, Ταλιαδούρος κι αυτοί, κι απ' την άλλη μεριά ήτανε οι Κεντρώοι –Τρικουπικοί ας το πω– κι αργότερα ο Σίδηρης υπουργός. Πάει στο Σίδηρη, ως πρόεδρος κι αυτός υπουργός, και ζητούσε κάτι για το χωριό και του λέει ο Σίδηρης: «Πρόεδρε, εντάξει όλα αυτά αλλά θα με ψηφίσεις;» και γυρίζει και του λέει του υπουργού: «άκουσι να σι που, Υπουργέ, άμα είνι μ' ψήφου, μη φκιάντσ' τίπουτα, ιγώ δε σι ψηφίζου! Ιγώ για του χουριό μ' σι ζητάου, δε σι ζητάου για του σπίτι μ'!». Κατάλαβες; Αυτός ήταν πιστός στη ιδέα που επέλεξε αρχικά ... ε, βέβαια, ήταν ψηφισμένος από όλο το χωριό. Αφού εμείς [εννοεί τους Καβακλιώτες] κατείχαμε τα 3/4 του χωριού!

Κρίνοντας από το άνωθεν παράδειγμα, φαίνεται ότι οι επινοημένες παραδόσεις από τη βιομηχανική επανάσταση και εξής ανήκουν σε εκείνες τις παραδόσεις που καθιερώνουν ή συμβολίζουν την κοινωνική συνοχή ή την ιδιότητα των μελών μιας ομάδας⁶, όπως οι πρόσφυγες του χωριού Τας Τεπέ και του Καβακλί στον νέο τους τόπο, την Ανάβρα. Είναι δε αξιοσημείωτο ότι στη συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα δεν εισηγήθησαν στοιχεία αφομοίωσης των ντόπιων – παρά θα έλεγα στοιχεία μίμησης αυτών. Ο πληροφορητής μου κ. Δημήτριος Κυράτσας αναφέρει:

⁶ Βλ. HOBBSAWM & RANGER 2004, 18-20.

... Να φανταστείς ότι δεν κάναν' φλοκιαστές [εννοεί τους Καβακλιώτες], αυτά τα φλοκιαστά, άρχισαν μετά το '50 να τα κάνουν, τα μάθαν' όταν πήγαν προς τα κάτω, αυτά ήταν βλάχικα. Είχαν τα στέρφα ... [βελέντζες χωρίς φλόκους από τη μια μεριά]

Φαίνεται πάντως ότι περισσότερο μετέδωσαν οι ίδιοι στους ντόπιους έθιμα και πρακτικές, όπως την καλλιέργεια των χωραφιών με τη χρήση βουβαλιών παρά την προϋπάρχουσα με άλογα. Η Κωνσταντία Νάτσιου αναφέρει την επιρροή που άσκησαν στους ντόπιους οι πρόσφυγες του Τας Τεπέ και του Καβακλί ως προς τις μεθόδους καλλιέργειας, λέγοντας:

... Όταν ήρθαμ' εμείς εδώ, ετούτοι δεν είχαν τίποτα. Ακόμα με τα άλογα σκαλίζαν' το χωράφι ...

II. Η ΕΝΔΟ-ΑΦΟΜΟΙΩΣΗ ΤΗΣ ΦΟΡΕΣΙΑΣ ΗΛΙΚΙΩΜΕΝΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΓΑΜΠΡΙΑΤΙΚΗΣ ΦΟΡΕΣΙΑΣ ΤΟΥ ΤΑΣ ΤΕΠΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΒΑΚΛΙΩΤΙΚΗ ΚΑΙ Η ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΤΟΥΣ ΩΣ ΚΑΒΑΚΛΙΩΤΙΚΕΣ ΠΛΕΟΝ, ΣΤΗΝ ΑΝΑΒΡΑ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

Εκείνο που υποχρεώνει την παραποίηση της τυπικής ενδυμασίας, ενός εξωτερικού εθιμικού στοιχείου, είναι τα ιστορικά δεδομένα, όπως αυτά έχουν καταγραφεί από τις ιστορικές πηγές⁷ για τα χωριά της επαρχίας Καβακλί, όπως είναι το Τας Τεπέ. Οι Βούλγαροι απαιτούσαν την προκαταβολική εξόφληση των φόρων του τρέχοντος έτους (1906) ή υφάρπαζαν τα χρήματα και τις περιουσίες των προσφύγων⁸. Οι Έλληνες του Τας Τεπέ και άλλων χωριών του Καβακλί υποχρεώθηκαν να πουλήσουν τις περιουσίες τους, τα τιμαλφή τους και να τραπούν σε φυγή, εγκαταλείποντας τη βουλγαρική ύπαιθρο, προκειμένου να σώσουν τη ζωή τους από την εισβολή των κομιτατζήδων⁹.

Το πρώτο προσφυγικό ρεύμα της Ανατολικής Ρωμυλίας στο Τσαμάσι (σημερινή Ανάβρα Καρδίτσας) το 1906 αποτελείται από οικογένειες χωρικών του Τας Τεπέ και Καβακλιωτών επαρχιωτών. Παρόλο που οι ντόπιοι κάτοικοι της Ανάβρας θεωρούν το κύμα του Σεπτεμβρίου 1906, κύμα εισβολέων, η ρατσιστική στάση απέναντι στους πρόσφυγες Έλληνες εκ Βουλγαρίας εκφράζεται έντονα προς τα έθιμα και τον πολιτισμό των προσφύγων αλλά όχι προς την ενδυμασία τους.

⁷ Βλ. ΜΑΜΩΝΗ 1977, 361-364.

⁸ Βλ. εφ. *Ημερησία*, 12.9.1906, Αθήνα.

⁹ Βλ. εφ. *Ημερησία*, 4.8.1906, Αθήνα· εφ. *Σάλπιγξ*, 2.8.1906, Λάρισα. Έτσι αποκαλούνταν τα τάγματα ασφαλείας των Βουλγάρων, τα οποία προέβαιναν σε βιαιότητες και δολοφονίες των Ελλήνων που κατοικούσαν στην Ανατολική Ρωμυλία. Άλλες φορές πυροβολούσαν τις οικογένειες των φυγάδων που προσπαθούσαν να περάσουν τα σύνορα.

Οι πληροφορητές μου δεν ανέφεραν καθόλου στοιχεία ρατσισμού ως προς την ένδυση των προσφύγων αλλά τα εντόπισαν κυρίως ως προς την καλλιέργεια των χωραφιών και τον τρόπο σκέψης των προσφύγων, ο οποίος ήταν περισσότερο απελευθερωμένος από τη νοοτροπία των ντόπιων. Οι πρόσφυγες του Τας Τεπέ και του Καβακλί σε καμία περίπτωση δεν ήταν διατεθειμένοι να αλλάξουν κάτι από την καθημερινότητα που ήξεραν να βιώνουν στον τόπο τους πριν την εγκατάστασή τους στη Θεσσαλία, προς χάριν της ομαλότητας στην κοινή τους συμβίωση με τους ντόπιους. Η άμυνά τους¹⁰ ήταν η *περιφρόνηση* αντίστοιχα των ντόπιων, έχοντας επιπλέον οι ίδιοι κατά νου ότι υπερτερούν και αριθμητικά των ντόπιων, όντες ομοιογενής εθνοτική ομάδα μαζί με τους πρόσφυγες του Καβακλί.

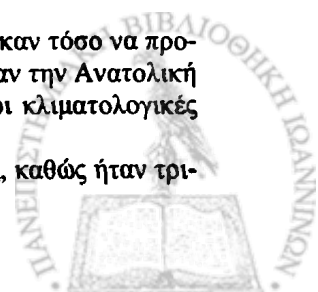
Σε αυτό το μεταβατικό στάδιο συμβίωσης με τους ντόπιους, κρατώντας αυτήν την αμυντική στάση ζωής, οι πρόσφυγες του Τας Τεπέ, αλλά και του Καβακλί, δεν εγκαταλείπουν κανένα μορφολογικό στοιχείο της φορεσιάς τους –ανδρική, γυναικεία, παιδική– τουλάχιστον μέχρι να ολοκληρωθεί και το τρίτο κύμα μετανάστευσης από την Ανατολική Ρωμυλία (1918-1922). Εκείνο που απουσιάζει, όπως είναι αναμενόμενο, είναι το στόλισμα με κοσμήματα, καθώς υπάρχει μόνο η *μπάπκα* για το στόλισμα της κεφαλής των γυναικών και το ρολόι με *κιστέκι* των ανδρών, όσοι κατάφεραν να διασώσουν τα τιμαλφή τους ως κειμήλια κατά την έκτακτη φυγή τους. Η νύφη θα «φορέσει» τελικά το *πουκάμισο*, την *πλισαρισμένη τσούκνα*, το *μαντήλι* και τη *μπάπκα* αλλά χωρίς πλουμιστά στολίδια. Σχετικά με τη χρήση της μαντίλας στην Ανάβρα έως τη δεκαετία του 1940, η κ. Μαρία Νατσιούδη θυμάται:

Τα μαντίλια τους ήταν σταμπωτά αλλά είχαν και παραδοσιακά σχέδια με δαντέλες στις άκρες ... ναι, σταμπωτά γιατί δεν πήγαινε να είχανε λουλούδια ... πώς βλέπουμε μερικά εργόχειρα που έχουνε έτσι γεωμετρικά σχήματα, έτσι ...

Από τη βιωματική μου εμπειρία, θυμάμαι τη γιαγιά μου Κωνσταντία Νάτσιου να αναφέρει ότι η πεθερά της, η Ζωητσάδαινα, στο Τας Τεπέ αλλά και στην Ανάβρα είχε ραμμένο στο εσωτερικό μέρος του πουκαμίσου της ένα μάλλινο πουγκί, σε χρώμα κόκκινο, διακοσμημένο με κάθετες *παραδούδες* όπως της *πιστίρκας* (Εικ. 27Α, 27Β). Μέσα σε αυτό φύλαγε χρυσές λίρες¹¹, για να μην τις *υφαρπάξει* ο τρίτος σύζυγός της στην Ανάβρα, ο Γεώργιος Νάτσιος, καθώς ο ίδιος υπήρξε πολύ αυταρχικός σύζυγος και πείσμων. Αυτήν την τακτική η Ζωητσάδαινα την είχε υιοθετήσει στο

¹⁰ Βλ. ΑΚΡΙΒΟΣ 1999, 101-102. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι αρκετοί πρόσφυγες δυσκολεύτηκαν τόσο να προσαρμοστούν στον νέο τόπο, ώστε η συναισθηματική τους φόρτιση για το γεγονός ότι εγκατέλειψαν την Ανατολική Ρωμυλία, αλλά και η ταλαιπωρία που υπέστησαν μέχρι να εγκατασταθούν στο Τσαμάσι και οι κλιματολογικές συνθήκες, να στοιχίσουν τη ζωή τους, στα πρώτα χρόνια της εγκατάστασής τους.

¹¹ Η Ζωητσάδαινα είχε περιουσία στο Τας Τεπέ, κληρονομημένη από τον προηγούμενο σύζυγό της, καθώς ήταν τριτοπαντρεμένη με τον Γεώργιο Νάτσιο.

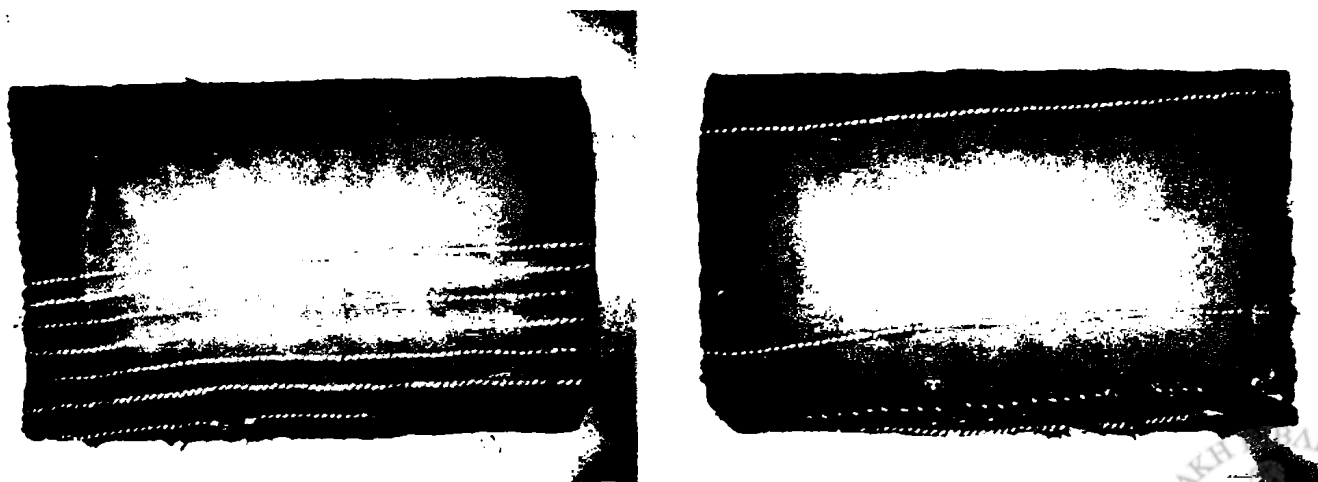

Τας Τεπέ και μόλις αναγκάστηκε να παντρευτεί στην Ανάβρα τον προπάππου μου, την εφάρμοσ επίσης κι εκεί αλλά για τους προσωπικούς της, ενδοοικογενειακούς, λόγους. Με παρόμοιες εφευρετικές πρακτικές αλλά για λόγους προφύλαξης από τους Βούλγαρους ενήργησαν αρκετο πρόσφυγες, προκειμένου να διαφυλάξουν κειμήλια και τιμαλφή κατά την πορεία τους προς το ελλαδικό χώρο.

Επιπλέον, ως πρόσφυγες στο Τσαμάσι (Ανάβρα) ήρθαν και αρκετοί τεχνίτες από το Καβακλί, όπως καλπακτσήδες, τερζήδες και τσαρουχάδες (υποδηματοποιοί). Αυτοί συνέβαλαν στη συνέχιση της κατασκευής ενδυμάτων των προσφύγων του Τας Τεπέ –αλλά και του Καβακλί– χωρίς να χρειαστεί να εγκαταλειφθεί κάποιο τμήμα της φορεσιάς γυναικών και ανδρών. Η ύπαρξη αργαλειού και ρόκας για την κατασκευή νημάτων και υφασμάτων υπήρχε, καθώς ομοίως υπήρχε και στους ντόπιους. Επομένως, ήταν δεδομένη η παραγωγή και ύφανση *πουλτού* υφάσματος στοι αργαλειού και νήματος στη ρόκα από μαλλί για την κατ' οίκον παρασκευή ενδυμάτων, σκεπασμάτων (όπως *στέρφες* βελέντζες) και εργόχειρων.

Η αφομοίωση της φορεσιάς ηλικιωμένης του Τας Τεπέ από την καβακλιώτικη

Σε αυτό το μεταβατικό χρονικά στάδιο προσαρμογής στα νέα δεδομένα, χωρίς να είναι εφικτή η ακριβής χρονολόγηση, παρατηρείται μια διαφοροποίηση στη φορεσιά της ηλικιωμένης του Τας Τεπέ, ως προς το *πουκάμισο* και την *πιστίρκα* (ποδιά). Συγκεκριμένα, το *πουκάμισο* αλλάζει χρωματισμό. Παύει να είναι λευκό και βάφεται σε χρώμα *ιρανί* (θαλασσί) ή σκούρο μπλε όπως είναι το αντίστοιχο στη φορεσιά της ηλικιωμένης του Καβακλί. Επίσης, η *πιστίρκα* της ηλικιωμένης βάφεται

ΕΙΚΟΝΑ 27Α ΚΑΙ 27Β: Το *πουγκί* της Ζωητσάδαινας, *μπροστά* (αριστερά) και *πίσω* (δεξιά).
Οικογενειακό κειμήλιο, περίπου του 1912
(Αρχειό Αγλαΐας Κρίκη)

σε χρώμα σκούρο κρασάτο (κόκκινο), όχι πράσινο όπως ήταν στο Τας Τεπέ, και κοσμείται με οριζόντιες αραδούδεις αντί για κάθετες. Όμως, τα *ουβαλνά* (μάτι βουβαλιού) εξακολουθούν να αποτελούν το βασικό μοτίβο διακόσμησης στην *τσούκνα* και στην *πιστίρκα* της ηλικιωμένης, βασικό στοιχείο για την κοινωνική της διάκριση από τις ελεύθερες και τις παντρεμένες. Τα *καλτσούνια* που ήταν κάλτσες από ύφασμα αργαλειού και έφταναν ως το γόνατο φορέθηκαν για λίγα χρόνια από νέες και ηλικιωμένες και μετά εγκαταλείφθηκαν. Συνέχισαν να τα φορούν μόνο οι ηλικιωμένες¹².

Αυτή ακριβώς η αφομοίωση ήταν που δυσχέρανε την προσωπική μου επιτόπια έρευνα στην Ελλάδα και ήταν αδύνατο να εντοπίσω τη διαφορετικότητα στη γυναικεία φορεσιά του Τας Τεπέ, σε σύγκριση πάντα με την καθαυτό φορεσιά του Καβακλί. Υπήρξε επιτακτική ανάγκη να επεκτείνω την επιτόπια έρευνά μου στη νοτιοανατολική Βουλγαρία το 2005, στην περιφέρεια Πύργου (σημερινό Μπουργκάς), όπου το Τας Τεπέ ανήκε σύμφωνα με τις πληθυσμιακές καταγραφές, προκειμένου να εντοπίσω τη φορεσιά *in situ*, και να καταγράψω ενδεχόμενες διαφοροποιήσεις από τη *μητροπολιτική* της, του Καβακλί.

Η αφομοίωση της γυναικείας φορεσιάς ηλικιωμένης από την καβακλιώτικη στην Ανάβρα επιβεβαιώνεται από τη βιοματική μου εμπειρία, καθώς ανέλπιστα το 2013 περιήλθε στην κατοχή μου η φορεσιά της προγιαγιάς μου, της Μαρίας Αγοραστούδη, το γένος Χατζηφιλίππου, από το Τας Τεπέ. Η Μαρία Αγοραστούδη ήταν κάτοικος του Τας Τεπέ και είχε έλθει με το πρώτο κύμα προσφύγων στην Ανάβρα Καρδίτσας, μαζί με τον σύζυγό της Νικόλαο Αγοραστούδη, όντες ήδη από το Τας Τεπέ παντρεμένοι, περίπου πέντε χρόνια πριν τη μετανάστευσή τους. Από βιογραφικά στοιχεία που συνέλεξα για τη ζωή της στην Ανάβρα, προκύπτει ότι χήρεψε σε ηλικία 47 ετών το 1929. Σύμφωνα με τα κοινωνικά κριτήρια της εποχής, όφειλε να αντικαταστήσει τη *μπέλκα*, δηλαδή την *τσούκνα* της παντρεμένης με *ουβαλνό*, δηλαδή με την *τσούκνα* της ηλικιωμένης, *παρόλο* που ήταν νέα. Κι αυτό έκανε. Άλλαξε ολόκληρη τη φορεσιά της, όχι μόνο την *τσούκνα*, αλλά και το *πουκάμισο*, το *τσεμπέρι* της, το έβαψε μαύρο, όπως και την *πιστίρκα* (ποδιά), και το ζωνάρι της φέρει τις διαγώνιες του ζωναριού ηλικιωμένης. Πιο συγκεκριμένα:

Πουκάμισο (Εικ. 28-30): το χρώμα του γίνεται βαθύ μπλε στο επάνω μέρος, στην *πάρτα*, δηλαδή σε λαιμό, μανίκια και κόρφο, μέχρι περίπου τη μέση του στήθους και της πλάτης, και μέχρι και κάτω από το στήθος φέρει μια φαρδιά λωρίδα υφάσματος βαμμένη στο λουλάκι για να πάρει την ελαφριά γαλάζια απόχρωση, το *ιρανί*. Το υπόλοιπο μέρος του πουκάμισου είναι σε χρώμα λευκό ως τον ποδόγυρο. Ο ποδόγυρος είναι κεντημένος με φυτικά μοτίβα σε ρομβοειδή σχήματα, όπως ο ποδόγυρος των πουκαμισών ηλικιωμένων γυναικών του Καβακλί και τα χρώ-

¹²Βλ. ΔΕΔΕ 1990-1991, 229.

ματα του είναι *μουντά*, δηλαδή σκούρα σε κόκκινο του κρασιού, κίτρινο-μπλεζ, πράσινο λαδί και μαύρο. Η κάτω ραφή του μανικιού είναι *πισωβελονιά* ενώ η επάνω ραφή που ενώνει το μανίκι γίνεται με *βαμβακερή κλωστή* σε χρώμα σκούρο κόκκινο του κρασιού, η οποία συνεχίζει περιμετρικά να *κοσμεί* και τις *απολήξεις* του μανικιού. Επιπλέον, οι *απολήξεις* των μανικιών φέρουν *κεντημένα μοτίβα* σε αποχρώσεις του μαύρου, κίτρινου και κόκκινου του κρασιού. Τα μοτίβα είναι *μικροί σταυροί* και *ουβαλνά*. Στο κάτω μέρος της *καβαδούρας* (*μασχάλη*) έχει *μπει* ένα *κομματάκι υφάσματος* σε σχήμα *ρόμβου*, το *βαθράα*. Τη *λαιμόκοψη* του *πουκάμισου* *κοσμεί* ένα *σιρίτι λευκού χρώματος*.

Το υπάρχον *πουκάμισο* *επιβεβαιώνει* την *εγκατάλειψη* του *λευκού πουκάμισου* *ηλικιωμένης* του *Τας Τεπέ*, με τα *λευκά μανίκια* και τη *λευκή, βαμβακερή δαντέλα* στον *ποδόγυρο*, ως *μοναδικό διακοσμητικό μοτίβο*.

ΕΙΚΟΝΑ 28: Το *πουκάμισο* όπως το φόρεσε η *Μαρία Αγοραστούδη* ως *χήρα* μετά το 1929 ως *τμήμα φορεσιάς* *ηλικιωμένης* του *Τας Τεπέ* στην *Ανάβρα Καρδίτσας* (Αρχείο *Αγλαΐας Κρίκη*)

ΕΙΚΟΝΑ 29: *Λεπτομέρεια μανικιού* του *πουκάμισου* από τη *φορεσιά* της *Μαρίας Αγοραστούδη* (Αρχείο *Αγλαΐας Κρίκη*)

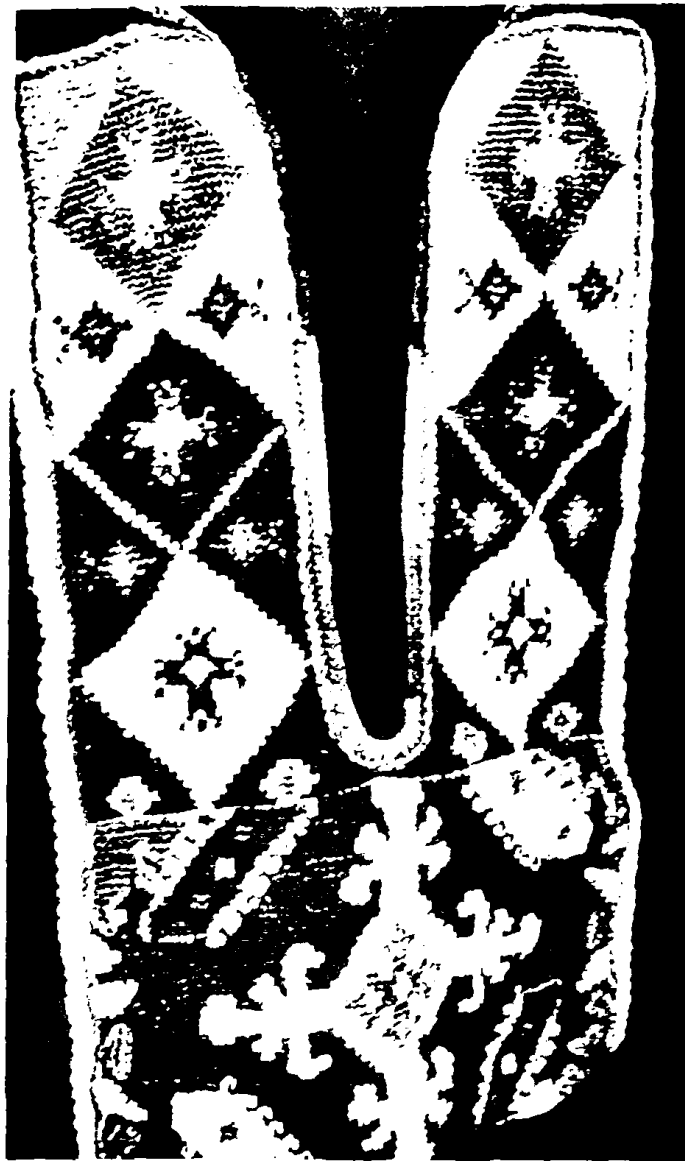
ΕΙΚΟΝΑ 30: *Λεπτομέρεια ποδόγυρου*, *πουκάμισο* *Μαρίας Αγοραστούδη* (Αρχείο *Αγλαΐας Κρίκη*)

τσούκνα (Εικ. 31-33): είναι μαύρη, τυλού *ουβαλνά* (ηλικιωμένης) με μοτίβα σταυρούς και *πριονούδια* (πριονωτά) σε μουντές αποχρώσεις του κίτρινου, πράσινου λαδί, κόκκινου κρασιού και μαύρου. Την *πάρτα* της τσούκνας διατρέχει περιμετρικά μια σειρά *τσιπραζάκ' (σιρίτι)* (Εικ. 32) από λευκή βαμβακερή κλωστή. Ο ποδόγυρος της τσούκνας είναι διακοσμημένος στο τελείωμά του με το *τσιπραζάκ' (ι)*, δηλαδή μια στενή λωρίδα κεντημένη με άσπρη βαμβακερή κλωστή. Περίπου 8 εκ. πάνω από το *τσιπραζάκ' (ι)* διακοσμεί περιμετρικά τον ποδόγυρο άλλη μια σειρά με λευκά μοτίβα, τα *σκουλ' κάκια* (σκουλικάκια) από λευκή βαμβακερή κλωστή. Άλλα 8 εκ. περίπου πάνω από τα *σκουλ' κάκια* είναι κεντημένη περιμετρικά στον ποδόγυρο μια φαρδιά λωρίδα με μοτίβα που θυμίζουν ψαράκια μικρά, τα *τσιμπουράκια* ή *τσιπουράκια* (μικρές τσιπούρες), που εναλλάσσονται στις αποχρώσεις του κίτρινου, πράσινου λαδί, μαύρου και κόκκινου του κρασιού (Εικ. 31, 33). Οι τσούκνες που είχαν στον ποδόγυρο τα μοτίβα *τσιμπουράκια*, ονομάζονταν *τσιμπουράκια*, και όχι *ουβαλνά*. Όμως, αυτά τα μοτίβα φοριόταν μόνο από ηλικιωμένες ή χήρες.

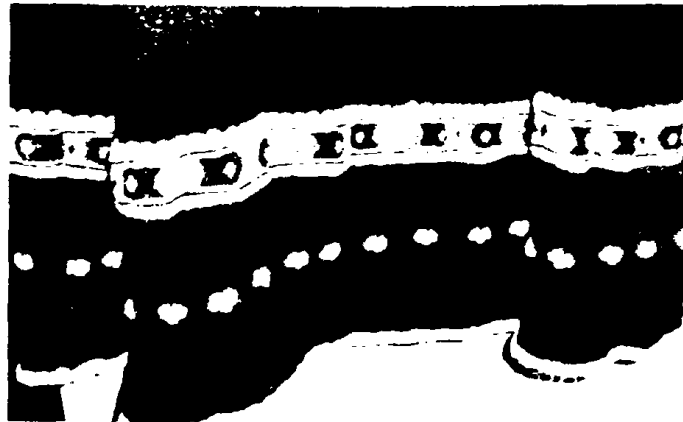
Σε σύγκριση με την τσούκνα ηλικιωμένης του Τας Τεπέ, η συγκεκριμένη δεν είναι καθόλου πλισαρισμένη, διότι δεν υπάρχουν ούτε στο ελάχιστο ίχνη σουφρώματος και το ύφασμα είναι λείο και ευθύ. Δεν μου έχει διευκρινιστεί η αιτία απουσίας σουφρώματος αλλά υποθέτω ότι επρόκειτο για επιλογή της φερούσης να μην πλισάρει καθόλου την τσούκνα της, μετά τον θάνατο του συζύγου της.

ΕΙΚΟΝΑ 31: Η τσούκνα *τσιμπουράκ' (ι)* (ηλικιωμένης) όπως τη φόρεσε η Μαρία Ανοραστούδη

ΕΙΚΟΝΑ 32: Λεπτομέρεια τσούκνας Μ. Αγοραστούδη.
Η πάρτα με τη λιμαρά και τα μοτίβα, σταυροί.
(Αρχείο Αγλαΐας Κρίκη)

ΕΙΚΟΝΑ 33: Λεπτομέρεια τσούκνας Μ. Αγοραστούδη
Ο ποδόγυρος με το σχέδιο τσιπουράκ' (ι)
στην πλατιά λωρίδα κεντήματος
(Αρχείο Αγλαΐας Κρίκη)

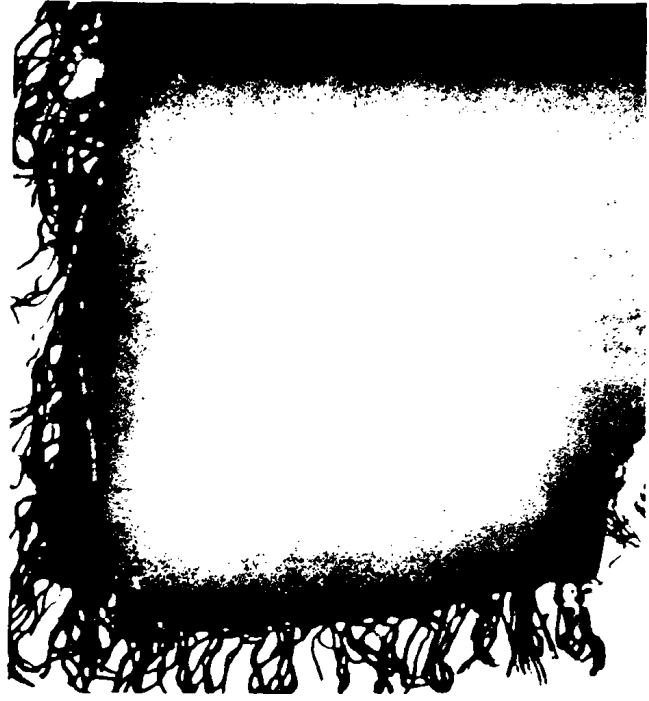
ΕΙΚΟΝΑ 34: Το ζωνάρι της Μ. Αγοραστούδη,
ως τμήμα της φορεσιάς τσιπουράκ' (ι) (ηλικιωμένης)
(Αρχείο Αγλαΐας Κρίκη)

Ζωνάρι (Εικ. 34): το ζωνάρι παραμένει κόκκινο στο φόντο του, με ρίγες κίτρινες, πράσινες λαδί, και κόκκινες του κρασιού, οι οποίες επαναλαμβάνονται ως μοτίβο ανά τρεις μαζί, και εναλλάξ ως προς τις αποχρώσεις τους. Το ζωνάρι έχει μήκος περίπου 3 μ. και είναι ραμμένο τμηματικά με τοποθετημένες τις ρίγες διαγώνια, για να φαίνονται λοξές όταν τυλίγεται γύρω από τη μέση.

Τσεμπέρι (Εικ. 35): είναι βαμμένο μαύρο χωρίς μοτίβα και διακοσμημένο περιμετρικά με μαύρα κρόσσια ξεφτισμένα, όχι με κόμπους.

Συμπερασματικά, η γυναικεία φορεσιά της ηλικιωμένης του Τας Τεπέ αφομοιώνεται από τη μητροπολιτική φορεσιά του Καβακλί, καθώς οι τεχνίτες στην Ανάβρα ήταν Καβακκλιώτες και αυτονόητα προέκυψε η ανάγκη στους πρόσφυγες του Τας Τεπέ να ενταχθούν στο ευρύτερο και υπερπληθέστερο σύνολο ομογενών προσφύγων, των Καβακκλιωτών, στο Τσαμάσι (Ανάβρα). Από

τους πληροφορητές μου στην Ανάβρα δεν υπάρχει καμία μαρτυρία που να εντοπίζει διαφορές μεταξύ της φορεσιάς της ηλικιωμένης του Τας Τεπέ και του Καβακλί, διότι οι ίδιοι, κατά τη δεκαετία 1940-1950, έβλεπαν σε ασπρόμαυρες οικογενειακές φωτογραφίες και στην καθημερινότητά τους την καβακλιώτικη εκδοχή της φορεσιάς, στις ηλικιωμένες του χωριού που καταγόταν από το Τας Τεπέ.

ΕΙΚΟΝΑ 35: Το τσεμπέρι της Μ. Αγοραστούδη, τμήμα της φορεσιάς τσιπουράκ' (1) (ηλικιωμένης) (Αρχειο Αγλαΐας Κρίκη)

Η αφομοίωση της γαμπριάτικης φορεσιάς του Τας Τεπέ από την Καβακλιώτικη

Η ανδρική φορεσιά του Τας Τεπέ εξακολουθεί να είναι όμοια με αυτήν του Καβακλί. Όμως, για τους ίδιους πρακτικούς λόγους, καθώς οι τεχνίτες ήταν Καβακλιώτες, και για λόγους αφομοίωσης, η γαμπριάτικη φορεσιά ακολουθεί τα πρότυπα της καβακλιώτικης πλέον. Ο κλειστός της που ήταν κατασκευασμένος από ύφασμα βελούδο, με μοτίβα του ίδιου του υφάσματος και σε χρώμα σκούρο κρασάτο δε συναντάται πουθενά στο Τσαμάσι. Είναι πλέον από ύφασμα *σαιιάκι*, σε χρώμα μαύρο και με τα *γαϊτανάκια* (σιρίτια) να κοσμούν τις ραφές του, όπως και του κλειστού του Καβακλί. Δεν υπάρχει καμία προφορική μαρτυρία στην Ανάβρα που να εντοπίζει διαφοροποίηση μεταξύ της γαμπριάτικης φορεσιάς του Τας Τεπέ και της καβακλιώτικης.

Σύμφωνα με τον πληροφορητή μου κ. Δημήτρη Κυράτσα, μέχρι και σπόρους μεταξοσκώληκα μετέφεραν για να παράγουν το μετάξι που χρειαζόντουσαν για την κατασκευή των ρούχων τους.

... Τα πρώτα χρόνια που 'ρθαν εδώ καλλιεργούσαν μετάξι, βέβαια, ... μετάξι και κάνναβη. Την κάνναβη τη σταμάτησαν μετά, γιατί απ' την κάνναβη βγαίνει το χασίς ... Και είχαν και μετάξι. Είχαν μουριές και καλλιεργούσαν μετάξι ... Αλλά και στο Καβακλί είχαν μετάξι, καλλιεργούσαν μετάξι, είχαν μεταξοσκώληκες. Τα πρώτα χρόνια φέραν' κι εδώ, φέραν' σπόρο. Και το καλλιεργούσαν για τα ρούχα τους, για τα κεντήματά τους. Βέβαια, το μετάξι το είχαν πολλά χρόνια, όλα χειροποίητα, αργαλειούς πολλούς ...

Μου περιγράφει την καβακλιώτικη γυναικεία φορεσιά στο Τσαμάσι (Ανάβρα), όπως τη θυμάται οπτικά κατά την επιβίωσή της τη δεκαετία του 1940, φορεμένη από γερόντισσες, κι από ακούσματα του πατέρα του Χρήστου Κυράτσα, Καβακλιώτη, για τα πρώτα χρόνια εγκατάστασης στην Ανάβρα.

... Εεε ... οι γυναίκες ήταν ντυμένες στα πρώτα χρόνια με τις τσούκνες, ... ναι, από κοπελίτσες. Θυμάμαι την εικόνα τους, δεν μπορώ να σου πω όλα ... [εννοεί σχετικά με το γυναικείο ένδυμα, το οποίο προς χάριν συντομίας το αποκαλούν τσούκνα, ενώ εννοούν ολόκληρη την ενδυμασία) Βαρύ ένδυμα η τσούκνα ... βαρύ ... να ξεκινήσω να πω, πώς την έβλεπα εγώ. Το κεφάλι είχε μαντήλα δεμένη πίσω, και φαινόταν ένα μέρος τα μαλλιά και να κρέμεται η μπάпка. Φλοριά χρυσά. Και να κρέμεται στο μέτωπο. Και κεντημένη μαντήλα πίσω, και τη λέγανε τσεμπέρι. Φοράγανε ρούχα εσωτερικά, και εξωτερικά. Ήταν πουκάμισο εσωτερικό, και ... [παύση] ... πρέπει αυτό το πουκάμισο να είχε και κόρφο κεντημένο αλλά ήταν στο πουκάμισο ή ήταν άλλο ένδυμα από πάνω από το πουκάμισο; Είχε κεντημένο κόρφο. Όλα αυτά ήτανε με τα χέρια τα κάνανε ... το πουκάμισο, όπως το θυμάμαι, γιατί έβγαινε κάτω από την τσούκνα γύρω στους 5 πόντους με 10, είχε κέντημα στο κάτω και ήταν λευκό το από πάνω και πάνω στο λευκό ήταν κεντημένο. Η τσούκνα ήταν μπλε. Μπλε σκούρα προς το μαύρο ήταν η τσούκνα, με χρυσαφί και διαφόρων χρωμάτων κεντήματα. Είχανε μετά την ποδιά που λέγανε, και πάνω από την τσούκνα το ζωνάρι, πολύ κεντημένο και το ζωνάρι, είχαν και την ποδιά, που τη λέγαν' πιστίρκα, επίσης κεντημένη, εεε ... και είχανε ... αυτό ήταν πολύ ωραίο κόρφος εδώ, πολύ-πολύ βαριά κεντημένος ο κόρφος, τα μανίκια ήταν λίγο φαρδουλά κάπου έτσι λίγο πιο κοντά εδώ [δείχνει 4-5 δάχτυλα πάνω από τον καρπό] και φαρδουλά, από πάνω είχανε ... μετά είχανε κι ανάλογα με τον καιρό, είχανε και ζακέτα, είχανε και κοντογούνι, εεε ... είχανε γιλέκο, είχανε και πολλά τέτοια, δε μπορώ να σου πω λεπτομέρειες. Υπάρχουν εδώ, υπάρχει μια γυναίκα που έφτιαξε στολές στα παιδιά. Και μετά τα παπούτσια τα δερμάτινα που είχανε μπροστά το λουράκι που τα λέγανε κοντούρις. Οι κοντούρις ήταν με χοντρό τακούνι πίσω ...

Σε σχετική μου ερώτηση, από πού προμηθεύονταν τα παπούτσια, μου επιβεβαιώνει την ύπαρξη υποδηματοποιού στο Τσαμάσι (Ανάβρα), Καβακλιώτη πρόσφυγα.

Α! είχαμε εδώ παιδί μου, υποδηματοποιό. Ο Καμποσούλης. Ο παππούς ο Καμποσούλης, ο οποίος ήρθε κι αυτός παντρεμένος από κει, ήταν υποδηματοποιός. Τότε, όλοι

φτιάχναμε παπούτσια στον υποδηματοποιό. Είχε και το γιο του μετά τον Καμποδούλη, και τους δύο γιούς του, ... φτιάχνανε παπούτσια ...

Έπειτα, μου μιλά για την καβακλιώτικη ανδρική φορεσιά, όπως επιβιώνει στο Τσαμάσι (Ανάβρα), επίσης φορεμένη από γεροντότερους τη δεκαετία του 1940.

... Η ενδυμασία των γερόντων ήτανε το πουτούρι, ήτανε τα μπιάλια, ήτανε ένα μεγάλο ύφασμα, υφαντά όλα αυτά με τον αργαλειό λευκό που το τύλιγαν στα πόδια το χειμώνα από την πατούσα ξεκινούσανε επιμελώς κι έφταναν μέχρι εδώ και με μια λωρίδα μετά το σφίγγανε, ήταν το μπιάλι, για να ζεσταίνεται το πόδι. Μια λωρίδα η οποία ήτανε 2 μέτρα επί 20 πόντους, την ξεκινάγανε από τη μύτη –δε φοράγανε κάλτσες– και τυλίγαν' το πόδι μέχρις εδώ [δείχνει λίγο πιο κάτω από το γόνατο, σχεδόν όλη την κνήμη] είδα και πρόσφατα στον Έβρο εγώ μπιάλια να φορούν, και μετά φόραγαν το τσαρούχι. Το τσαρούχι ήτανε δερμάτινο, από δέρμα χοίρου, γουρουνιού, το φτιάχναν' κι αυτοί μόνοι τους αλλά δεν ήτανε εκείνο πολύ ασφαλές, γρήγορα καταστρεφόταν, και πολύ εύκολα έπαιρνε νερό για να βραχούν μέσα. Είχαν όμως και μια λωρίδα –τασμά το λέγαν' αυτοί– που σφίγγαν' το μπιάλι. Είχαν το πουτούρι, είχαν γιλέκο, κοντογούνι ο παππούς ο Νάτσιος, ο προσπάππος σου, ήτανε σε μπεζ όμως, και είχανε και το φέσι, το καλπάκι, ένα βαρύ πράμα, από βελούδο ή από λούτρινο όπως είναι αυτές οι γούνες οι λούτρινες, πώς τις λένε τις άλλες γούνες; ... Όπως είναι αστραγκάν, οι γυαλιστερές, τέτοιο πράμα είναι το λούτρινο ... ειδικός καλπακτοής τα έφτιαχνε αυτά τα καλπάκια.

Όπως παραπάνω, μου επιβεβαιώνει και την ύπαρξη τεχνίτη καλπακτοή στο χωριό, επίσης Καβακλιώτη πρόσφυγα, που επιμελούνταν την κατασκευή καλπακίων των προσφύγων του Τας Τεπέ και του Καβακλί κατά την εγκατάστασή τους στην Ανάβρα.

... Είχε τον παπού τον Πετράκο, καλπακτοής ήτανε, κι άλλοι καλπακτοήδες, αργυροχόους, χρυσοχόους είχε το χωριό που κάναν' κοσμήματα, είχε βέβαια ... και φοράγαν' λοιπόν και το καλπάκι. Κι αυτά συνέχισαν ...

Παιδικά ενδύματα

Η επιτόπια έρευνα στην Ανάβρα δεν μου έδωσε στοιχεία διαφοροποίησης της παιδικής ενδυμασίας από αυτή που περιέγραψα στο Κεφάλαιο Πέμπτο «Λειτουργία».

Σύμφωνα με τη βιωματική μου εμπειρία από ακούσματα του παππού μου, Νικολάου Νάτσιου, τα *πιλλινιά* ήταν το ρούχο που φορούσαν τα παιδάκια των προσφύγων του Τας Τεπέ (και Καβακλί) σε ηλικία 5-6 χρονών στην Ανάβρα κατά τη μεταβατική περίοδο προσαρμογής τους στον νέο τόπο (1906 έως και 1927 περίπου). Ο παππούς μου στην οικογενειακή του φωτογραφία (Εικ. 13) φαίνεται να φορά λευκό πουκάμισο, το οποίο έχει στρογγυλή λαιμόκοψη, χωρίς να είναι ευδιάκριτα τα υπόλοιπα μέρη των ενδυμάτων του. Το πανωφόρι του σε τύπο σακακιού με πέτο που κουμπώνει σταυρωτά, σε χρώμα πιθανόν μαύρο, είναι επιπρόσθετο στη φωτογραφία.

Με προβλημάτισε ιδιαίτερα η απεικόνιση του παππού μου το 1925 σε ηλικία τεσσάρων ετών με ευρωπαϊκού τύπου σακάκι, διότι δεν υπάρχει καταγραφή τέτοιου ιματίου σε άλλες παιδικές φωτογραφίες το 1925 στην Ανάβρα. Σύμφωνα με τη μαρτυρία της μητέρας μου, Μαρίας Νάτσιου, η παρούσα φωτογραφία έχει υποστεί επεξεργασία το έτος 1963 από φωτογράφο της εποχής στη Λάρισα, έπειτα από επιλογή των γονιών της Νικολάου και Κωνσταντίας Νάτσιου. Η επεξεργασία της φωτογραφίας έγινε για λόγους αισθητικούς επειδή ήταν ασπρόμαυρη και ο πατέρας της επιθυμούσε να κρατήσει αναλλοίωτη τη φωτογραφία του 1925 με τους γονείς του.

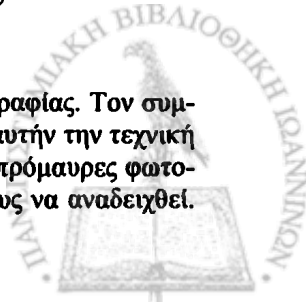
Ο πληροφορητής μου κ. Κωνσταντίνος Λιούγκος¹³, επαγγελματίας φωτογράφος, μου αναφέρει ότι τη δεκαετία του 1960 εφαρμοζόταν μια τεχνική απομίμησης του έγχρωμου φιλμ, η οποία έμοιαζε με απαρχαιωμένο ρετούς. Αυτή η τεχνική χρωματισμού με μολύβια ασπρόμαυρα ή χρωματιστά του αρνητικού των ασπρόμαυρων φιλμ των παλαιών φωτογραφιών, έδινε και τη δυνατότητα στον φωτογράφο να ζωγραφίζει ακόμη και σακάκια πάνω από τα υπάρχοντα ενδύματα των ανθρώπων που πόζαραν.

Δυστυχώς, η επιτόπια έρευνα δε μου έδωσε περισσότερα στοιχεία για τα ενδύματα των μικρών αγοριών και κοριτσιών στην Ανάβρα Καρδίτσας αυτή την χρονική περίοδο.

Οι πρόσφυγες του Τας Τεπέ και του Καβακλί στο πνεύμα της αλληλεγγύης αλλά ακόμη και της κοινοκτημοσύνης βοηθούσαν ο ένας τον άλλο, με όποιο μέσο διέθεταν. Μέσα σε αυτό το πνεύμα, η ενδυματολογική αφομοίωση των προσφύγων του Τας Τεπέ από την ενδυματολογική κουλτούρα του Καβακλί ήταν αναπόφευκτη. Η καβακλιώτικη παράδοση συνεχίζεται στον νέο

5

¹³ Ο Κωνσταντίνος Λιούγκος γεννήθηκε στα Ιωάννινα το 1968 και σπούδασε την τέχνη της φωτογραφίας. Τον συμβουλευτήκα για να μου εξηγήσει την τεχνική του ρετούς της εποχής του 1960. Η άποψή του γι' αυτήν την τεχνική είναι ότι άγγιξε τα όρια της γελοιότητας, καθώς η παραμόρφωση των προσώπων στις παλιές ασπρόμαυρες φωτογραφίες ήταν εμφανής και εμπόδιζε τη φυσικότητα των προσώπων αλλά και των ενδυμάτων τους να αναδειχθεί. Τον ευχαριστώ θερμά, και από τη θέση αυτή, για τις πληροφορίες του.

τους τόπο, στο Τσαμάσι (Ανάβρα) χωρίς ενδυματολογικές μεταξύ τους διαφοροποιήσεις πια και με κοινό πνεύμα διατήρησης του τρόπου ζωής και σκέψης τους, όπως τότε στη Βουλγαρία.

ΙΙΙ. ΤΑ ΜΟΤΙΒΑ ΤΗΣ ΤΣΟΥΚΝΑΣ ΕΠΑΝΩ ΣΕ ΕΡΓΟΧΕΙΡΑ ΣΤΗΝ ΑΝΑΒΡΑ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ (ΑΠΟ ΤΟ 1906 ΕΩΣ ΤΟ 1960 ΠΕΡΙΠΟΥ)

Η επιτόπια έρευνα στην Ανάβρα Καρδίτσας και στη Ν. Λεύκη Νίκαιας, Λάρισας, δεν μου έδωσε καθόλου στοιχεία για την ενδεχόμενη μεταφορά εργόχειρων από το Τας Τεπέ ή το Καβακλί, στην Ανάβρα. Πιθανόν να υπήρξε αλλά όχι σε μεγάλο βαθμό για να το θυμούνται οι πληροφορητές μου, και πιθανόν να αποτελούσαν μέρος των κειμηλίων που θα μετέφερε η κάθε οικογένεια αλλά δεν κατέστη δυνατή η εύρεσή τους ή διατήρησή τους.

Ωστόσο, δεν παρατηρείται καμιά διαφοροποίηση στην κατασκευή, διακόσμηση και χρήση εργόχειρων μεταξύ των περιοχών του Τας Τεπέ και του Καβακλί. Όσα εργόχειρα προσφύγων του Τας Τεπέ και του Καβακλί έχουν κατασκευαστεί με μοτίβα τσούκνας, έχουν ως επί το πλείστον κατασκευαστεί στην Ανάβρα, αλλά και στις περιοχές εγκατάστασης αυτών των προσφύγων.

Είναι γνωστό ότι τα μοτίβα της καβακλιώτικης φορεσιάς -γυναικείας και ανδρικής- προέρχονται από τα εκκλησιαστικά και ιερατικά άμφια. Κι αυτό, διότι η επιρροή του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην περιοχή της Βορείου Θράκης ήταν τεράστια. Τα σχολεία και οι εκπαιδευτικές σχολές διοικούνταν από την εκκλησία, οπότε και η καθημερινότητα των κατοίκων του Τας Τεπέ και των Καβακλιωτών διέπονταν από εκκλησιαστικά στοιχεία. Τα μοτίβα της τσούκνας¹⁴ κοσμούσαν οποιοδήποτε άλλο εργόχειρο θα χρησιμοποιούνταν στο νοικοκυριό της κάθε οικογένειας. Αυτά τα μοτίβα κοσμούσαν επίσης μαξιλάρες και μικρά μαξιλάρια σε σχήμα ορθογώνιο ή τετράγωνο που χρησιμοποιούνταν για τον ύπνο αλλά και ως διακοσμητικά επάνω στις κλίνες. Τα ίδια μοτίβα συναντούμε σε τραπεζομάντηλα, κυρίως μάλλινα ή βαμβακερά, σε κουβέρτες μάλλινες, σε μπάντες μάλλινες που κοσμούσαν τους τοίχους της σάλας ή των υπνοδωματίων, και στα χρόνια του Μεσοπολέμου κι έπειτα, κοσμούν τα τραπεζοκαρέ και σεμέν.

53

¹⁴ Βλ. συνέντευξη Ευανθίας Ν. Γεωργουλοπούλου, Επαγγελματίας κεντήστρα.

Τα μοτίβα

Παρατηρώντας τον κόρφο στις τσούκιες διακρίνει κανείς παγώνια, κλωναράκια και φύλλα από λουλούδια ή άλλα φυτά, σταφυλάκια ή σταυρούς. Με ζώα, όπως κατά κύριο λόγο άλογα, κοσμούσαν τις μπάντες, συνδυασμένα με στοιχεία της φύσης όπως κλωναράκια ή φυλλαράκια. Ανθρώπινες απομιμήσεις δεν συναντάμε καθόλου, σε κανένα είδος.

Η κατανομή των μοτίβων στον καμβά του υφάσματος για οποιαδήποτε χρήση –εκτός από τις μπάντες– γινόταν περιμετρικά, δηλαδή κεντιόταν οι τέσσερις γωνίες, στο κέντρο έμπαινε μόνο του το βασικό μοτίβο ή επαναλαμβάνονταν σε πιο μικρή κλίμακα από αυτή των γωνιών. Τέλος, οι άκρες των τραπεζομάντηλων, των καρέ και σεμέν κοσμούνται επιπλέον από βαμβακερή δαντέλα, η οποία τρέχει περιμετρικά το εργόχειρο, απλά για λόγους καλαισθησίας.

Οι πρώτες ύλες – το ύφασμα

Η πρώτη ύλη που χρησιμοποιείται για τις κουβέρτες, τις μπάντες και τα μαξιλάρια είναι το μαλλί. Είναι πάντα η βάση τους μάλλινη και η κλωστή του κεντήματος είναι μάλλινη ή βαμβακερή. Η δαντέλα που κοσμεί τα εργόχειρα είναι από μάλλινη ή βαμβακερή κλωστή, επίσης, και πλέκεται με το βελονάκι. Η καλοκαιρινή της εκδοχή ήταν σε χρώμα λευκό ενώ η χειμωνιάτικη σε μπορντό, μπεζ, μπόζαβου (καφέ) ή πράσινο. Συγκριτικά, θυμίζω ότι και η πισίρκα (ποδιά) της ηλικιωμένης στη φορεσιά του Τας Τεπέ, έχει πράσινη δαντέλα στην ούγια της, πλεγμένη με το βελονάκι –περιμετρικά ως ένα σημείο– αλλά σε σκούρο πράσινο χρώμα, καθώς τη φορούσε ηλικιωμένη και τα χρώματα δεν μπορούσαν παρά να είναι περισσότερο μουντά και σοβαρά.

Από τα χρόνια του Μεσοπολέμου μέχρι και τη δεκαετία του 1960 όπου η κατασκευή εργόχειρων ήταν περιζήτητη, για την κατασκευή τραπεζομάντηλων, σεμέν και καρέ χρησιμοποιείται το ύφασμα *εταμίν*, με πιο χοντρή υφή από το λινό, σε χρώμα μπεζ για τον χειμώνα και λευκό για το καλοκαίρι και η κλωστή στο κέντημα είναι *μουλινές*, δηλαδή βαμβακερή κατά κύριο λόγο, εκτός από ορισμένες περιπτώσεις που έχει χρησιμοποιηθεί χρυσή κλωστή, αλλά έχει να κάνει με την αρέσκεια του ιδιώτη ή κατασκευαστή.

Τα χρώματα

Τα χρώματα δεν ξεφεύγουν από τα σταθερά γήινα χρώματα όπως κεραμιδί κόκκινο, πράσινο της φύσης, καφέ και κοκκινοκαφέ, μπορντό και μαύρο. Στα εργόχειρα δεν υπάρχουν χρώματα όπως το *ιρανί* (θαλασσί) του πουκάμισου της γυναικείας καβακλιώτικης φορεσιάς.

Η βελονιά του κεντήματος

Το είδος της βελονιάς που χρησιμοποιείται είναι *σταυροβελονιά*, δηλαδή κάθε σημείο του μοτίβου έχει σχηματοποιηθεί από μικροσκοπικά *x* που ολοκληρώνουν το μοτίβο. Επίσης, χρησιμοποιείται το *ανεβατό* που είναι μισή σταυροβελονιά και φεύγει λοξά στο μοτίβο για να το σχηματίσει. Η δυσκολία του καθενός έγκειται στη χάρη και στο μεράκι της κάθε κεντήτρας.

Μόνο γυναίκες ασχολούνταν με τη διακόσμηση των εργόχειρων ή της *τσούκνας* ενώ υπήρχαν μόνο άντρες *τερζήδες* (ράφτες). Η τεχνική του κεντήματος περνούσε από μητέρα σε κόρη κατά κύριο λόγο, ή τουλάχιστον από κάποια ηλικιωμένη σε κάποια νεότερη, ανύπαντρη. Επειδή όμως δεν ήταν όλες οι γυναίκες επιδέξιες υπήρχαν και οι κατά παραγγελίαν κεντήτρες που βοηθούσαν ή αναλάμβαναν εξ ολοκλήρου το στήσιμο, την κατασκευή και ολοκλήρωση ενός εργόχειρου. Η μητέρα της Μαρίας Νατσιούδη κεντούσε και ξένες τσούκνες. Η κ. Μαρία Νατσιούδη εξηγεί από τη βιωματική της εμπειρία τη νοοτροπία και τους πιθανούς λόγους που ορισμένες γυναίκες δεν κεντούσαν από μόνες τους τις τσούκνες και τα υπόλοιπα εργόχειρά τους.

... Ναι, ναι, αφού υπήρχαν και μερικές ανάξιες ...! [τη ρωτώ μήπως δεν τους δίδαξε κανείς την τέχνη του κεντήματος, και με διακόπτει λέγοντας:] *... όχι, ήτανε τεμπέλες κι ανάξιες γι' αυτό! Δεν έχει τίποτα να το μάθουν ιδιαίτερο ... όπως η μητέρα μου είχε φτιάξει ένα κόμπο και μια μπορντούρα από τσούκνα και όταν ζήτησε την αμοιβή της, της είπε η πελάτισσα, της είπε ότι: «Ααα, ... ισί τ'ν έφτιασις σι τρεις μέρις, τόσις παράδισ θελ'ς;», και ήταν μαύρο ύφασμα υφαντό η τσούκνα και η μάνα μου ξενύχτησε τρία βράδια για να την τελειώσει! ... Και η αμοιβή ήταν ανταλλαγή, ... ναι, αντάλασσαν προϊόντα με προϊόντα, δεν είχαν λεφτά τότε.*

Μέχρι και τη δεκαετία του 1960 ήταν αδιανόητο να μην έχει η κάθε γυναίκα –είτε υποψήφια νύφη είτε παντρεμένη ή ηλικιωμένη– τα εργόχειρά της¹⁵, τα οποία αποτελούσαν και την προίκα της. Ο κ. Δημήτριος Κυράτσας αναφέρει σχετικά:

... Επίσης, κατασκεύαζαν τα πάντα στον αργαλειό ... πολλά σχέδια, πολλά, μπάντες κάνανε που βάζανε στον τοίχο, σεντόνια, εεε, μαντανίες πολλές ... ζέρεις, ... Από το καννάβι βγάζανε στρώσεις. Ήταν ανθεκτικό υλικό για να κάνουν στρωσίδια. Κυρίως για κάτω ... [παύση] ... κανναβόστρωσις, άμα έχεις ακούσει. Δηλαδή είχες ένα κάρο κι ήθελες να στρώσεις κάτι από κάτω για να βάλεις το στάρι, το χορτάρι, δεν υπήρχε το νάιλον, στρώναν' μια κανναβόστρωση, βάζαν' καλαμπόκι, τόνους καλαμπόκι ...

Η κ. Μαρία Νατσιούδη θυμάται σχετικά με τα στρωσίδια και τα μοτίβα τους κατά τα έτη 1944-60, όπως τα παρατηρούσε στην οικία της :

... Η μητέρα μου είχε ένα χαλάκι όπου ήταν στο χρώμα το καφετί ανοιχτό, το λέγανε χράμι, όπου το έβαψε από ρίζα, ρίζες στο χρώμα που βγάζουνε και τα σχέδια ήταν απλά, και ριγέ ... όχι, όχι ... με ρόμβους και τετράγωνα ... να, αυτό το χαλάκι είναι της γιαγιάς μου και είναι φτιαγμένο πριν από ... εκατό χρόνια. Τα ρούχα τα κρεμάγανε σε κρεμάστρα και τα σκουτιά τα σκεπάζανε με ένα ωραίο γείκο ... εκεί, σκεπάζανε τα ... τις κουβέρτες ... μάλλινες ναι, μονόχρωμες και στο τελείωμα, ναι στο τελείωμα είχαν κέντημα ...

Επισημαίνω στην πληροφορήτριά μου ότι από τη σχετική βιβλιογραφία για τα υφαντά και τα χαλιά του Τας Τεπέ και του Καβακλί δεν αναφέρεται κάτι ιδιαίτερο και με στόμφο για τα μοτίβα τους. Σκόπιμα, ρωτώ με απαξιωτικό τρόπο για τα υφαντά, εκφράζοντας παράλληλα την άποψή μου ότι ίσως δεν είχαν και τίποτα σπουδαίο να παρουσιάσουν οι Καβακλιώτες στα υφαντά τους. Στόχος μου ήταν να προκαλέσω την άμεση αντίδραση της πληροφορήτριάς μου, προκειμένου να μου το αρνηθεί επιτακτικά, στο πλαίσιο μιας σχετικά έντονης συναισθηματικής φόρτισης, κι έτσι μου απαντά:

*... Για τα σχέδια, ακριβώς! [μου απαντάει με στόμφο, σαν να μου δίνει πολύ δίκιο]
... Γι' αυτό και δε θυμάμαι τίποτα ωραίο στρωμένο κάτω ... μάλιστα, βάφανε το πάτωμα κόκκινο, για να μη σου πω ότι καθόλου δε στρώνανε κάτω.*

¹⁵ Βλ. Εκ. 75-77 στο Παράρτημα φωτογραφιών.

Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΗ

Ι. Η ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΗ ΤΗΣ ΦΟΡΕΣΙΑΣ ΤΟΥ ΤΑΣ ΤΕΠΕ ΚΑΙ ΚΑΒΑΚΛΙ ΣΤΗΝ ΑΝΑΒΡΑ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

Η παραδοσιακή γυναικεία και ανδρική φορεσιά αρχίζει τμηματικά να εγκαταλείπεται από τους πρόσφυγες του Τας Τεπέ και του Καβακλί στον τόπο εγκατάστασης τους, την Ανάβρα, δήμου Ταμασίου, περίπου από το 1935 και εξής.

Οι παράγοντες που συνέβαλαν σε αυτό, ήταν προφανώς πολλοί αλλά εκείνος που επηρέασε το ένδυμα, ως προς την απαλλαγή από αυτό, ήταν ότι άλλαξε η μόδα¹ (Εικ. 36). Η σύγκρουση μεταξύ των ντόπιων αποκαλούμενων *Καραγκούνηδων* ή *Βλάχων* και των προσφύγων Καβακλιωτών στην Ανάβρα είχε αμβλυνθεί. Όπως προαναφέρθηκε, τα πρώτα χρόνια της προσφυγιάς ήταν δύσκολα. Μετά τον Πρώτο και Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο ετίθετο θέμα επιβίωσης για τους κατοίκους όλης της χώρας. Κυρίως, τους απασχολούσε το αγροτικό ζήτημα για τη λύση του οποίου οι εκάστοτε κυβερνήσεις κωλυσιεργούσαν.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1925 και εξής ζώηρεψαν οι εμπορικές συναλλαγές. Οι επαφές των Ελλήνων με τους πρόσφυγες, πέραν των μειονεκτημάτων, έφεραν αλλαγές στην καθημερινότητά τους και φυσικά στον τρόπο ένδυσης των ανθρώπων, κυρίως προς τη διευκόλυνση της καθημερινής τους δραστηριότητας, είτε ήταν οι εργασία στα χωράφια είτε στα παζάρια στις αστικές περιοχές. Επιπλέον, οι κλιματολογικές συνθήκες του θεσσαλικού κάμπου δυσκολεύουν κατά πολύ την κίνηση του σώματός τους και οι υψηλές θερμοκρασίες τους θερινούς μήνες δεν επιτρέπουν τη συνέχιση της χρήσης χοντρών εξωτερικών επενδυτών, παρά μόνο τη χρήση γούνας για το βαρύ χειμώνα και για όσους ήταν εύποροι.

Επίσης, ο τύπος της εποχής έπαιξε ουσιαστικό ρόλο στην ενημέρωση για τα πολιτικά και κοινωνικά δρώμενα. Περιοδικά κι εφημερίδες, όπως η *Εφήμερης των Κυριών* της Καλλιρρόης Παρρέν, προβάλλουν τον μοντέρνο, εξελιγμένο τρόπο ένδυσης των γυναικών και στις κομμώσεις, γεγονός που λειτουργεί καταλυτικά προς την εγκατάλειψη της παραδοσιακής φορεσιάς.

¹ Η πληροφορήτρια Κωνσταντία Νάτσιου μου δήλωσε ότι άλλαξε η μόδα και δεν γινόταν να φοράνε τα χοντρά βουλγαρικά ρούχα. Μόνο οι ηλικιωμένοι, κυρίως άντρες, τα φορούσαν στα καφενεία.

ΕΙΚΟΝΑ 36: Νιόπαντρο ζευγάρι, περίπου 1935.
Ο γαμπρός φοράει ευρωπαϊκά ρούχα, η νύφη
παραδοσιακό φόρεμα, αλλά με λευκό πέπλο
ως στοιχείο νεωτερισμού
(Λαογραφική Αίθουσα-Μουσείου
Δημοτικού Σχολείου Ν. Λεύκης, Νίκαια Λάρισας)

Οι συχνές επισκέψεις σε αστικά κέντρα όπως στην Καρδίτσα και στις Σοφάδες, προκειμένου να πουληθούν στα παζάρια τα αγροτικά προϊόντα και η πρώτη ύλη σε μαλλί, που παρήγαγαν οι πρόσφυγες, δημιουργούν νέες προσλαμβάνουσες στους χωρικούς ως προς το νεότερο που έρχεται να διαδεχθεί το παλαιότερο. Κι αυτό γιατί οι αλλαγές πρώτα ξεκινούν στα αστικά κέντρα και κυρίως από την κοινωνική τάξη των μορφωμένων αστών που είχαν τη δυνατότητα της ενημέρωσης κι έπειτα μεταφέρεται στις αγροτικές περιοχές. Η Καρδίτσα ήταν αστικό κέντρο για τους κατοίκους της Ανάβρας. Δηλαδή η επισκεψιμότητα των αστικών κέντρων για να υιοθετηθούν οι νέες ενδυματολογικές τάσεις κορυφώνεται, στο πλαίσιο μιας διάθεσης για ανανέωση, παρακολούθηση του τρόπου ζωής των αστών, γι' αυτό και στα αστικά κέντρα εγκαταλείπεται πρώτα η παραδοσιακή φορεσιά. Εξάλλου, είναι δύσκολο

η γυναίκα που ζει στα αστικά κέντρα όπως στην Καρδίτσα και στις Σοφάδες, να εργαστεί ως εργάτρια σε αμπέλια και τσιφλίκια φορώντας τη βαριά τσούκνα και πλέκοντας τα μαλλιά της σε κοτσίδες².

Οι κάτοικοι της Ανάβρας –πρόσφυγες και ντόπιοι– επισκέπτονταν συχνά τις Σοφάδες, τη διπλανή κωμόπολη, για να πουλήσουν στο παζάρι τα προϊόντα που καλλιεργούσαν³. Η αγοραπωλησία βασιζόταν κατά κύριο λόγο στην ανταλλαγή προϊόντων και αργότερα σε χρήματα, από το 1947 περίπου και εξής. Επομένως, ό,τι καινούργιο αντικρίζανε, το αντάλλασαν με κάποια από τα προϊόντα τους ή αργότερα το αγόραζαν με χρήματα. Επίσης, η πληροφορήτρια Μαρία Νατσιούδη από το Τας Τεπέ, κάτοικος Ανάβρας, μου διευκρινίζει τι γινόταν με την ανταλλαγή προϊόντων και πώς προμηθεύονταν τα νέα υλικά ή προϊόντα οι πρόσφυγες και οι ντόπιοι, βέβαια, λέγοντας:

5

² Το ίδιο ίσχυε και στα παράλια. Οι ναυτικοί της Μεσημβρίας Μπουργκάς έρχονταν σε επαφή με πολλά μέρη και λιμάνια, εμπορεύονταν νέα υφάσματα, επομένως, οι γυναίκες είχαν περισσότερες επιλογές στην ένδυσή τους και μεγαλύτερη αφορμή να εγκαταλείψουν τον αργαλειό.

³ Βλ. συνέντευξη Κωνσταντίας Νάτσιου, στο Παράρτημα συνεντεύξεων.

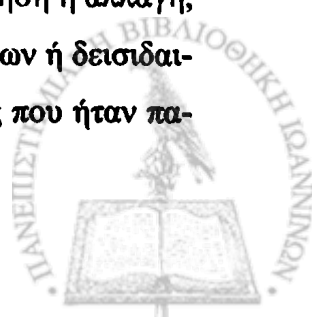
... Γι' αυτό και υπήρχαν οι γυρολόγοι. Οι γυρολόγοι, πρόλαβα εγώ έναν στο χωριό μας, γυρολόγο-πραματευτή, ο οποίος πουλούσε υφάσματα, χτενάκια κλπ. και τα αγοράζανε με αυγά. Το κέντρο ήταν η Καρδίτσα και οι Σοφάδες ήταν κομμόπολη αλλά η Καρδίτσα ήταν πιο μακριά ... και πηγαίναμε με τα κάρα ... Η ανταλλαγή στις Σοφάδες γινόταν με χρήματα, όχι με προϊόντα. Το γάλα δεν το πουλούσαν, μόνο το μαλλί ... το γάλα το θέλαν' γιατί έπηζαν τυρί, βαρέλια ολόκληρα ... ήταν αυτάρκεις, απλά όταν ήθελαν χρήματα πουλούσαν το στάρι, αρνιά, ... όχι τα βόδια, κι από προϊόντα ... καλαμπόκι βάζανε, τι άλλο ... εεε ..., βαμπάκια όχι δεν καλλιεργούσανε, εεε ... τα ζώα είχανε ...

Όσον αφορά στους πρόσφυγες του Τας Τεπέ και του Καβακλί, περίπου από το 1937-1940 και εξής άρχιζαν οι γυναίκες να εγκαταλείπουν το βαρύ ένδυμα της τσούκνας και οι άνδρες του πουτουριού.

II. Η ΕΝΔΥΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΤΑΣ ΤΕΠΕ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΑΒΑΚΛΙ ΣΤΗΝ ΑΝΑΒΡΑ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1940-1950

Αρχικά, στην καθημερινότητά της η γυναίκα Καβακλιώτισσα του Τας Τεπέ –αλλά και του Καβακλί– εγκαταλείπει το παραδοσιακό τσεμπέρι, καθώς βρίσκει τσεμπέρια πολύχρωμα από τα παζάρια της Καρδίτσας και των Σοφάδων. Σε αρκετές περιπτώσεις, προσπαθεί να τα συνδυάσει με τα ευρωπαϊκά φορέματα που ράβει στις μοδίστρες. Το τσιπούνι ως πανωφόρι αντικαθίσταται από το μάλλινο παλτό με μήκος ως το γόνατο ή λίγο πιο κάτω από το γόνατο. Το παλτό έχει πέτα, κουμπώνει σταυρωτά με κουμπιά και φέρει εκατέρωθεν τσέπες στο μπροστινό του μέρος (Εικ. 37). Σε άλλες περιπτώσεις, οι γυναίκες φορούν πουκάμισο κοντό, όπως είναι το στιλ των ανδρικών περίπου, και φούστα με μήκος κάτω από το γόνατο, κι όχι φορέματα. Όμως, αυτό έγκειται στις προτιμήσεις της κάθε γυναίκας. Και οι δύο ενδυματολογικοί τύποι συνυπήρχαν τη δεκαετία του 1940 και οφείλουν να καταγραφούν.

Η νύφη φορά τη γυναικεία καβακλιώτικη παραδοσιακή φορεσιά, διότι ο γάμος είναι κοινωνικό γεγονός στο οποίο τα έθιμα και οι πρακτικές του δεν επιδέχονται αμφισβήτηση ή αλλαγή, τουλάχιστον μέχρι και τη δεκαετία του 1940, για λόγους κοινωνικούς και προλήψεων ή δεισιδαιμονιών. Όμως, θα προστεθεί μακρύ λευκό πέπλο κι όχι κοντό ως τους γοφούς της που ήταν πα-

λαιότερα (Εικ. 36). Σε ορισμένες περιπτώσεις εξακολουθεί να φορά και τη μπάγκα και στον κόρφο της τις ντούπλες, ανάλογα με την οικονομική της ευμάρεια.

Οι γυναίκες φαίνεται ότι επιθυμούσαν την αλλαγή πιο άμεσα, γι' αυτό και άρχισαν να φορούν ευρωπαϊκά φορέματα και να ράβουν φορέματα στις μοδίστρες του χωριού ή των Σοφάδων. Η πληροφορήτρια Μαρία Νατσιούδη περιγράφει ό,τι θυμάται από παιδί για τα ευρωπαϊκά ρούχα και την εποχή που «υιοθετήθηκαν» στο χωριό:

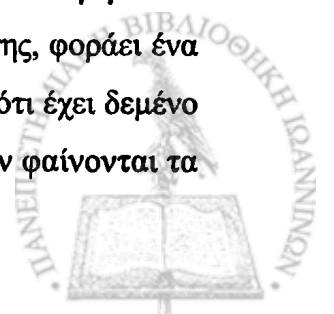
...Φουστάνια φορούσαν. Υφάσματα, που τα ράβανε οι μοδίστρες εκεί στο χωριό ... υπήρχανε και μοδίστρες ... όχι, όχι, ποτέ δεν κορόιδευαν όσες φορούσαν τα ευρωπαϊκά, το θεωρούσαν πρόοδο ... από μακιγιάζ, όχι τίποτα δε βάζανε στο πρόσωπό τους ...

Στη συνέχεια ζητώ να μου αναφέρει την ένδυση των ηλικιωμένων γυναικών τη δεκαετία του 1950-1960, εάν φορούσαν ακόμη την παραδοσιακή φορεσιά, όπως εκείνη τις θυμάται να κυκλοφορούν στην Ανάβρα, στην εκκλησία και γενικότερα στην καθημερινότητά τους.

... ο καθένας τα άλλαξε ανάλογα με τις δυνατότητες του και με την αντίληψή του ... πότε ήθελε να μείνει στην παράδοση και πότε ήθελε να ράψει καινούργια ... επομένως άμα μερικοί εξακολουθούσαν να 'χουν την ενδυμασία την παλιά δεν τους έλεγε κανένας τίποτα ... Πάντως εγώ πρόλαβα να φορούν τις τσούκνες, είναι συνήθεια μεγάλων γυναικών, την μητέρα μου εγώ δεν την πρόλαβα [να φοράει τσούκνες] ούτε τη μάνα της Καλλιόπης.

Από το προσωπικό φωτογραφικό μου αρχείο παρουσιάζω τη Μαρία Αγοραστούδη από το Τας Πεπέ, σε φωτογραφία του 1952 περίπου, έχοντας εγκαταλείψει την παραδοσιακή καβακλιώτικη φορεσιά τσιπουράκ'(ι), καθώς εκείνη την περίοδο εγκαταστάθηκε μόνιμα στη Λάρισα και συγκατοικούσε με την οικογένεια του γιου της Κωνσταντίνου Αγοραστίδη, λόγω προβλημάτων υγείας που αντιμετώπιζε.

Σε αυτή τη φωτογραφία το ένδυμά της είναι πλήρως αστικοποιημένο, καθώς το περιβάλλον εγκατάστασης της είναι απόλυτα διαφοροποιημένο από την ύπαιθρο, έχοντας προσχωρήσει σε ευρωπαϊκά πρότυπα ενδυμάτων. Η γυναίκα φοράει μαύρα ρούχα λόγω πολύχρονου πένθους. Πρόκειται για ένα μάλλινο μαύρο μπλουζάκι με κουμπάκια στο μπροστινό μέρος και τριγωνικό γιακά που θυμίζουν μάλλινη πλεκτή ζακετούλα της δεκαετίας του 1950-1960. Επίσης, φοράει ένα μαύρο πανωφόρι, μάλλινο παλτό, με πέτα φαρδιά και σταυροκουμπωτό. Φαίνεται ότι έχει δεμένο γύρω από το κεφάλι της ένα μαύρο τσεμπέρι, δεμένο με τέτοιο τρόπο ώστε να μην φαίνονται τα

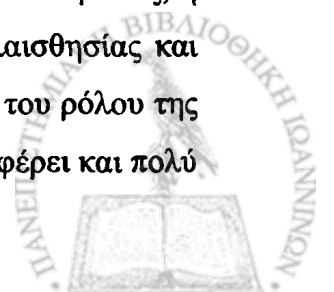
μαλλιά της (μακριά ακόμη), παρά μόνο αποκαλύπτεται ένα μέρος τους μπροστά, έτσι όπως τα έχει με περιποιημένο τρόπο μαζεμένα και καλοχτενισμένα. Το συγκεκριμένο τσεμπέρι δεν το αποχωρίστηκε ποτέ, παρόλο που η φθορά του ήταν εμφανής στους γύρω της, συνδυάζοντας μερικώς το στοιχείο της παραδοσιακής φορεσιάς με όλα τα υπόλοιπα νεωτεριστικά στοιχεία. Η άρνηση αποχώρησής του ήταν για λόγους ηθικούς, καθώς ένιωθε το πένθος της και η αντικατάσταση αυτού (1960) με ένα άλλο τσεμπέρι ίδιου χρώματος, θα απέκοπτε τους συναισθηματικούς της δεσμούς με το παρελθόν, που αποτελούσε μέρος της ζωής της.

ΕΙΚΟΝΑ 37: Η Μαρία Αγοραστούδη με ευρωπαϊκά ρούχα, περίπου το 1952 στη Λάρισα (Αρχείο Αγλαΐας Κρίκη)

*Οι Κομμώσεις των γυναικών προσφύγων του Τας Τεπέ και του Καβακλί
στην Ανάβρα τη δεκαετία 1940-1950*

Στην κόμμωση υπήρξε η τάση να εγκαταλείπονται όλο και περισσότερο τα λυτά μαλλιά και να κόβονται κοντά σε σχήμα καρτέ ως τους ώμους ή αντρικό κοντό (αγορέ το έλεγαν), αλλά τυλίγονται με ρολά για να σχηματίζουν μπούκλες και να έχουν όγκο. Εγκαταλείπονται οι μακριές πλεκτές κοτσίδες και η μαντίλα. Περισσότερο η μαντίλα, κυρίως σε χρώμα λευκό και ύφασμα βαμβακερό, φοριέται από γυναίκες των αγροτικών περιοχών διότι οι καιρικές συνθήκες –αυξημένες θερμοκρασίες του κάμπου ή πολύ χαμηλές τον χειμώνα– επέβαλαν την προστασία του κεφαλιού τους κατά την εργασία στα χωράφια και τα περιβόλια. Οι αστές γυναίκες δεν τη χρησιμοποιούν καθόλου, παρά μόνο σε περιπτώσεις πένθους, όπου και το χρώμα της είναι μαύρο. Επομένως, η μαντίλα παύει να είναι σημαντικό κομμάτι της ενδυμασίας τους για λόγους καλαισθησίας και λειτουργικότητας και μετατρέπεται πιο πολύ σε μέσο προστασίας. Εξαιτίας αυτού του ρόλου της ως μέσο προστασίας, το ύφασμά της είναι περισσότερο μονόχρωμο διότι δεν ενδιαφέρει και πολύ

η καλαισθησια, αφου οι γυναικες μπορούσαν να επιδειξουν αριστες τεχνικες κόμμωσης. Επιπλέον, η μαντίλα εξυπηρετούσε ως κάλυμμα του κεφαλιού ακόμη κι όταν τα μαλλιά τους δεν ήταν επιμελημένα. Η Μαρία Νατσιούδη αναφέρει:

Τα μαλλιά ήταν μακριά, ... μιλάμε για τη δεκαετία του 1940 και εξής, ... τη μαντίλα τη φοράνε αλλά βγήκανε μετά κάτι ωραία υφάσματα κρεπ και είχανε και πολύ ωραίες δαντέλες ... θυμάμαι η μητέρα μου είχε μια ώρα να συνταιριάσει το μαντίλι ... να το μαζέψει πλάγια ... το δένανε από κάτω ... από τη γιαγιά μου δε θυμάμαι τίποτα ...

ΕΙΚΟΝΑ 38: Πανηγύρι Αγίας Τριάδας στην Ανάβρα Καρδίτσας, 1947. Η Κωνσταντία Νάτσιου (δεξιά) με τον πεντάχρονο γιο της Γεώργιο και τον σύζυγό της Νικόλαο Νάτσιο (καθισμένος)
(Αρχείο Αγλαΐας Κρίκη)

Κάλτσες και παπούτσια των γυναικών του Τας Τεπέ και Καβακλί

στην Ανάβρα τη δεκαετία 1940-1950

Οι γυναίκες μέχρι το 1940 φορούσαν κάλτσες από μαλλί, βαμβάκι ή ρεγιόν⁴, οι οποίες όμως ήταν χονδρές και άβολες. Μόνο οι κάλτσες από μετάξι ήταν λεπτές και κομψές, αλλά ήταν πολύ ακριβές και μπορούσαν να τις αγοράσουν μόνο οι εύπορες γυναίκες.

Το 1940 όμως ξεκίνησε η παραγωγή του νάιλον, του πρώτου τεχνητού νήματος, που ήταν πιο λεπτό και πιο ανθεκτικό από το μετάξι αλλά κυρίως πολύ πιο φθηνό, με αποτέλεσμα να είναι προσιτό οικονομικά για όλες τις γυναίκες⁵. Οι γυναίκες που ποζάρουνε στην Εικ. 38 είναι συγγενείς της Κωνσταντίας και του Νικολάου Νάτσιου, και κατάγονται από το Τας Τεπέ. Φορούν μάλλινες και νάιλον κάλτσες και τα παπούτσια τους είναι από καουτσούκ αλλά και από δέρμα, με τακούνι, τα οποία φορά η γιαγιά μου, η Κωνσταντία Νάτσιου. Αυτά τα παπούτσια των γυναικών περισσότερο θυμίζουν τις κοντούρις της καβακλιώτικης φορεσιάς με το χαμηλό τακουνάκι, σε μαύρο χρώμα.

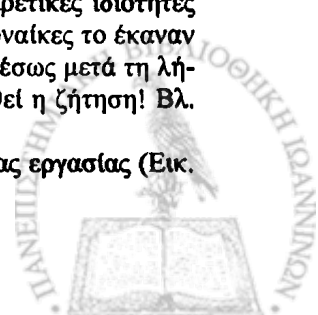
Καλλωπισμός γυναικών

Δεν αναφέρεται από κανένα πληροφορητή μου ο καλλωπισμός γυναικών, παρά μόνο ο στολισμός τους με κοσμήματα που πιθανόν διέθετε η καθεμιά, ως δώρα από τον αρραβώνα της ή το γάμο και ως κειμήλια από γονείς. Η Κωνσταντία Νάτσιου φοράει σε μια φωτογραφία της (Εικ. 39) τα σκουλαρίκια⁶ που της εδόθησαν από τα πεθερικά της στον αρραβώνα της με τον Νικόλαο Νάτσιο. Τα ίχνη καλλωπισμού στα χείλη και στα μάτια της δεν είναι φυσικά, διότι η φωτογραφία είναι επεξεργασμένη από φωτογράφο του 1963. Σύμφωνα με την τάση της εποχής, ανατύπωναν τις παλιές ασπρόμαυρες φωτογραφίες για να τις μεγεθύνουν και να τις μετατρέπουν σε έγχρωμες,

⁴ Το τεχνητό μετάξι που παράγεται από τη βισκόζη ή από την οξική κυτταρίνη. Συγκεκριμένα, υφάνσιμη τεχνητή ίνα, η παραγωγή της οποίας στηρίζεται στην ιδιότητα της κυτταρίνης να διαλύεται σε διάφορα αλκαλικά ή αμμωνιακά διαλύματα, σχηματίζοντας μια ιξώδη μάζα σαν μέλι, η οποία, όταν περάσει από τριχοειδείς οπές, στερεοποιείται εύκολα.

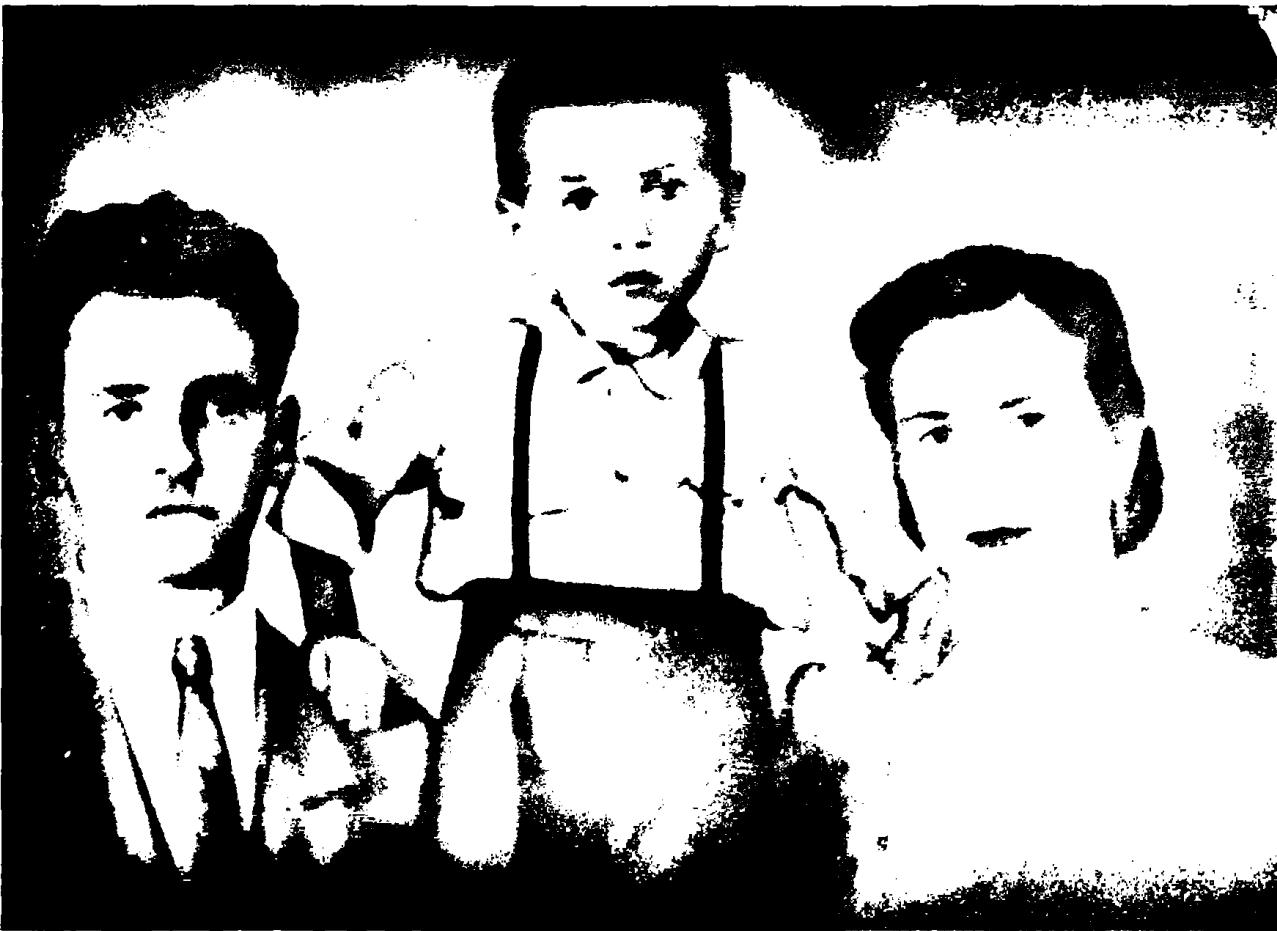
⁵ Το 1930, ένας χημικός της εταιρείας Du Pont, ο Wallace Hume Carothers (1896-1937), ξεκίνησε τις έρευνες για να δημιουργήσει μια ίνα ικανή να αντικαταστήσει το φυσικό μετάξι. Χρειάστηκαν 10 χρόνια και 28 εκατομμύρια δολάρια για να αρχίσει η παραγωγή του νάιλον. Πολλοί ειδήμονες έκριναν ότι η εταιρεία έκανε μεγάλο λάθος που ξόδεψε αυτό το υπέρογκο ποσό για ένα προϊόν ακόμα αδοκίμαστο. Άλλοι προλόγανε ανεπιφύλακτα πως η μόνη εφαρμογή των συνθετικών ινών ήταν η ανάμειξή τους με φυσικές ίνες. Ωστόσο, χάρη στις εξαιρετικές ιδιότητες του νάιλον τον Μάιο του 1940, όταν το τεχνητό αυτό νήμα προσφέρθηκε στην κατανάλωση, οι γυναίκες το έκαναν ανάρπαστο. Μολονότι το 90% της συνολικής παραγωγής νάιλον πήγε στην καλτσοβιομηχανία αμέσως μετά τη λήξη του πολέμου, χρειάστηκαν δύο χρόνια και 700 εκατομμύρια ζευγάρια κάλτσες για να καλυφθεί η ζήτηση! Βλ. ADAMS 1939.

⁶ Τα επιχρυσωμένα σκουλαρίκια απεικονίζονται στο Κεφάλαιο Πέμπτο «Λειτουργία» της παρούσας εργασίας (Εικ. 20).

προκειμένου να της κάνουν να μοιαζουν με πορτρέτα για λόγους εξωραϊσμού. Ο πληροφoρo μου Κωνσταντίνoς Λιούγκoς, έμπειρος επαγγελματίας φωτογράφoς, μου επιβεβαιώνει την κή επεξεργασία αυτής της φωτογραφίας. Ο ίδιος μου διευκρινίζει ότι αυτό το είδος ανατύπoυ φωτογραφιών γινόταν από μέτριους επαγγελματίες φωτογράφoυς της εποχής του 1960 για λόγoυς εξωραϊσμού.

*Την εποχή που αναφέρεσαι δεν υπήρχε έγχρωμο φιλμ, μόνο οι πλούσιοι είχαν, ει-
νως δεν υπάρχει έγχρωμη φωτογραφία ... πρόκειται για το απαρχαιωμένο ρετού
φωτογραφίας. Η φωτογραφία αρχικά τυπωνόταν σε ασπρόμαυρο φιλμ. Στη συν-
γινόταν το ρετούς της φωτογραφίας, χρησιμοποιώντας μολύβια επάνω στο αρν
της φωτογραφίας, προκειμένου να σβήσουν ατέλειες από τα πρόσωπα και τα ενδί
ώστε να φαίνονται λεία. Ξανατύπωναν το αρνητικό και η φωτογραφία παρέμε
σπρόμαυρη. Στην περίπτωση της φωτογραφίας σου [Εικ. 39] έχει προστεθεί χρώμ
χρωματιστά μολύβια, γι' αυτό και το κοντράστ των χρωμάτων δεν είναι φυσικό ...*

ΕΙΚΟΝΑ 39: Οικογένεια Νικολάου Γεωργίου Νάτσιου και Κωνσταντίας Νάτσιου, το γένος Χατζηφιλίππου, με τον γιο τους Γεώργιο, περίπου 1949-1950, Λάρισα. Το ζεύγος είναι μεγαλωμένο στην Ανάβρα Καρδίτσας από πρόσφυγες του Τας Τεπέ (Αρχείο Αγγλαίας Κρίκη)

III. Η ΕΝΔΥΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΑΝΔΡΩΝ
ΤΟΥ ΤΑΣ ΤΕΠΕ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΑΒΑΚΛΙ ΣΤΗΝ ΑΝΑΒΡΑ
ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1940-1950

Οι άνδρες, πρώτα αντικατέστησαν τον κλειστό με σακάκι που δεν είχε πέτα αρχικά, αλλά κάποιοι παρέμειναν με το πουτούρι ως παντελόνι. Όταν απεβίωσε ο τερζής του χωριού που έραβε πουτούρια, η τέχνη κατασκευής πουτουριών ήταν πια ξεπερασμένη και χωρίς ωφέλιμη συνέχεια. Τότε, οι άνδρες αναγκάστηκαν να προμηθευτούνε παντελόνια από τους Σοφάδες ή την Καρδίτσα ή να ράψουν κατά παραγγελία σε ράφτη. Από το 1947 και εξής οι άνδρες φορούν κανονικό ευρωπαϊκό κοστούμι, με γραβάτα και στο κεφάλι φορούνε καλλάκι ή την τραγιάσκα (Εικ. 38). Μόνο μερικοί ηλικιωμένοι άνδρες, ένας εκ των οποίων κι ο προπάππος μου Γεώργιος Νάτσιος, αρνούνταν πεισματικά να βγάλει το πουτούρι και να φορέσει παντελόνι. Σχετικά με την πεισματική άρνηση του προπάππου μου να εγκαταλείψει το πουτούρι του, ο κ. Δημήτριος Κυράτσας αναφέρει ένα κωμικό περιστατικό που του το διηγήθηκε ο πατέρας του, ο Χρήστος Κυράτσας:

... Όταν λέγαν' τον προσπάππο σου που ήταν από τους τελευταίους που αμυνόταν και δεν έβαζε ευρωπαϊκά, τον έλεγαν «Αι, παππου-Γιώργη τώρα, άντε βάλε κι εσύ άλλα ρούχα!» Ο προσπάππος σου, ξέρεις, ήταν αθυρόστομος αλλά και πολύ εύστοχος: «Ακουσι, διαδή, να σι πω! Ιγώ δεν του βάνου τουν κώλου μ' φυλακή!», με συγχωρείς, εννοούσε: τον κώλο μου εγώ δεν τον βάζω φυλακή. Επειδή το παντελόνι ήτανε εφαρμοστό ενώ το πουτούρι ευρύχωρο. Ο οποίος έμεινε –για όσους τον γνώρισαν– για τα πολύ εύστοχα και καυστικά που έλεγε».

Οι άνδρες βγάζουν το πουτούρι περίπου από το 1947 κι έπειτα, ενώ το καλλάκι το κρατάνε ως το 1970, όπως τα θυμάται ο κ. Δημήτριος Κυράτσας από τα προσωπικά του βιώματα:

Εεε ... τα πουτούρια τώρα τα φόρεσαν μέχρι το 1947 που φύγαμε λόγω της ανωμάλου καταστάσεως κάτω στις πόλεις, όταν μετά γυρίσαμε πάνω το '49 συνέχιζε να τα φοράει ο προσπάππος σου, κάποιοι γέροντες, οι περισσότεροι έβαλαν ευρωπαϊκά ... γιατί ήτανε βαριά ενδυμασία, και ποιος θα τη φτιάξει σιγά-σιγά, δεν υπήρχαν κι άνθρωποι να τη φτιάξουν αυτοί που φτιάχναν' τα καλλάκια φοράγανε, η ενδυμασία των γερόντων ήτανε το πουτούρι, ήτανε τα μπιάλια, είδα και πρόσφατα στον Έβρο εγώ μπιάλια να φορούν, και μετά φόραγαν το τσαρούχι ... Ειδικός καλπακτής τα έφτιαχνε αυτά τα καλλάκια ... είχε τον παππού τον Πετράκο, καλπακτής ήτανε, κι άλλοι καλπακτσήδες, αρ-

γυροχόους, χρυσοχόους είχε το χωριό που κάναν' κοσμήματα, είχε βέβαια ... και φοράγαν' λοιπόν και το καλπάκι. Κι αυτά συνέχισαν. Ο παππούς μου το καλπάκι το φόραγε μέχρι τη δεκαετία του '60 που πέθανε. Ως το '70 το φοράγανε.

Η Μαρία Νατσιούδη αναφέρει:

... οι ραφτάδες ράβανε πουτούρια, ένα ράφτη [που έραβε τα παραδοσιακά πουτούρια) είχε το χωριό, ο οποίος μετά είχε πεθάνει και γι' αυτό αναγκάστηκαν να τα αλλάξουν ... αυτά, μετά τη μεταβατική κατάσταση των πιθανών παντελονιών, το πουτούρι το διαδέχτηκε το παντελόνι και το σακάκι ..., τώρα, το πώς μεταβαίνουν στο σακάκι δεν το ξέρω, δε νομίζω ότι είχε πέτα ... το ύφασμα από το πουτούρι ήταν υφαντό, το πρόλαβα αυτό ... παντελόνια τέτοια, ... ναι, το ύφασμα το υφαντό, ο παππούς σου ήταν σε τέτοια κατάσταση, φορούσανε αγορασμένα πάντα ... ακριβά να μην μπορούνε να τα φορούνε, να μην μπορούνε να τα αγοράζουμε μόνοι τους δε νομίζω να ήτανε ... δεν είχαν τη δυνατότητα, ακριβά μπορεί να μην ήταν, αλλά δεν είχαν τη δυνατότητα την οικονομική να τα αγοράσουν ... [εννοεί τα ευρωπαϊκά παντελόνια] ... δεν το θυμάμαι να είχαμε ράφτη, και παπουτσή υπήρχε, ναι, ναι, ναι, ο παπουτσή ήταν Βουλγαρο-πρόσφυγας, ... κοίτα να δεις εγώ από τότε που ήμουνα παιδί, πήγαινα στην πρώτη γυμνασίου στην Καρδίτσα, το 1953, και μου φτιάχνανε οι γονείς μου παπούτσια στον παπουτσή ... ήξερε την τέχνη από τον πατέρα του προφανώς ... ή τον είχε στείλει ο πατέρας του, δεν ξέρω ... ναι, ήτανε παπούτσια με τακουνάκι, είχε και λουράκι, έτσι ήτανε και το παπούτσι του Καβακλί ... τα δικά μου ... όχι, όχι, δεν ήταν μαύρα απαραίτητα, και σ' άλλο χρώμα.

Σε ερώτησή μου σχετικά με το ποιοι εισήγαγαν καινούργιες ιδέες στο χωριό, για την ένδυση και υπόδηση των προσφύγων και γενικά των κατοίκων του [εννοούσα τους ραφτάδες και τους υποδηματοποιούς σε αυτή μου την ερώτηση] μου απαντά ως εξής:

Ο υποδηματοποιός βεβαίως, διότι εφόσον οι δικοί μου γονείς μου φτιάχναν' παπουτσάκια εκεί πέρα που ήμουν κοριτσάκι, δε μπορεί ... μπορεί να ήταν άνθρωποι από χαμηλό κοινωνικό υπόβαθρο, που ήτανε αγράμματοι και τα λοιπά, αλλά μέχρι εκεί τους έκοβε το μυαλό τους, δε μπορούσανε να μου φτιάξουνε, να μου παραγγείλουνε σ' αυτό τον άνθρωπο παπούτσια που θα ήτανε παπούτσια γεροντίστικα για μια γυναίκα 65 χρονών ... τα γεροντίστικα, κοίταξε να δεις, θα πρέπει να ήτανε μαύρα ως επί το πλείστον, θα πρέπει να ήτανε πιο άκομψα, άκομψα. Η διαφορά θα ήταν στα χρώματα μάλλον ...

ΕΙΚΟΝΑ 40: Καβακλιώτισσες στη Ν. Αϊόκη Νίκαιας.
Διαφαίνονται οι αλλαγές στα ρούχα και στην κόμμωση
(Αρχείο Λαογραφικής Αίθουσας-Μουσείου
Δημοτικού Σχολείου Ν. Αϊόκης Νίκαιας, Αίμαρας)

Η γιαγιά μου, Κωνσταντία Νάτσιου, μου ανέφερε ότι το νυφικό που της αγόρασαν τα πεθερικά της για να φορέσει, δεν ήταν άσπρο και τούλινο αλλά σε μωβ χρώμα και από ύφασμα βαμβακιφόρο. Το έραψε για φόρεμα κανονικό και λόγω οικονομικής δυσχέρειας δε γινόταν να το αλλάξει και να αγοράσει κάτι άλλο, επομένως παντρεύτηκε με μωβ νυφικό. Σε ερώτησή μου γιατί έγινε αυτή η επιλογή υφάσματος και χρώματος από τα πεθερικά και τον μέλλοντα σύζυγό της, μου απάντησε ότι του είπαν ότι ήταν της μόδας και ότι τέτοια φορούσαν τότε. Τα συναισθήματά της πληροφόρητριάς μου ήταν η δυσαρέσκεια και η απογοήτευση γι' αυτό το συμβάν. Μάλλον εξαπατήθηκε ο σύζυγός της από τον έμπορο της πόλης, προκειμένου να πωληθεί το ύφασμα, διότι δεν υπάρχει καμιά άλλη αναφορά στο χωριό Ανάβρα για χρήση παρόμοιου υφάσματος σε υποτιθέμενη κατασκευή νυφικού, τουλάχιστον για το διάστημα 1939/1940-1950.

Τη δεκαετία 1950-1960, τα ενδύματα των γυναικών (Εικ. 40) καθώς και των ανδρών είναι απόλυτα αστικά. Τα υφάσματα είναι περισσότερο συνθετικά και μονόχρωμα ή πολύχρωμα και ράβονται από ράφτες άντρες αλλά και γυναίκες μοδίστρες. Οι γυναίκες φοράνε και συνδυασμένα παγιέρ-φούστα και τσιπούνι, και οι άνδρες προσθέτουν στο κοστούμι τους γραβάτα, ενώ σπανιότερα φοριέται το παπιγιόν αντί της γραβάτας. Από το χωριό Σοφάδες αλλά και την Καρδίτσα προμηθεύονται οι κάτοικοι της Ανάβρας τα ενδύματά τους, κυρίως υφάσματα, διότι το χωριό

Ανάβρα διέθετε ράφτη που εξυπηρετούσε με την τέχνη του τους κατοίκους. Τα σχέδια που έραβε τα πληροφορούνταν από τις επαφές του με την Καρδίτσα και τους Σοφάδες.

Από την επιτόπια έρευνα μου στη νοτιοανατολική Βουλγαρία, οι Ελληνοβούλγαροι πληροφορητές μου ανέφεραν ότι στη δεκαετία του 1930 και μετά έως και τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο, οι ενδυματολογικές αλλαγές είναι εμφανείς και στη Μεσήμβρια (Νεσέμπερ) και τα παράλια της Ανατολικής Βουλγαρίας από τους εναπομείναντες εκεί Έλληνες⁷. Από όσους τα φέρουσιν αποτελούσε ένα είδος εξέλιξης και μάλιστα επεδείκνυε και μια μορφή οικονομικής επιφάνειας.

IV. ΠΑΙΔΙΚΑ ΕΝΔΥΜΑΤΑ

Τα παιδικά ενδύματα από το 1949 και μετά ακολουθούν τη μόδα και τον σχεδιασμό των ενδυμάτων των ενηλίκων αλλά σε πιο λιτές γραμμές, περισσότερο απλοποιημένα και λειτουργικά, όπως παιριάζει σε παιδιά μικρής ηλικίας, για να διευκολύνεται η καθημερινότητα και το παιχνίδι τους στις αλάνες του κάμπου.

Σε φωτογραφία εποχής (Εικ. 38) ποζάρουν δύο παιδάκια, η Μαρία Νατσιούδη και ο Γεώργιος Νάτσιος, γιος της Κωνσταντίας και του Νικολάου Νάτσιου στην Ανάβρα. Φαίνεται –χωρίς να είμαι σε θέση να το διευκρινίσω λόγω του πανωφοριού που είναι κουμπωμένο– ότι η Μαρία Νατσιούδη φορά κοντό φουστάνι ή παιδική φούστα σε μήκος πάνω από το γόνατο. Οι κάλτσες της είναι από χοντρό ύφασμα, πιθανόν μάλλινες, σε ύψος πάνω από το γόνατο. Το παλτουδάκι της είναι αντίγραφο των γυναικείων παλτό του 1947 και μετά, αλλά σε μικρογραφία.

Ο Γεώργιος Νάτσιος φορά παιδικό κουστουμάκι, στα πρότυπα του ανδρικού, με λευκό πουκάμισο από μέσα, το οποίο έχει στρογγυλή λαιμόκοψη, μια άλλη εκδοχή του οποίου ήταν να φέρει γιακά με μύτες (η στρογγυλάδα στο γιακά της Εικ. 39 είναι ζωγραφισμένη με περίγραμμα). Το σακάκι του είναι σταυροκουμπωτό με πέτα, αντίγραφο και αυτό του ανδρικού σακακιού αλλά σε μικρογραφία και συνδυασμένο με κοντό παντελόνι, σε μήκος πάνω από το γόνατο. Επίσης,

⁷ Βλ. συνεντεύξεις των Ελληνοβούλγαρων πληροφορητών Ολυμπίας Διαμαντίεβα και Κατίνας Γιαννούλοφ, στο Παράρτημα συνεντεύξεων. Οι άντρες φορούν το αστικό κοστούμι. Οι γυναίκες εγκαταλείπουν εντελώς την παραδοσιακή φορεσιά και την αντικαθιστούν με φορέματα από βαμβακερό ύφασμα μονόχρωμο ή με λουλούδια (κλαρωτά υφάσματα και τσιτάκια όπως συνήθιζαν να τα αποκαλούν οι γυναίκες της εποχής) που το μήκος του έφτανε λίγο πιο κάτω από το γόνατο, με μανίκια μακριά ή κοντά μέχρι τους αγκώνες και πολλά από αυτά κουμπωτά στο μπροστινό τους μέρος και με γιακαδάκια τριγωνικά, στα πρότυπα του αντρικού πουκάμισου. Επίσης, τα περισσότερα φορέματα φοριόνταν με λεπτό ζωνάκι γύρω από τη μέση, καμωμένο από το ίδιο ύφασμα του φορέματος. Την ίδια δεκαετία υιοθετείται και στη Μεσήμβρια από τις Ελληνίδες η νέα τάση στα μαλλιά και οι Ελληνίδες της Μεσήμβριας επισκέπτονται τον Πύργο για να ράψουν τα ρούχα τους και να φτιάξουν τα μαλλιά τους.

φορά μάλλινες λευκές κάλτσες στο ύψος του γόνατου. Μια άλλη εκδοχή του κοντού παιδικού παντελονιού ήταν να φέρει τιράντες (Εικ. 39).

V. Η ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΗ ΤΩΝ ΕΡΓΟΧΕΙΡΩΝ

Περίπου τη δεκαετία του 1970, με την εκβιομηχάνιση του εργόχειρου, υποτιμήθηκε η αξία αυτών των έργων λαϊκής τέχνης –τα έργα των χεριών– καθώς από αρκετά χρόνια πριν, από το 1935 και μετά, εγκαταλείφθηκε και η καθημερινή χρήση της καβακλιώτικης ενδυμασίας από γυναίκες και άνδρες. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να θεωρούνται τα μοτίβα της τσούκνας ξεπερασμένα και ντεμοντέ, ώστε τα εργόχειρα αυτού του είδους να κλείνονται σε ντουλάπες ή σεντούκια. Άλλα χαρίστηκαν προς μηδενικό τίμημα σε γυρολόγους, οι οποίοι προσποιούνταν τους αθίγγανους και τα συγκέντρωναν από οικία σε οικία, προκειμένου να τα πουλήσουν σε ιδιωτικές συλλογές, σε διόλου ευκαταφρόνητα ποσά.

Δ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

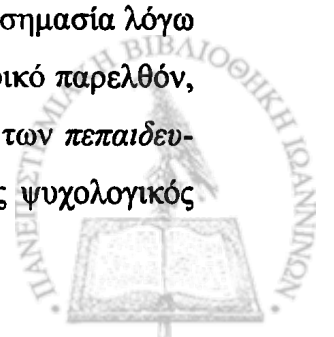
Η ΑΝΑΒΙΩΣΗ

Η ΑΝΑΒΙΩΣΗ ΤΗΣ ΦΟΡΕΣΙΑΣ ΤΟΥ ΤΑΣ ΤΕΠΕ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΑΒΑΚΛΙ ΜΕΣΩ ΤΩΝ ΕΘΙΜΩΝ

Η μάθηση υπό τη μορφή της επανάληψης δεν αφορά αποκλειστικά το σχολικό περιβάλλον αλλά και τη διαδραστική σχέση των μελών μιας κοινωνίας ως προς την κατανόηση του ιστορικού παρελθόντος της. Είτε αυτό το παρελθόν και η χρονολόγησή του έχουν καταγραφεί ιστορικά μέσα από επιβλητικά γεγονότα είτε αναφέρεται με τρόπο λόγιο από μελετητές ή περιηγητές που παρατήρησαν επαναλαμβανόμενα φαινόμενα στο παρελθόν της κοινωνικής ζωής των μελών ενός συνόλου. Στη δεύτερη περίπτωση δε, είναι αξιοσημείωτη η ταχύτητα με την οποία καθιερώνονται συνήθειες βραχύχρονης εφαρμογής μέσα από τα μέλη του συνόλου επειδή κατασκευάστηκαν και θεσπίστηκαν επίσημα ως παράδοση. Αυτή ακριβώς η επινόηση συνιστά και τον όρο *επινοημένη παράδοση* χωρίς να απασχολεί ιδιαίτερα η πιθανότητα επιβίωσής της.

Ως *επινοημένη παράδοση* ορίζεται μια σειρά από πρακτικές με αποδεκτούς κανόνες από το σύνολο και έχοντας τελετουργική ή συμβολική φύση, αυτές οι πρακτικές ορίζουν αξίες και κανόνες συμπεριφοράς μέσω της επανάληψης. Αυτό καθιστά δυνατή τη σύνδεσή τους με το παρελθόν και μάλιστα επιδιώκουν να καθιερώσουν τη συνέχεια με ένα ταιριαστό ιστορικό παρελθόν. Αυτή την τακτική θυμίζει για παράδειγμα η ανέγερση κτιρίων με αρχιτεκτονική παλαιών ιστορικών κτιρίων στον ίδιο χώρο.

Εκείνο το ερώτημα που θα πρέπει να απαντηθεί πρώτα είναι ο σκοπός που εξυπηρετεί μια *επινοημένη παράδοση*. Σαφέστατα έχει να κάνει με την ταυτότητα ενός λαού και πώς ορίζεται αυτή, κάτω από ποιες συνθήκες και το πραγματικό νόημα του όρου *έθνος*. Ο όρος *έθνος* χρησιμοποιείται για να ορίσει την ταυτότητα ενός συνόλου και η ταυτότητά του δεν περιλαμβάνει αποκλειστικά τα σύνορα κατοικίας ενός λαού –τα οποία δεν έχουν και πρωτεύουσα σημασία λόγω των πολλαπλών μεταναστεύσεων– αλλά περιλαμβάνει την κοινή γλώσσα, το ιστορικό παρελθόν, τα έθιμα που επαναλαμβάνονται προκειμένου να διατηρούν ζωντανές τις μνήμες των *παιδευμένων* και *απαιδευτων* μελών του συνόλου. Επιπλέον, η θρησκεία λειτουργεί ως ψυχολογικός

παράγων ενότητας, τα εξωτερικά χαρακτηριστικά της φυλής όπως σωματότυπος και χρώμα δέρματος, καθώς και ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας του κοινωνικού συνόλου σύμφωνα με το κανονικό και εθιμικό δίκαιο, είναι έθνος. Από αυτή την περιγραφή, προκύπτει ο όρος *εθνικισμός* ο οποίος έχει παρεξηγημένη έννοια και έχει χρησιμοποιηθεί κατά κόρον, για να εξυπηρετήσει κρατιστικούς σκοπούς ενάντια στη πολυποικιλότητα των ανθρώπινων κοινωνιών. *Εθνικισμός* κατά τη γνώμη μου, είναι η προσπάθεια για συνοχή του συνόλου και διατήρηση των στοιχείων του έθνους για να ορίζεται η ταυτότητά του. Σε καμία περίπτωση δεν αντιλαμβάνομαι τον *εθνικισμό* ως μέσο διάκρισης των κοινωνιών σε ανώτερες και κατώτερες, πολιτισμένες κι απολίτιστες, διότι αυτό που οι δικές μας κοινωνίες έχουν συνηθίσει ως πολιτισμένο και φυσιολογικό, στις κοινωνίες άλλων λαών που έχουν επιλέξει να ζούνε μέσα στα δάση, για παράδειγμα της Νέας Ζηλανδίας, φαντάζει περιεργό και απολίτιστο, και το αντίστροφο.

Ο ρόλος που καλείται να παίξει η επινοημένη παράδοση είναι αυτός της διατήρησης της ταυτότητας του συνόλου. Επειδή η ταυτότητα ενός συνόλου ορίζεται συνηθέστερα από το κοινό ιστορικό του παρελθόν, σύμφωνα με τον Hobsbawm,¹ το έθιμο έχει διπλή λειτουργία, κινητήρα και τιμονιού. Δηλαδή, το έθιμο έχει τη δύναμη να ζωντανέψει το παρελθόν και στον ρόλο του τιμονιού, να καθοδηγεί το παρόν. Η επανάληψη ενός εθίμου, είτε έχει επινοηθεί στον παρόντα χρόνο μιας κοινωνίας είτε προϋπήρχε, καταγεγραμμένο ως παρελθόν, μπορεί να διατηρήσει το παρελθόν ενός συνόλου ζωντανό, γι' αυτό και η επινοημένη παράδοση θεωρείται αμετάβλητη μέσω της επανάληψης.

Στο πλαίσιο αυτά της επανάληψης εθίμων κινούνται οι προσπάθειες *αναβίωσης* παραδοσιακών μορφών από τις εκάστοτε εθνοτικές ομάδες προσφύγων-μεταναστών στον τόπο εγκατάστασή τους. Αυτή ακριβώς την πρακτική ακολουθούν σήμερα οι απόγονοι των προσφύγων του Καβακλί και του Τας Τεπέ έχοντας οργανωθεί σε πολιτιστικούς συλλόγους ανά περιοχή κατοικίας τους, μέσω των οποίων αναβιώνουν οι γυναικείες και ανδρικές φορεσιές, οι χοροί της Ανατολικής Ρωμυλίας και τα τραγούδια μέσα από τη διαδικασία τέλεσης πανηγυριών ανήμερα της Αγίας Τριάδας και διοργάνωσης ετήσιων πανελληνίων ανταμωμάτων Θρακιωτών.

Η αναβίωση στην Ανάβρα επιτυγχάνεται σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο, μέσα από την καθημερινότητα της οικογένειας, όπως την τήρηση της παραδοσιακής καβακλιώτικης μαγειρικής και παραγωγής οίνου και τσίπουρου, καθώς και με την οργανωμένη παρέμβαση και δράση του συλλόγου «Μέγας Αλέξανδρος» που έχει συγκροτηθεί από τους προσφυγικούς πληθυσμούς.

Ανάβρα Καρδίτσας

Ο πολιτιστικός σύλλογος «Μέγας Αλέξανδρος» που εδράζει στην Ανάβρα Καρδίτσας, έχει δικό του χώρο στέγασης και είναι ο μοναδικός σύλλογος Καβακλιωτών του νομού Καρδίτσας σύμφωνα με τη λίστα των συλλόγων της Ελλάδας ανά νομό². Ο σύλλογος ιδρύθηκε στις 4 Οκτωβρίου 1977 και σήμερα αριθμεί 345 μέλη περίπου, τα οποία είναι μεικτής καταγωγής, ντόπιοι και Καβακλιώτες. Οι ντόπιοι ως επί το πλείστον είναι Βλάχοι στην καταγωγή, σύμφωνα με τον Ευάγγελο Σίμο.

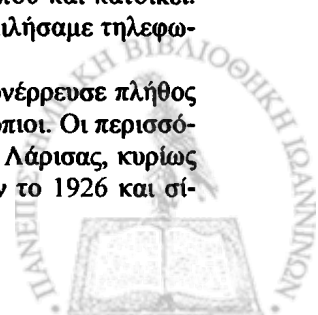
Στην προσπάθεια του συλλόγου με σκοπό τη διατήρηση της παράδοσης και μνήμης, συγκαταλέγεται η εκτύπωση ενός τηλεφωνικού καταλόγου των κατοίκων του χωριού, στον οποίο έχουν δημοσιευθεί φωτογραφίες Καβακλιωτών προσφύγων με τις παραδοσιακές τους φορεσιές αλλά και ντόπιων του χωριού, από το 1912 έως και σήμερα. Η φωτογραφία αποτελεί βασικό μέσο υπενθύμισης και γνωριμίας με το παρελθόν χωρίς να «παιδεύει» τον ενδιαφερόμενο αλλά να τον εκπαιδεύει.

Στον σύλλογο φυλάσσονται δώδεκα ολοκληρωμένες γυναικείες καβακλιώτικες ενδυμασίες εκ των οποίων μία γυναικεία χρονολογείται το 1926 και οι υπόλοιπες ένδεκα γυναικείες είναι του 1933. Επίσης, υπάρχουν επτά ανδρικές εκ των οποίων οι δύο είναι του 1933-1934 και οι υπόλοιπες πέντε είναι του 1980. Δεν μου έχει διευκρινιστεί σε ποιες κοινωνικές ομάδες ανήκουν οι γυναικείες και ανδρικές φορεσιές. Η χρονολόγησή τους είναι καταγεγραμμένη στα πρακτικά του συλλόγου, σχετικά με τη δωροθεσία τους και κατασκευή των νεοτέρων.

Οι δραστηριότητες του συλλόγου είναι πολλές ετησίως με κύριο στόχο την αναβίωση εορτών και εθίμων του καβακλιώτικου πολιτισμού³. Ο κύκλος του χρόνου ξεκινάει στις 5 Ιανουαρίου με την αναβίωση του εθίμου «Καμήλες», ένα έθιμο φερμένο από το Καβακλί, κατά το οποίο νεαρά άτομα φορούν τα *κουδούνια* και μάσκες στο πρόσωπο και ανάβουν φωτιές στις γειτονιές για να διώξουν τους καλικάντζαρους. Ο στόχος του συγκεκριμένου εορτασμού πιστεύεται ότι επιτυγχάνεται με την αποτρόπαια ενδυμασία των συμμετεχόντων. Οι μάσκες είναι απομίμηση της κεφαλής ζώου, πιθανόν βουβαλιού, και τα κουδούνια είναι κουδούνια προβάτου. Δεν φοριούνται οι παραδοσιακές καβακλιώτικες φορεσιές σε αυτήν τη διαδικασία.

² Ο πληροφορητής μου κ. Ευάγγελος Σίμος είναι γεννημένος στην Ανάβρα Καρδίτσας το 1969 όπου και κατοικεί. Έχει εκλεγεί πρόεδρος του συλλόγου για τη διετία 2011-2012. Τον Ιούλιο του 2012, όταν συνομιλήσαμε τηλεφωνικά, προέδρευε ακόμη του συλλόγου Ανάβρας Καρδίτσας.

³ Στις 14.7.2012 οργανώθηκε για πρώτη φορά στο χωριό το *Ανάμωμα των Αναβριωτών*, όπου συνέρρευσε πλήθος αυτών από όλη την Ελλάδα οι οποίοι δεν είναι κατά αποκλειστικότητα Καβακλιώτες αλλά και ντόπιοι. Οι περισσότεροι Αναβριώτες, σύμφωνα με τον πληροφορητή μου Ευάγγελο Σίμο, κατοικούν στην Κοιλάδα Λάρισας, κυρίως επειδή προηγούμενοι συγγενείς τους εγκαταστάθηκαν εκεί μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών το 1926 και σίγουρα δεν είναι όλοι Καβακλιώτες στην καταγωγή.

Στη γιορτή του Αγίου Πνεύματος τελούνται τριήμερες εκδηλώσεις με χορευτικές επιδείξεις από τα τρία τμήματα χορού του συλλόγου. Οι χορευτές φορούν τις παραδοσιακές φορεσιές του Καβακλί, όπως αυτές σώζονται στο βεστιάριο του συλλόγου, κυρίως από τους κατόχους τους. Οι υπόλοιποι χορευτές φορούν καβακλιώτικες φορεσιές νεότερης κατασκευής, ραμμένες στα πρότυπα των παλαιών προσφυγικών. Ο Ευάγγελος Σίμος μου διευκρίνισε ότι υπάρχει μοδίστρα στην Ανάβρα που τις κατασκεύασε και τις κατασκευάζει ακόμη, όποτε κριθεί απαραίτητο, στα πρότυπα πάντα των παλαιών. Ανήμερα της εορτής τελείται Θεία Λειτουργία στο εκκλησάκι της Αγίας Τριάδας που βρίσκεται στην είσοδο του χωριού. Μετά το πέρας της Θείας Λειτουργίας εορτάζεται η λήξη των εκδηλώσεων με χορούς και παραδοσιακή καβακλιώτικη μουσική⁴.

Στα τέλη Αυγούστου (όχι σε καθορισμένη ημερομηνία) οργανώνεται στην Ανάβρα μια γιορτή με γκαίντες, παραδοσιακό μουσικό όργανο της Ανατολικής Ρωμυλίας, στην οποία συμμετέχουν μουσικοί από το χωριό Κοιλάδα Λάρισας, όπου κατοικούν πολλοί Αναβριώτες με καταγωγή από το Καβακλί. Η καβακλιώτικη φορεσιά ζωντανεύει για άλλη μια φορά μέσα στον χρόνο από τα χορευτικά τμήματα του συλλόγου και πλαισιώνεται από ζωντανή καβακλιώτικη μουσική, με τραγούδια της τάβλας (μοιρολόγια και της ξενιτιάς) αλλά και χορευτικά.

2006: Το Πρώτο Πανελλήνιο Αντάμωμα Θρακιωτών

Ο τίτλος του Ανταμώματος ήταν «100 χρόνια ξεριζωμού, προσφυγιάς αλλά και δημιουργικής πορείας 1906-2006» (Εικ. 41). Διοργανώθηκε από την Εξωραϊστική Μορφωτική Λέσχη Φιλιπούπολης Λάρισας και από την Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Ανατολικής Ρωμυλίας (Π.Ο.Σ.Α.Ρ) με σκοπό «τη διατήρηση των ηθών και εθίμων της Ανατολικής Ρωμυλίας», όπως αναγραφόταν στο προωθητικό υλικό του συλλόγου εκείνη την περίοδο⁵. Το κάλεσμα στο φυλλάδιο του Ανταμώματος έλεγε:

Ελάτι να κουνουστήσουμι Καβακλιώτες, Μοναστηριώτες, Σιναπλιώτες, Καρυώτες, Στενημαχιώτες, Αγχιαλιώτες, Ευξυνοπουλίτες και όλοι οι Ανατολικορωμυλιώτες.

⁴ Το επίσημο πανηγύρι του χωριού τελείται του Αγίου Πνεύματος διότι και στην περιοχή Καβακλί υπήρχε αντίστοιχη εκκλησία που γιόρταζε την ημέρα αυτή, και έτσι τηρείται ο εορτασμός των Ανατολικορωμυλιωτών την ίδια χρονική στιγμή, με εκείνη του παρελθόντος.

⁵ Το πανελλήνιο αυτό ανάμωμα διεξήχθη στις 8, 9 και 10 Σεπτεμβρίου 2006, με ώρα έναρξης 8 μ.μ., υπό την προεδρία του κ. Χρήστου Σιδερόπουλου από τον Σύλλογο Φιλιπούπολης, τον Νομάρχη Λάρισας Λουκά Κατσαρό και τον Δήμαρχο Λάρισας Κωνσταντίνο Τζανακούλη.

Το πρόγραμμα των τριήμερων αυτών εκδηλώσεων περιλάμβανε:

Πρώτη μέρα

Συνάντηση και γνωριμία των αντιπροσωπειών καταγόμενων από την Ανατολική Ρωμυλία, καθώς επίσης και έκθεση ασπρόμαυρου φωτογραφικού υλικού της εποχής 1912 και εξής, στο οποίο ποζάρουν πρόσφυγες Καβακλιώτες με τις οικογένειές τους (μεταξύ των υπολοίπων προσφύγων της Ανατολικής Ρωμυλίας), φορώντας τις γιορτινές φορεσιές τους ή απεικονίζονται να εργάζονται στους αγρούς με τις καθημερινές τους φορεσιές. Η έκθεση συμπληρωνόταν από την αναπαράσταση ενός αγροτικού νοικοκυριού με τα *σρωσίδια* και τις *μπάντες* του, τα χρηστικά του σκεύη και τα εργαλεία καλλιέργειας της γης⁶.

Από αυτήν την έκθεση δεν θα μπορούσε να απουσιάζει η παρουσίαση της παραδοσιακής κουζίνας της Ανατολικής Ρωμυλίας με στόχο τη γευστηγνωσία. Σημειωτέον ότι η κουζίνα αυτή με τα υλικά που χρησιμοποιούνται και τις ονομασίες των εδεσμάτων της είναι κοινή για όλους τους πρόσφυγες της Ανατολικής Ρωμυλίας, χωρίς διαφοροποιήσεις στην εκτέλεση ανά περιοχή⁷.

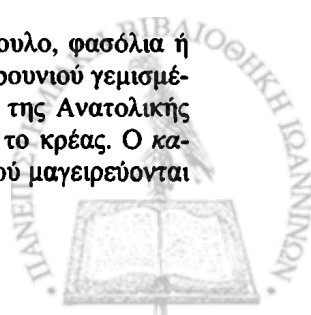
Την ίδια ημέρα έγινε παρουσίαση του βιβλίου *Οι πρόσφυγες της Ανατολικής Ρωμυλίας στη Θεσσαλία* του Κωνσταντίνου Ζησόπουλου και η βραδιά έκλεισε με παραδοσιακό θρακιώτικο γλέντι. Στο γλέντι επέδειξαν τη χορευτική τους δεινότητα τα τμήματα των συμμετεχόντων συλλόγων από όλη την Ελλάδα. Οι χορευτές –άνδρες και γυναίκες– φορούσαν τις παραδοσιακές φορεσιές παλαιάς και σύγχρονης κατασκευής, του τόπου καταγωγής τους, εκ των οποίων ήταν και οι χορευτές του συλλόγου της Ανάβρας.

Δεύτερη ημέρα

Πραγματοποιήθηκε συνάντηση και γνωριμία των αντιπροσωπειών καταγόμενων από την Ανατολική Ρωμυλία –επίσκεψη στην προαναφερθείσα έκθεση– και εκτέλεση ενός θεατρικού έργου σε καβακλιώτικη διάλεκτο (από τον Σύλλογο Κουφαλίων Θεσσαλονίκης, Καβακλιωτών στην καταγωγή). Στο θεατρικό οι ηθοποιοί φορούσαν την παραδοσιακή φορεσιά του Καβακλί με όλα της τα εξαρτήματα. Με το θεατρικό σκετς, η καβακλιώτικη φορεσιά τοποθετήθηκε χωροταξικά και χωροχρονικά στο παρελθόν, αναβιώνοντας στοιχεία της καθημερινότητας ενός νοικοκυριού στο

⁶ Η έκθεση παλαιών αντικειμένων έγινε με εκθέματα του Μουσείου Ν. Λεύκης Νίκαιας Λάρισας. Στο μουσείο φυλάσσονται δύο αυθεντικές καβακλιώτικες φορεσιές, μιας νύφης και μιας παντρεμένης, αλλά και πλούσιο ασπρόμαυρο φωτογραφικό υλικό από το 1912 έως και τον Μεσοπόλεμο.

⁷ Μερικά από αυτά τα εδέσματα είναι ο *καβρουμάς* (χοιρινό με καυτερό πιπέρι), η *αρμιά* (κοτόπουλο, φασόλια ή χοιρινό τυλιγμένα με λάχανο και βρασμένα μαζί σε πολύ ξινό νερό) και η *καρβαβίτσα* (έντερα γουρουνιού γεμισμένα με συκώτια αρνιού, πράσο και καυτερό πιπέρι). Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της κουζίνας της Ανατολικής Ρωμυλίας είναι η χρήση πάρα πολύ καυτερής πιπεριάς σε αρκετά εδέσματα που έχουν ως βάση το κρέας. Ο *καβρουμάς* και η *καρβαβίτσα* είναι κατεξοχήν χριστουγεννιάτικα εδέσματα και λόγω του κρύου καιρού μαγειρεύονται με πολύ καυτερό πιπέρι.

Καβακλί, τα πρόσωπα του οποίου διασκέδασαν τους παρευρισκόμενους, θυμίζοντάς τους συγκριτικά την προσφυγική καθημερινότητα που βίωνανε πλάι στους ηλικιωμένους τους γονείς ή τους γηραιότερους ακόμη παππούδες τους.

Συνεχίστηκε η βραδιά με ομιλίες από τον πρόεδρο του Συλλόγου Φιλιππούπολης και διοργανωτή του Ανταμώματος, τον πρόεδρο της Π.Ο.Σ.Α.Ρ.⁸ και από τον επίκουρο καθηγητή Βαλκανικής Ιστορίας του Α.Π.Θ. κ. Σπυρίδωνα Σφέτα. Το τέλος της βραδιάς επισφραγίστηκε ξανά με χορούς αλλά και βραβεύσεις φορέων, πολιτών και συλλόγων για την προσφορά τους στην προσπάθεια αναβίωσης του παρελθόντος της Ανατολικής Ρωμυλίας γενικότερα.

Τρίτη ημέρα

Τελέστηκε πανηγυρική δοξολογία-μνημόσυνο στον ιερό ναό της Αγίας Τριάδας Λάρισας για την επέτειο των 100 χρόνων από την ημέρα του ξεριζωμού. Συνεχίστηκε η εορτή με την ομιλία της κ. Κατερίνας Ζησοπούλου, φιλόλογου, και παρουσιάστηκε το πρόγραμμα από τη δημοσιογράφο κ. Κωνσταντίνα Καρυδάκη.

Το περιεχόμενο μιας τέτοιας διοργάνωσης έχει πάντα στόχο την αναβίωση του παρελθόντος μέσω εθιμικών πρακτικών, οι οποίες μόνο καταλυτικά λειτουργούν στη θύμηση, τη νοσταλγία και φυσικά τη διασκέδαση των συμμετεχόντων. Ο εορτασμός υπήρξε πραγματικά πανηγυρικός και οι παρευρισκόμενοι πραγματοποιήσαμε ένα ταξίδι στο παρελθόν και διδαχτήκαμε από αυτό για το μέλλον.

Βουλγαρία: Σύλλογοι Νεσέμπερ (Μπουργκάς)

Σύμφωνα με την επιτόπια έρευνά μου στη νοτιοανατολική Βουλγαρία το 2005, οι περιοχές εν ονόματι σήμερα Βάρνα Μπουργκάς (Πύργος) και Νεσέμπερ (Μεσήμβρια) ως επί το πλείστον κατοικούνται από Έλληνες γηγενείς που δεν εγκατέλειψαν τον χώρο τους κατά την ανταλλαγή των πληθυσμών του 1926. Οι ντόπιοι Βούλγαροι σήμερα αποκαλούν αυτά τα μέρη *ελληνικά*, με την έννοια της αριθμητικά μεγάλης μόνιμης παρουσίας Ελλήνων εκεί⁹.

5)

⁸ Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Ανατολικής Ρωμυλίας.

⁹ Πληροφορία που μου δόθηκε κατά την άτυπη συνομιλία μου με αρκετούς μικροπωλητές της παλαιάς πόλης του Νεσέμπερ. Αρκετοί μάλιστα απ' αυτούς μιλούν τα βασικά Ελληνικά, ίσα-ίσα για να μπορούν να προωθήσουν τα προϊόντα τους στους Έλληνες τουρίστες που επισκέπτονται σιωρηδόν και μαζικά κάθε χρόνο το Νεσέμπερ και τη Βάρνα.

Πανελλήνιο Ανταμώμα Θρακιωτών
ΚΑΤΑΓΟΜΕΝΩΝ
ΑΠΟ ΤΗΝ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΡΩΜΥΛΙΑ

Παρασκευή 8 Σάββατο 9

Κυριακή 10 Σεπτεμβρίου

Πλατεία Φιλιππούπολης

Λάρισα

100 χρόνια ξεριζωμού, προσφυγιάς

αλλά και δημιουργικής πορείας

1906-2006

ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ:

ΕΞΩΡΑΪΣΤΙΚΗ - ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΛΕΣΧΗ
ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΣΥΛΛΟΓΩΝ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΡΩΜΥΛΙΑΣ (Π.Ο.Σ.Α.Ρ)

ΕΙΚΟΝΑ 41: Το φυλλάδιο-κάλεσμα της διοργάνωσης του Ανταμώματος, Νέα Φιλιππούπολη Λάρισας

Ένωση Ελληνο-Βουλγάρων και παραδοσιακές φορεσιές

Είναι γεγονός ότι στη σημερινή Βουλγαρία εκτίθενται φορεσιές από το Καβακλί στο πλήθος των οποίων δεν μπόρεσα να έχω πρόσβαση. Με ιδιαίτερη εκτίμηση και ευχαριστίες για την πολύτιμη βοήθειά τους στην ολοκλήρωση της έρευνάς μου παρουσιάζω την Ένωση:

Ένωση Ελληνο-Βουλγάρων στο Νεσέμπερ Βουλγαρίας, περιοχή Μπουργκάς, σύλλογος της Ιαπαζιέβα Ρούσκα. Σε αυτόν τον σύλλογο φυλάσσεται πολλές γυναικείες και ανδρικές βουλγαρικές φορεσιές, αλλά και μια αυθεντική καβακλιώτικη γυναικεία φορεσιά, της ηλικιωμένης του Τας Γεπέ, από την οικογενειακή συλλογή της Ρούσκα Ιαπαζιέβα.

Είναι αρκετά έντονη η παρουσία των συλλόγων και η δράση τους. Το ιδεώδες είναι η διατήρηση της μνήμης και κυρίως της διδαχής στις νέες γενιές των παραδόσεων της Ανατολικής Ρωμυλίας μέσω της μνήμης. Τους συλλόγους απαρτίζουν μέλη ελληνικής καταγωγής, δεύτερης και τρίτης γενιάς εναπομεινάντων Ελλήνων στη Βουλγαρία μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών το 1926.

Γίνονται προσπάθειες από τους τοπικούς ελληνικούς συλλόγους της Ανατολικής Βουλγαρίας να διατηρηθεί το ελληνικό σχολείο που λειτουργεί στην παλαιά πόλη του Νεσέμπερ, υπό τη διεύθυνση της κυρίας Τόνιας Μπάιτσεβα¹⁰, ως μια ύστατη λύση στο πρόβλημα της χρήσης της ελληνικής γλώσσας από τους ντόπιους νέους, ελληνικής καταγωγής, της περιοχής (Εικ. 42-44).

Το ελληνικό σχολείο στο Νεσέμπερ στηρίζεται οικονομικά από την ετήσια συνδρομή των μελών του συλλόγου της κ. Μπάιτσεβα και από τον Πανελλήνιο Σύλλογο Ελληνο-Βουλγαρικής Φιλίας της Θεσσαλονίκης. Το σχολείο λειτουργούσε με 20 μαθητές μέχρι το έτος 2004 και η υλικοτεχνική του υποδομή είναι η βασική, για την εκμάθηση του ελληνικού πολιτισμού και της ιστορίας. Η δε παροχή των αναγνωστικών και άλλων πολυμέσων γίνεται από το Ινστιτούτο της Μαύρης Θάλασσας που εδρεύει στη Θεσσαλονίκη. Τέλος, πολλά από τα τεχνολογικά μέσα εκμάθησης αποτελούν αντικείμενα δωρεάς από ντόπιους Έλληνες της περιοχής κι από πολιτιστικούς συλλόγους της Ελλάδας.

Τα λιγοστά Ελληνικά που μιλούν σήμερα οι ντόπιοι (ανεξαιρέτως Βουλγαρικής και Ελληνικής καταγωγής) στοχεύουν μόνο στην προσέλκυση του τουρισμού και όχι στην επιθυμία τους να διατηρήσουν το ελληνικό στοιχείο στην περιοχή, διότι από μαρτυρίες των πληροφορητών μου, οι νέοι τους προτιμούν να ασκούνται στα Αγγλικά, Ιταλικά, Γαλλικά και Γερμανικά.

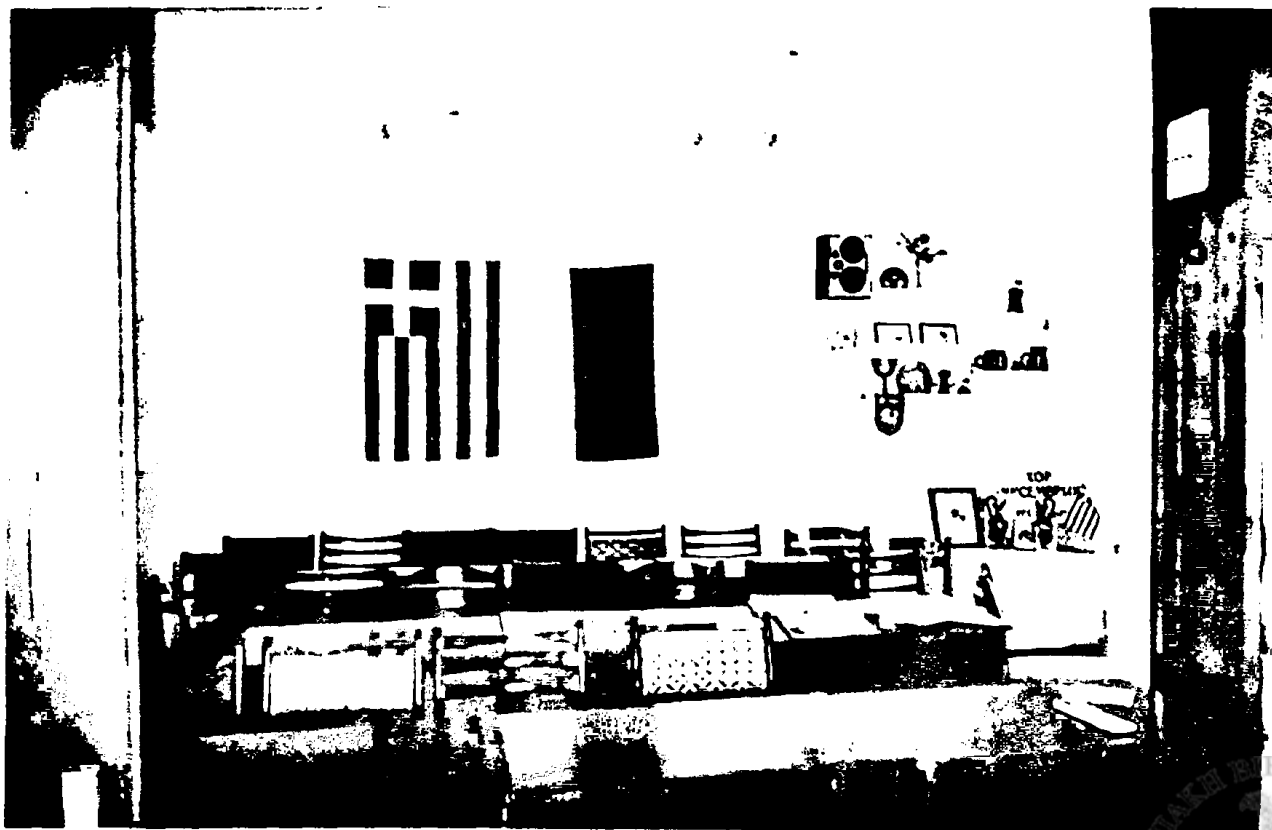
5)

¹⁰ Η προεδρία του ελληνικού συλλόγου ανήκε στην κ. Μπάιτσεβα το έτος 2005, όταν διεξήγαγα την έρευνά μου στη νοτιοανατολική Βουλγαρία. Δυστυχώς, δε δύναμαι να γνωρίζω περισσότερα για τη συνέχεια του συγκεκριμένου συλλόγου και την προεδρία του έως σήμερα (2013).

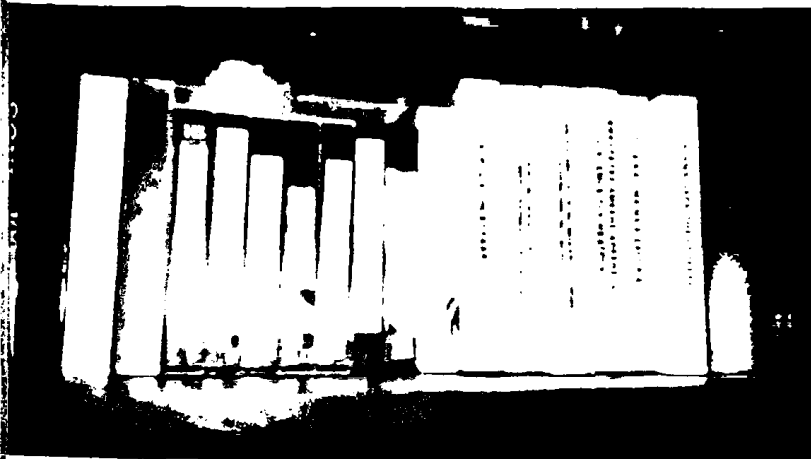
ΕΙΚΟΝΑ 42: Η κ. Τόνια Μπάτσεβα, πρόεδρος του Ελληνικού Συλλόγου στο Νεσέμπερ, Μπουργκάς, Βουλγαρία, στο γραφείο του Συλλόγου. Μου επέδειξε με περισσή υπερηφάνεια το ελληνικό γι' αυτούς σχολείο

ΕΙΚΟΝΑ 43: Ο χώρος διδασκαλίας του ελληνικού σχολείου στο Νεσέμπερ, Μπουργκάς.

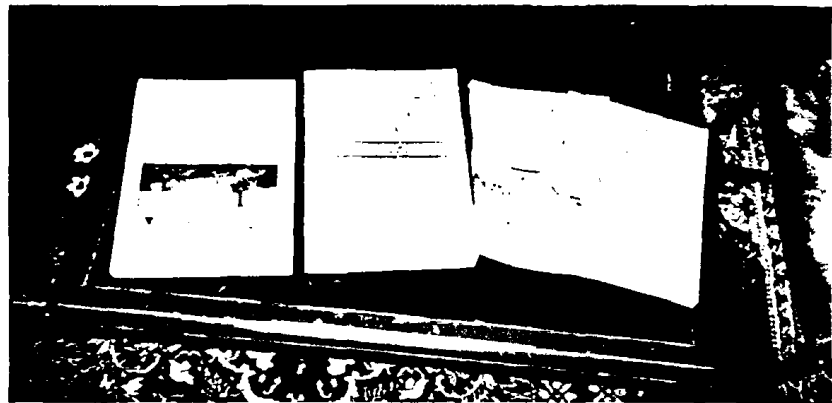
Παράλληλα, οι ίδιοι μου εξέφρασαν την απογοήτευσή τους ως προς την ελληνική γλωσσική ανεπάρκεια των παιδιών τους, που αρνούνται πεισματικά να γνωρίσουν και να μιλήσουν την ελληνική γλώσσα –αναφερόμενοι στους νέους με ελληνική καταγωγή– επηρεασμένοι από το πνεύμα της εποχής τους. Επομένως, καταλήγουν οι πληροφορητές μου, οι ντόπιοι ελληνικής καταγωγής, ηλικίας 55 έως 85 ετών, αποτελούν τους τελευταίους εναπομείναντες Έλληνες στην περιοχή, την *τελευταία γενιά*, όπως μου τη χαρακτήρισαν, που η παρουσία της εκεί θυμίζει το ελληνικό στοιχείο.

44A

44B

44Γ

ΕΙΚΟΝΑ 44Α-44Γ: Ελληνικό σχολείο στο Νεσέμπερ.

44Α: Ο χώρος ανάπαυσης και συζήτησης για καθηγητές και μαθητές.

44Β: Τα οπτικοακουστικά μέσα (βιντεοκασέτες με ελληνικά και αρχαιολογικά θέματα) καθώς και κάποια βιβλία γενικής παιδείας στα Ελληνικά.

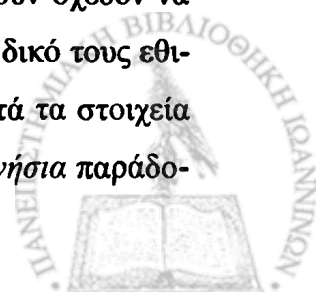
44Γ: Τα βασικά βιβλία για το ξεκίνημα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας.

ΕΠΙΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σκοπός της εργασίας αυτής ήταν να εντοπιστεί η μορφολογία της φορεσιάς του Τας Τεπέ στον τόπο λειτουργίας της πριν το πρώτο μεταναστευτικό κύμα στην Ελλάδα το 1906 και να αξιολογηθεί ο βαθμός διαφορετικότητας της από τη μητροπολιτική της, του Καβακλί, πάντα σε συνάρτηση με το κοινωνικό υπόβαθρο των ανθρώπων που τη φορούν, μέσα σε δεδομένο ιστορικό πλαίσιο, το οποίο επηρεάζει και την επιβίωση και εντέλει αφομοίωσή της από την επικρατέστερη (του Καβακλί) στον τόπο εγκατάστασης των προσφύγων, στην Ανάβρα Καρδίτσας.

Το πρώτο μέρος της εργασίας αφιερώθηκε σε μια ιστορική επισκόπηση του παρελθόντος της Ανατολικής Ρωμυλίας από τα τέλη του 6^{ου} αιώνα ως την ολοκληρωτική ανταλλαγή πληθυσμών (1926) της παλαιάς Θράκης, με αναφορές σε αυτή από την προ-Ομηρική εποχή έως και τη νεότερη επονομαζόμενη Ανατολική Ρωμυλία (1926) μετά την ολοκληρωτική ανταλλαγή πληθυσμών. Με τη βοήθεια στατιστικών στοιχείων και πληθυσμιακών καταγραφών χαρτογραφήθηκε φυλετικά και δεοντολογικά η περιοχή της Ανατολικής Ρωμυλίας, στοιχεία που ερμηνεύουν τις πολιτικές συμπεριφορές των τουρκικών και έπειτα βουλγαρικών αρχών, και συμβάλλουν στην κατανόηση του ιστορικού και κοινωνικού υπόβαθρου που πλαισιώνει τις εθνοτικές ομάδες, πλειοψηφικές και μειονοτικές. Με αυτόν τον τρόπο, μπορεί να ερμηνευτεί η αναγκαστική μετακίνηση και αναζήτηση τόπων διαφυγής και προσωρινής ή μόνιμης σωτηρίας, από τη λαίλαπα των πολιτικών και θρησκευτικών εξελίξεων που κατέκλυζαν την περιοχή.

Οι νεοφερμένοι πρόσφυγες του Τας Τεπέ και του Καβακλί βρήκαν μια Θεσσαλία εξαθλιωμένα οικονομικά, πρότερα από τους τσιφλικάδες, και έπειτα από τον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο, με αποτέλεσμα οι μηδαμινές αντιστάσεις των ντόπιων της Ανάβρας να κατορθώσουν σχεδόν να αποθάψουν τα νεωτεριστικά στοιχεία των Καβακλιωτών παρά να μεταδώσουν το δικό τους εθνικό στοιχείο στους νεοφερμένους, καθώς δεν διέθεταν δυνατότητες μίμησης. Αυτά τα στοιχεία που για τους πρόσφυγες του Τας Τεπέ (και για τους Καβακλιώτες) αποτελούσαν γνήσια παράδο-

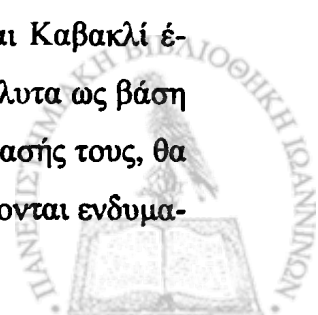

ση, για τους ντόπιους κατοίκους αποτέλεσαν *επινοημένη* παράδοση, διότι η υπάρχουσα δική τους, λόγω συνθηκών, δεν ήταν σθεναρή για να επιβληθεί της νεοφερμένης. Σύμφωνα με τις πληθυσμιακές καταγραφές προσφύγων για τον νομό Καρδίτσας γενικά και την περιοχή Ανάβρα ειδικά, από τη διανομή κλήρου στην Ανάβρα δεν εξαιρέθηκαν οι ντόπιοι πληθυσμοί, γεγονός που μαρτυρά το ρεύμα θετικών εξελίξεων το οποίο συμπαρέσυρε η παρουσία εκατομμυρίων προσφύγων στον ελλαδικό χώρο, μιας και το αγροτικό ζήτημα πάντα κωλυσιεργούσε υπέρ των τσιφλικιάδων και σε βάρος των κολίγων.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας στο κεφάλαιο «Λειτουργία» παρουσιάστηκε η λειτουργία της γυναικείας και ανδρικής φορεσιάς του Τας Τεπέ σε συνάρτηση πάντα με το Καβακλί και τη φορεσιά του Πλόβντιφ (Φιλιπούπολης), όπως φυλάσσεται και εκτίθεται στο εθνογραφικό μουσείο του Νεσέμπερ. Επίσης, παρουσιάστηκαν μερικά τμήματα παιδικής ενδυμασίας, για τα οποία αντλήθηκαν στοιχεία από τη σχετική βιβλιογραφία, τις συνεντεύξεις των πληροφορητών μου και το προσωπικό μου φωτογραφικό αρχείο.

Η σχέση παράλληλων και γειτονικών κοινωνιών είναι διαδραστική με αλληπάλληλες επιδράσεις η μία στην άλλη, γι' αυτό και ο όρος *ξενοφοβία* δεν θα πρέπει να υφίσταται. Οι επιδράσεις είναι αναπόφευκτες, καθώς πρόκειται για κοινωνίες που αναγκάζονται να προσαρμοστούν σε νέες συνθήκες, αφομοιώνουν νέα στοιχεία και αφομοιώνονται από νέα στοιχεία, προερχόμενα από άλλες κοινωνίες, μέσω των επαφών τους, κι αυτό είναι και το πραγματικό νόημα της ομαλής συμβίωσης με τις άλλες κοινωνίες και η πραγματική ουσία της διάδρασης αυτής, στις σχέσεις τους. Επομένως, η διαφορετικότητα των κοινωνιών από εποχή σε εποχή κι από τόπο σε τόπο είναι δεδομένη κι αδιαμφισβήτητη, και αυτή η διαφορετικότητα ορίζει την ταυτότητα ενός συνόλου, μιας κοινωνίας.

Η επιτόπια έρευνα που διεξήγαγα στη νοτιοανατολική Βουλγαρία προκειμένου να εντοπίσω στοιχεία διαφοροποίησης μεταξύ της φορεσιάς του Τας Τεπέ και εκείνης του Καβακλί, με οδήγησε στη διαπίστωση ότι η μορφολογία του γυναικείου κοστουμιού αλλά και του ανδρικού δεν αλλάζει σε σχέση με του Καβακλί. Ο τόπος που περιηγήθηκα στην νοτιοανατολική Βουλγαρία είναι ορεινός, ελάχιστα πεδινός και ταυτόχρονα παραθαλάσσιος. Η γεωγραφική θέση του Τας Τεπέ (σημερινό Σμόλιαν) είναι περιορισμένης έκτασης, κατά κύριο λόγο ορεινή και ελάχιστα προσβάσιμη, λόγω του πετρώδους εδάφους. Οι επαφές του Τας Τεπέ με το Καβακλί ήταν συχνές, καθώς το Καβακλί εξυπηρετούσε τις βασικές ανάγκες των αγροτικών περιοχών που εντάσσονταν γεωγραφικά στην περιφέρειά του. Εφόσον η διαφοροποίηση μεταξύ Τας Τεπέ και Καβακλί έγκειται στον στολισμό των γυναικείων και ανδρικών ενδυμάτων, ο οποίος είχε απόλυτα ως βάση την οικονομική ευχέρεια των φερόντων της φορεσιάς αλλά και το σημείο εγκατάστασής τους, θα ήταν παράτολμο από ανθρώπους της υπαίθρου να απαιτήσει κανείς να συμπεριφέρονται ενδυμα-

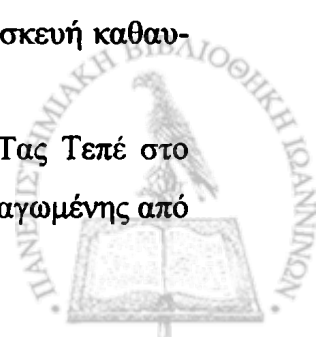

τολογικά ομοιότροπα με τους επαρχιώτες του Καβακλί. Η λαϊκή αμφίεση της υπαίθρου ήταν ελαφρώς αποστασιοποιημένη από τα πρότυπα της επαρχίας Καβακλί, γι' αυτό και τα υλικά ήταν ευτελή και περιορισμένης ποικιλότητας. Από τη μία πλευρά, η οικονομική εξαθλίωση δεν επέτρεπε την ύπαρξη υλικοτεχνικής υποδομής στην κοινότητα του Τας Τεπέ για την κατασκευή ολοκληρωμένης πανομοιότυπης φορεσιάς με του Καβακλί. Από τη άλλη, η έλλειψη χρόνου και η σωματική κόπωση λόγω της αγροτικής εργασίας, δεν επιτρέπουν στις γυναίκες του Τας Τεπέ να ενδιαφερθούν περισσότερο για τον στολισμό της γυναικείας και ανδρικής φορεσιάς τους, γι' αυτό και καταφεύγουν στην αγορά έτοιμων υφασμάτων που φέρουν στάμπες και διακοσμητικά μοτίβα, χωρίς να απαιτείται από τις ίδιες να παρέμβουν στον στολισμό των ενδυμάτων με επιπλέον κεντήματα. Για παράδειγμα, στη γυναικεία φορεσιά ηλικιωμένης του Τας Τεπέ, ο ποδόγυρος του πουκαμίσου φέρει περιμετρικά στο τελειώμά του λευκή δαντέλα από βαμβακερή κλωστή, πλεγμένη με βελονάκι. Η διακόσμηση με δαντέλα αντικαθιστά το κέντημα με πολύχρωμες κλωστές που απαιτείται στον ποδόγυρο του γυναικείου πουκαμίσου ηλικιωμένης του Καβακλί. Αλλά και το τσιπούνι της ίδιας φορεσιάς είναι ραμμένο από έτοιμο ύφασμα, το οποίο έχουν προμηθευτεί από την πόλη και δεν φέρει διακοσμητικά σιρίτια παρά μόνο ένα, χρώματος καφέ που κοσμεί και τα μανίκια. Αντιστοίχως, η γαμπριάτικη φορεσιά του Τας Τεπέ διαφοροποιείται από του Καβακλί ως προς το ύφασμα κατασκευής του αμάνικου γιλέκου (*κλειστού*), το οποίο είναι από ύφασμα βελούδο κι όχι του αργαλειού, όπως αυτά σώζονται στη συλλογή της Ρούσκα Ιαπαζίεβα.

Στο κεφάλαιο «Επιβίωση» της φορεσιάς, οι πρόσφυγες του Τας Τεπέ, κατά την έλευσή τους στον ελλαδικό χώρο και την εγκατάστασή τους στην Ανάβρα Καρδίτσας μαζί με το πρώτο κύμα προσφύγων Καβακλιωτών (1906), φορούν μια φαινομενικά διαφοροποιημένη φορεσιά από τους Καβακλιώτες. Η ταυτότητα καταγωγής τους ορίζεται ως Καβακλιώτες αλλά η ενδυματολογική τους ταυτότητα ορίζεται ως κάτοικοι της υπαίθρου της επαρχίας Καβακλί.

Η επιτόπια έρευνα μου το 2005 στην Ανάβρα Καρδίτσας έδειξε ότι κανείς από τους πληροφορητές μου (ηλικίας 50-60 ετών) δεν είχε παρατηρήσει κάποια διαφοροποίηση στην ανδρική και γυναικεία φορεσιά μεταξύ των ηλικιωμένων του Τας Τεπέ και αυτών του Καβακλί. Οι ίδιοι ήταν ανήλικα παιδιά κατά τη δεκαετία 1940-1950 όπου η φορεσιά διατηρείται από μερικούς ηλικιωμένους και εγκαταλείπεται από άλλους. Η παρουσία ομοιογενούς εικόνας της φορεσιάς του Τας Τεπέ με του Καβακλί είναι αποτέλεσμα προσχώρησής της στην καβακλιώτικη. Από πρακτική σκοπιά, οι τεχνίτες (*τερζήδες, καλπακτσήδες, τσαρουχάδες, μπογιατζήδες, κοεμτζήδες*) που εγκαταστάθηκαν στην Ανάβρα ήταν Καβακλιώτες και ήταν δεδομένη πλέον η κατασκευή καθαυτό καβακλιώτικης φορεσιάς, ανδρικής και γυναικείας.

Σημαντικό στοιχείο που πιστοποιεί την ενδυματολογική προσχώρηση του Τας Τεπέ στο Καβακλί αποτελεί η γυναικεία φορεσιά ηλικιωμένης (έτους κατασκευής 1929), καταγόμενη από

το Τας Τεπέ, κατοίκου Ανάβρας Καρδίτσας. Η Μαρία Αγοραστούδη σε ηλικία 47 ετών επιβαλλόταν για κοινωνικούς λόγους διάκρισης (πένθους λόγω απώλειας συζύγου) να αντικαταστήσει τη φορεσιά παντρεμένης που φόραγε ως το 1929, με φορεσιά *ουβαλνού*. Η γυναικεία φορεσιά με τσούκνα *ουβαλνό* ή *τσιπουράκ' (ι)* φοριόταν από ηλικιωμένες ή χήρες. Η συγκεκριμένη φορεσιά ηλικιωμένης με τσούκνα *τσιπουράκ' (ι)* περιήλθε προσφάτως, το 2013, στην κατοχή μου και η μορφολογία της, τα διακοσμητικά μοτίβα και το στήσιμό της είναι κατεξοχήν του Καβακλί. Καλένας από τους πρόσφυγες του Τας Τεπέ δε θέλησε να διατηρήσει κάποιο ενδυματολογικό στοιχείο της πρώιμης λιτής φορεσιάς τους, παρά λησμονήθηκε η κάθε παραλλαγή της, προκειμένου να ενσωματωθεί στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο των προσφύγων του Καβακλί.

Μια επινοημένη παράδοση προκύπτει από την αδυναμία του συνόλου, λόγω κοινωνικών ή φυσικών συνθηκών, να διατηρηθεί η παράδοση που προϋπήρχε βιώσιμη, καθώς μια νέα παράδοση δίνει τη δυνατότητα προσαρμογής στα νέα κοινωνικά δεδομένα. Από εθιμική σκοπιά, οι πρόσφυγες του Τας Τεπέ, όταν χρειάστηκε να αλλάξουν τη φορεσιά τους για πρακτικούς και κοινωνικούς λόγους (διάκριση κατά ηλικία, οικονομική κατάσταση ή απώλεια συζύγου ή παιδιού) ασυνείδητα ή συνειδητά επέλεξαν την προσχώρηση στο υπάρχον ενδυματολογικό κατεστημένο των ομογενών τους. Δεν μιμήθηκαν στοιχεία της φορεσιάς των ντόπιων αλλά υιοθέτησαν εξολοκλήρου την καβακλιώτικη φορεσιά, εναρμονίζοντας ενδυματολογικά την καθημερινότητά τους με αυτή των υπερπληθέστερων εαυτών, των Καβακλιωτών.

Κατά τη δεκαετία του 1950 παρατηρείται 1. η έναρξη στην Ελλάδα της μαζικής παραγωγής έτοιμων ενδυμάτων και ενδυματολογικών εξαρτημάτων· 2. η προσφορά τους από τους πλανόδιους πραματευτάδες, στα παζάρια και στα καταστήματα της πόλης (Καρδίτσα)· 3. η άνθιση του επαγγέλματος της μοδίστρας· 4. η διάδοση της ραπτομηχανής και 5. η συχνότερη επικοινωνία των χωριών με την πόλη. Όλα αυτά οδηγούν στην αστικοποίηση της φορεσιάς του Καβακλί στην Ανάβρα και στη σταδιακή εγκατάλειψή της. Στο κεφάλαιο «Εγκατάλειψη» παρουσιάστηκε η σταδιακή υποχώρηση της καβακλιώτικης φορεσιάς με σταδιακή πρόσληψη αστικών στοιχείων π.χ. χρήση έτοιμων ευρωπαϊκών υφασμάτων για την κατασκευή γυναικείων φορεμάτων (τα *σταμπωτά*) και ανδρικών κουστουμιών. Επίσης, η χρήση νέων σταμπωτών γυναικείων καλυμμάτων κεφαλής (μαντίλες), οι νέες κομμώσεις και η συνύπαρξη ευρωπαϊκού παντελονιού ή ανδρικού κοστουμιού με καλπάκι (1960) σηματοδοτούν την αστικοποίησή της.

Στο κεφάλαιο «Αναβίωση» παρουσιάστηκε η δράση τοπικών συλλόγων στην Ελλάδα και στη νοτιοανατολική Βουλγαρία, οι οποίοι προσπαθούν να συγκρατήσουν φορεσιές, ήθη και έθιμα, μουσική και ιδιοσυγκρασία ενός προσφυγικού λαού, να αναβιώνουν και να καταγράφουν του παρελθόντος απεικονίσεις και μνήμες.

ΓΛΩΣΣΑΡΙ ΕΝΔΥΜΑΤΩΝ

αραδούδις	οριζόντιες γραμμές στην ποδιά νέας
βαθράκι	ρομβοειδές κομμάτι υφάσματος κάτω από τη μασχάλη του γυναικείου πουκάμισου του Καβακλί
γαϊτανάκι	σιρίτι
γεμενιά ή ιμενιά	ανδρικά μαύρα παπούτσια χωρίς μύτη
δάχτυουα	διακοσμητικό μοτίβο <i>δάχτυλα</i>
δινδράκ' (ι)	διακοσμητικό μοτίβο <i>δεντράκι</i>
ζ'νάρ' (ι)	ζωνάρι
ζ'νάρια [τα]	ανδρικός χορός του Καβακλί, όπου οι άνδρες χορευτές πίνουνται από το ζωνάρι του διπλανού τους χορευτή για να χορέψουν
ζούνα	ζώνη
ζαμουρλούκ' (ι)	είδος μάλλινης κάπας
ζλικάκ' (ι)	γλεκάκι
καβάδια	ποδόγυρος
καβαδούρα	μασχάλη ρούχου
καλτσούνια	κάλτσες γερόντων
κάντζιου	καρφίτσα που εικονίζει θηλυκό σκυλί
κάπα	μάλλινο πανωφόρι χωρίς μανίκια
καπακλίδ'κα	τσαρούχια με καπάκια
κατσιούλκα	κουκούλα πανωφοριού
κισί	δερμάτινο πορτοφόλι
κιστέκι ή κιουστέκι	αλυσίδα που κρεμόταν
κλειστός	ανδρικό-γυναικείο πανωφόρι τύπου γλέκο με μανίκια ή χωρίς
κοεμτζής	κατασκευαστής αλυσίδων
κοντογούνι	πανωφόρι από ύφασμα χοντρό μάλλινο του αργαλειού με εσωτερική επένδυση γούνας και κοντό μέχρι το ύψος των γοφών.
κοντούρις	γυναικεία μαύρα παπούτσια με χαμηλό τετράγωνο τακούνι
κιμαρά ή λιμαριά	λαιμόκοψη σε σχήμα V της τσούκνας
κέρτζα	κέντημα με κίτρινη κλωστή στα μανίκια του καβακλιώτικου γυναικείου πουκάμισου

μέστια	τζιαράπια (κάλτσες) με γεωμετρικά σχήματα ως μοτίβα
μηούδια	μηλαράκια
μουντά	σκούρα γήινα χρώματα
μπέλκις ή μπέλκα	λεπτές κοντές λωρίδες, σε διάφορα χρώματα, από μεταξωτό ή σατέν ύφασμα, ραμμένες κάθετα στον ποδόγυρο της τσούκνας (αμάνικο φόρεμα) της παντρεμένης Καβακλιώτισσας
μπιάλια	λωρίδες υφάσματος λεπτές από λευκό σαϊάκι
μπλαζτιρά	κορδόνια της πιστίρκας (ποδιάς) Καβακλιώτισσας
μπογιατζής	ο τεχνίτης που βάφει τα υφάσματα του αργαλειού
μπόζαβου	καφέ χρώμα
μπουμπές	υπερυψωμένη μύτη γυναικείου παπουτσιού
ντουλάπι ή ντίστρα	νεροτριβή
ντουράς	τσεμπέρι από πολύ λεπτό ύφασμα για στερέωση κοσμημάτων
ουβαλνό ή ουβαλνά	το διακοσμητικό μοτίβο <i>μάτι βουβαλιού</i> . Το ίδιο όνομα έχει η τσούκνα της ηλικιωμένης του Καβακλί
ουγιά	νεανικό σχέδιο στον ποδόγυρο μπέλκας από λευκή κλωστή
π'χαμσούδ'(ι)	λευκό βαμβακερό μισοφόρι από τη μέση και κάτω για γυναίκες
παγούνια	λουλούδια
πάρτα	μπροστινό μέρος τσούκνας, ο κόρφος με τα κεντημένα μοτίβα επάνω
πιστίρκα	γυναικεία ποδιά του Καβακλί
πουλτό	το ύφασμα του αργαλειού, μάλλινο και πολύ χοντρό σε υφή
πουτουρτζής	ο ράφτης που έραβε αποκλειστικά πουτούρια (ανδρικά παντελόνια) του Καβακλί
σ' μόδας	μοντέρνο, καινούργιο
σαϊάκι	μάλλινο ύφασμα του αργαλειού
σεγκούνι	μάλλινο μακρύ παλτό
σθέρως	θερισμός
σκουηκάκια	διακοσμητικό μοτίβο <i>σκουληκάκια</i>
σούφρα	η λιγότερο φορεμένη τσούκνα
σούφρωμα ή σούφρουμα	πλισσάρισμα τσούκνας
στόλια	γυναικεία στολίδια
στραγγάν	καλπάκι (καπέλο) νέου από γούνα γυαλιστερή (οστρακάν)
συρτά	παπούτσια ηλικιωμένων γυναικών, όπως οι κοντούρις
σώβρακου	ανδρικό εσώρουχο τύπου παντελονιού (σώβρακο)
τασμάς	ζώνη
τερζής	ράφτης
τζαραπτοής	καλτσοποιός γυναικείων καλτσών
τζιαμαντάν'(ι)	ανδρικό γιλέκο με ή χωρίς μανίκια
τζιαράπια	κάλτσες
τζουμπές	μακρύ μάλλινο παλτό
τζουλίκια	γυναικεία μάλλινα παπούτσια για χρήση εντός της οικίας

το 'κριβό	το ακριβό, το καλό
τσαρούχια	υποδήματα
τσεμπέρ'(ι)	μαντίλα
τσιαπραζάκ'(ι)	στενή λωρίδα από λευκή κλωστή που διακοσμεί τον ποδόγυρο της τσόκνας ουβαλνό
τσιαρκούδια ή	
τσιρκέσδισ ή	
τσαγαναίους	διακοσμητικό μοτίβο <i>κάβουρες</i>
τσιουπούν'(ι)	τσιτούνι, κυρίως γυναικείο, κοντό πανωφόρι με μανίκια του Καβακλί
τσόκο	σφυρί
τσουγκρουσούλι	αιχμηρό εργαλείο που ανοίγει τρύπες στο δέρμα του τσαρουχιού πρώτου ραφτεί
τσούκνα	γυναικείο μάλλινο αμάνικο φόρεμα του Καβακλί
τσοδηματοποιός	κατασκευαστής παπουτσιών

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ - ΓΛΩΣΣΑΡΙ ΕΝΔΥΜΑΤΩΝ

αραδούδης	71,72,113,115
βαθράκι	116
γαϊτανάκι	77,90,94,119,153
γεμενιά ή μενιά	97
δάχτυουα	74,76
δινδράκ'(ι)	68
ζ'νάρ'(ι)	65,72,73,79,88,89,91,94,115,118,120
ζούνα	73
αμουρλούκ'(ι)	88,94,96
λικάκ'(ι)	86,89,94,120,121
καβάδια	68
καβαδούρα	116
καλτσούνια	65,66,78,96,15
κάντζιου	73
κάπα	65,77,96
καπακλίδ'κα	89,90,97
κατσιούλκα	88,89,96
κισί	98
κιστέκι ή κιοστέκι	89,90,98,113
κλειστός	65,76,88,89,91,94,119,135,153
κοεμτζής	98,153
κοντογούνι	86,94,95,96,120,121
κοντούρις	65,66,79,80,87,120,133
λιμαρά ή λιμαριά	68
μέρτζα	68,73
μέστια	96
μηνούδια	68
μουντά	76,116
μπέλκισ ή μπέλκα	71,72,115
μπιάλια	89,90,96,97,121,135
μπλαζτιρά	75,76
μπογιατζής	69,72,73,82,87,153
μπόζαβου	93,94,95,96,124
μπουμπές	80

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ-ΓΛΩΣΣΑΡΙ ΕΝΔΥΜΑΤΩΝ

ντουλάπι ή ντίστρα	69
ντουράς	66,81,84
ουβαλνό ή ουβαλνά	71,72,76,115,116,117,154
ουγιά	72
π'χαμσούδ'(ι)	65,67,88,89,92
παγούνια	74
πάρτα	68,115,117
πιστίρκα	65,74,76,86,113,114,115,120,124
πουλτό	67,69,74,78,80,96
σ' μόδας	68
σαϊάκι	65,77,78,80,93,94,95,96,119
σεγκούνι	88,89,96
σκουηκάκια	72,117
σούφρα	67
σούφρωμα ή σούφρουμα	70
στόλια	85
στραγγάν	97,98,121
συρτά	80
σώβρακου	57,88,89,91,92
τασμάς	92,97,121
τερζής	68,73,78,80,90,92,93,95,96,114,125,135
τζαραπτσής	79
τζιαμαντάν'(ι)	88,95
τζιαράπια	65,66,78,79,88,90,96,100
τζουμπές	96
πρλίκια	80,88,90,96
το 'κριβό	81
τσαρούγια	66,96,97,100,121,135
τσεμπέρ'(ι)	65,66,79,81,82,83,85,100,115,118,120,130
τσιαπραζάκ'(ι)	82,117
τσιαρκούδια ή τσιρκέσδισ ή τσαγαναίους	68,74
τσιουπούν'(ι)	65,76,77,78,89,153
τσούκνα	65,67,68,71,72,73,86,113,115,117,120,123,124,125,128,129,139,154
υποδηματοποιός	87,114,120,136

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ADAMS R., 1939, Biographical Memoir of Wallace Hume Carothers, 1896-1937, in: *National Academy of Sciences of the United States of America. Biographical Memoirs*, vol. XX.12 (<http://www.nasonline.org/publications/biographical-memoirs/memoir-pdfs/carothers-wallace-h.pdf>, προσπέλαση 30.9.2013)
- ΑΚΡΙΒΟΣ Γ.Ι., 1999, *Η Ανάβρα του σήμερα και το Τσαμάσι του χθες. Ιστορική εξέταση του Δήμου Ταμασίου και της παλαιάς επαρχίας Καβακλή*, Αθήνα
- ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ Σ., 1970, *Μικρά Ασία 19^{ος} αι.-1919. Οι Ελληνοθόρδοξες κοινότητες*, Αθήνα
- ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ Κ.Α., 1994, *Συνοπτική Ιστορία της Θράκης*, Θεσσαλονίκη
- ΒΑΡΚΑΡ Ο.Λ., 1979, Οι μορφές οργάνωσης της αγροτικής εργασίας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία το ΙΕ΄ και το ΙΣΤ΄ αιώνα, στο: ΣΠ.Ι. ΑΣΔΡΑΧΑΣ (Επιμ.), *Η οικονομική δομή των Βαλκανικών χωρών, στα χρόνια της Οθωμανικής κυριαρχίας*, Αθήνα, 48-87
- ΒΕΡΕΜΗΣ Α., 1977, Οι οθωμανικές μεταρρυθμίσεις (τανζιμάτ), στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΓ΄, Αθήνα, 168-171
- ΒΡΕΛΛΗ-ΖΑΧΟΥ Μ., 1985, *Η Ενδυμασία στη Ζάκυνθο μετά την Ένωση, 1864-1910. Συμβολή στη μελέτη της ιστορικότητας και της κοινωνιολογίας του ενδύματος*, Ιωάννινα (διδακτορική διατριβή)
- ΒΡΕΛΛΗ-ΖΑΧΟΥ Μ., 1994, Χορός και Ένδυμα: Παράδοση και Αναπαράσταση, στο: Β. ΝΙΤΣΙΑΚΟΣ (Επιμ.), *Χορός και Κοινωνία*, Κόνιτσα, 97-110
- ΓΕΡΜΙΔΗΣ Α., 1978, Χαμένες ελληνικές εστίες της Ανατολικής Ρωμυλίας. Το Καβακλή και η περιοχή του, *Θρακικά* 1, 183-219
- ΚΙΖΕΛΗΣ Γ., 1974, *Η ρητορική του ενδύματος*, Αθήνα
- ΛΕΔΕ ΑΙΚ., 1990-1991, Η φορεσιά των προσφύγων από το Καβακλή στα Κουφάλια Θεσσαλονίκης (1924-1960), στο: Μ. ΒΡΕΛΛΗ-ΖΑΧΟΥ (Επιμ.), *Συλλογικό τόμο Φοιτητών, Φροντιστήριο*, τ. 12, Α-ΚΑΝ, Ιωάννινα, 185-265 (αδημοσίευτο)
- ΞΕΡΤΖΟΓΛΟΥ Χ., 2000, Η ορθόδοξη κοινότητα της Κωνσταντινούπολης: από το Τανζιμάτ μέχρι τον Μεγάλο Πόλεμο, *Σύγχρονα Θέματα* 74-75, 114-123
- ΞΗΣΟΠΟΥΛΟΣ Κ.Α., 2006, *Οι πρόσφυγες της Ανατολικής Ρωμυλίας στη Θεσσαλία, Λάρισσα*

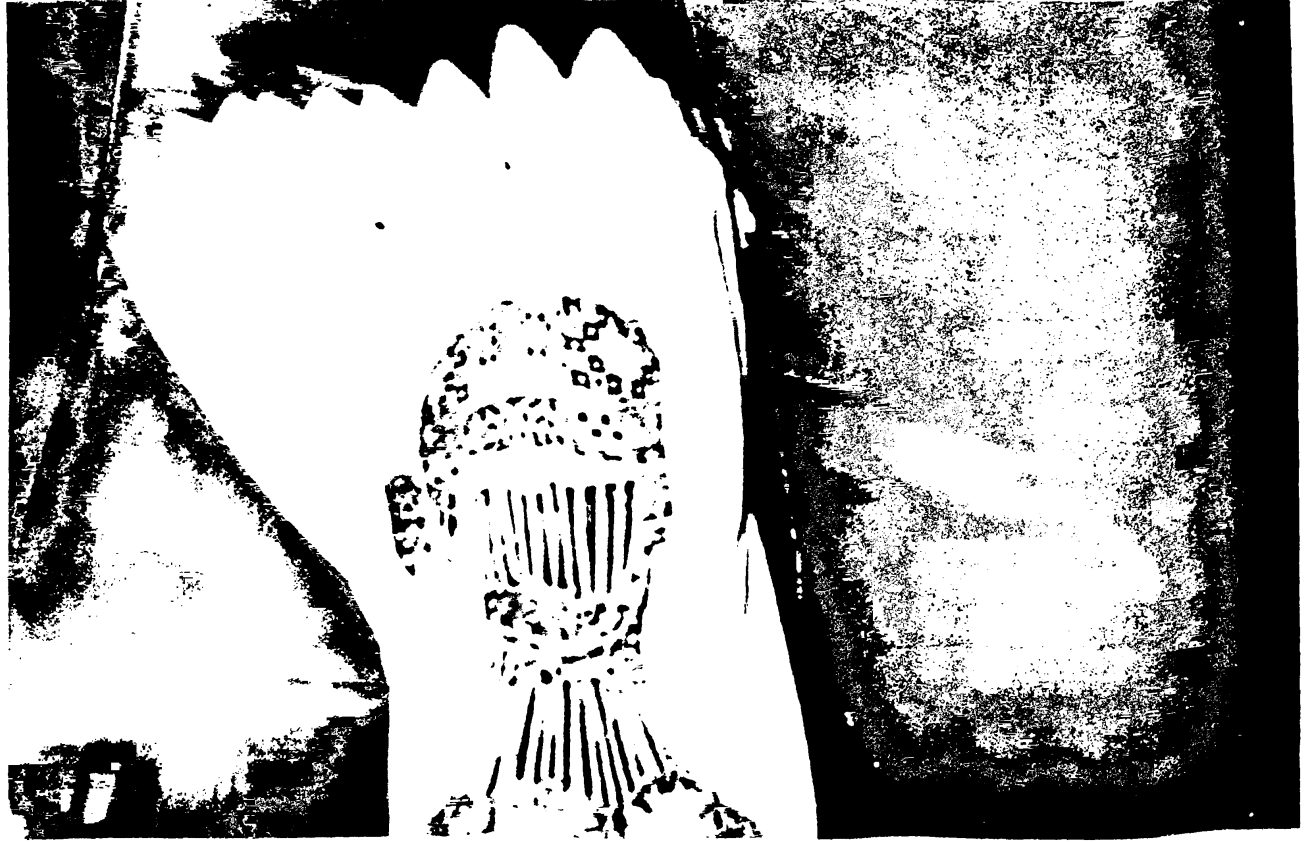
- HOBBSBAWM E. & RANGER T., 2004, *Η επινόηση της παράδοσης*, Αθήνα
- ILBER O., 2004, *Ο πιο μακρύς αιώνας της αυτοκρατορίας. Ο Οθωμανικός 19^{ος} αιώνας – Η πορεία προς τον εκσυγχρονισμό*, Αθήνα
- ΚΑΡΖΗΣ Θ., 2008, *Οι πατρίδες των Ελλήνων, τ. Γ': Ανατολική Θράκη – Ανατολική Ρωμυλία*, Αθήνα
- ΚΟΤΖΑΓΕΩΡΓΗ Ξ. & ΚΑΖΑΜΙΑΣ Γ., 1999, Οι Έλληνες της Βουλγαρίας σε αριθμούς, 1879-1934, στο: Ξ. ΚΟΤΖΑΓΕΩΡΓΗ (Επιμ.), *Οι Έλληνες της Βουλγαρίας. Ένα ιστορικό τμήμα του περιφερειακού ελληνισμού*, Θεσσαλονίκη, 121-215
- ΚΟΤΖΑΓΕΩΡΓΗ Ξ. (Επιμ.), 1999, *Οι Έλληνες της Βουλγαρίας. Ένα ιστορικό τμήμα του περιφερειακού ελληνισμού*, Θεσσαλονίκη
- ΚΩΣΤΗΣ Κ., 1992, Κοινότητες, εκκλησία και Μιλλέτ στις Ελληνικές περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας κατά την περίοδο των μεταρρυθμίσεων, *Μνήμων* 13, 57-76
- ΚΩΦΟΣ Ε., 2001, *Η Ελλάδα και το Ανατολικό Ζήτημα, 1875-1881*, Αθήνα
- LEWIS B., 2001, *Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκίας, τ. Ι: Τα στάδια της ανάδυσης*, Αθήνα
- ΜΑΜΩΝΗ Κ., 1977, Θράκη, στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΔ'*, Αθήνα, 358-367
- ΜΗΝΟΥΔΗ Θ.Σπ., 2003, *Θράκη – Οι αντίλαλοι της Ανατολικής Ρωμυλίας*, Αθήνα
- ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ Κ., 1932, *Ιστορία Ελληνικού Έθνους, τ. 17^{ος}*, Αθήνα
- ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ Κ., 1932, *Ιστορία Ελληνικού Έθνους, τ. 6^{ος}*, Αθήνα
- ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ Κ., 1970, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους [η πρώτη μορφή, 1853]*, Αθήνα
- ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ Σπ., 2006, *Εθνοτική συμβίωση στα Βαλκάνια. Έλληνες και Βούλγαροι στη Φιλιππούπολη 1878-1914*, Αθήνα
- ΠΟΛΙΤΟΥ Ξ. & ΚΟΝΤΑΡΑΣ Θ. (Επιμ.), 2000, *Ενδυματολογικά / 1. Πρακτικά Πρώτου Κύκλου Μαθημάτων του Εθνικού Αρχείου Ελληνικής Παραδοσιακής Ενδυμασίας*, Ναύπλιο, 8-250
- ΠΡΑΝΤΣΙΔΗΣ Γ. & ΠΡΑΝΤΣΙΔΗ Β., 2000, Οι παραδοσιακές φορεσιές από το Καβακλί της Ανατολικής Ρουμυλίας (Βόρειας Θράκης), στο: Ξ. ΠΟΛΙΤΟΥ & Θ. ΚΟΝΤΑΡΑΣ (Επιμ.), *Ενδυματολογικά / 1. Πρακτικά Πρώτου Κύκλου Μαθημάτων του Εθνικού Αρχείου Ελληνικής Παραδοσιακής Ενδυμασίας*, Ναύπλιο, 146-162
- ΣΑΒΒΙΔΗΣ Α.Γ.Κ. & HENDRICKX B., 2003, *Εισαγωγή στη Βυζαντινή Ιστορία, 284-1461 μ.Χ.*, Αθήνα
- ΣΑΜΣΑΡΗΣ Δ.Κ., 1980, *Ο εξελληνισμός της Θράκης κατά την Ελληνική και Ρωμαϊκή αρχαιότητα*, Θεσσαλονίκη (διδακτορική διατριβή)
- ΣΚΟΠΕΤΕΑ Ε., 2006, Οι Έλληνες και οι εχθροί τους, στο: Χ.Χ. ΧΑΤΖΗΩΣΗΦ (Επιμ.), *Η Ιστορία της Ελλάδος του 20^{ού} αιώνα. 1900-1922 οι απαρχές, τ. Α'2*, Αθήνα, 12-21
- ΧΑΤΖΗΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ Τ., 1999, Οι Ελληνικές Κοινότητες της Βουλγαρίας. Σύντομη ιστορική εισαγωγή, στο: Ξ. ΚΟΤΖΑΓΕΩΡΓΗ (Επιμ.), *Οι Έλληνες της Βουλγαρίας. Ένα ιστορικό τμήμα του περιφερειακού ελληνισμού*, Θεσσαλονίκη, 49-82

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι:
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

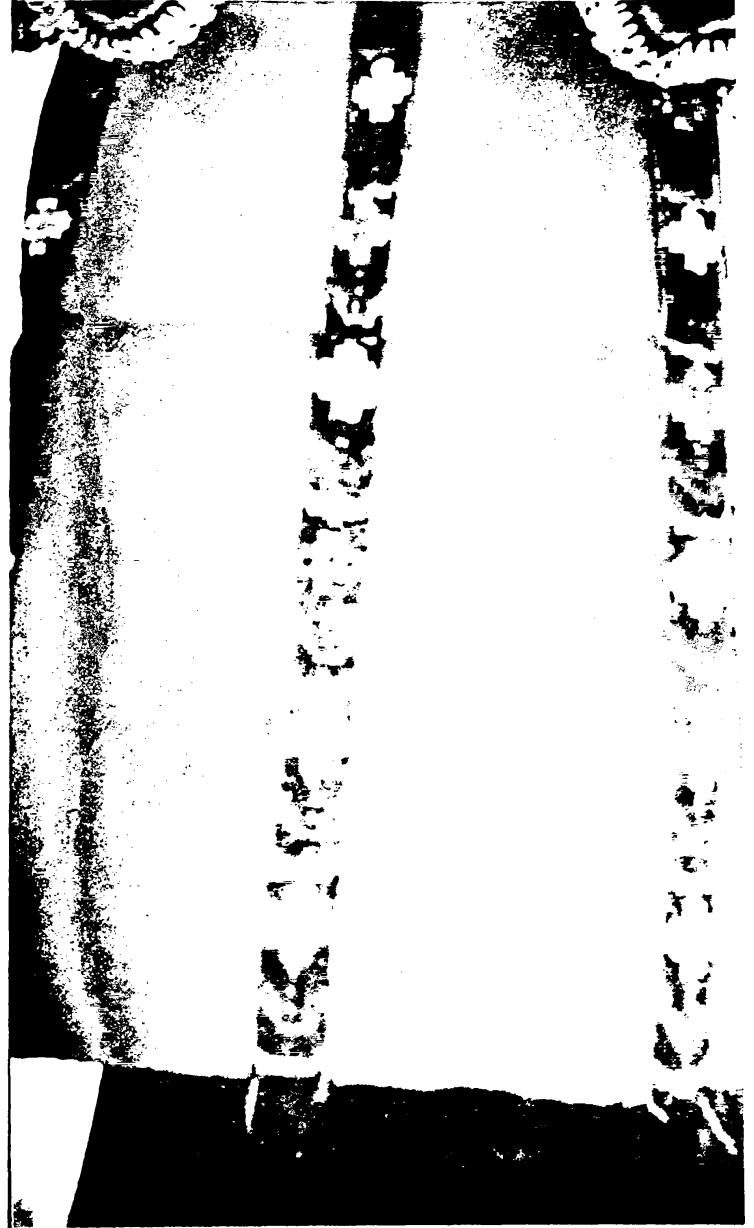
ΕΙΚΟΝΑ 45: «Τσιουμπέρ(ι)» από βουλγαρική γυναικεία ενδυμασία περιοχής Λ
Η διαφοροποίηση από την καβακλιώτικη έγκειται στα χρώματα, διότι τα
είναι επαναλαμβανόμενα και στις δύο περιπτώσεις
(Εθνογραφικό Μουσείο Νεσέμπερ, Ανατολική Βουλγαρία)

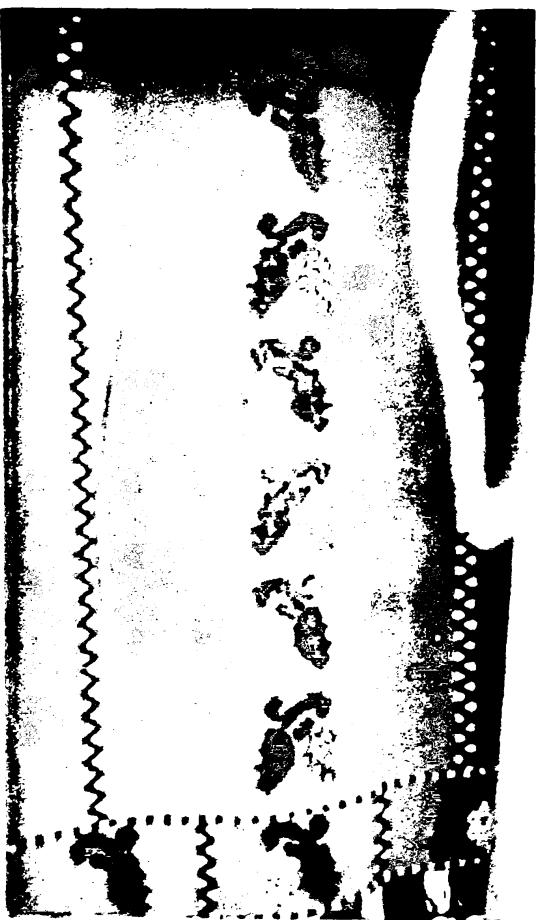
ΕΙΚΟΝΑ 48, 49 και 50: Νυφικοί κεφαλόδεσμοι, στολισμένοι με λουλούδια και κοσμήματα. Εικονίζεται πέπλο, λευκός με «δέμα» στην πίσω όψη και κορδέλες που φοριέται στο πίσω μέρος του πέπλου, διότι το μπροστινό και άνωθεν τμήμα της κεφαλής κοσμεύεται με λουλούδια και υφασμένο μαντίλι, δεμένο όπως ο ντουράς, με μοτίβα γεωμετρικά και σταυρούς για προστασία της νύφης από το κακό.

Τμήμα νυφικού κοστουμιού από Βουλγαρική γυναικεία ενδυμασία

(Εθνομουσικό Μουσείο Νεοσύμπος, Αρχαιολογική Βουλγαρία)

ΕΙΚΟΝΑ 51 και 52: Γυναικεία φορεσιά περιοχής Μπουργκάς, Ανατολική Βουλγαρία, με έντονο χρώμα μωβ-μπλε, λουλούδια και πλεκτή δαντέλα από μάλλινη κλωστή στο τελείωμα του γιλέκου. Η ποδιά σε κόκκινο χρώμα με κάθετες λωρίδες με φυτικό διάκοσμο και σταυρούς, θυμίζει την ποδιά της γυναικείας φορεσιάς του Καβακλί (Εθνογραφικό Μουσείο Νεσέμπερ)

ΕΙΚΟΝΑ 53: Σχέδιο με σταφύλια και γραμμές, επάνω σε ποδιά γυναικείας ενδυμασίας (Εθνογραφικό Μουσείο Νεσέμπερ)

ΕΙΚΟΝΑ 54: Φούστα γυναικείας φορεσιάς του Μπουργκάς, σε χρώμα μπλε με κίτρινες κάθετες και διαγώνιες γραμμές, οι οποίες οροθετούνται στον ποδόγυρο από μία φαρδιά λωρίδα σατέν σε μαύρο χρώμα. Η φούστα σουρώνει στο ζωνάκι της και δημιουργεί την ψευδαίσθηση ότι η γυναίκα φοράει από κάτω ένα είδος «φουρό». Τχνη και αισθησίας και μοντερνισμού, κυρίως στα ευρωπαϊκά πρότυπα, για να τονιστούν η λεπτή μέση και οι πλούσιοι γοφοί της γυναίκας. Το ύφασμα είναι λεπτό, πιθανόν βαμβακερό ή από άλλο υλικό.
(Εθνογραφικό Μουσείο Νεσέμπερ)

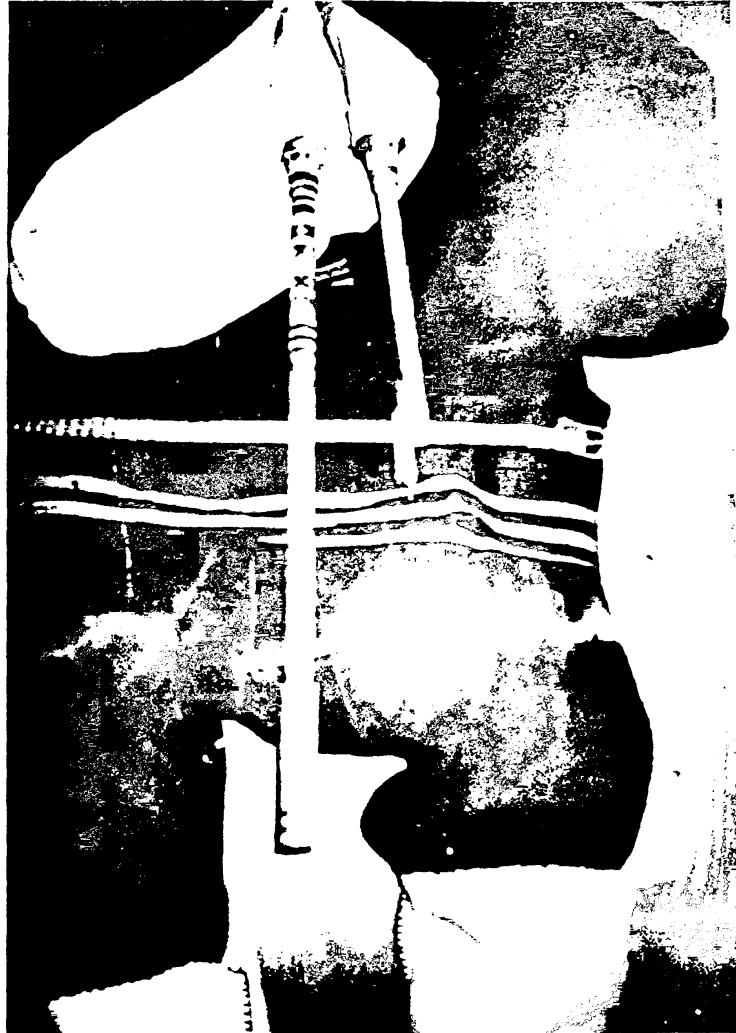

ΕΙΚΟΝΑ 55: Γυναικεία φορεσιά Ανατολικής Βουλγαρίας. Διακρίνονται το λευκό πουκάμισο, το επάνω τμήμα του μάλλινου, αμάνικου φορέματος και η λουλουδάτη μαντίλα
(Εθνογραφικό Μουσείο Νεσέμπερ)

ΕΙΚΟΝΑ 58: Το ιαμουρλούκ(ι), με κατσιούλκα (κουκούλα) όπως το φορούσαν και οι Έλληνες Καβακλιώτες, μόνο που εδώ φέρει μανίκια. Τμήμα ανδρικού βουλγαρικού κοστουμιού (Εθνογραφικό Μουσείο Νεσέμπερ)

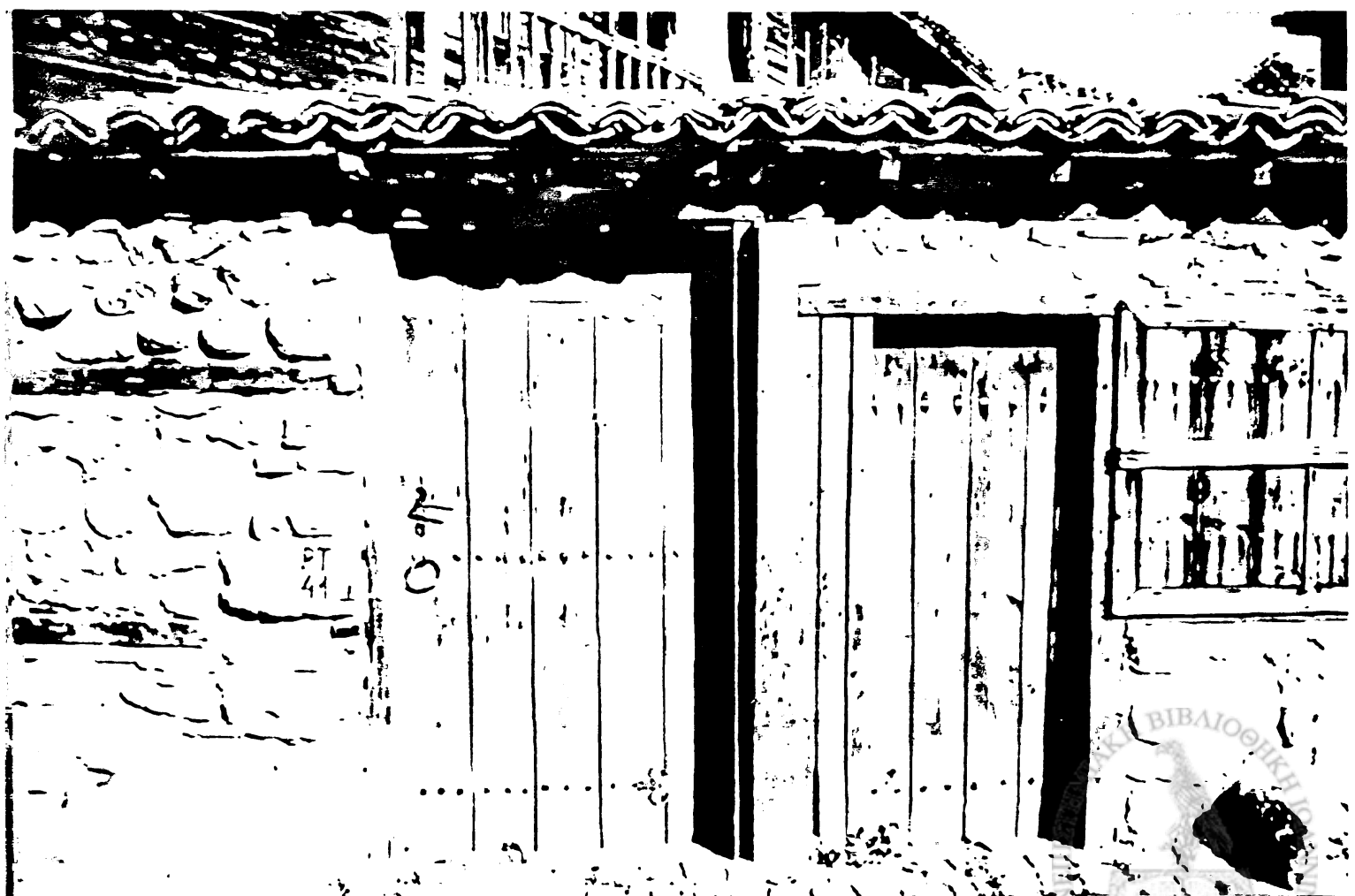
ΕΙΚΟΝΑ 59: Ανδρικό βουλγάριο κοστούμι με ομοιότητες με το ανδρικό κοστούμι του Καβακλί, όπως στο παντελόνι, εξωτερικούς επενδύτες και μπιάλια με τσαρούχια (Εθνογραφικό Μουσείο Νεσέμπερ)

ΕΙΚΟΝΑ 60: Μπιάλια όπως τα φορούσαν Βούλγαροι και Έλληνες, τέλη 19^{ου}-αρχές 20^{ου} αι. Τμήμα παντελονιού-πουτουριού και τσαρούχια. Μέρος ανδρικής βουλγαρικής ενδυμασίας (Εθνογραφικό Μουσείο Νεσέμπερ)

ΕΙΚΟΝΑ 61 και 62: Παλαιά ιστορική πόλη (επάνω) και νέα πόλη του Νεσέυπεο (κάτω)

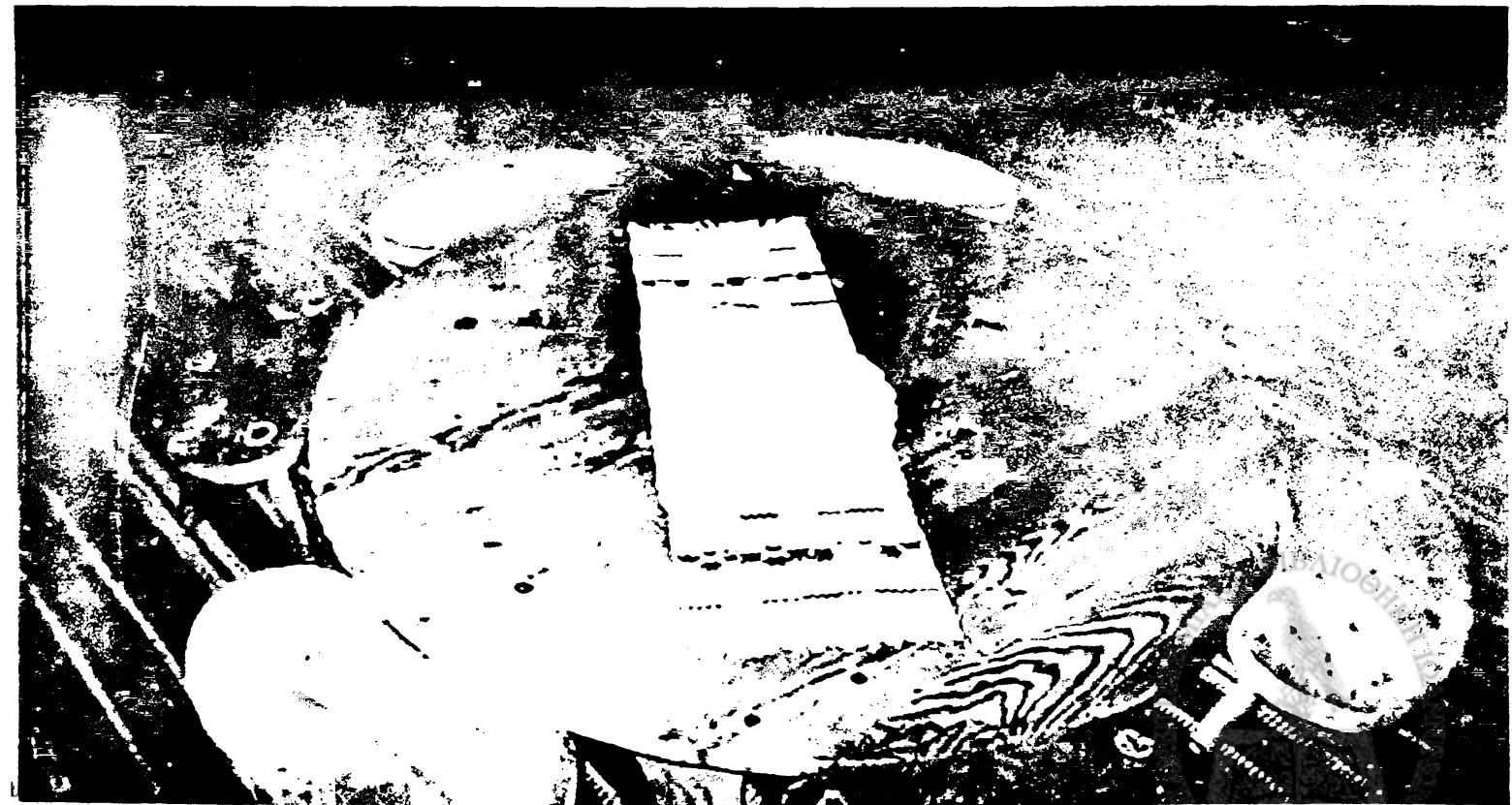
ΕΙΚΟΝΑ 63 και 64: Όλα τα σπίτια στην παλαιά πόλη είναι κατασκευασμένα το 1912 και μετά και συντηρούνται, λόγω οικονομικής δυσχέρειας, με τα πρωταρχικά τους υλικά

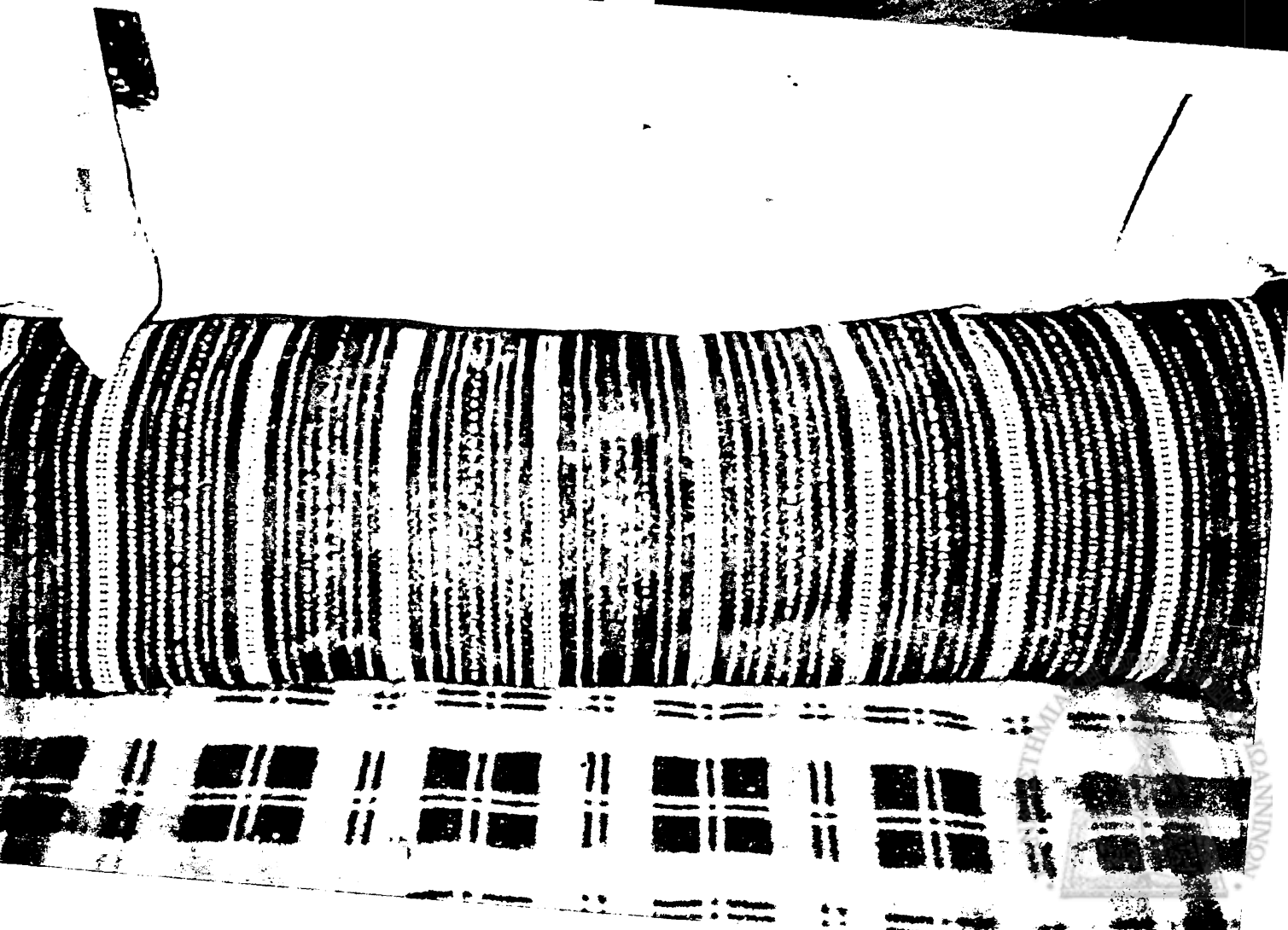
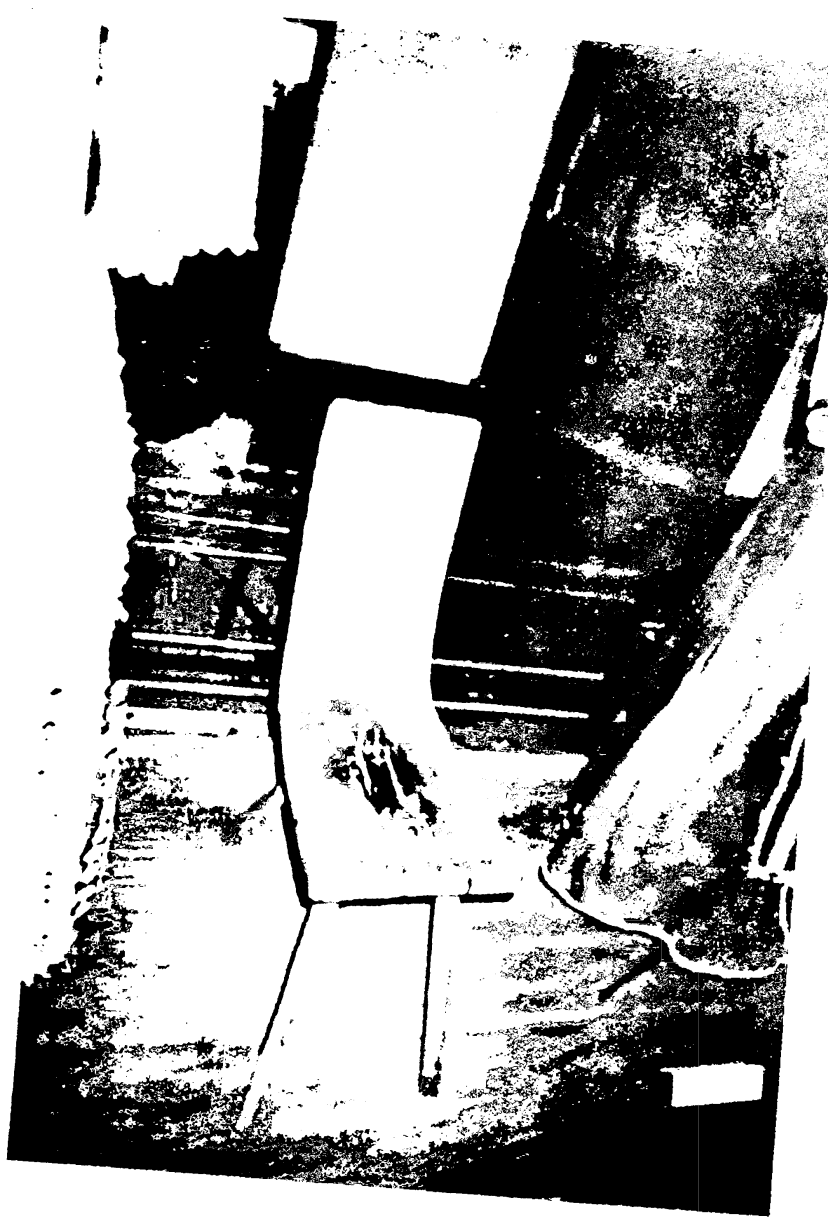
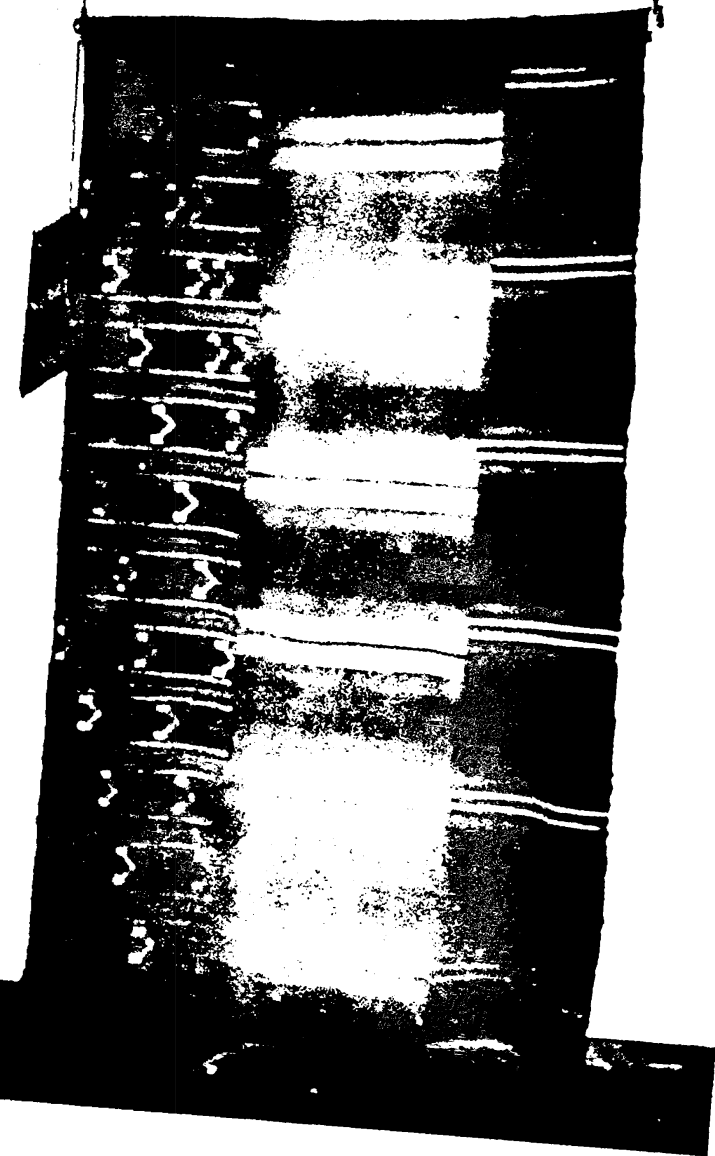
ΕΙΚΟΝΑ 65: Το εσωτερικό μιας οικίας της παλαιάς πόλης του Νεσέμπερ. Διακρίνονται οι κόγχες στο ταβάνι και στο κάσωμα της εσωτερικής πόρτας, που μαρτυρούν την κατοίκηση του από μουσουλμανική οικογένεια στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Η συγκεκριμένη οικία ενοικιάζεται σήμερα σε τουρίστες της παλαιάς πόλης

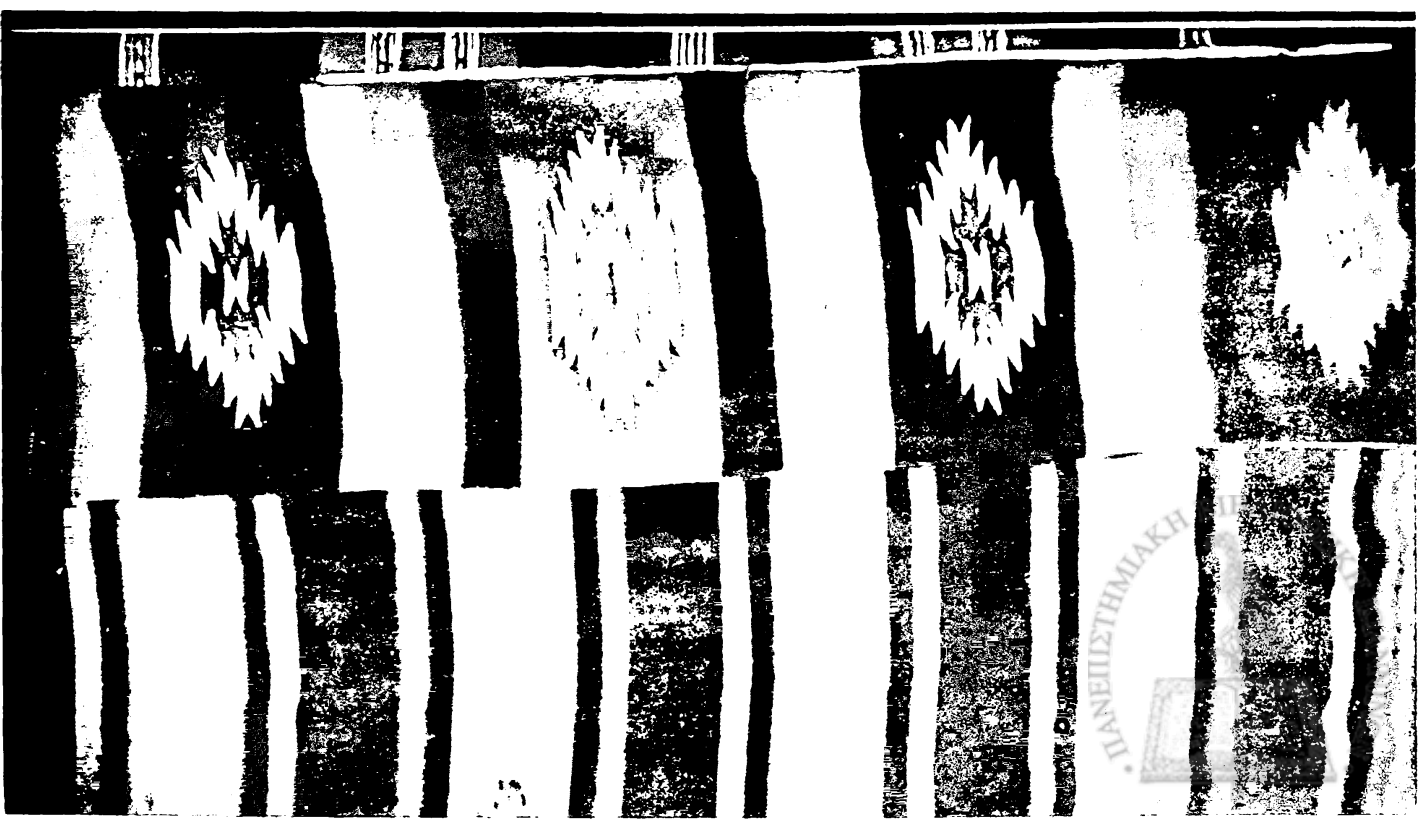
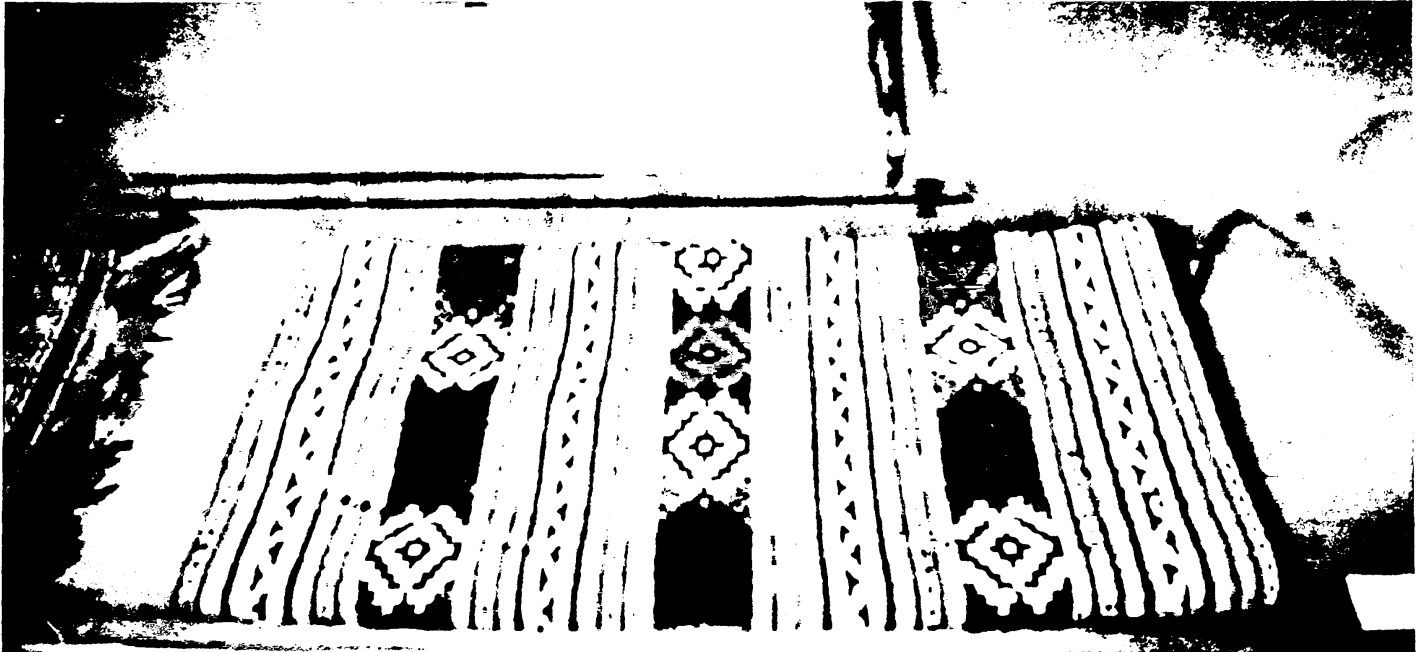
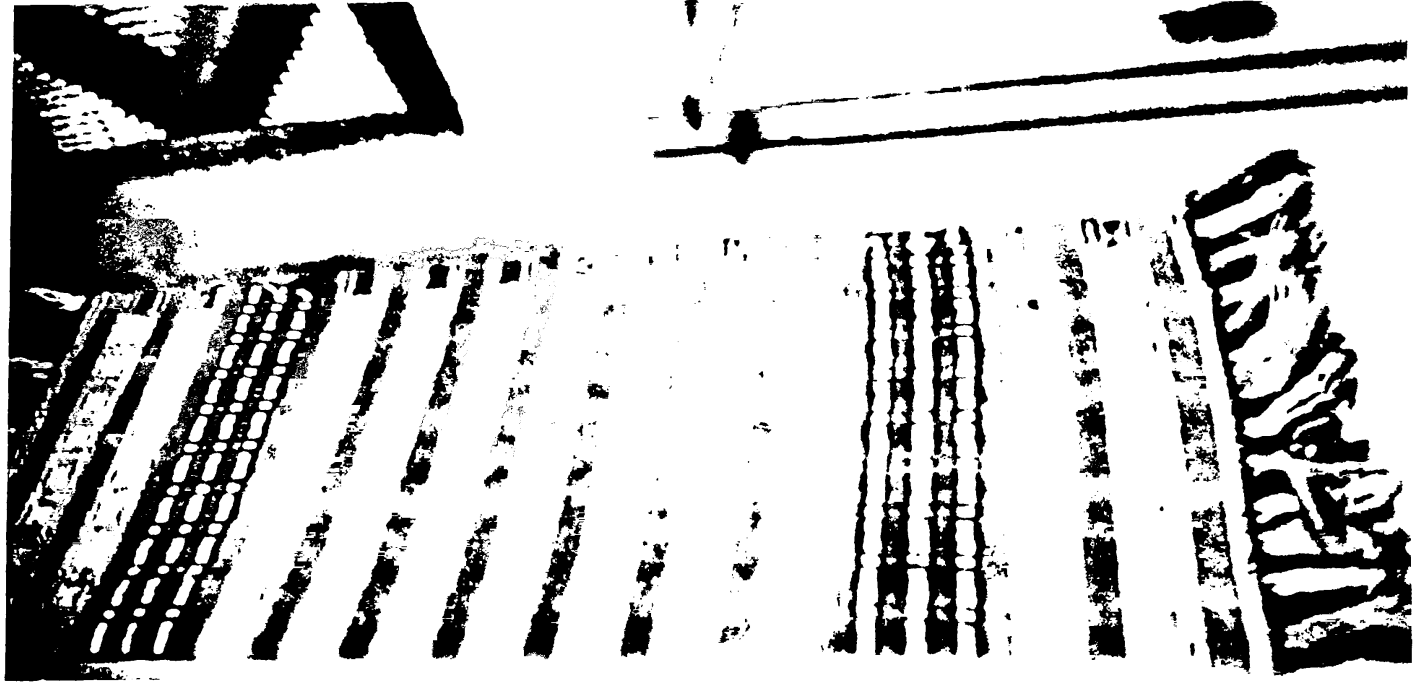

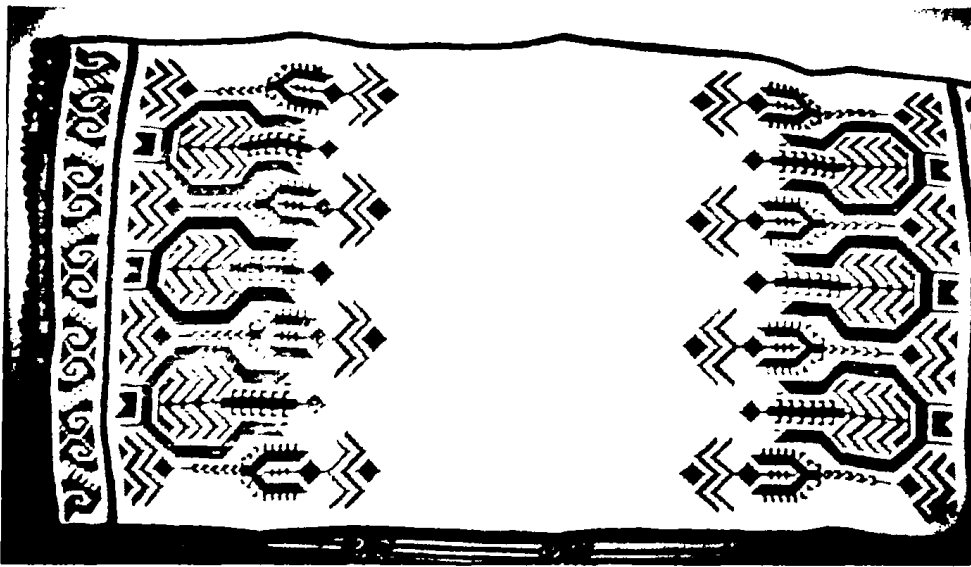
ΕΙΚΟΝΑ 66: Εσωτερικό οικίας των αρχών του 20^{ου} αιώνα στο Νεσέμπερ Ανατολικής Ρωμυλίας

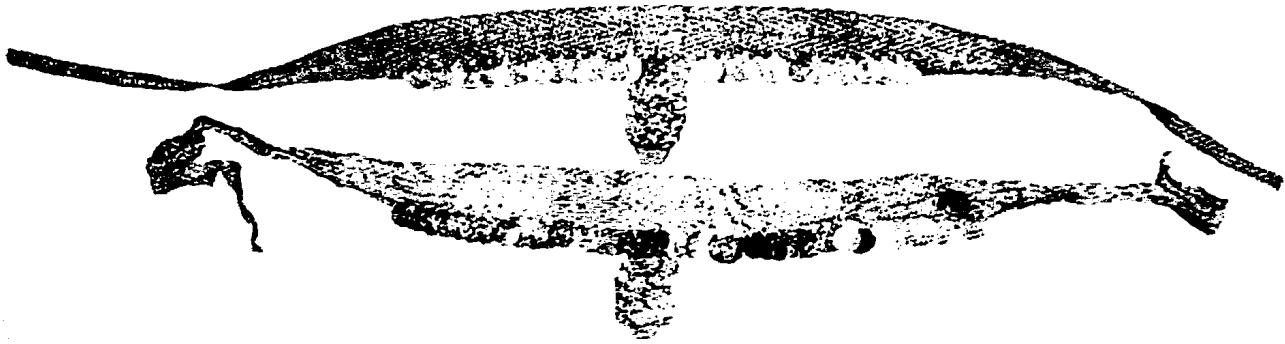
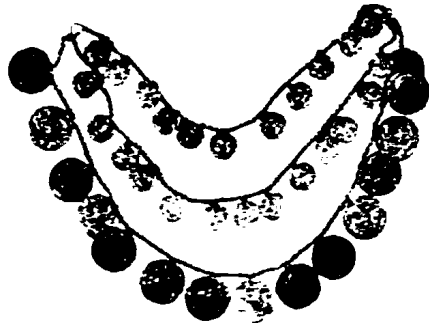
ΕΙΚΟΝΑ 67 και 68: Εσωτερικό οικίας των αρχών του 20^{ου} αιώνα στο Νεάγιο, Ανατολικής Ρωμυλίας

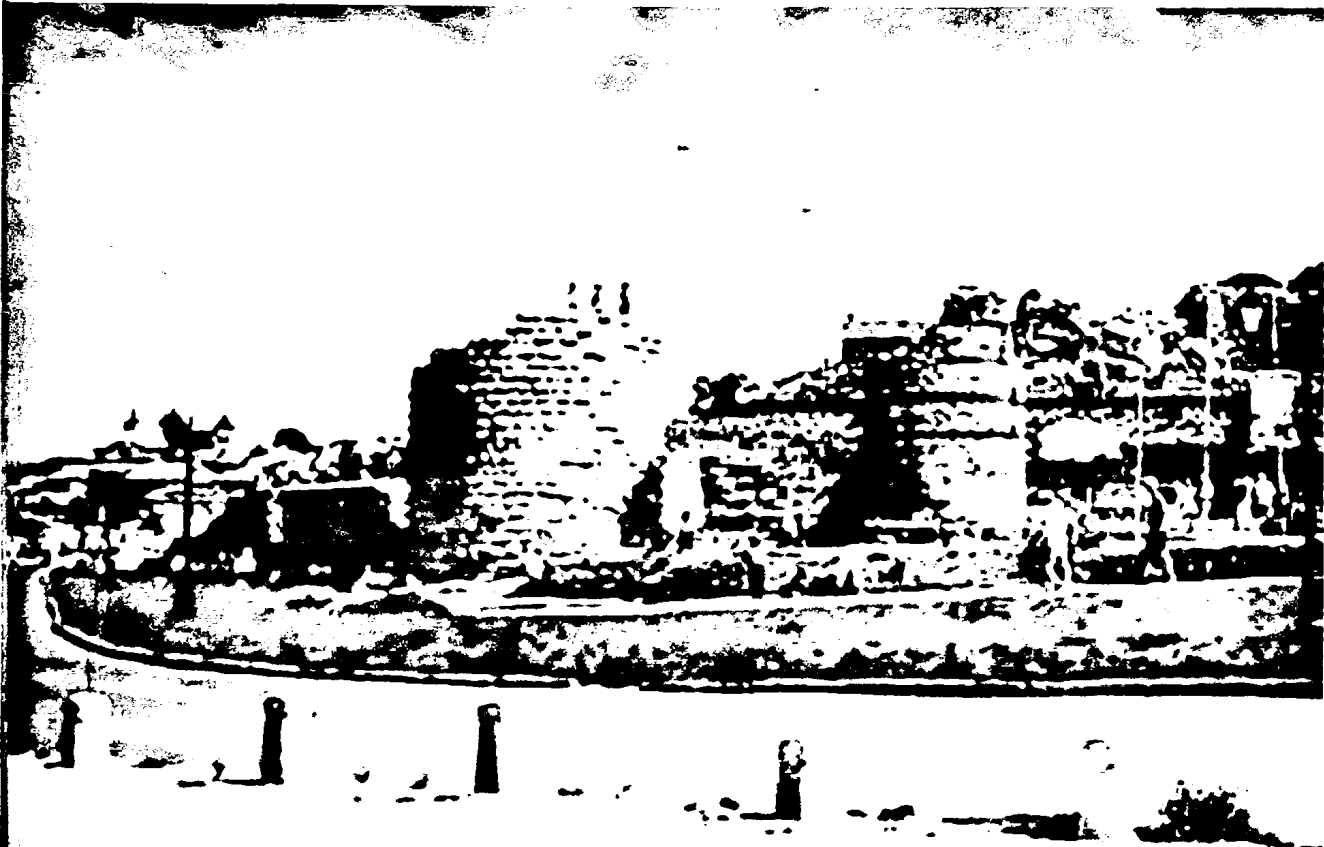

ΕΙΚΟΝΑ 75, 76 και 77: Εργόχειρα με μοτίβα καβακλιότικης τσούκνας, κεντημένα σε τραπεζομάντηλα και μαξιλάρα με φυτικά μοτίβα κεντημένα σε μάλλινο ύφασμα (περίτοι (Συλλογή Ευανθίας Ν. Γεωργολοπούλου, Ανάβρα Καρδίτσας)

ΕΙΚΟΝΑ 78: Το «δέμα» και η «μπάπκα», στολίδια της κεφαλής της νύφης.
Έκθεμα της Ένωσης Ελλήνων Ανατολικής Ρωμολίας
(ΜΗΝΟΥΔΗ 2003, 132)

ΕΙΚΟΝΑ 79: Είσοδος στο μεσαιωνικό κάστρο που περιβάλλει την παλαιά πόλη του Νεοσέμπερ

ΕΙΚΟΝΑ 80: Η πόλη Μπουργκάς με τα πολυώροφα οικοδομήματα των οποίων οι εξωτερικοί τοίχοι δεν έχουν σοβατιστεί και φέρουν παράθυρα αλουμινίου παλαιού τύπου, της δεκαετίας του 1980

ΕΙΚΟΝΑ 81: Απέραντα δάση, λιβάδια, χωράφια και βοσκοτόπια στη σημερινή Βουλγαρία

**ΠΑΡΑΤΗΜΑ ΙΙ:
ΑΠΟΜΑΓΝΗΤΟΦΩΝΗΜΕΝΕΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ**

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΤΩΝ

Ελλάδα

Όνοματεπώνυμο	Έτος γέννησης	Τόπος
1. Κωνσταντία Νάτσιου	01.01.1920-22.12.2012	Ανάβρα Καρδίτσας
2. Δημήτριος Κυράτσας	1940	Ανάβρα Καρδίτσας
3. Μαρία Νατσιούδη	10.03.1940	Ανάβρα Καρδίτσας
4. Ρήτσα Μηνούδη	δεν αναφέρθηκε	Αιγίνιο Πιερίας
5. Ευάγγελος Σίμος (πρόεδρος Συλλόγου Ανάβρας)	15.07.1969	Ανάβρα Καρδίτσας
6. Ευανθία Γεωργουλοπούλου	16.01.1947	Ανάβρα Καρδίτσας
7. Κωνσταντίνος Λιούγκος (φωτογράφος)	07.04.1968	Ιωάννινα
8. Μαρία Νάτσιου (μητέρα μου)	29.09.1957	Σοφάδες, Καρδίτσας
9. Φρειδερίκη (Φρείντα) Μαυρίκη (Υπεύθυνη Μουσείου Ν. Λεύκης)	1948	Ν. Λεύκη, Λάρισα
10. Κωνσταντίνος Αγορασιτίδης (ράφτης)*	1926-2010	Ανάβρα Καρδίτσας

Βουλγαρία

1. Τόνια Μπαίτσεβα	δεν αναφέρθηκε	
2. Όλγα Γκραμάτσκα	1923	Νεσέμπερ
3. Ολυμπία Διαμαντίεβα	1921	Νεσέμπερ
4. Κατίνα Γιαννούλοφ	1926	Νεσέμπερ
5. Ιαπαζίεβα Ρούσκα	δεν αναφέρθηκε	

* Δεν πήρα ποτέ συνέντευξη από τον Κωνσταντίνο Αγορασιτίδη αλλά η γυναικεία φορεσιά της μητέρας του Μαρίας Αγορασιτούδη που μου πρόσφερε για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας, μιλάει αντί του ίδιου.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Ι

Απομαγνητοφώνηση συνέντευξης της Κωνσταντίας Νάτσιου (Αγοραστήδη ή Σιώπ'), Λάρισα στις 06.05.2005. Γεννηθείσα: 01.01.1920 Ανάβρα Καρδίτσας από Βουλγαροπρόσφυγες γονείς της Ανατολικής Ρωμυλίας, περιοχή Τας Τεπέ. Κόρη του Νικολάου Αγοραστούδη και της Μαρίας Χατζηφιλίππου. Θανούσα: 22.12.2012. Η γιαγιά μου.

Την ευχαριστώ πρώτα από όλους και όλα, γιατί εκείνη υπήρξε το έναυσμα αυτής της έρευνας.

Καταγωγή ίδιας και άλλων χωριανών της Ανάβρας. Συνύπαρξη Ελλήνων στην Βουλγαρία

ΑΠ.: Η μάνα κι ο πατέρας μου ήρθαν από τη Βουλγαρία ... ναι, από τη Βουλγαρία, από το Καβακλί, ήταν κόσμος κι από άλλα χωριά, αλλά αυτοί ήταν απ' το Καβακλί. Εεε, ... απ' το Τας Τεπέ, ναι, από εκεί ήταν. Κοίταξι, αυτό το χωριό ήταν σαν πόλη ήταν, πώς λέμε τώραϊ, ο Πέρα Μαχαλάς [συννοικία της Λάρισας] έτσ' λέγονταν να πούμε, συνοικίες, συνοικίες, κατάλαβις; Το Τας Τεπέ ήταν μια άλλη συνοικία, κι ... πώς του λένε, τοοο ... Καβακλί μια άλλη συνοικία. Το Καβακλί ήταν σαν κωμόπολη, ναι, το Τας Τεπέ ήταν λίγο πιο μικρότερο.

ΕΡ.: Τώρα δηλαδή θυμήθηκες ότι ήταν απ' το Τας Τεπέ;

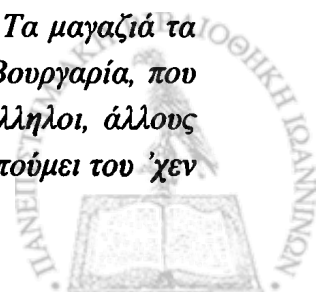
ΑΠ.: Ναι, απ' το Τας Τεπέ ήταν, ναι. Και ο πατέρας μου και οι μάνα μου, και οι δύο.

ΕΡ.: Στην Ανάβρα, στο χωριό ήταν όλοι απ' το Καβακλί ή το Τας Τεπέ, ήταν κανένας από 'κει;

ΑΠ.: Κάτσει τώρα ιγώ ψάχνω τς' γιαγιές όλες, να δεις ... Το Τας Τεπέ, όλες, οι γειτόνισσες 'κει πέρα, είχε πολλούς χωριανούς η Ανάβρα, είχε ... όταν φύγαν' απ' τη Βουλγαρία, δηλαδή μοιράστηκαν τώρα, η μ'σί η μοιρασιά πάνε στ'ν Ανάβρα, οι μ'σή στου Χαλίτσ'(ι), άλλοι πάλι παν' στ' Κοιλιάδα, άλλοι παν' στ' Νέες Καρυές. Αυτοί φύγαν' απ' το Τας Τεπέ, όμως όλοι, εεε ... από 'κει φύγαν' και ... ήταν κι απ' το Καβακλί αλλά ποιοι ακριβώς να ξέρ'ς; ... Όχι δεν είχα ακούσ' κανένα Καβακλιώτη απ' το χωριό εγώ, μόνο απ' το Τας Τεπέ, γιατί άκουγα 'γω από μια γειτόνισσα γιαγιά: «Θυμάσι Νικόλαινα, θυμάσι στου Τας Τεπέ που ήμασταν είχαμε μια τρανή-τρανή βρύσ', μι δύο σωλήνις νηρό, να πα να πιάσουμε σειρά, έρχοταν η άλλη πιο κουντότιρα, και μας έπληρνε τα πατούρια, γέμιζε τα πατούρια, κι μας πετούσει κάτω τα πατούρια, γημάτα νηρό γιατί πάμει κι παίρνουμε νηρό πιο μπροστά», καθόταν κι μάλουνιν οι γυναίκις πότε θα πάρν' σειρά ... όχι, οι Βουργάρες δε μάλωναν εκεί, είχαν θ'κότσ' μέρος, ναι εκεί ήταν όλο Έλληνες, ήταν Έλληνες όλοι, τώρα πώς να τ' ξεχωρίσουμε ... ήταν εδώ ο Πέρα Μαχαλάς και ήταν και στα Ταμπάκινα να πούμε [απόσταση των 1000 μέτρων η μία συνοικία – χωριό με την άλλη] άλλου χωριό εκείνου...

Απασχόληση – επιβίωση οικονομική των Ελλήνων στη Βουλγαρία

ΑΠ.: Κοίταξει ... μέναν' χώρια στ'ν αρχή οι Βουργάροι μι τσ' Έλληνις, ύστερις, φτιάξαν' μαγαζιά μες τ' Βουλγαρία οι Έλληνις κι ανακατεύκαν με τσ' Βουργάρ'(οι) ... μαγαζιά μπακάλικααα ... τέτοια πράγματα, ήταν κι έμποροι. Πολλοί έμποροι, όπως άκουγα που λέγαν' οι γιαγιές, είχαν πουλλά λεφτά, κι άνοιγαν μαγαζιά, αγόραζαν πριουσίες οι έμπορ', ήταν πουλλύ πλούσιοι. Τα μαγαζιά τα άνοιγαν εκεί που καθόταν κι Έλληνες ... δεν ξέρω αν τα άνοιγαν κι αλλού μες τη Βουλγαρία, που δεν ήταν Έλληνες, δεν ξέρω ... τα μαγαζιά βάζαν' τσ' οικογενείες, είχαν κι υπάλληλοι, άλλους ήταν μαγαζάκι μικρό του δούλευε μόνους του είχε κι πιδιά παραδείγματι, άλλους να πούμε του 'χεν

μεγάλου του μαγαζι, δε μπορούσαν να 'ξυπηρετηθούν η κόσμους, έπληρνε έναν υπάλληλου κι τα 'βγαζαν πέρα ... η μάνα μου δεν είχαν ληφτά, πάνω, δεν είχαν, δούλευαν τσ' μέρας του μερσουκάματου να ζήσν' τ'σοι 'κουγένειες, τα παππούδια, κι στα χουράφια, 'φου αγόραζαν χουράφια, έχτιζαν σπίτια, είχαν πουλλά χρόνια στ' Βουργαρία, δικά τους χωράφια, τα αγόραζαν και τα κρατούσαν αυτοί, τα έσπειραν, θέριζαν κι τέτοια πράγματα ... υπήρχαν και Έλληνες που δούλευαν σ' άλλους χωράφια, για να βγάν' του μερουκάματου, σι μαγαζιά, τι να καν' η κόσμους, κατάλαβες; Όπου έβρισκαν δ'λειά έμεναν ... το μεροκάματο, εεε, τώρα ήταν με πεντάρες και με δεκάρες ικεί, εδώ οι Έλληνες, ιμείς τα δικά μας τα ληφτά με δεκάρες και με πεντάρες όπως ήταν τώρα ιδώ τελευταία ... κι όταν έφυγαν απ' τη Βουργαρία, άλλος είχαν χουράφια, είχε σπít', είχαν ζώα ζωντανά τα πούλησαν τα πήραν οι Βουργάροι τα χουράφια, τα σπίτια, αυτά είναι ακίνητα, τι να τα κάνουν; Κι τ' έδωσαν ληφτά κ' ήρθαν στην Ελλάδα, οι Έλληνες.

Μετανάστευση στην Ανάβρα – κρατικές παροχές

ΑΠ.: Στην Ανάβρα ήρθαν δυό παρτίδες, οι πιο πολλοί ήρθαν με τ'ν πρώτ', ήρθαν ημείς ... η Βούργαρος κ' οι Έλληνες συννούθηκαν, «ιγώ» λέει τσ' Έλληνες, «θα σ' διώξω απού δω, λέει, θα πάνει στ'ν ... Ελλάδα», κι λέει ου Έλληνας: «Σπίτια δεν έχουν! Πού να βαδίσουν;» «Θα τις φτιάσουμε, λέει, ιγώ, λέει, Βουργάρ' ... έστηλαν οι Βουργάρ' απ' εδώ απ' τ' Βουργαρία στ'ν Ελλάδα μαστόρ', εεε ... χτίστες να πούμε, κι πράματα που να χτίσουν τα σπίτια, κι άδειασαν αυτά κι έφτιαζαν διακόσια πενήντα σπίτια, μια παρτίδα, ναι ... στην Ανάβρα τα κάναν' αυτά ... τώρα σι άλλα χουριά δεν ξέρω αν χτίσαν ... κι έφτιαζαν κάπου 250 σπίτια. Ήταν βέβαια [τα 250 σπίτια για 250 οικογένειες] μια οικογένεια μπορεί να έχει τρία πιδιά, τέσσιρα παιδιά, τον ανύπαντρου όμως δεν τον έβαζαν, ου ανήπαντρος δηλαδή ήταν με τουν αδερφό τ' παραδείγματι, να γίνουν μια οικογένεια, ναι, κι άμα πάει στ'ν Ανάβρα ικεί ας αγουράσ', ας φτιάξ'.

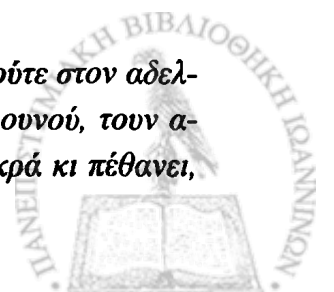
ΕΡ.: Σας είπαν γιατί διάλεξαν την Ανάβρα να τα φτιάξουν κι όχι πουθενά άλλου;

ΑΠ.: Δεν ξέρω κι αν φτιάζαν' άλλου, όχ' δε μας είπαν ... είναι η Κοιλάδα, είν' οι Καρνές, είν' το Χαλίτσι, είνι Τζιόβα, τώρα λέγητι Νέο Μοναστήρι, ναι το άλλαξαν τώρα, Τζιόβα λεγόταν παλιά. Κι του Τσιαμάσ'(ι) [σήμερα Ανάβρα] είνι τούρκικο, ιεεε ... το Γαλαβρέζ' είνι τούρκικο είνι οι ντόπιοι, δεν έχει Βουργαροπρόσφυγες. – Οι δικοί μ' οι γουνείδεις ήρθαν με την πρώτ' φουρνιά.

ΕΡ.: Τι σπίτι είχαν πάρει αυτοί;

ΑΠ.: Δυό δουμάτια έφκιαναν όλα ίδια, δεν έφκιαναν παραπάν', ούτι καμπινέδεις, ούτι γκουζίνεις, δυό δουμάτια σι λέει να φέρ' τα πράγματά τ' μέσα να κοιμούντι, ήτανε, πώς δεν ήτανε, έχει έχει τζάκ' του κάθι δουμάτιου, έφκιαναν κι του τζάκ', πώς δεν είχε, έχει, τ' κουζίνα νι' έφκιανι αυτός η κοικοκύρ'ς απού μπαινε μέσα, δεν του φκιάναν' αυτοί, αυτοί έφκιασαν μόνου δυό δουμάτια κι τα σπίτια, ένα κουντά τ' άλλου ήταν ινουμένα, έκοψαν δρόμο φαρδύ, για τρί' αυτουκίνητα να περνάν κι έφκιακαν κι άλλα σπίτια κι απού 'δω, ήταν στη σειρά, ... και κήπο έδωσαν, από ένα στρέμμα έδωσει του κάθ' ένα, μι του σπít' μαζί, ναι, φκιάσαν' πρώτα του σπít' κι τ' άλλου που έμεινει το φκιαζαν' κήπια, τα έφραζαν ου κάθ' ένας κι ο κήπος ήταν μπροστά, ιδώ ήταν ου δρόμους, είνι του σπít' έτσ' κι απού 'δω ου κήπους....

Η μάνα μου κι ο πατέρας μου δεν μας μίλησαν για τους παππούδες στη Βουργαρία, ούτε στον αδελφό μου τον Κώστα. Ο πατέρας μ' πέθανει πουλύ νουρίς, ημένα μ' άφ'σεν έζ'(ι) χρουνού, τουν αδελφό μ' του μεγάλου που σκουτώθ'κει, ουχτώ, κι τουν Κώστα τρία. Μας άφ'κε μικρά κι πέθανει,

κι πάει από ιγκεφαλικό κι αυτός. Η μάνα μ' κι ο πατέρας μ' κάναν' μετά πιδιά. Κανέναν δεν έφεραν απ' τη Βουργαρία, όχ'! όταν ήρθαν στην Ανάβρα, ε ... τώρα ήταν νιοπαντρεμέν', ε, μετά από λίγο καιρό μας έκαναν ιμάς. Παντρεμένοι ήταν, πέντε-έξι χρόνια απ' τη Βουργαρία, ναι, απ' τη Βουργαρία παντρεμένοι. Κι ου αδερφός του πατέρα μου ήταν ηλεύτερους, κι τον είχε μες το σπίτ' κι αυτόν η πατέρας μ' κι ζητήζαν να του δώσουν κι αυτόν οικόπηδου, «όχ'» λέει, «δε δικιούτει», λέει, «να τον πάρ'ς μες του σπίτι σ'! 'μεις δίνουμει σ' τσ παντριμένους», είν' άλλ' που 'ρθαν μι πιδιά μεγάλα, πιο μπρουστά απ' τη Βουργαρία ...

ΕΡ.: Ναι, είχαν έρθει κι άλλοι που είχαν ήδη φτιάξει οικογένεια ...

ΑΠ.: Ναι, ναι, ... ο αδελφός του πατέρα μου λεγόταν Δημήτρης Αγοραστήδης ...

ΕΡ.: Α, έτσι λεγόταν ο πατέρας σου στο επίθετο, η μάνα σου θυμάσαι πώς λεγόταν στο επίθετο;

ΑΠ.: Τον φωνάζαν' τον πατέρα μου και Σιώπ', παρατσούκ' ήταν αυτό, το φέραν' απ' τ' Βουργαρία, γιατί ο πατέρας μου έτρωγε πολύ τα καυτερά τα πιπέρια, έπαιρνε στην τσέπ', πήγαινε στου καφεενείου, παρέα οι κι άλλ', τα έκοβει κομματάκια, κι απάν' σ' ένα πιατάκ', χτύπαι κι μιζέ και του πιουτό, κι λέγαν' οι Βουργάρ' «άιντι πάλ', σιώπ', σιώπ', ουουου ντι πάλι, σιώπ' ...», κι αυτό έμεινε σιώπ' πάει ... απ' τη Βουργαρία το φέραν' αυτό ... ναι. Τη μάνα μου δε θυμάμαι πώς τη λέγαν' στο επίθετο ... στουν πατέρα τσ'.

Μετανάστευση των γονιών της στην Ανάβρα

ΑΠ.: Όχ', όχ', δεν άφησαν κανένα πίσω δικό τους. Δεν ζούσαν οι γονείς τους, κανένας ... για κάτσει ... ζούσει η γιαγιά, η μάνα του πατέρα μ' κι η μάνα της μάνας μ'. Κι του πρώτου του κουριτσάκ' του 'παν Κωνσταντία, στην μάνα της μάνας μ'. Στην Ελλάδα ήρθαν μαζί με όλους. Αλλ' αυτή είχει κι άλλα πιδιά μεγάλα η γιαγιά. Τα πιδιά τσ' αυτά ήρθαν στην Λάρισα δω, δεν ήταν στν' Ανάβρα,

ΕΡ.: Πόσα παιδιά είχε αυτή, εκτός απ' τη μαμά σου;

ΑΠ.: Είχει ... η μάνα μ' μία, η Νικόλας δύο, η Χρυσούλα τρία, η Αγγελική τέσσερα, η Αναστασία πέντε, ναι ... αυτά τα τέσσερα ήρθαν στη Λάρισα κι η μάνα μ' πάει στην Ανάβρα κι η γιαγιά κάθησε εδώ [Λάρισα] ... ναι, όλα τα παιδιά της γιαγιάς μου αυτής ήρθαν παντριμένα όλα, ναι όλα, δε θυμάμαι αν είχαν πιδιά, δεν άκουσα καμιά φορά ότι γηνηθήκαν στ' Βουργαρία ... μάλλον κι αυτά παλικάρια ήταν, δω, εεε ... νιοπαντρεμέν' κι ήρθαν στ' Λάρσα. Πήγαν στη Φιλιππούπολη και μείναν' εκεί. Έκαναν σπίτια ικεί, αλλά τα 'φτιασαν μόνοι τους, όχι δεν τα 'φτιασαν οι Βουργάρ' ... τα οικόπεδα τ' αγόρασαν αυτοί ...

ΕΡ.: Δεν τους τα έδωσε το κράτος;

ΑΠ.: Όχι, πούλησαν στ' Βουργαρία πού 'χαν περιουσίες, αγόρασαν τα οικόπεδα, κι έφτιασαν τα σπίτια τους ... η μάνα μου δεν πήρε τίποτα απ' τις περιουσίες αυτές ... δεν ξέρω κιόλας ... ίσως επειδή είχε έτοιμο οικόπεδο στην Ανάβρα, δεν ξέρω ... οι μάνα μ' κι ο πατέρας μ' θέλησαν να πάνε στην Ανάβρα. «Θα πάμει στην Ανάβρα, ικεί έχτισαν σπίτια, θα πάμει ικεί!», κατέβαιναν τώρα παραδείγματι στη Λάρισα με τα καράβια, μι τα πλοία, κι ... και με αροπλάνα ήρθαν.

ΕΡ.: Είχαν αεροπλάνα τότε;

ΑΠ.: Ε ..., είχαν, να φορτώνουν ...

ΕΡ.: Αυτοί από τον Βόλο ήρθαν με τα καράβια;

ΑΠ.: Δεν το ξέρω.

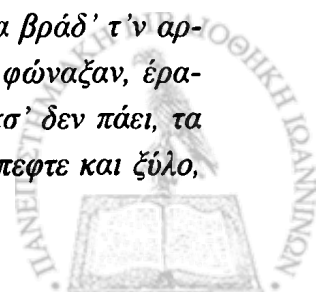

ΕΡ.: Αλλά θυμάσαι ότι έλεγαν ότι ήρθαν με πλοία;

ΑΠ.: Ναι, με τα πλοία ναι, αφού 'χαν και ζώα, είχαν γελάδια, είχαν βόδια, είχαν κι γουμάρια, είχαν άλογα, τα είχαν αυτά, άμα έρθουν 'δω πέρα να ουργώσουν τα χουράφια. Η μάνα μ' κι ο πατέρας μ' έφεραν ζώα, έφεραν μια αγελάδα κι δύο βόδια, ζευγάρ' ... όχι, πρόβατα έφκιασαν 'δω στην Ελλάδα ... λεφτά έφεραν για να γυρίζουν, αα ..., απ' αυτά που φέραν' από πάνω. Κοσμήματα, μπα, δεν την είδα να φορέσει, να ... το βλέπς' εικείνου; [μου δείχνει τη φωτογραφία των γονιών της που είναι σε κάδρο στον τοίχο] αυτό του λεν ντούπλα, είνει Βουργάρκου, αυτά είνει σταυροί, είνει μπρουστά στον κόρφου, μπάπκα στο κεφάλ', κι αυτό είνει μαντίλα, δεν έχει λουλούδια, είνει σκέτου, ούτι μαύρου είνει, ούτι σκούρου κόκκινου, σαν μπεζ, σαν ... [ο πατέρας της στη φωτογραφία] φουρούσει τα πουτούρια, ταχ'ς ακούσει; Του καλπάκ'(ι), του καπέλου, είχαν ένα κλειστό του λέγαν', κι είχαν ύστερις κι ζουνάρ', του πουκάμισου, αυτά τα παίρναν' απ' του εργουστάσιου [εννοεί έτοιμα] ...

ΕΡ.: Η μάνα σου ήξερε να υφαίνει στον αργαλειό;

ΑΠ.: ιιιι ... Ναι, τις τσούκνις μπρουστά στον κόρφου, τουν κηντούσαν τα κουρίτσια, με τα χέρια, δεν ήταν στον αργαλειό, το ύφασμα αυτό την τσούκνα, το ύφαιναν στον αργαλειό, κι όταν ήταν να βράψουν μανίκια πήγαιναν στον τερζή, κι όταν ήταν να τα βάψουν πήγαιναν στον μπογιατζή, του πουκάμισου ήταν όλου μπλε, όχι μόνο τα μανίκια, ναι στην Ανάβρα ήταν, ήταν πουκάμισα όλου μπλε, το πουκάμισου ήταν ολόκληρου ραμμένο μέχρι κάτω, ήταν τα υφάσματα τα καφασουτά, σκέδιου, κουτάκια που λέμει 'μεις τώρα [μάλλον μπερδεύτηκε έχοντας στο νου της το αντρικό πουκάμισο] ύστερα φόραγε την τσούκνα, το ζνάρ', ήταν φαρδύ, μακριά μέχρι του γόνα, στον αργαλειό πώς τα ύφαιναν μι μύτεις, μια μύτ' έτσ', μια αλλιώς, λουζά, σα λουρίδες λοξές, ήταν δηλαδή όλου ένα, δεν ξειχώριζει, στον αργαλειό, στον αργαλειό τα έφκιαναν, τόσου φάρδους, κι έβαζαν τα ληφτά μέσα, είχαν πορτοφόλι, αγόραζαν, ήταν από τότε ... τα 'κριβαν τα ληφτά, φοβούνταν κι από τ'ς ληστές! Στα χουριά όλα ... άμα καταλάβαιναν κανά κουρίτσι ουρφανό, πήγαιναν κι έκλειβαν βόδια, γιλάδια, βράδ', τα μάζευαν μια αγέλ', κι αυτά πήγαιναν μαναχάτ' σι άλλα χουριά, κι τα πουλούσαν κι έπαιρναν τα ληφτά, κι δίναν' τα ληφτά στου κουρίτσ' αυτό ... αυτοί οι κλέφτηδεις τα μάζευαν τα ζώα, όχι δεν κρατούσαν γι' αυτούς, τα δίναν' στου κουρίτσ' ... εεε ... τα 'λεγαν αυτά, οι μεγάλις οι γιαγιές ... «αχ, γιε μ', θ'μάσει; Απου ένα κουρίτσ' που 'ταν ουρφανό του καημένου, κι δεν είχε παράδεις να παντρητεί ήρθαν οι κλεφταράδεις κι έμασαν ληφτά, κι πάν' κι τα δουκαν στα χέρια. Πάρτα αυτά, να παντρητείς!», αυτό στην Ανάβρα έγινε, τώρα παρακάτ' δεν ξέρου ... ήταν πουλλά κουρίτσια, τα έσωσαν, δεν είχαν προίκα, δεν είχαν χουράφια, πώς να παντρητείς; Και δεν την έπαιρνε ο γαμπρός χωρίς περιουσία. Ο γαμπρός δεν έδινε προίκα, η νύφη έδινε, γιατί αφού πήγαινε στο σπίτι του γαμπρού, έπαιρνε αυτά που έβρισκε. Αυτό γίνονταν παντού ... ναι, ήταν έθιμο από κει [από τη Βουλγαρία] η κουπέλα, η κουπέλα έδινει, ο γαμπρός κι να είχε ακόμα, η νύφη θα πάει με τη μάνα κι ο πατέρας να δώσουν τα χωράφια, μια γελάδα, ιένα ζευγάρ', κάτ' να δώσ', έδινε, έδινε ... άλλοι με προξενιό, άλλοι κλέβονταν, ιιι ... Τίποτα, οι γονείδεις, τι να πουν, αφού τα πιδιά θέλουνταν, οι γουνείδεις δεν άφηναν «ουουου... σ' αυτόν θα τ' δώσουμει τώρα; Αυτός δεν έχει 'μοίρα απ' του ξειδ'», δηλαδή δεν έχει τίποτα. Κατάλαβες; Κι που λες μι του κλέψιμου, τουν κουρ'τσιών η πατέρας δεν ήθελε να τα δώσει ικει, «μα, λέει, ιγώ τουν θέλου!», ένα βράδ' τ'ν αρπάζ' μι κανά δυο φίλοι κι τ'ν έβαλαν στου σπít'. Οι δικοί του γονείς νηυριάσκαν, φώναζαν, έραναν, τι να πουν, η νύφ' μέχρι πο 'καναν το γάμου, στυν' πεθερά κάθονταν, σπítι τσ' δεν πάει, τα προικιά τ' όσα ετοιμάσει η μάνα τσ', ήταν προσβολή στη μάνα και στον πατέρα, έπεφτε και ζύλο,

ας ήταν κουρίτσ'. Στην εκκλησιά ήταν μετά καλά. Και μετά έμεναν στο σπίτι του πεθερού της. Βέβαια, ήταν υποχρεωμέν' να γίνει αυτό. Η καλά ή χαμνά, εκεί έπρεπει να μείν'. Ναι, έμεναν οι γονείδες της κοπέλας μόνοι τους, είχαν κι άλλα πιδιά.

ΕΡ.: Αυτές που κλέβονταν, ο κόσμος τις γελούσε;

ΑΠ.: *Μι ..., τ' κοροΐδευε, παρόλο που παντρεύονταν ... «ααα, ακούς καλέ, κοίτα-κοίτα λέει, απόψε κλέφκει μία τάδει!»*, «εεε ..., ποια ποια μαρί, ε, ποια;», «η τάδει, πήρει τον τάδει», *μι ...*

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 2

Δημήτρης Κυράτσας, του Χρήστου και της Άννας, γεννηθείς στην Ανάβρα Καρδίτσας το 1940, έγγαμος, με δύο αγόρια, τον Βασίλη και τον Χρήστο. Σύζυγός του η Παγώνα Αγγέλη του Βασιλείου, γεννηθείσα το 1949. Ο κ. Δημήτρης Κυράτσας σπούδασε μαθηματικός στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, εργάστηκε 36 χρόνια στη δημόσια εκπαίδευση, από τα οποία τα 16 υπηρέτησε ως Λυκειάρχης στο 20^ο Ενιαίο Λύκειο Αθηνών και έκανε και δύο χρόνια μετεκπαίδευση στο Διδακταλείο Μέσης Εκπαίδευσης Αθηνών. Ο κ. Δημήτρης Κυράτσας μου παραχώρησε την συνέντευξη στις 20.8.2005 στο σπίτι του στην Ανάβρα Καρδίτσας.

Οφείλω να πω ότι η προθυμία και η υπομονή του να μου απαντήσει στα ερωτήματά μου ήταν εξαιρετική, οι δε γνώσεις του με εξέπληξαν και ένιωσα ότι έπαιρνα συνέντευξη από τον ίδιο του τον πατέρα που δυστυχώς δε ζούσε πια, καθώς πέθανε λίγους μήνες πριν, σε ηλικία 95 χρόνων. Τον ευχαριστώ ιδιαίτερα!

ΕΡ.: Εσείς από πού είστε, καταγωγή; Γιατί η Θεία Μαρία [εννοώ την πληροφορήτριά μου Μαρία Νατσούδη] μου είπε ότι είναι κι αυτή από το Τας Τεπέ.

ΑΠ.: Άκουσε να δεις. Δεν είναι από το Τας Τεπέ, ούτε ο παππούς ο Νάτσιος ήταν από το Τας Τεπέ. Το Τας Τεπέ όπως θα το δεις εδώ στο βιβλίο¹ άμα ψάξεις θα το βρεις, ήταν ένα μικρό χωριουδάκι, αγροτικό, το οποίον δημιούργησαν οι Καβακλιώτες. Δηλαδή, ένα οικισμό ξεκίνησαν αρχικά και εν συνεχεία το μεγάλωσαν και έγινε ένα μικρό χωριό το Τας Τεπέ. Κι εκεί ήταν και οι Νατσαίοι. Επειδή κατά κύριο λόγο οι κάτοικοι της Ανατολικής Ρωμυλίας ήταν αγρότες, με εξαίρεση τα πολιτιστικά κέντρα, τη Φιλιππούπολη και τα παράλια που ενδεχομένως να ήταν και μερικοί ναυτικοί, Βάρνα κι ο Πύργος, η υπόλοιπη περιοχή ήταν καθαρά αγροτική περιοχή, γι' αυτό και εντυπωσίασαν τον κόσμο και ήταν ο μοχλός που αναπτύχθηκε η γεωργία στη Θεσσαλία, οι Καβακλιώτες. Θα πάμε και σ' αυτό. Λοιπόν, στο Τας Τεπέ λοιπόν, μέναν' μερικοί Καβακλιώτες, εε ... αγρότες, διότι είχε αγροτική περιοχή κι εγκαθίσταντο κι εκεί αλλά δε διέκοψαν ποτέ την επαφή τους με το Καβακλί. Ουσιαστικά είναι Καβακλιώτες οι κάτοικοι του μικρού χωριού Τας Τεπέ.

[Συνεχίζει τις πληροφορίες σχετικά με τη ζωή του παππού μου] Εκεί ήταν κι ο παππούς ο Νάτσιος. Κι εκεί παντρεύτηκε και την πρώτη του γυναίκα, του Δημουλά την αδελφή, του Δημουλά ζούν εγγόνια, δε ζουν πλέον παιδιά, δηλαδή του Δημουλά την αδελφή ο παππούς ο Γιώργος, κι απ' το Τας Τεπέ όταν πέθανε η γυναίκα του ερχόταν στο Καβακλί να πάρει τη δεύτερή του γυναίκα, την

¹ Βλ. ΚΟΤΖΑΓΕΩΡΓΗ 1999.

εεε ... μητέρα του Πασχάλη και του παππού του Μήτσου, πριν πάρει τη δική σου τη γιαγιά τη Ζωητσάδαινα. Και ... την παρακαλούσε τη χήρα τότε, την πρώτη εξαδέλφη του παππού μου, η οποία είχε άντρα έναν Παρασκευούδη, υπάρχουν Παρασκευουδέοι, κ' είχε κι ένα παιδί τον Ηλία, κι όταν ερχόταν απ' το Τας Τεπέ, τα συνδυάζω με το Τας Τεπέ εγώ τώρα, να πάρει τη χήρα δεν τον έπαιρνε η χήρα, γιατί ήξερε ότι ήταν «χαμνός», δηλαδή αυστηρός και ιδιότροπος. Κι αυτός την παρακαλούσε συνέχεια. Κι έφτασε ο κουνιάδος να την πει κι ο πεθερός της, λέει: «Τι θα κάνεις δε θα παντρευτείς; Είσαι νέα, εδώ θα είσαι δούλα του κουνιάδου σου και του πεθερού σου, σφίξου και πάρ' τον, νοικοκυραίοι είναι οι Νατσαίοι στο Τας Τεπέ ...», και τον πήρε. Και μετά την έδερνε όταν την πήρε. Και του έλεγε η γιαγιά μου: «Δεν αντρέπεσαι, ρε γρούναρε», λέει, « πεντακόσιες φορές λιάντσεις τα πουδάριας να 'ρθεις από το Τας Τεπέ για να την πάρ'ς, κι τώρα τη δέρν'ς κιόλα'. γιατί πά' να σκουπίσει το παιδί της που λερώθηκε επειδή ήταν στ' αλών' κι είχε δουλειά;» [και συνεχίζει σχετικά με το Τας Τεπέ και το Καβακλί] Δεν ήταν, λοιπόν, είναι όλοι Καβακλιώτες, που ήτανε μια πόλις, έδρα επαρχίας, έδρα επαρχία το Καβακλί ...

ΕΡ.: Στο κέντρο τι κάνανε στο Τας Τεπέ;

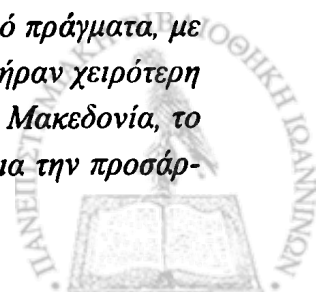
ΑΠ.: Ήταν κοντινό το χωριό αυτό κι είχανε καλλιεργούμενες εκτάσεις. Και πηγαίνανε καλλιεργούσαν, είχαν περιβόλια, αγροτική περιοχή ήτανε ...

ΕΡ.: Όλοι ήτανε Καβακλιώτες εκεί;

ΑΠ.: Ναι, έτσι έχω διαβάσει, θα το δεις κι εσύ στο βιβλίο, μπορώ να σ' το βρω, θα το δεις κι εσύ, όπου λέει ότι το Τας Τεπέ ήτανε κάτοικοι από το Καβακλί αυτοί, οι οποίοι αγρότες όντες που έχοντας περιοχή να καλλιεργήσουν μέναν' εκεί. Αλλά πηγαινοερχόντουσαν γιατί κοντά στο Καβακλί ήταν. Η βασική λοιπόν πόλις είναι το Καβακλί με δέκα χιλιάδες κατοίκους, οι οποίοι ήταν εκεί από την εποχή που το Βυζάντιο ήτανε μεγάλη δύναμις, όπως ξέρεις κι εσύ, ο κόσμος συγκεντρώνεται γύρω από τα μεγάλα αστικά κέντρα και την πρωτεύουσα των κρατών. Η Αθήνα τι ήτανε; Η Αθήνα ήτανε, όταν έγινε ανεξάρτητο κράτος η Ελλάδα, είχε ένα μικρό πληθυσμό και σήμερα έχει πέντε εκατομμύρια κόσμο, έτσι έγινε και το Βυζάντιο και η γύρω περιοχή. Τώρα από εκεί, ξέρεις πώς φύγαμε εμείς, έφυγε εεε ...σε δύο τμήματα οι κάτοικοι από το Καβακλί και την ευρύτερη περιοχή. Έφυγαν οι πρώτοι οι οποίοι όλοι εγκαταστάθηκαν στη Θεσσαλία από το Καβακλί.

ΕΡ.: Πότε έφυγαν οι πρώτοι;

ΑΠ.: Οι πρώτοι φύγαν' μετά τους ... όπως ξέρεις ότι η κατάσταση εκεί ήταν ευρύτερη Οθωμανική Αυτοκρατορία με τις μειονότητες και τον πληθυσμό που ήταν άλλοι Έλληνες, άλλοι διαφόρων εθνικοτήτων. Με τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου και εν του με όλα, λοιπόν ... Μεγάλες Δυνάμεις και τη Ρωσία Βορείως του Αίμου, μεταξύ Δουνάβεως και Αίμου. Το τμήμα μεταξύ Αίμου και Ροδόπης κι από τη Φιλιππούπολη μέχρι τα παράλια ήταν όλο η Ανατολική Ρωμυλία. Αποτελούσε ξεχωριστή οντότητα αυτό το τμήμα, ξεχωριστή οντότητα το 1880 με τη Συνθήκη του Βερολίνου. Αντιπαρέρχομαι τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου η οποία έδινε στη Βουλγαρία όλη την περιοχή αλλά επενέβησαν οι Μεγάλες Δυνάμεις και την περιόρισαν την Ανατολική Ρωμυλία νοτίως του Αίμου βορείως της Ροδόπης, μεταξύ Αίμου και Ροδόπης, Φιλιππουπόλεως και ... λοιπόν, όμως οι Βούλγαροι μετά από αυτό δεν σταμάτησαν ποτέ να θέλουν να την καταλάβουν μετείχοντο κάθε μέσον, θεμιτό είτε αθέμιτο, με ψεύτικα στοιχεία που δίναν' για τη σύνθεση του πληθυσμού, με χίλια-δυό πράγματα, με διωγμούς, με διώξεις, με κλείσιμο σχολείων με όλα. Λοιπόν ... αυτά τα πράγματα πήραν χειρότερη μορφή μετά το 1903 όταν άρχισε ο ελληνικός αγώνας που είχε ο Παύλος Μελάς στη Μακεδονία, το '04 έχουμε τον Παύλο Μελά να σκοτώνεται, οι οποίοι άρχισαν να ενδιαφέρονται για την προσάρ-

τηση της Μακεδονίας οι Έλληνες, τον, ξέρεις τον Μακεδονικό Αγώνα, μην πάω σ' αυτό. Λοιπόν, αυτοί [εννοεί τους Βούλγαρους] είχανε το μάτι τους άγριο να πάρουνε την Ανατολική Ρωμυλία, επειδή ήταν αυτόνομη και να πάρουν και τη Μακεδονία μας. Μέχρι εκεί, δεν είχαν καμιά δύναμη, συρρικνούνται συνεχώς η Οθωμανική Αυτοκρατορία, οι Σέρβοι ήταν από την άλλη μεριά ενδιαφερόντουσαν, συνεπώς είχαν το πεδίο ... η Ελλάδα δεν είχε απευθείας επαφή μ' εκεί, μεσολαβούσε ... μιλάμε τώρα το χιλιά... δεν είχε απελευθερωθεί ακόμη η Μακεδονία, δεν είχε απευθείας σύνορα με την περιοχή για να βοηθάει πολύ, κι όταν είδαν αυτοί το Μακεδονικό Αγώνα, τότε άρχισαν φοβερούς διωγμούς. Συλλαλητήρια, σκοτωμούς, κλείσιμο σχολείων, κάψιμο εκκλησιών, αρπαγές περιουσιών κι όλα αυτά, εεε, οι Έλληνες πλέον έφτασαν στο μη παρ' εκεί, κι έτσι ξεκίνησαν οι δικοί μας από το Καβακλί, δε μιλώ για τ' άλλα χωριά, το ίδιο περίπου έγινε και με τ' άλλα χωριά. Η πρώτη φυγή [τονίζει τη λέξη πρώτη και το επαναλαμβάνει] η πρώτη φυγή έγινε το 1906.

ΕΡ.: Και από το Τας Τεπέ;

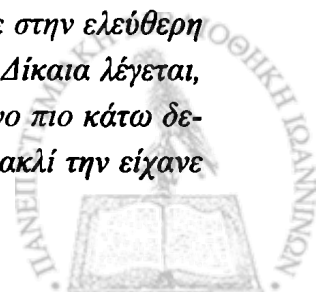
ΑΠ.: Και απ' το Τας Τεπέ ... ναι, το 1906, εεε, σωστό, έγκυρο αυτό που σου λέω, πρόσεχε να δεις τώρα ... εεε ... πώς φεύγανε; Φεύγανεεε, κατ' αρχήν φοβόντουσαν μη τους σκοτώσουν. Παρότι εκείνοι ήρχοντο να φύγουν για να μείνει η περιοχή εδική τους, άλλοι χρωστούσαν κάτι λίγα στο κράτος, εεε ... κοίταζαν ... αλλά είχαν πάντα το φόβο αφού συνεχώς είχανε βιαιότητες σε βάρος του ελληνικού στοιχείου. «Ανάβαμαν», λέει η γιαγιά μου, «το βράδυ το καντήλι να νομίζουν ότι είμαστε μέσα στο σπίτι λοιπόν, περνάγαν το βράδυ τα σύνορα και κατεβαίναν δυό-δυό». Περίπου κοντά στο Καβακλί προς τα κάτω προς την Ανδριανούπολη και τα Δίκαια πού 'ναι τώρα η μύτη του νομού Έβρου που ανεβαίνει ψηλά, ήταν τα σύνορα. Έπειτα ήταν Τουρκία, η Οθωμανική Αυτοκρατορία, τους διευκόλυνε η Τουρκία δεν είχε κανένα λόγο να μην τους διευκολύνει. Περνάγαν' τα σύνορα. Στην πρώτη μας προσπάθεια κάποιες οικογένειες πέφταν' πάνω σε μπλόκο και τους ζαναγυρίζαν' πίσω.

ΕΡ.: Σε μπλόκο ποιανών;

ΑΠ.: Σε μπλόκο των ... φρουρών των συνόρων.

ΕΡ.: Τούρκοι ήταν δηλαδή; Μουσουλμάνοι; Τι;

ΑΠ.: Εεε ... αυτοί ήταν Βούλγαροι, εεε ... πλέον είχε περιέλθει η περιοχή, α! ελησμόνησα να σου πω ότι από το 1885, το 1880, έχουμε τη συνθήκη του Βερολίνου, το 1885 προσήρτησαν βιαίως πλέον την Ανατολική Ρωμυλία οι Βούλγαροι, την προσήρτησαν βιαίως. Οι Μεγάλες Δυνάμεις δεν αντέδρασαν. Γιατί; Γιατί αν αντιδρούσαν πολύ θα εμπλέκετο και η Ρωσία η οποία υποστήριζε τη Βουλγαρία και για να μη βγάλουν και τη Ρωσία στον πόλεμο κι αρχίσει κανένας πόλεμος μεταξύ Μεγάλων Δυνάμεων, έκαναν που λέμε την πάπια, δε μίλησαν, και πλέον η Ελλάδα απ' τη θέση που ήτανε, ήταν αδύνατο να αντιδράσει, γιατί μεσολαβούσε η Μακεδονία που δεν ήταν, ήταν υπό τουρκικήν κατοχήν, οι Τούρκοι εφοβούνται διότι είχε προηγηθεί ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος, όπως τα ξέρεις αυτά, κι έτσι λοιπόν, προσήλθαν βιαίως, άρα είχαν την Ανατολική Ρωμυλία από το 1885 μέχρι το 1906 που μιλάμε τώρα υπό τον απόλυτο έλεγχό τους πλέον. Οι Έλληνες αντιδρούσαν μέσω των κοινοτήτων, είχαν κοινότητες δημιουργήσει, η οποία αντίδραση προήρχετο μέσω των κοινοτήτων. Έτσι γινόταν, συνεπώς έφτασαν στο μη παρ' εκεί απ' όσα λίγα τώρα μόρεσα να πω και τα βρίσκεις στο βιβλίο που υπάρχουν εδώ, το 1906 είπαν: «Δε μας σώνει τίποτα, πάμε στην ελεύθερη Ελλάδα». Λάθρα τα βράδια, διαπερνούσαν τα σύνορα περίπου στα Δίκαια, σήμερα Δίκαια λέγεται, πάνω από την Ορεσιάδα. Είναι το τελευταίο χωριό στα σύνορα, τα Δίκαια. Και λίγο πιο κάτω δεξιά των συνόρων σχεδόν είναι η Ανδριανούπολις. Την Ανδριανούπολη από το Καβακλί την είχανε

... τη λέγαν' τότε Κάστρο, την έκαναν η κοντινή πόλη, πώς έχουμε εμείς τώρα οι Χαλιτσιώτες τη Λάρισα, εμείς εδώ την Καρδίτσα, αυτοί είχανε την Ανδριανούπολη. Με τα πόδια, με τα κάρρα πηγαίνοερχόντουσαν, για να μη σου πω ότι είχανε και κτήματα πολλοί Έλληνες και δουλεύανε και στην Ανδριανούπολη. Αλλά ήταν στην τουρκική περιοχή η Ανδριανούπολη. Διέβαιναν λοιπόν τα σύνορα λάθρα το βράδυ για να ζητήσουν σωτηρία προς την Ελλάδα ερχόμενοι. Κατέβαιναν από εκεί, εεε ... κατέβαιναν, πρέπει να πω πρωτού προχωρήσω σε λεπτομέρειες ότι ο πληθυσμός που έφυγε το 1906 –είναι καθοριστική η χρονολογία αυτή, εεε;– διότι οι βιαιότητες είχανε φτάσει στο αποκορύφωμα, κινδύνευε η ίδια τους η ζωή, παίρναν' σπίτια, παίρναν' περιουσίες, εεε, λοιπόν, και και ... έφυγαν περίπου δέκα χιλιάδες Έλληνες [επαναλαμβάνει τον αριθμό με στόμφο], δέκα χιλιάδες Έλληνες δεν ήταν λίγοι από την Ανατολική Ρωμυλία τότε, ο πληθυσμός δεν ήταν τόσοσ πολύς όπως ξέρεις, έφυγαν περίπου δέκα χιλιάδες Έλληνες τότε το 1906, και δεν έπαψαν σταδιακά να φεύγουν κι άλλοι, κι άλλοι, κι άλλοι. Αυτοί λοιπόν τώρα που φεύγανε, που πέρασαν τα σύνορα με ό,τι φορούσαν επάνω τους, το πολύ-πολύ κανά εικόνισμα να είχαν στην αγκαλιά τους, λοιπόν, κατέβηκαν με τα πόδια [τονίζει μία-μία τις λέξεις: με ... τα ... πόδια, για να φανεί η δυσκολία του εγχειρήματός τους] από τα Δίκαια περίπου 150 χλμ. έως και 200 χλμ. ο Έβρος μέχρι κάτω, στο Βεβέ Αγάτς, είναι η σημερινή Αλεξανδρούπολη. Καρ Αγάτς είναι η ... η ... Ορεστιάδα, είναι η Νέα Ορεστιάδα αυτή. Η παλιά Ορεστιάδα ήταν ανατολικά του Έβρου, εεε ..., στο τουρκικό έδαφος σήμερα. Λοιπόν, κατέβαιναν με τα πόδια στην, εεε ... στην, εεε ... στοστοστο ... Βεβέ Αγάτς, την Αλεξανδρούπολη. Από εκεί με κάποια πλοιάρια –διότι δεν υπήρχε απευθείας επικοινωνία με την Αθήνα– πηγαίνανε στη Σμύρνη και με μεγαλύτερα πλοία έφερναν προς τον Πειραιά. Αυτοί οι Έλληνες που φύγαν' τότε το 1906 και που, επαναλαμβάνω, σταδιακά φεύγαν' κι άλλοι, που ήταν λιποτάκτες που υπηρετούσαν στο βουλγαρικό στρατό κι ερχόντουσαν, εγκαταστάθηκαν κυρίως, κυρίως στην Αθήνα και στα νησιά του Αργοσαρωνικού. Αθήνα, Ναύπλιο, παραθαλάσσια, Κόρινθο, εεε ..., Ύδρα εκεί ήταν η γιαγιά μου, έχουμε νεκρό θαμμένο στην Ύδρα αδελφάκι της γιαγιάς μου, ήταν νέα τότε, νιόπαντρη, στην Ύδρα, κι έχει πάει και στην Ύδρα και μου περιέγραφε την Ύδρα πως είναι έτσι αμφιθεατρική και μου έλεγε: «Παιδάκι μου, το ένα σπίτι πιο ψηλά από το άλλο», μείναν' και κάποιοι ήρθαν στην Εύβοια, στη Σκόπελο, όπου μπορούσε ο καθένας να μείνει εκεί. Εκεί μείνανε μέχρι το Ελληνικό Κράτος να μεριμνήσει να τους αποκαταστήσει. Να τους δώσει τι; Γη και κάποια δουλειά.

ΕΡ.: Εδώ στην Ανάβρα δεν ήρθαν;

ΑΠ.: Θα σ' το πω. Λοιπόν, εεε ..., εκεί που ειδικά οι δικοί μου που μέναν' στην Αθήνα μένανε στην Ριζάρειο Σχολή ένα μεγάλο κτίριο της εκκλησίας που είναι τώρα ακριβώς επί της Βασιλίσσης Σοφίας απέναντι από τον Ευαγγελισμό, μ' ένα χώρο μεγάλο, που 'ναι από το Χίλτον και προς το Σύνταγμα, που 'ναι μέσα το Πολεμικό Μουσείο σώζεται εκεί, τα κτίρια αυτά αποτελούν τώρα τοσο ... Βυζαντινό Μουσείο. Αν δεν κάνω λάθος, Βυζαντινό Μουσείο είναι τώρα. «Μέναμε, παιδί μου», μου 'λεγε η γιαγιά μου, «σ' ένα μεγάλο κτίριο», με τη γλώσσα που τότε λέγανε, «ήτανε ένας τρανός μπινάς, ντινάς ...

ΕΡ.: «Ντινάς» είναι το κτίριο;

ΑΠ.: Ντινάς, ντινάς, κτίριο μάλλον, υποθέτω, δεν τα ξέρω, και ... επί δύο ολόκληρα χρόνια, δουλεύανε παντού εργάτες, στα Μεσόγεια, στα αμπέλια, ο παππούς μου δούλεψε στο σιδηρόδρομο, στο Λυκαβηττό, τότε δεν υπήρχε Κολωνάκι τίποτα απ' αυτά τότε, βόσκαν' πρόβατα, βοσκάγανε και στο Λυκαβηττό κόβαν' ξύλα για να ... [παύση]

ΕΡ.: Ποια χρονιά ήταν αυτό;

ΑΠ.: Από το 1906 μέχρι το '08. [αλλάζει θέμα] Επειδή ενδιαφέρεσαι για τη στολή και για τα έθιμα θα σου πω ένα στοιχείο. Πρόσφυγες όντες φτωχοί και ταλαιπωροι και μένοντας τώρα ο καθένας όπου έβρισκε, μεγάλη μάζα σ' αυτό το κτίριο μαζευτήκαν ένα Πάσχα να κάνουν ένα γλέντι. Και είχαν τότε τις φορεσιές τις τσούκνες τους, οι άντρες είχαν τις βράκες που τα λέγανε πουτούρια, σε κεραμιδί έτσι προς το άχαρο, προς το μπεζ χρώμα, εεε ... οι γυναίκες με τις ωραίες φορεσιές τις τσούκνες, τις έχεις δει, θα δεις κι εδώ, και στήσαν' ένα χορό παρά τη δυστυχία τους, την ταλαιπωρία τους, τον ξεριζωμό τους, όλοι μαζί ένα χορό. Και κάποιος ειδοποίησε το βασιλιά Γεώργιο –μέχρι το 1913 έχουμε βασιλιά το Γεώργιο και βασίλισσα την Όλγα– «η προσφυγιά χορεύει, η προσφυγιά χορεύει», παίρνει την άμαξά του ο Γεώργιος με τη βασίλισσα και πάει και στήθηκε απέναντι και τους καμάρωνε που χορεύανε. Όταν τελείωσε ο χορός, τους χαιρέτησε, τους συνεχάρη, τους είπε χρόνια πολλά, και τους είπε: «Ακούστε να σας πω, η φορεσιά των γυναικών είναι εξαιρετική, να τη διατηρήσετε. Των ανδρών δεν είναι καλή να την αλλάξετε», και αυτό το ξέρω από τους ανθρώπους που άκουσαν, τον παππού μου, τη γιαγιά μου, που τα λέγανε. Μετά τα δύο αυτά χρόνια το μεν κράτος προσπαθούσε να βρει χώρο να τους στεγάσει, που να τους πάει, αφού ήταν αγρότες κυρίως αγροτική γη να καλλιεργήσουν, κτηνοτροφία να ζήσουν και απ' την πλευρά τους οι Έλληνες είχαν μια αρχή, κάποιους εκπροσώπους οι οποίοι εδιαπραγματεύοντο με τις αρχές, εεε ... να επιλέξουν το μέρος. Τους υπέδειξαν τη Θεσσαλία, διότι το 1881 απελευθερώθηκε, το ξέρεις, μετά την απελευθέρωση είχε τσιφλίκια, τα κτήματα ήταν στα χέρια των γαιοκτημόνων –Τούρκοι και μετά μεταβιβάστηκαν σε Έλληνες– αρχίσαν' οι απαλλοτριώσεις του θεσσαλικού κάμπου, από τους κυβερνόντες και είπαν να μοιράσουν τη γη σ' αυτούς. Δε μπορεί να έχει ο άλλος 100.000 στρέμμα ... λοιπόν, τους υπέδειξαν διάφορα μέρη κι αυτοί από μόνοι τους χωρίστηκαν σε κοινότητες γιατί δε θα πηγαίναν' όλοι μαζί στο ίδιο μέρος. Οι δικοί μας, λοιπόν, που ήρθαν στην Ανάβρα, επέλεξαν την Ανάβρα, γιατί ερχόντουσαν, βλέπαν' τα μέρη κι επέλεξαν που θα πάνε, οι δικοί μας επέλεξαν την Ανάβρα για δύο λόγους: πρώτον, διότι είχε το νερό, άφθονο νερό, κι αυτό ήταν μεγάλη επιτυχία διαπιστώνουμε και σήμερα [εννοεί επιτυχής επιλογή] και το φυσικό νερό από τη γη, και το δεύτερο, είχε το βουνό, το βουνό δεν ήταν έτσι γυμνό, ήταν δασωμένο μέχρι μες τα σπίτια. Και τους θύμιζε το βουνό που είχαν στο Καβακλί και το λέγανε Σακάρι και λέει «βρήκαμε το νέο Σακάρι εδώ», Σακάρι είχανε βουνό, ακριβώς έτσι ήτανε και το βουνό στο Καβακλί. Κι επέλεξαν αυτό. Οι Καβακλιώτες εγκαταστάθηκαν στη Θεσσαλία, αυτοί που είχαν φύγει το 1906 και μετά, μετά, μετά, και μέχρι το '10 και το '12 ακόμη ήρχοντο, για να μην πω ότι συνέχιζαν ακόμη να 'ρχονται μετά, εεε ... εγκαταστάθηκαν όλοι στη Θεσσαλία στα εξής χωριά: στην Ανάβρα, στο Δίλοφο Λαρίσης που το λέμε Χαλίτσι, η Ανάβρα λεγόταν Τσιαμάς' (ι) τότε, εεε ..., στην Κοιλιάδα Λαρίσης που λεγόταν τότε Αμαρλάρ' (ι), τουρκικά τοπωνύμια τότε, στη Νέα Λεύκη που λεγόταν Κότζμπασάιν, και στη Φιλιπούπολη Λαρίσης. Αυτοί είναι. Υπάρχουν κι άλλα χωριά που έχουν κατοικηθεί από κατοίκους της Ανατολικής Ρωμυλίας αλλά δεν ήταν Καβακλιώτες. Π.χ. η Νέες Καρυές είναι από τις Νέες Καρυές που ήταν κι αυτοί στην Ανατολική Ρωμυλία, η Τζιόμπα που τη λέμε εδώ Νέο Μοναστήρι είναι πάλι από το Μοναστήρι της Ανατολικής Ρωμυλίας. Υπάρχουν Καβακλιώτες απ' ό,τι ξέρω και στην Ευξεινούπολη αλλά δεν ξέρω αν εκεί είναι μεγάλη μάζα πληθυσμού, στην Ευξεινούπολη Βόλου, Μαγνησίας, κάπου εκεί. Ε, βέβαια, υπήρξαν και μερικοί, ελά...χι...στοι [τονίζει τη λέξη] οι οποίοι έμειναν, έμεινε μία-δύο οικογένειες στο Ναύπλιο, στην Κόρινθο, άλλοι μείναν' στη Βόρεια Εύβοια, νομίζω κάποιοι μείνανε, κι όμως είχαν πολλές επαφές με τους εδώ.

ΕΡ.: Εδώ ξέρετε πόσες οικογένειες εγκαταστάθηκαν στην Ανάβρα;

ΑΠ.: Ίσως το βρεις στο βιβλίο του Ακρίβου², γιατί δε θέλω να πω παρακινδυνευμένα πράγματα, αυτός έχει κάποια στοιχεία στο βιβλίο του.

ΕΡ.: Είχα διαβάσει σ' αυτό εδώ [εννοώ τον τόμο *Οι Έλληνες της Βουλγαρίας ...*³] ότι είχαν φύγει από το Τας Τεπέ 80 οικογένειες. Είχαν, λέει, εγκατασταθεί στην Ανάβρα Καρδίτσης. Αλλά δεν μπορώ να επιβεβαιώσω και εγώ αν ήρθαν τόσα άτομα όντως.

ΑΠ.: Κοίταξε, στο χωριό μας από τις οικογένειες αυτές κατά καιρούς έφευγαν, φύγαν' οικογένειες και πήγαν προς τη Φιλιππούπολη Λαρίσης επειδή ήταν μεγαλύτερο αστικό κέντρο.

ΕΡ.: Δηλαδή δεν κάθισαν εδώ μόνιμα, αλλά ήρθαν και ξαναφύγανε;

ΑΠ.: Εδώ ήρθανε το 1908, εγκαταστάθηκαν, πρώτος γάμος που έγινε το 1909 ήταν ο γάμος του παππού μου, του πατέρα του πατέρα μου. Λεγόταν Γεώργιος Χρήστου Κυράτσας, και παντρεύτηκε την Αναστασία Πράντζου του Δήμου και ήταν ο πρώτος γάμος, Καβακλιώτισσα κι αυτή, που έγινε το 1909 εδώ. Ο πατέρας μου γεννήθηκε το 1910 εδώ, πέθανε φέτος 31 Μαρτίου 2005. Τους δώσανε από ένα κλήρο χωράφια, ήταν ο κλήρος, ήταν 80 στρέμματα κι από ένα στρέμμα οικόπεδο, με ένα σπίτι, που ήταν ένα μικρό σπίτι και ημιτελές θα έλεγα, που τους τα έφτιαζε το κράτος. Ήτανε, 80 στρέμματα σήμαινε: ένα κομμάτι 28 στρέμματα σε μια περιοχή που τη λέγανε Εικοσιοχτούρια. Άλλο κομμάτι 23 στρέμματα σε περιοχή που τη λέγανε Εικοστριάρια. Άλλο κομμάτι 12 στρέμματα σε περιοχή που λεγόταν Δωδεκάρια. Άλλο κομμάτι 9 στρέμματα σε περιοχή που λεγόταν Εννιάρια. Άλλο 4 στρέμματα σε περιοχή που λεγόταν Τεσσάρια, λοιπόν, δύο στρέμματα λαχανόκηπος, και δύο στρέμματα αμπελότοπος εδώ στα υψώματα για αμπέλι ... [υπολογίζει αριθμητικά εάν του βγαίνουν ογδόντα όπως είπε σύνολο, και ικανοποιημένος δείχνει που τα ανέφερε όλα] και τους τα χρέωσαν έναντι ενός συμβολικού ποσού που πληρώναν' στο κράτος αλλά είχαν τόση φτώχεια που είχαν αδυναμία και να τα πληρώνουν. Την ώρα που ερχόταν ο κρατικός υπάλληλος, ο έφορος να εισπράξει, κρυβόντουσαν και φεύγανε. Για να φανταστείς να μην πληρώσουν, τους έπαιρναν το εισόδημα από το αλώνι, εεε ... πολλοί που δεν τα βγάζαν' πέρα φεύγανε και προς άλλα χωριά. Για να μην πω ότι πολλές φορές πέθαινε η γυναίκα του ενός, πήγαινε στο χωριό κι έφερνε γυναίκα από το άλλο χωριό εδώ, μεταξύ των πάντοτε παντρευόντουσαν ήταν ο δεσμός πολύ ισχυρός.

ΕΡ.: Δεν έπαιρναν ντόπιο;!

ΑΠ.: Όσοχιι, αργήσαν' πολύ να πάρουν ντόπιο! και πολύ! και ήτανε ... οι ντόπιοι μας είχαν σαν εχθρούς παρότι δεν ήτανε κι αυτοί ντόπιοι γηγενείς, ήτανε ένας μικρός οικισμός στις απόρροιες του χωριού εκεί, οι οποίοι ήρθαν μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλίας το '81 [1881] την παλιά Ελλάδα. Απλώς βρήκαμε εκεί και συνέχιζαν να 'ρχονται, αλλά μας βλέπαν' εχθρικάαα! [η χροιά της φωνής του τονίζει την αδικία της κατάστασης, ότι δεν θα έπρεπε να τους βλέπουν έτσι], εεε ... γιατί θα τους καταλάβουμε τη γη νόμιζαν, ότι θα 'ναι τσιφλίκια τους εδώ [αντιλαμβάνομαι μια σχετική ένταση του ομιλητή] τούτοι εδώ ήρθαν εργατικοί, προκομμένοι, βγήκαν στη γη, μάλιστα, λέγεται κι ένα ιστορικό, θα σ' το πω κι αυτό, λέει βόσκαν' οι δικοί μας [εννοεί τους Καβακλιώτες] τα πρόβατα. Αυτοί [οι ντόπιοι] είχαν καταλάβει τα καλύτερα κτήματα εκατέρωθεν του ποταμού που είναι προσχωσιγενή, και βόσκαν' τα πρόβατα οι δικοί μας και αυτοί τους κυνηγούσανε με πόλεμο ανοιχτό, μέχρι που οι δικοί μας αγανάκτησαν –δεν το κάναν' όλοι ασφαλώς αλλά ήταν κάποιοι– και μαζευτήκαν ένα βράδυ και λένε «θα πάμ' να τους δείρουμε! Θα τους δείρουμε, δε γίνεται' άλλο! Θα τους δείρουμε!» οπότε αυτοί που κάναν' τους παλικαράδες κατεβήκανε κάτω κι αυτοί ν' ανα-

² Βλ. ΑΚΡΙΒΟΣ 1999.

³ Βλ. ΚΟΤΖΑΓΕΩΡΓΗ 1999.

μετρηθούν, βγήκαν και οι δικοί μας στον κάμπο, οι κτηνοτρόφοι, κι ένας δικός μας κτηνοτρόφος λέει, φωνάζει το βράδυ που γινόταν η αναμέτρηση: «Βιρίγκα! Βιρίγκα!», λέγεται ότι βιρίγκα σήμαινε κύκλωση, «ανοίξτε να τους κυκλώσουμε, να τους περικυκλώσουμε!», αυτό. Αυτοί όμως είχαν αρχηγό που τον λέγανε Ρήγα στο όνομα, και νομίζαν' λέει ότι λέει «πιάστε το Ρήγα», και ήταν τόσοι πολλοί οι δικοί μας και αποφασισμένοι που αυτοί τρομοκρατήθηκαν μήπως πιάσουν το Ρήγα τον «αρχηγό μας» κι ακόμη φεύγουν λέει, ακόμη φεύγουν. Έκτοτε δεν έγινε άλλη αναμέτρηση. Ε, τώρα βέβαια, αυτά έχουν ξεχαστεί έχουμε γίνει ένα, έχουνε μάθει τα έθιμα, έχουνε απολύτως αφομοιωθεί κι έγιναν Καβακλιώτες κι αυτοί.

Δεν με πείθει όμως ότι οι ντόπιοι δεν ξεχωρίζουν επειδή είναι ντόπιοι. Θεωρώ ότι υπάρχει ακόμη το ίχνος της καβακλιώτικης περηφάνιας για την καταγωγή τους. Αλλά οι σχέσεις ντόπιων και Καβακλιωτών σήμερα στο χωριό και γενικά, είναι άριστες και εντελώς εξομαλυμένες. Μου αναφέρει ότι η παρέα του –αποτελούμενη από δύο ντόπιους, έναν δικηγόρο κι έναν στρατηγό– τον πήγε κάποτε στο Μέγαρο Μουσικής όπου έδινε παράσταση ο Αηδονίδης και προβάλλονταν τα ήθη και έθιμα και οι χοροί της Ανατολικής Ρωμυλίας, και εκείνοι:

ΑΠ.: ... είχαν περισσότερη λαχτάρα κι από μένα, όταν μιλούν για γκάνιντα αυτοί, και για χορούς και γι' αυτά, εεε ..., εγώ υπολείπομαι!!! Νομίζω ότι δεν έχω δικαίωμα να μιλώ, τόσο πολύ! Αλλά τα πρώτα χρόνια ήταν δύσκολα! Πέρασαν φτωχά χρόνια, ασχολήθηκαν κυρίως με τη γη. Αγρότες, χωραφάδες, μ' όλη τη σημασία της λέξεως. Δούλεψαν σε δύσκολα εδάφη, δεν υπήρχαν αποστραγγιστικά, με τα βουβάλια στην αρχή, με τα βόδια, στη συνέχεια με τ' άλογα μετά και τέλος με τα μηχανήματα. Είναι ένας επίγειος παράδεισος εδώ. Με νερά, με όλα αυτά εδώ ... [παύση] ήταν άνθρωποι που καλλιεργούσαν περιβόλια και σε ποσοστό, τουλάχιστον απ' ό,τι ξέρω εδώ η περιοχή μας ήταν όλοι περιβολάρηδες Καβακλιώτες. Περιβολάρηδες του χωριού που τροφοδοτούσαν όλη την ευρύτερη περιφέρεια, από Φάρσαλα μέχρι Λαμία και Καρδίτσα. Τους περιβολάρηδες των Σοφάδων, της Καρδίτσας, των Τρικάλων, Βόλου, της Λαρίσης, όλοι ήτανε Καβακλιώτες, σπάνια κανένας άλλος. Δηλαδή πήραν την κηπουρική αλλά όχι την κηπουρική για διακόσμηση, για παραγωγή κηπευτικών προϊόντων, την πήραν στα χέρια τους, και σ' αυτό στηρίχτηκαν πάρα πολύ, κτηνοτροφία αρκετή, πολλή δουλειά, ασχολίες αλλά και πολύ γλέντι. Η Ανάβρα ήταν το γλεντοχώρι της περιοχής. Τώρα τα γύρω χωριά ακόμη και σήμερα έχουμε κλαμπ με γήπεδα, με πισίνα, τότε μεν φτωχό σήμερα δε με πολλά μαγαζιά, ταβέρνες και ευκολίες ... Πολλοί όμως φύγανε πια ... κάποτε το Δημοτικό είχε 300 παιδιά, τώρα έχει 70.

ΕΡ.: Και αυτοί που έφυγαν που πήγαν;

ΑΠ.: Αυτοί, τα πρώτα χρόνια κατά κύριο λόγο στη Λάρισα, τη Φιλιππούπολη, εκεί νοικοκυραίοι μεγάλοι, αν ξέρεις τους Κυρατσαίους εκεί έχουνε 1.000 στρέμματα ... Αυτοί άρχισαν να φεύγουν μετά το '20 [1920] κυρίως, στη Λάρισα πήγε, μου φαίνεται, τεράστιος πληθυσμός, δηλαδή αν ήτανε νησί η Ανάβρα θα ήταν ίσα με τη Λάρισα. Πολλά αδέρφια, συνήθως έμεινε ένας εδώ, οι άλλοι πηγαίνουν' [στη Λάρισα] όπως έφυγαν οι Νατσαίοι [εννοεί τους δικούς μου συγγενείς]. Ο Κώστας ο Αγοραστούδης [αδελφός της γιαγιάς μου] εδώ γεννήθηκε, εδώ μεγάλωσε, εδώ είχε ραφείο, έφυγε. Φύγαν' πάρα πολλοί στη Λάρισα, βέβαια αργότερα και στην Αθήνα. Στην Αθήνα έχουμε από τους δυναμικότερους συλλόγους. Στα πρώτα χρόνια πηγαίνουν' και στα μικρο-χωριά. Κάποιοι πηγαίνουν' στο Χαλίτσι, διότι ήταν πιο παραγωγικό το μέρος. Εδώ, δεν υπήρχαν αποστραγγιστικά έργα και τα νερά έπεφταν και τους χαλούσαν την παραγωγή. Στην Κοιλιάδα όχι τόσο, στη Νέα Λεύκη πήγαν κάποιοι, αλλά κυρίως εκεί. Και η Αθήνα και το εξωτερικό όπως παντού.

Τώρα, από πλευράς γλεντιών: Από τα πρώτα χρόνια που ήρθανε το όργανο με το οποίο γλεντούσαν εδώ ήτανε, εεε ... η γκάιντα η οποία και σήμερα πια είναι γνωστή, την ξέρει όλος ο κόσμος τη γκάιντα. Είχαμε γκαϊντατζήδες καλούς. Ένας εξαιρετος γκαϊντατζής ήταν ο ... ο ... παππούς ο Καρατσιδής, ο ... Καρατσιδής αν δεν κάνω λάθος, Γιάννη λέγαν' το γιο του, να τον λέγαν' Σιδέρη αυτόν; Άλλος καλός ήτανε ο παππούς ο Κοτροβάκης. Άλλος καλός ήτανε ο παππούς ο Κισκίννης και δευτερευόντως ήταν ο παππούς ο άλλος ο Γιώργος ο Κισκίννης, κι εκείνος έπαιζε γκάιντα. Και τελευταία τελευταίος γκαϊντατζής που ήτανε, είναι ο Μήτσος ο Παπαϊωάννου, που σώζονται και κασσέτες του, όχι και ποιότητας πολύ καλής.

ΕΡ.: Αυτοί από πού έμαθαν να παίζουν;

ΑΠ.: Ο ένας από τον άλλο. Τις γκάιντες τις φτιάχναν μόνοι τους. Δηλαδή ήταν ένα δέρμα, ήτανε ενός υγιούς και νέου προβάτου. Είναι η γκάιντα, δέρμα που το καθαρίζανε να μην έχει τρύπες ... όλα αυτά, να μην έχει κοπεί, να έχει συνέχεια το δέρμα, και το γυρίζαν' ανάποδα. Το μαλλί το είχαν προς τα μέσα. Και είχε η γκάιντα, ήταν ένα όργανο που είχε τρεις αυλούς [παύση], τρεις αυλούς. Τη λένε και άσκαυλο τη γκάιντα, από το ασκός κι αυλός. Τα δύο πόδια τα κλείνανε μέσα, απ' του προβάτου, τα κλείνανε κι έμπαινε μέσα, κι είχε μόνο μίαν σύσταση το δέρμα γιατί το κλείνανε απ' έξω και μετά γύριζε προς τα μέσα. Στο γυμνό δε φαινόταν το πόδι, ήταν μέσα στο εσωτερικό του. Τα δύο πόδια, μάλλον τα πίσω πόδια ... ίσως και τα δύο ... κάνω λάθος ... [αναρρωτιέται] θα σου πω τώρα ... λοιπόν, τα δύο μπροστινά πόδια, υποθέτω ότι έτσι πρέπει να είναι, έβγαιναν οι δύο αυλοί εξόδου. Ο ένας ήταν που είχε τη φλογέρα κι έπαιζε, κι ο άλλος αυλός είχε το μπούρο που έκανε ένα συνεχή θόρυβο σαν μπάσο, σαν τα μπάσα, πώς τα λέμε; τα μπάσα. Βββββββ ... [μου αναπαριστά τον ήχο με το στόμα του], διευκόλυνε δηλαδή ... όταν σταματούσε να παίζει ο άλλος [γκαϊντατζής] να έχει μια ροή η μουσική τους. Λοιπόν, ο ένας αυλός έπαιζε με τη φλογέρα, την οποία τη φτιάχναν' μόνοι τους και την προσήρμοζαν στον αυλό που έβγαине. Ο άλλος είχε το μπάσο ... [παύση], ο ένας απ' το ένα πόδι ο άλλος απ' τ' άλλο, ας μην πω αν είναι μπροστινά ή πισινά και πέσω έξω στην εκτίμησή μου τώρα αυτήν την ώρα, εεε ..., και υπήρχε κι ο τρίτος αυλός που είχε τον αγωγό από τον οποίο φυσούσε [ο γκαϊντατζής] και το φούσκωνε.

ΕΡ.: Έπρεπε να τη φουσκώσει δηλαδή για να παίζει;!

ΑΠ.: Ε, βέβαια, δε γινότανε ... όταν την παίρνανε ήτανε δερμάτι-πλακέ, την έβαζε στον ώμο να τη φουσκώσει, «άιντε βρε, φούσκωσε τη γκάιντα», τον λέγανε ... άρχιζε το γλέντι, ο χορός, «φούσκωσ' τη, τι την κρατάς;», τον λέγανε, άρχιζε να τη φουσκώνει, τη φούσκωνε αλλά προς τα έξω δεν έβγαине από τον αυλό, τη δίοδο αυτή προς τα έξω γιατί είχε, εεε ... ήταν έτσι φτιαγμένο ώστε υπήρχε, εεε ... μια βαλβίδα που έκλεινε τον αέρα να μη βγαίνει κι από δω, να βγαίνει μόνο από την πλευρά των αυλών που έπαιζαν. Λοιπόν, από το ένα είχε τον αγωγό που προμήθευε αέρα και τη φούσκωνε, από τα δύο πόδια έβγαιναν οι αυλοί, ο ένας κι ο άλλος που έπαιζε, και οι άλλοι, ήταν κλειστές οι άλλοι ... ο λαιμός και τ' άλλα πόδια ήταν κλειστά προφανώς. Κι όπως το είχε, το 'βαζε το δερμάτι εδώ χάμω για να παίζει, τη φλογέρα την έβαζε από δω και ο μπούρος από κει, την πίεζε και με το χέρι όταν ποτέ δε φύσαγε για να έχει δύναμη, να βγαίνει ο αέρας με πίεση, για να έχει δύναμη. Αυτό το όργανο, λοιπόν, μάζευε ένα χορό, ο οποίος ήταν ένας κυκλικός χορός διαμέτρου ... [σκέφτεται] 100 μέτρα, 100 μέτρα χωρίς υπερβολή, μέχρι που μερικές φορές δεν ακουγόταν τόσο καλά η γκάιντα παρά κάναμε ησυχία για ν' ακούσουμε. Δεν υπήρχαν αυτοκίνητα, δεν υπήρχε άλλος θόρυβος, και να βλέπεις τώρα γύρω-γύρω στο χορό ξεκινούσε κι από ένα άτομο, κι από δύο κι από τρία όταν ήταν μέσα σε κλειστό χώρο, σε μαγαζί, και μέχρι την πλατεία να πιανόμαστε 300 άτομα

στο χορό. Λοιπόν, και να 'ρχονται κι απ' τα ξένα χωριά και να μην ξεκολλάνε απ' το χορό. Λοιπόν, αυτό 'ταν το όργανο [τονίζει τη λέξη] η γκάιντα, εεε ... βέβαια, είχαν παλαιότερα κι άλλα λεία όργανα τα οποία εγώ δεν τα έζησα, ΔΕΝ τα πρόλαβα εγώ, εγώ τη γκάιντα, εεε ... αυτό που χόρευα ... πρόλαβα.

ΕΡ.: Δεν σας είπαν τι όργανα ήταν αυτά;

ΑΠ.: Δεν, δεν θα επιχειρήσω να πω τι ήτανε, αν ζούσε ο πατέρας μου ακόμα ένα χρόνο, θα σ' τα 'λεγε αυτά όλα ...

ΕΡ.: Δηλαδή απ' όταν ήρθαν είχαν κι άλλα όργανα μαζί;

ΑΠ.: Το συνδυάζω, εεχ ..., με τι λες εσύ; βλέποντας τώρα τους χορούς τους θρακιώτικους που 'χουν κι άλλα όργανα, έχουν τοσο ... ούτι, έχουν τοσο ... λαγούτο, έχουν ..., λέω μήπως είχαν κι οι δικοί μας τέτοια αλλά εδώ εγώ δε γνώρισα, δεν είδα. Η απλή φλογέρα παίζανε, απλή φλογέρα βέβαια, ... σε γιορτές εδώ έξω κάναμε χορούς με φλογέρα απλή, χωρίς γκάιντα, σκέτη φλογέρα ... άλλο τέτοιο δεν θυμάμαι, αν θυμηθώ στην πορεία θα σ' το πω. Εεε, ... οι γυναίκες ντυμένες στα πρώτα χρόνια με τις τσούκνες ... [τον διακόπτω]

ΕΡ.: Απ' όταν ήρθανε ...;;;

ΑΠ.: Ναι, από κοπελίτσες. Θυμάμαι την εικόνα τους δεν μπορώ να σου πω όλα ... [εννοεί σχετικά με το ένδυμα το γυναικείο, το οποίο προς χάριν συντομίας το αποκαλούν τσούκνα κι εννοούν ολόκληρη την ενδυμασία]. Βαρύ ένδυμα η τσούκνα ... βαρύ ...

ΕΡ.: Χρώμα θυμάστε; Χρώμα ποδιάς ας πούμε ...

ΑΠ.: Να ξεκινήσω να πω, πώς την έβλεπα εγώ. Το κεφάλι είχε μαντήλα δεμένη πίσω, και φαινόταν ένα μέρος τα μαλλιά και να κρέμεται η μπάπκα. Φλοριά χρυσά. Και να κρέμεται στο μέτωπο. Και κεντημένη μαντήλα πίσω, και τη λέγανε τσεμπέρι. Φοράγανε ρούχα εσωτερικά, και εξωτερικά. Ήταν πουκάμισο εσωτερικό, και ... [σκέφτεται για λίγα δευτερόλεπτα] πρέπει αυτό το πουκάμισο να είχε και κόρφο κεντημένο αλλά ήταν στο πουκάμισο ή ήταν άλλο ένδυμα από πάνω από το πουκάμισο. Είχε κεντημένο κόρφο. Όλα αυτά ήτανε με τα χέρια τα κάνανε.

ΕΡ.: Το πουκάμισο θυμάστε χρώμα, τα μανίκια;

ΑΠ.: Το πουκάμισο, όπως το θυμάμαι, γιατί έβγαινε κάτω από την τσούκνα γύρω στους 5 πόντους με 10, είχε κέντημα στο κάτω και ήταν λευκό το από πάνω και πάνω στο λευκό ήταν κεντημένο. Η τσούκνα ήταν μπλε. Μπλε σκούρα προς το μαύρο ήταν η τσούκνα, με χρυσαφί και διαφόρων χρωμάτων κεντήματα είχανε μετά την ποδιά που λέγανε, και πάνω από την τσούκνα το ζωνάρι, πολύ κεντημένο και το ζωνάρι, είχαν και την ποδιά που τη λέγαν πιστίρκα, επίσης κεντημένη, εεε ... και είχανε ... αυτό ήταν πολύ ωραίο κόρφος εδώ, πολύ-πολύ βαριά κεντημένος ο κόρφος, τα μανίκια ήταν λίγο φαρδουλά κάπου έτσι λίγο πιο κοντά εδώ [δείχνει 4-5 δάχτυλα πάνω από τον καρπό] και φαρδουλά, από πάνω είχανε ... μετά είχανε κι ανάλογα με τον καιρό, είχανε και ζακέτα, είχανε και κοντογούνι, εεε ... είχανε γιλέκο, είχανε και πολλά τέτοια, δε μπορώ να σου πω λεπτομέρειες. Υπάρχουν εδώ, υπάρχει μια γυναίκα που έφτιαζε στολές στα παιδιά. Και μετά τα παπούτσια τα δερμάτινα που είχανε μπροστά το λουράκι που τα λέγανε κοντούρις. Οι κοντούρις ήταν με χοντρό τακούνι πίσω.

ΕΡ.: Και αυτοί από πού τα έπαιρναν τα παπούτσια;

ΑΠ.: Απ' την Καρδίτσα.

ΕΡ.: Από την Καρδίτσα. Όταν ήρθαν εδώ;

ΑΠ.: *Α! είχαμε εδώ, παιδί μου, υποδηματοποιό. Ο Καμποσούλης. Ο παππούς ο Καμποσούλης ο οποίος ήρθε κι αυτός παντρεμένος από κει, ήταν υποδηματοποιός. Τότε, όλοι φτιάχναμε παπούτσια στον υποδηματοποιό. Είχε και το γιο του μετά τον Καμποσούλη, και τους δύο γιούς του, ο ένας μάλιστα ζει και είναι στο Λιβαδάκι ... [συνοικία της Λάρισας] ... φτιάχνανε παπούτσια [ξαναγουρίζει την κουβέντα στο Καβακλί και το Τας Τεπέ και αναφέρει:] το Τας Τεπέ ήταν χώρος αγροτικός. Και εκεί δουλεύανε και πηγαινοερχόντουσαν και στο Καβακλί. Μπορεί το χειμώνα να φεύγαν κιόλας και να κάθονταν το καλοκαίρι, από την άνοιξη που άρχιζε η δουλειά με τα περιβόλια κι αυτά. Μπορεί να μην είχαν και λόγο να κάθονται.*

ΕΡ.: Ισχύει ότι το Τας Τεπέ το λένε σήμερα Σμόλιαν;

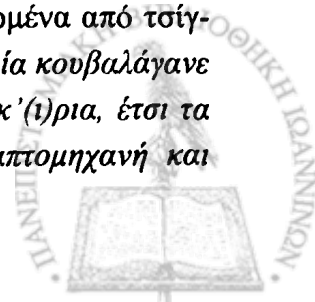
ΑΠ.: *Ναι, το δικό μας το Καβακλί το λένε Τοπόλοβγκραντ. Εεε ... ο πατέρας μου πήγε στο Καβακλί μπροστά από μερικά χρόνια όταν ζούσε, με τον αδελφό του, μείναν' μια βδομάδα ... πήγαν, βρήκανε τα σπίτια μας, δεν έχουν υποστεί και μεγάλες μεταβολές, τα 'χουν πάρει όλα οι Βούλγαροι αλλά με τη φτώχεια που τους έδερνε δε μπόρεσαν να τα γκρεμίσουν, να τα ανοικοδομήσουν, ήτανε και κρατικά όπως ξέρεις κι εσύ ...*

ΕΡ.: Τα σπίτια πώς ήταν; Ξύλινα ...;

ΑΠ.: *Παλιά πέτρινα σπίτια ... λασπόχτιστα ως επί το πλείστον, χαμηλά, και πώς το βρήκαν το σπίτι; [διακρίνω στοιχεία θαυμασμού, έκπληξης και ικανοποίησης] Έμειναν μερικοί Έλληνες εκεί οι οποίοι είχαν συμφέροντα, ή παντρεύτηκαν με Βουλγάρες και αυτά, μεταξύ των οποίων κι ένας Παπάζογλου, ο Χρήστος ο Παπάζογλου ο γιατρός, είναι περίπου 75 ετών τώρα αυτός ζει εκεί αλλά έχει μεγάλες επαφές. Όποιος πάει εκεί τον Παπάζογλου θα τον βρει. Ε, τον βρήκε ο πατέρας μου εκεί τον Παπάζογλου και πήγε μαζί με τους Κουφαλιώτες, ζέραν' πιο πολλά εκείνοι και κάναν' και περισσότερα ταξίδια. «Ε, να μου δείξεις», λέει «εδώ που ήταν τα Κυρατσαίικα τα σπίτια» [ρώτησε ο πατέρας του πληροφορητή μου τον κ. Παπάζογλου] «Ε, να εδώ ήταν του Χρήστου, του τάδε», κλπ. Τα ήξερε αυτός γιατί εκεί ζει κι ενημερώνεται συνέχεια. Ρώταγε πού είναι η Αντριάδα (Αγία Τριάδα), γιατί εμείς εδώ στο χωριό, μόλις ήρθανε χτίσανε ένα ζωκλήσι –επειδή υπήρχε ήδη ο Άγιος Αθανάσιος– στην πίσω πλευρά του βουνού, την Αγία Τριάδα, επειδή την είχαν και στο Καβακλί. Μάλιστα, λέγεται κι ένα αστείο για τις γυναίκες που νιώθουν αδικημένες δήθεν από τους άντρες τους και γκρινιάζουν όλη την ώρα: «Αμάν, σε 40 Αντριάδες σε πήγα, σε μία δεν σε πήγα και σβήσαν' όλες οι Αντριάδες». Κατάλαβες; Το μεγάλο γεγονός ήταν να την πάει στην Αγία Τριάδα. Μέχρι και για τον Τούντζα ποταμό ήξερε να τους δείξει. Από το Καβακλί περνάει ο Τόντζος, παρακάτω ο Ερυθροπόταμος στο Διδυμότειχο [ο Τόντζος είναι παραπόταμος του Έβρου]. Η γιαγιά μου έλεγε όταν καταναλώναμε πολύ νερό στο χωριό: «Αμάν, πιδάκι μ', μια Τούντζα νηρό χάλασις!». Τότε δεν είχαμε ... παλιά δεν υπήρχε καν βρύση στο χωριό. Πηγαίναμε στις πηγές και το παίρναμε ή στα πλατάνια πού 'ναι το ρέμα. Μετά φέραν' μια κεντρική βρύση σ' όλο το χωριό. Μετά φτιάξαν το τετράγωνο μέχρι να πάει μες τα σπίτια, καταλαβαίνεις πόσο το νερό ήταν δύσκολο να το κουβαλάς με τα μπακίρια τώρα, ε; Και εφόσον αυτή κουβαλούσε το νερό, γι' αυτό έλεγε κι αυτή τη φράση.*

ΕΡ.: Στη βρύση μάλωναν καθόλου οι γυναίκες; Με τις ντόπιες;

ΑΠ.: *Εεε ..., στη βρύση, θα σου πω τώρα. Εεε ..., είχαμε και καβγαδάκια διότι βάζανε τα γκιούμια [δοχεία κλειστά με ορθογώνια περίπου κοιλιά και στενό κυλινδρικό λαιμό, καμωμένα από τσίγγο] και τα μπακίρια και τη γκομπλίτσα, τα ξέρεις αυτά ε; ... και τα δοχεία με τα οποία κουβαλάγαμε νερό –πάμε από το ένα θέμα στο άλλο τώρα αλλά δεν πειράζει– όποιος είχε μπακ'(ι)ρια, έτσι τα λέγανε, ήταν νοικοκύρης, «εμείς πουλήσαμε τα χωράφια ... κι αγοράσαμε ραπτομηχανή και*

μπακ'(ι)ρια ...», έτσι λέγανε. Λοιπόν, δεν υπήρχε πλαστικό τότε, ουουου, εγώ μεγάλωσα και είδα πλαστικό, λοιπόν, πήγαιναν να πάρουνε νερό με τα μπακ'(ι)ρια, πώς να τα μεταφέρουν, δεν κουβαλιόταν, είχαν και άνοιγμα μεγάλο τα μπακίρια ... είχαν ένα ζύλο μεγάλο, το λέγανε γκουμπλίτσα, ένα ζύλο που είναι γύρω στα 2 μέτρα, που είναι χοντρό, όσο το χέρι μου εδώ πελεκημένο χωρίς αιχμές για να μη σε πληγώνει, και καμπηλωτό και στο τέρμα του [εκατέρωθεν εννοεί] είχε το ζύλο επάνω πελεκημένες δύο εσοχές όπου έμπαινε το χερούλι και κρεμόταν το μπακίρι ... Στα κοριτσάκια βάζανε στην αρχή μικρότερους κουβάδες για να της μαθαίνουν και μετά κανονικά μπακίρια. Και να πηγαίνουν τώρα στο κέντρο του χωριού, εκεί αραδιάζαν τα μπακ'(ι)ρια και να βρει σειρά η μία κοντά στην άλλη. Ο Παπαϊωάννου εδώ είχε και πηγάδι, και το πηγάδι δεν είχε ανέμη, και έπρεπε η γυναίκα να έχει και τον κουβά της, μαζί με τα μπακίρια γιατί πώς θα το βγάλει; όταν το πηγάδι ήταν ιδιωτικό είχε και ανέμη. Και εκεί πήγαιναν να πάρουν σειρά, να τραβήξουν με το κουβά της η καθεμιά το νερό από 100 μέτρα βάθος, κι εκεί ήθελε τέχνη. Πρέπει να κάνεις τέτοια κίνηση να γεμίσεις τον πάτο, γιατί πώς να τον γεμίσεις που είναι ελαφρός και στέκεται πάνω απ' το νερό; Λοιπόν, και μετά όταν τον φέρνεις επάνω να μη σκαλώσει στις πέτρες που είναι χτισμένο το πηγάδι και χυθεί το νερό!!! Επομένως έπρεπε να βάλει η νοικοκυρά στο χείλος του πηγαδιού, να βάλει επάνω το χέρι και να το βάλει λίγο μέσα το χέρι και να τραβάει την τριχιά και να την κρατάει εκεί, ώστε να είναι εκεί η κατακόρυφος και να μη βρίσκει ο κουβάς, 30-40 πόντους ήταν το χέρι μέσα και τραβούσε την τριχιά κι έβγαζε νερό. Εκεί όμως, ήταν καθυστέρηση να βγάλει. Κι εκεί λοιπόν, λέγαν «εγώ έχω σειρά ...» και ... πολλές φορές γινόταν καβγάδες, και καμιά φορά δερνόντουσαν, και κουβαδιές πέφτανε ... [γελάμε μαζί] όλα είναι μέσ' τα ανθρώπινα μέτρα.

ΕΡ.: Πήγαιναν και άλλες εκεί;

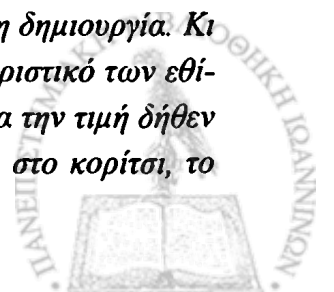
ΑΠ.: Ε, όλ' η περιοχή, όλ' η περιοχή. Ανάλογα πόσοι ήταν κι εξυπηρετούντο πηγαίναν όλοι στο πηγάδι, όλοι. Μετά όταν φτιάζανε τις βρύσες τα πράγματα έγιναν πιο απλά. Το πηγάδι και η βρύση ήταν το στέκι, το σούπερμάρκετ της γυναίκας, η χαρά ... πώς η γυναίκα πάει τώρα στο σουπερμάρκετ να ψωνίσει με χαρά, ή στη λαϊκή να δει και κόσμο, βρε αδελφέ, όλες οι συναντήσεις γινόντουσαν στο πηγάδι. Όταν η γιαγιά μου στο Καβακλί ήτανε ερωτευμένη με τον παππού μου, ήτανε 18 χρονών, κι ο παππούς μου ααα ..., κανά δυο χρόνια μεγαλύτερος είκοσι, δεν είχαν και γυναίκα στο σπίτι γιατί του παππού μου η μητέρα είχε πεθάνει, ο παππούς Δομούλης, εεε ... θέλαν' να παντρεύουν τον παππού μου διότι ήταν το μεγαλύτερο απ' τα 4 παιδιά του προσπάππου μου, για να 'χουν γυναίκα στο σπίτι. Και ο παππούς μου είχε ερωτευθεί τη γιαγιά μου και η γιαγιά μου ήταν ορφανή από πατέρα —είχε μόνο τη μητέρα της— κι ο προσπάππος μου [ο γιος του] να τη ζητήσει επισήμως από τη μητέρα της και την είπε: «... τα παιδιά αϊγαπιούνται», έτσι λέγαν' τότε «να τα παντρεύουμε», και γυρίζει και λέει η γιαγιά μου: «Νταή Δημήτρη», ήταν προσφώνηση προς τους μεγαλύτερους το νταή, και μπάτη λέγαν το μεγαλύτερο, «τι να παντρεύω εγώ, Τσιάμο», Σταματία τη λέγαν' τη γιαγιά μου, Τσιάμο, «απ' αυτή, τι σπιτ' ν' ανοίξ' αυτή; Ξικινάει να πάει για νηρό κι αστοχάει να 'ρθ», [γελάμε και οι δύο] δηλαδή εκεί πιάναν την κουβεντούλα, ανώριμο κορίτσι, τι σπίτι να ανοίξει; Αυτή κατά βάσιν δεν ήθελε να γυρίσει πίσω γιατί εκεί πιάναν' την κουβέντα, συνομήλικες κτλ. ενώ στο σπίτι την περιμέναν δουλειές και μοναξιά. Και απαντάει ο προσπάππος μου: «Δεν πειράζ' θα μάθ', έτσ' ξ'κινίσαμε κι μεις», κτ έγινε φυσικά μια πανάξια γυναίκα η γιαγιά μου.

ΕΡ.: Ο δικός σου ο πατέρας, θέλω να μου πεις αν φορούσε πουτούρια;

ΑΠ.: Θα σου πω και για τους γονείς μου. Θα σου πω. Χρήστος Κυράτσας του Γεωργίου ο πατέρας μου, ήρθε ο παππούς του εδώ από τη Βουλγαρία, με την οικογένειά του, ο παππούς του πατέρα μου

είχε 4 κόρες και 2 αγόρια, μεγαλύτερος απ' όλα τα παιδιά του ήταν ο παππούς μου, ο οποίος παντρεύτηκε, όπως σου είπα και νωρίτερα, με την Αναστασία Πράντζου το 1909, και ήρθαν και εγκαταστάθηκαν εδώ. Ήταν όμως εκεί [στη Βουλγαρία] ευκατάστατος, ήταν κρατικός υπάλληλος, αστυνομικός, ο παππούς του πατέρα μου εκεί, μέχρι έφερε και την σπάθα του εδώ, κάποιο βαθμό θα είχε και είχαν και χρήματα και ήρθανε με πάσσαπορτ [διαβατήριο], δεν ήρθαν φυγάδες, ήρθαν λίγο αργότερα, πλήρωσαν τα τέλη τους, όλες τις υποχρεώσεις τους και ήρθαν με διαβατήριο εδώ. Και με δικά τους χρήματα. Εκτός από ένα σπίτι που τους έκανε το κράτος, λέει «εγώ έχω μεγάλη φαμελιά», πλήρωσε το κράτος και του 'κανε και δεύτερη κατοικία, του κανε δύο κατοικίες μαζί. Σε εργολάβο, τον εργολάβο, «θα μου κάνεις άλλο ένα κολλητά, γιατί 'γώ 'χω μεγάλη φαμελιά», έτσι ήταν ο πατέρας μου. Αλλά οι γονείς του πατέρα μου είχαν την ατυχία ... το 1918 είχαμε μια μεγάλη γρίπη, ασιατική γρίπη, αποδεκατίστηκε το χωριό μας κι όλη η περιφέρεια. Μέσα σε 15 μέρες πεθαίνει ο πατέρας του πατέρα μου και η μάνα του. Σε ηλικία 30 ετών ο παππούς μου και η γιαγιά μου 28. Ο πατέρας μου ήταν 7,5 ετών. Είχαν ήδη πεθάνει δύο αδέρφια του άλλα μικρά, και ... έμεινε πανέρημος ο πατέρας μου, έζησε 95 χρονών και πέθανε φέτος [2005] και έλεγε: «Τις μέρες του πατέρα μου, της μάνας μου και των αδελφών μου, μου τις έδωσε ο θεός εμένα να τις ζήσω». Ο παππούς μου υπηρέτησε το τάγμα Ευζώνων, ήτανε τσολιάς, κι όταν ήρθε εδώ με τη φουστανέλα του, του την πήρανε την απλώσαν και την ξηλώσανε και την κάνανε πουκάμισα, ρούχα γιατί το ύφασμα ήτανε πολύ καλό και αυτά τότε ήταν όλα σπάνια, είχαν μεγάλη φτώχεια, στην ψάθα κοιμόντουσαν όταν ήρθαν εδώ. Τη δε σπάθα, του την πήρε του παππού μου κάποιος εδώ, τώρα με την ανώμαλη κατάσταση, «δεν τη χρειάζεσαι πια εσύ», κι εξαφανίστηκε. Ο παππούς μου απ' τη μάνα μου Δομούζης Γεώργιος, ήρθε παντρεμένος από την Ανατολική Ρωμυλία, έκανε 7 παιδιά κι έζησε μόνο η μάνα μου. Και ήτανε πρώτος ξάδελφος της γυναίκας δεύτερης του προσπαππού σου του Γιώργου. Από αυτή τη Δομούζη, τη γυναίκα που 'χε πάρει, ήταν ο Ηλίας, ο παππούς ο Πασχάλης κι ο Μήτσος. Ο παππούς μου [απ' τη μητέρα του] υπηρέτησε και στο βουλγαρικό στρατό και στον ελληνικό όταν ήρθε εδώ, γιατί το Ελληνικό Κράτος είχε ανάγκη από στρατό. Και θα σου πω κι αυτό. Όταν το 1918 ήταν η γρίπη, υπηρετούσε στη Λάρισα ο παππούς μου –της μητέρας μου– και διέλυσε ο στρατός τις μονάδες του για να μην πεθάνουν όλοι οι στρατιώτες, να πάνε όλοι στα σπίτια τους. Και ήρθε εδώ ο παππούς μου, η γιαγιά μου τον έστειλε συνέχεια να θάβει νεκρούς. Οικογένειες με 4 νεκρούς την ίδια μέρα. Κι έλεγε ο προσπάππος μου που ζούσε τότε στη γιαγιά μου, «Μπούλκα!» –μπούλκα θα πει νύφη–, «του Γιώργη, τουν απέλυσαν απ' του στρατό για να 'ρθ' να ζήστου', κι συ θα τουν πεθάντς'» μ' όλους τους πεθαμένους, θα κολλήσει τη γρίπη και θα πεθάνει. Κι έλεγε κ' ένα άλλο για τον παππού μου ο προσπάππος, του άρεζαν τα γλέντια και μαζί με τον Γιώργο τον προσπάππο σου κι εκεί που γλεντάγανε του έλεγε η γιαγιά μου: «Για γλέντια είσαι 'σύ και για ξενύχτια, που θάψαμε τα παιδιά μας μέχρι 10 χρονών και ακόμα τα θάβουμε;», κι έλεγε ο παππούς: «Τι να κάνου, μαρί, τι να κάνου; Θιός τα δίν', Θιός τα παίρν'», και ο δε πατέρας του έλεγε στη γιαγιά μου και νύφη του: «Μπούλκα! Τ' στρώσ'(η) να τ'ν κόψουμι τ' μισή, τ' λιάν'τσεις να τ'ν στρώνς κι να τ' ξηστρώνς, η Γιώργης ετσ' κι αλλιώς δεν έρχητι να πέσ'(ι), του προυί έρχητι!», αυτός γυρίζει στα μαγαζιά δεν χρειάζεται να 'ναι διπλή. [γελάμε ξεκαρδιστικά και οι δύο] Φτωχή ζωή περάσανε ... ζεταβάνωτα σπίτια, χώμα κάτω, στην ψάθα, κι άρχισαν σιγά-σιγά να δημιουργούν από το μηδέν και πόσο δύσκολη η δημιουργία. Κι αρρώστιες, χάναν' παιδιά, έτσ' κύλησε η ζωή. Τα γλέντια γλέντια! Και το χαρακτηριστικό των εθίων τους ήταν κι ένα άλλο: πρέπει να τονιστεί! Τότε οι Έλληνες ήταν αγροίκοι! Για την τιμή δήθεν της αδελφής σκότωνε ο ένας τον άλλο. Μάθαινε ένας «καλημέρα» έλεγε τ' αγόρι στο κορίτσι, το

κορίτσι απαντούσε, απ' τους ντόπιους μιλάω «τσ' αδερφήσ' να πα' να πεις καλημέρα!», δηλαδή το θεωρούσε προσβολή, νόμιζε ότι ύποπτα της λέει και την καλημέρα.

ΕΡ.: Αυτό μεταξύ ντόπιων και ... (με διακόπτει)

ΑΠ.: Ναι, ντόπιων και εδώ σ' άλλα μέρη. Ένας δεσμός άμα γινότανε, εεε ..., παίρναν το κουμπούρι, «ή θα την παντρευτείς ή δεν ξέρω κι εγώ τι θα γίνει!», ο άλλος έφυγε απ' το χωριό μας απ' τους ντόπιους και πήγε στην Αμερική δέκα χρόνια διότι αρραβωνιάστηκε απ' την παλιά Ελλάδα μια κοπέλα, πήγε στον αρραβώνα του δώσαν' άλλη, του δείξαν' άλλη, επειδή όμως ήταν μαχαιροβγάλτες, συμβιβάστηκε, έγινε το γλέντι, και φεύγοντας το πρωί όλοι μαζί με τ' άλογα όπως φύγαν τότε απ' την παλιά Ελλάδα βρίσκει το βουκόλο του χωριού τον γελαδάρη και λέει: «Πάρε τα δώρα που μας δώσανε και να τα επιστρέψεις το βράδυ όμως και πες τον διαλύουμε τον αρραβώνα γι' αυτό κι αυτό το λόγο», και μετά τον απειλούσαν: «Θα σε σκοτώσουμε», κι έφυγε αυτός στην Αμερική 10 χρόνια για να γλιτώσει. Μιλώ πώς ήταν [εννοεί τους ντόπιους]. Οι δικοί μας ήταν εξευγενισμένοι ως προς αυτό. Ο έρωτας υπό άλλη μορφή –όχι τώρα όπου σπιτώνονται από τα 15– αλλά το απλό αίσθημα ήτανε πολύ γνωστό και πολύ αποδεκτό. Ερχόταν ο πατέρας απ' το χωράφι κι έλεγε τη γυναίκα του, ξέρω γω: «Μαρία, πού 'ναι η 'Ναστασιά μας;» «Η 'Ναστασιά μας αγαπιέτι, αγαπιέτι με τον τάδε, με τον Πασχάλ'» [παράδειγμα από την προσωπική ζωή των συγγενών] κι αγαπιέται σήμαινε να κάθονται μαζί σ' ένα φράχτη δίπλα κάτω και να μιλάνε ή στο χορό και να μιλάνε. Και συνέχιζε η γυναίκα: «Μην πας στα μαγαζιά από κείνου του δρόμου που αγαπιούνται, τράβα απ' τουν άλλου», έτσι είχαν τον έρωτα δηλαδή, ελεύθερα, αλλά εντελώς υπό άλλη μορφήν. Ήταν περισσότερο πλατωνικοί έρωτες αλλά και μια ευκαιρία για γνωριμία, να γνωρίζει ο πατέρας το παιδί και να μην παντρεύονται έτσ' άντε κι ο γονιός να ξέρει το παιδί και να μην του δίνει όποιον θέλει εκείνος.

ΕΡ.: Αυτό απ' όταν ήρθαν ήταν;

ΑΠ.: Απ' όταν ήρθανε. Ήταν και στο Καβακλί, ήταν κι εδώ και συνεχίστηκε.

ΕΡ.: Με ντόπιους δε ήθελαν να παντρευτούν;

ΑΠ.: Δε θέλανε καθόλου τα πρώτα χρόνια κι άργησαν πολύ. Ξεχνώ ποιος γάμος έγινε πρώτος εδώ μεϊκτός, ξεχνώ. Κι όλα αυτά τα θεωρούσαν στοιχείο ζετσιποσιάς οι ντόπιοι, ότι εμείς είμαστε ... με συγχωρείς, πουτανारी, με την τότε λογική, οι πρόσφυγες, ενώ ήταν οι πρόσφυγες αρκετά μπροστά κι εξελιγμένοι, καταλαβαίνεις ... βέβαια κάναν' γάμους ωραίους, με σφαχτά, με γλέντια, φέρναν' σιγά-σιγά τα όργανα, αυτά τα λαϊκά όργανα που φέρνουνε τώρα, οι γύφτοι ως επί το πλείστον, αλλά παράλληλα η γκάιντα έκανε το καλύτερο γλέντι. Εδώ στην πλατεία κάναμε τα γλέντια, κάναμε ένα χορό γκάιντα μεγάλο οι νέοι και οι γέροι κάπου σε καμιά γωνιά της πλατείας, σε κάνα μαγαζάκι με κάνα γέροντα γκαϊντατζή κάναν' το δικό τους πολύ μερακλήδικο χορό. Τους άρεσε το κρασάκι, το τσιπουράκι, είχαν αμπέλια κάναν το δικό τους κρασί και τσίπουρο, εεε ... τα φαγητά τους ήταν τα προσφυγικά πιάτα που τα ξέρεις, ύστερα και το γάλα, το τυρί τους, όλ' αυτά που παρήγαγαν, τα κηπευτικά τους, ήταν φιλόξενοι, κουβαρντάδες πολύ και μεγάλη αλληλεγγύη μεταξύ τους. Αν ένας είχε δυνατότητα, έλεγε ο άλλος, «λίγο αλεύρι» ή το «ζεγγάρι μου, δεν έχω, είναι άρρωστο», «πάρε το δικό μου ζεγγάρι να καλλιεργήσεις», είχανε μεγάλη αλληλεγγύη μεταξύ τους! Μέχρι που ομαδικά καλλιεργούσαν πολλές φορές για να μην σπάνε τις παρές τους.

[Μου απαντάει για τα πουτούρια, τα ανδρικά παντελόνια, μέχρι τότε τα φορούσαν]

Εεε ... τα πουτούρια τώρα τα φόρεσαν μέχρι το 1947 που φύγαμε λόγω της ανωμάλου καταστάσεως κάτω στις πόλεις, όταν μετά γυρίσαμε πάνω το '49 συνέχιζε να τα φοράει ο προσπάππος σου, κάποιοι γέροντες, οι περισσότεροι έβαλαν ευρωπαϊκά.

ΕΡ.: Γιατί;

ΑΠ.: *Γιατί ήτανε βαριά ενδυμασία, και ποιος θα τη φτιάξει σιγά-σιγά, δεν υπήρχαν κι άνθρωποι να τη φτιάξουν, αυτοί που φτιάχναν' τα καλπάκια φοράγανε, η ενδυμασία των γερόντων ήτανε το πουτούρι, ήτανε τα μπιάλια, ήτανε ένα μεγάλο ύφασμα, υφαντά όλα αυτά με τον αργαλειό λευκό που το τύλιγαν στα πόδια το χειμώνα από την πατούσα ξεκινούσανε επιμελώς κι έφταναν μέχρι εδώ και με μια λωρίδα μετά το σφίγγανε, ήταν το μπιάλι, για να ζεσταίνεται το πόδι. Μια λωρίδα η οποία ήτανε 2 μέτρα επί 20 πόντους, την ξεκινάγανε από τη μύτη –δε φοράγανε κάλτσες– και τυλίγαν' το πόδι μέχρις εδώ [δείχνει λίγο πιο κάτω από το γόνατο, σχεδόν όλη την κνήμη], είδα και πρόσφατα στον Έβρο εγώ μπιάλια να φορούν, και μετά φόραγαν το τσαρούχι. Το τσαρούχι ήτανε δερμάτινο, από δέρμα χοίρου –γουρουνιού– το φτιάχναν' κι αυτοί μόνοι τους αλλά δεν ήτανε εκείνο πολύ ασφαλές, γρήγορα καταστρεφόταν, και πολύ εύκολα έπαιρνε νερό για να βραχούν μέσα. Είχαν όμως και μια λωρίδα –τασμά το λέγαν' αυτοί– που σφίγγαν' το μπιάλι. Είχαν το πουτούρι, είχαν γιλέκο, κοντογούνι ο παππούς ο Νάτσιος ο προσπάππος σου, ήτανε σε μπεζ όμως, και είχανε και το φέσι, το καλπάκι, ένα βαρύ πράμα, από βελούδο από λούτρινο όπως είναι αυτές οι γούνες οι λούτρινες; πώς τις λένε τις άλλες γούνες, όπως είναι αστρακάν, οι γυαλιστερές, τέτοιο πράμα είναι το ... ειδικός καλπακτής τα έφτιαχνε αυτά τα καλπάκια.*

ΕΡ.: Είχε εδώ στο χωριό;

ΑΠ.: *Είχε τον παππού τον Πετράκο, καλπακτής ήτανε, κι άλλοι καλπακτοί, αργυροχόους, χρυσοχόους είχε το χωριό που κάναν κοσμήματα, είχε βέβαια ... και φοράγαν' λοιπόν και το καλπάκι. Κι αυτά συνέχισαν. Ο παππούς μου το καλπάκι το φόραγε μέχρι τη δεκαετία του '60 που πέθανε. Ως το '70 το φοράγανε. Όταν λέγαν' τον προσπάππο σου που ήταν από τους τελευταίους που αμεινόταν και δεν έβαζε ευρωπαϊκά, τον έλεγε: «Αι, παππού Γιώργη, τώρα, άντε βάλε κ' εσύ άλλα ρούχα». Ο προσπάππος σου ξέρεις ήτανε αθυρόστομος αλλά και πολύ εύστοχος: «Άκουσι διαδή να σι πω! Ιγώ δεν του βάνου τον κώλο μ' φυλακή!», με συγχωρείς εννοούσε τον κώλο μου εγώ δεν τον βάζω φυλακή. Επειδή το παντελόνι ήτανε εφαρμοστό ενώ του πουτούρι ευρύχωρο. Ο οποίος έμεινε για όσους τον γνώρισαν για τα πολύ εύστοχα και καυστικά που έλεγε. Τον πείραζε αυτός ο Μήτσος εδώ ο Πράντσης. [μιλάει για τον παππού Γιώργο, τον προσπάππο μου] Περνούσε απ' το μαγαζί και του λεγε: «Θα παντηρητώ 'γώ αλλά ... θα μη κάν' προξενιά μένασα ... Α! Θα βρω κανόν παππού σαν τον παππού του Νάτσιου να μη κάν' προξενιά, ...», δηλαδή να με προξενέψει έλεγε τούτος εδώ, του 'βρισκε σαχλαμάρα να του πει. Σταματούσε αυτός [ο προσπάππος μου Νάτσιος] και κοίταζε μ' ένα βλέμμα όλο αυστηρότητα, ήτανε αθυρόστομος κι έλεγε «Ρουτούν, εεε! Ρουτούν!!!», ποιος είσαι, όπου και να πάω ρωτούνε, ρωτούν, δηλαδή δε σε παίρνει καμιά τέτοιος που 'σαι. «θα με παντρέψεις, θα βρω, θα μου κάνουν προξενιό», έλεγε ο Μήτσος. Άλλη φορά έλεγε «ζέρ'ς τι σπίτια έφτιαναν τότε; Ξέρ'ς τι πάτερα βάζαν;», της στέγης τα ζύλα εννοούσε, «αυτά απ' τα πλατάνια, πάτερα πήγαιναν και κόβαν!», έλεγε ο παππούς κατά καιρούς, «κόβαμε πλατάνια τότε, πάτερα», αυτά μπορούσαν, αυτά κάναν. Και, σου λέει «με κοροϊδεύεις, ε;» κι απαντούσε πάλι: «Εγώ διαδή, πόσα σκ'λιά σα και σένα τάϊσα και ος τώρα μη ληχτούν!!!», δηλαδή πόσα σκυλιά σαν και σένα τάϊσα και τώρα με γαυγίζουν!». Τον πείραζαν επίσης, επειδή ήτανε πιστός, παραδοσιακός δεξιός, επειδή ήτανε με τον Καραμανλή, τους έδινε απαντήσεις κι εκεί πού πιάναν' τόπο. Κι όταν έπαθε εγκεφαλικό ο παππούς μου ήρθε και καθότανε 2 μέρες, δεν ξεκολούσε, ήτανε δεμένος σαν συγγενείς, ... αλλά και πολλοί δε χωρίζαν και περιέγραφε τον παππού μου πώς ζήσανε και ότι «να! (αυ) 'το έφτηξει! Ιγώ έπινα ένα-δυό σταματούσα. Η Γιώργης, δε σταματούσε, έπινει πολλά γι' αυτό*

έπαθει εγκεφαλικό!», και μιλούσε με τη γιαγιά μου κι αυτή έλεγε: «Μμάτη μ' δε μπορώ, μπάτη μ', να φάω, τι να φάω; ...», κι απαντούσε εκείνος [ο προσπάππος μου]: «Άκ'σει μπούλκα μ' να 'σι πού, τουν παλιό-βόιδου τάϊζέτουν όσου είν' ουρθός! Άμα ξέρ', άς τουν να ψωφήσ'», δηλαδή το παλιό το βόδι τάϊζέτο ώσπου είναι όρθιο, άμα έπεσε απ' τα πόδια του άς το να ψωφήσ'. Συνεπώς, ήτανε η συνταγή του δηλαδή, τώρα που 'μαστε γέροι πρέπει να τρώμε όσο είμαστε όρθιοι. Εγώ θυμάμαι πάντα τα λόγια του, με υπεραγαπούσε! Του πήγαινες το τόσο δα, ήταν αξιοπρεπής, ήθελε να στο πληρώσει. Αξιοπρεπής. Ήτανε πολύ αυστηρός βέβαια, τις νύφες του τις έδερνε! Την Πασχάλαινα και τη Μήτσαινα τις έχει δειρει κιόλας. Μόνο με τη γιαγιά σου πρέπει να ήτανε πολύ καλά γιατί ήτανε πολύ ήρεμη η γιαγιά σου, ήτανε υπόδειγμα, η γιαγιά σου η Κωστάντω από τις καλύτερες γυναίκες, ε, μετά που έφυγε η γιαγιά σου κι ο παππούς σου, έμεινε μόνος, δε μπορούσε να ζησει αυτός στη Λάρισα. Ήταν ένας γέροντας, πρόεδρος έκανε, πήγε στον υπουργό τότε, τότε ήτανε απ' τη μια μεριά οι λαϊκοί –αυτός ήταν λαϊκός– Τερτίπης, Ταλιαδούρος κι αυτοί, κι απ' την άλλη μεριά ήτανε οι κεντρώοι –Τρικουπικοί ας το πω– κι αργότερα ο Σίδηρης υπουργός, πάει στο Σίδηρη ως πρόεδρος κι αυτός υπουργός και ζητούσε κάτι για το χωριό και του λέει ο Σίδηρης: «Πρόεδρε, εντάξει όλα αυτά, αλλά θα με ψηφίσεις;» και γυρίζει και του λέει του υπουργού: «Άκουσι να σι που, υπουργέ, άμα είνι μ' ψήφου, μη φκιάντσ' τίπουτα, ιγώ δε σι ψηφίζου! Ιγώ για του χουριό μ' σι ζητάου, δε σι ζητάου για του σπίτι μ'!». Κατάλαβες; αυτός ήταν πιστός στη ιδέα που επέλεξε αρχικά. Υποθέτω ότι έκανε πρόεδρος πριν απ' το '30.

ΕΡ.: Ήταν ψηφισμένος και απ' τους ντόπιους;

ΑΠ.: Ε, βέβαια. Αφού εμείς κατείχαμε τα 3/4 του χωριού!

[Τον ρωτώ για εορτές που γιορτάζονταν τότε στο χωριό και ποιες διατήρησαν και από την Ανατολική Ρωμυλία]

ΕΡ.: Έκαναν και τότε μασκαρέματα;

ΑΠ.: Βεβαίως! Θα ξεκινήσω λίγο διαφορετικά! Τα Χριστούγεννα, την παραμονή το βράδυ των Χριστουγέννων, τραγουδάγαμε το Χριστό, πηγαίναν' στα σπίτια παρέες-παρέες και τραγουδάγαν' το Χριστό. Το ίδιο βράδυ όμως την παραμονή που τραγουδάγαν' το Χριστό, χαράματα που ξημέρωνε, λέγαν' τα «Κώλλυντα», κάτι σαν κάλλαντα πριν γεννηθεί ο Χριστός, και τους δίνανε και κουλούρα! Αντίστοιχα την Πρωτοχρονιά το βράδυ, την παραμονή που ξημέρωνε Πρωτοχρονιά, λέγανε τα «Σούροβα», κάτι τέτοιο κι αυτό. Ανήγγειλαν ότι ήρθε ο νέος χρόνος. Τότε κάναν' και δίναν' άλλου είδους κουλούρες. Γεμάτες κουλούρες κάνανε στα Κώλλυντα και στα Σούροβα κάνανε ανοιχτές, όπως το κουλούρι Θεσσαλονίκης. Και την ημέρα της Πρωτοχρονιάς ντυνόntonτουσαν «γκαμήλες» και βγαίνανε όταν σχόλαγ' η εκκλησία την Πρωτοχρονιά, λοιπόν, σε άλογα πάν' ντυμένοι γκαμήλες με τις μοχέρες [σαν προβιές] μασκαρεμένοι και περίμεναν, και στην εκκλησία εκεί πηγαίνανε και ντυνόntonτουσαν και γκαμήλες. Και κάτι αντίστοιχο κάνανε και των Φώτων, την παραμονή των Φώτων, μασκαρεμένοι με δέρματα, με κουδούνια, πηγαίναν' –αυτά που βλέπεις περίπου– πηγαίνανε στα σπίτια.

ΕΡ.: Αυτά δεν τα κάνανε κι οι Γκαραγκούνηδες, οι ντόπιοι;

ΑΠ.: Νομίζω ναι, πρέπει να τα κάνανε.

ΕΡ.: Μήπως είχαν επηρεαστεί τίποτα;

ΑΠ.: Όχι, γιατί τα βλέπω τα κάνουν και στη Θράκη! Που σημαίνει ότι είναι από 'κει φερμένα! Και τις Απόκριες ντυνόntonτουσαν μασκαρέματα πάλι. Αυτά ήτανε από πλευράς άλλων εκδηλώσεων.

ΕΡ.: Αυτά, από όταν ήρθαν;

ΑΠ.: *Απ' όταν ήρθαν. Εγώ τα θυμήθηκα από το '47 περίπου θυμάμαι.*

ΕΡ.: *Μήπως στα μασκαρέματα φορούσαν και τις ενδυμασίες αυτές τις παραδοσιακές που είχαν;*

ΑΠ.: *Ό,τι έβρισκε ο καθένας προκειμένου να παραποιήσει την εικόνα του. Ο άντρας ντυνότανε γυναικεία, φορούσε ένα βρακί του παππού του, ο άλλος έβαζε ένα φέσι διαφορετικό, ό,τι μπορούσε να κάνει ο καθένας για να μην αναγνωρίζεται! Αλλά αυτά από τότε που τα θυμήθηκα εγώ ήτανε. Την Πρωτοχρονιά και τις Απόκριες δεν ήταν μασκαρέματα, ήταν οι γκαμήλες που λέγαμε. Ρογκατσάρια τα λένε, εμείς γκαμήλες τα ξέραμε τότε. Και τα μασκαρέματα τα είχαμε την Αποκριά, Καθαροδευτέρα, Κυριακή ... Σάββατο από βραδύς, το τριήμερο της Αποκριάς ... επίσης, είχαμε και την Πιρπέρω. Όταν είχαν ανομβρία, βγαίνουν' έξω στο δρόμο και ρίχνανε νερά και κάνανε και λιτανία για να βρέξει ... αυτό το λέγανε πιρπέρω» [το έχω ακούσει και ως περπερίτσα].*

ΕΡ.: *Να σε ρωτήσω κάτι, άμα το ξέρεις όμως, άμα σου είπε ο πατέρας σου ή ό,τι ήξερε από το δικό του τον πατέρα, εεε ..., αυτοί, με τα ρούχα που ήρθαν από πάνω, από το Καβακλί, τα ρούχα τους έμοιαζαν καθόλου με των Βουλγάρων; Τα παραδοσιακά, που προφανώς και οι Βούλγαροι έτσι ντύνονταν, με πουτούρια και με ... [με διακόπτει]*

ΑΠ.: *Κάπου, κάπου θα 'μοιαζαν αλλά θα είχαν κ' ιδιαιτερότητες!*

ΕΡ.: *Θα είχαν διαφορές, αλλά το θέμα είναι ποιος επηρέασε ποιον;*

ΑΠ.: *Εκεί;*

ΕΡ.: *Εκεί, ναι. Δεν το ξέρεις αυτό, ε;*

ΑΠ.: *Ούτε ο πατέρας μου το ξέρει. Εγώ πιστεύω ότι δεν επηρεάστηκαν απ' το βουλγαρικό στοιχείο διότι ήτανε σε μόνιμη εχθρότητα, όχι μόνο δεν αντέγραφαν, αλλά απ' ό,τι βλέπω εδώ, παρότι στις στατιστικές παραποιούσαν τα στοιχεία και δίναν' ότι πλειοψηφία ήταν οι Βούλγαροι, όμως στις δικές μας περιοχές που ζούσαν οι δικοί μας Ανατολική Ρωμυλία, πλειοψηφία ήταν οι Έλληνες. Από τότε που άρχισαν οι διεκδικήσεις, ήταν και σε μόνιμη εχθρότητα! Δε νομίζω, δε νομίζω ...*

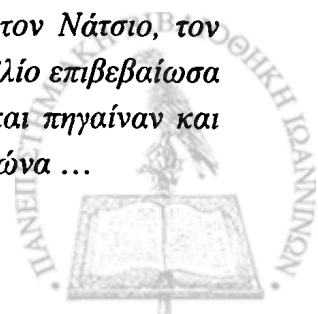
[Δεν το γνωρίζει ο πληροφορητής μου, γι' αυτό και μου αναφέρει ιστορικά κομμάτια για να στηρίξει την εικασία του. Είναι φυσικό βέβαια, να μην το γνωρίζει, επειδή η ερώτησή μου είναι καθαρά ενδυματολογικά ιστορική, που χωρίς ακούσματα δεν μπορεί να απαντηθεί εντός Ελλάδος].

ΕΡ.: *Και τώρα πια, το χωριό αυτό εκεί πάνω, το Τας Τεπέ, έχει εκκενωθεί έτσι; Δεν υπάρχουν δηλαδή εκεί πέρα Έλληνες;*

ΑΠ.: *Δεν ξέρω στοιχεία άλλα για Τας Τεπέ, δεν ξέρω, ίσως αν ρωτούσαμε τον πατέρα μου να ήξερε, μικρό χωριουδάκι ήτανε. Το Καβακλί όμως υπάρχει με τη νέα του ονομασία κι έχουν εγκατασταθεί πια Βούλγαροι. Σπάνια υπάρχουν ελάχιστοι Έλληνες, μια οικογένεια που ήκμαζε εκεί τότε, και που έβγαλε και βουλευτάς και που ήτανε και βαθύπλουτη, αυτή η οικογένεια ήταν η οικογένεια Παπάζογλου. Κι αυτός ο γιατρός που σώζεται είναι γόνος αυτής της οικογενείας των Παπαζογλών. Λέγαν' μάλιστα ότι τη λίρα, λέει, τη βγάζανε με τον γκαζοντενεκέ, τόσο πολύ το βγάζανε, για να δείξουν πόσο ευκατάστατοι ήταν τότε αυτή η οικογένεια! Οι περισσότεροι ήτανε αγρότες ... εγώ άκουγα από τη γιαγιά μου, κοντινές εκεί πόλεις στο Καβακλί, ήτανε Τορκάκιοϊ, Γιάμπολ(η), το Τας Τεπέ, τις Καρυές, την Ανδριανούπολη»*

ΕΡ.: *Για το Τας Τεπέ έλεγε τίποτα;*

ΑΠ.: *Όχι, περισσότερο Τας Τεπέ μιλάγαμε όταν αναφερόμασταν στον παππού τον Νάτσιο, τον προσπάππο σου. Διότι αυτοί ήτανε κει και πηγαίνανε. Αλλά διαβάζοντας και το βιβλίο επιβεβαίωσα όσα περίπου είχα συλλέξει. Ότι το Τας Τεπέ ήταν ένα μικρό χωριό, αγροτικό, και πηγαίναν και μπορεί και να μη μέναν' κι απολύτως μόνιμα, να δουλεύαν' και να φεύγαν' το χειμώνα ...*

ΕΡ.: Είχα βρει στη Βουλγαρία, για το χωριό αυτό το Τας Τεπέ, μια ενδυμασία γυναικεία, εεε ... είχε πράσινη ποδιά αντί για κόκκινη και είχε μπλε σκούρα τσούκνα σαν φόρεμα, άσπρο πουκάμισο, και άσπρο μαντίλι. Ρώτησα τη γιαγιά [μου] και μου είπε ότι στο χωριό όταν ήρθαν, εδώ δηλαδή, μέχρι που φορούσανε τις στολές αυτές, έπαιρνε η μία από την άλλη τα σχέδια, δεν ήταν κάτι στάνταρ, ... ως προς το χρώμα γιατί το Καβακλί φέρεται με κόκκινη ποδιά, κεραμηδί. Γιατί αυτή εκεί πέρα μου έδειξε στη Βουλγαρία ότι στο Τας Τεπέ ήταν αυτή η ενδυμασία ...

ΑΠ.: Εκείνο που ξέρω 'γώ είναι ότι η τσούκνα ήτανε ανάλογα με την ηλικία. Άλλα χρώματα έβαζε η νέα, αλλιώς εντόνοντο οι κοπελούδες, αλλιώς οι νέες κι αλλιώς οι γριές.

ΕΡ.: Η πράσινη, μου είπε, αυτή που ήταν πράσινη ποδιά ήτανε από μεγάλη γυναίκα, η νέα η κοπέλα, λέει, φορούσε καρό. Καρό και με παραξένεψε! [Θέτω τα ερωτήματα με στοιχεία δικά μου μήπως του θυμίσω κάτι, αλλά φαίνεται ότι δεν έχει ακούσει και δεν έχει δει κάτι αντίστοιχο. Όμως, μου δίνει άλλη μία πληροφορία σχετικά με το υλικό κατασκευής των ενδυμάτων.]

ΑΠ.: Ξέρεις, είχαν και πολύ μετάξι εκεί πάνω, ξέρεις. Τα πρώτα χρόνια που 'ρθαν εδώ καλλιεργούσαν μετάξι, βέβαια, ... μετάξι και κάναβη. Την κάναβη τη σταμάτησαν μετά, γιατί απ' την κάναβη βγαίνει το χασίς. Από το κανάβι βγάζανε στρώσεις. Ήταν ανθεκτικό υλικό για να κάνουν στρωσίδια. Κυρίως για κάτω. Κανναβόστρωσις, άμα έχεις ακούσει. Δηλαδή είχες ένα κάρο κι ήθελες να στρώσεις κάτι από κάτω για να βάλεις το στάρι, το χορτάρι, δεν υπήρχε το νάιλον, στρώναν' μια κανναβόστρωση, βάζαν' καλαμπόκι, τόνους καλαμπόκι. Κι είχαν και μετάξι. Είχαν μουριές και καλλιεργούσαν μετάξι. Από 'κει καλλιεργούσαν, το Σουφλί είναι η μάνα απ' το μετάξι. Αλλά και στο Καβακλί είχαν μετάξι, καλλιεργούσαν μετάξι, είχαν μεταξοσκόλικες. Τα πρώτα χρόνια φέραν' κι εδώ, φέραν' σπόρο. Και το καλλιεργούσαν για τα ρούχα τους, για τα κεντήματά τους. Βέβαια, το μετάξι το είχαν πολλά χρόνια, όλα χειροποίητα, αργαλειούς πολλούς. Να φανταστείς ότι δεν κάναν' φλοκιαστές, αυτά τα φλοκιαστά, άρχισαν μετά το '50 να τα κάνουν, τα μάθαν' όταν πήγαν προς τα κάτω, αυτά ήταν βλάχικα, είχαν τα στέρφα [δηλαδή βελέτζες χωρίς φλόκους από τη μια μεριά].

ΕΡ.: Φτιάχναν' καθόλου ωραία, ξέρω 'γώ, στρωσίδια για το κρεβάτι ...

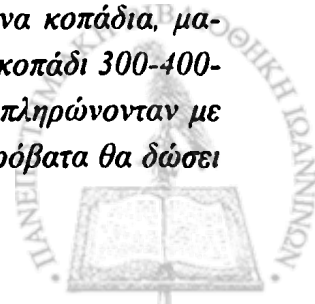
ΑΠ.: Βεβαίως, μαντανίες, πάρα πολύ ωραία.

ΕΡ.: Τι, αυτά, ξέρεις κάνα σχέδιο τίποτα, άμα θυμάσαι; Ή ήταν με γραμμές τα πιο πολλά;

ΑΠ.: Πολλά σχέδια, πολλά, μπάντες κάνανε που βάζανε στον τοίχο, σεντόνια, εεε, μαντανίες πολλές ... εγώ δεν έχω τίποτα να σου δείξω γιατί η μάνα μου είχε μία τάση, πήγαιναν οι δασκάλες κι άλλες γυναίκες και τα χάριζε για να τη θυμούνται ... ειδικά όσο πήγαινε προς το τέλος της ζωής της, τα χάριζε! [το λέει με παράπονο]

ΕΡ.: Από πάνω φέρανε καθόλου ζώα;

ΑΠ.: Δε φέρανε. Είχανε, αλλά εδώ δε φέρανε. Οποιος είχε ζώα τότε, ήτανε χορτάτος, ήτανε νοικοκύρης. Οποιος δεν είχε ζώα, ήτανε πάμπτωχος διότι η γη δε έβγαζε πάντα, δεν καλλιεργείτο σωστά, δεν υπήρχαν λιπάσματα και πάνω απ' όλα τα νερά το χειμώνα –δεν υπήρχαν αποστραγγιστικά– πνίγαν' τα χωράφια. Άρα λοιπόν ήταν λαχείο. Τα ψηλώματα βγάζαν' με σιγουριά κάποια σοδειά. Όμως, με τα ζώα όποιος είχε, είχε κρέας, είχε γάλα, είχε να πουλήσει ένα ζώο. Το χειμώνα τα 'παιρνε ο καθένας στα σπίτια του, δεδομένου ότι δεν είχε αγροτικές δουλειές και δεν ήταν απασχολημένος. Από του Αγίου Γεωργίου μέχρι του Αγίου Δημητρίου κάναν' τα λεγόμενα κοπάδια, μαζευόμασταν δηλαδή 10 νοικοκυραίοι –συνήθως οι ίδιοι– και φτιάχναν' ένα κοινό κοπάδι 300-400-500 πρόβατα, βάζαν έμισθο τσοπάνη –τους πληρώνανε τους τσοπάνηδες– αυτοί πληρώνονταν με ρόγα τότε. Αυτό σήμαινε 10 κιλά στάρι ανά πρόβατο, δηλαδή αυτός που είχε 50 πρόβατα θα δώσει

500 κιλά στάφι κ.ο.κ. ήταν δηλαδή οι άνθρωποι που δεν είχαν άλλη δουλειά και κάνανε συνήθως τον τσοπάνη ... υπήρχε επίσης αγέλη για τα γελάδια, για τα κατσίκια και για τα βόδια. Είχαν ο καθένας από λίγα.

Σχετικά με τα δημοτολόγια του χωριού

ΕΡ.: Γιατί δεν βρίσκω δημοτολογικά στοιχεία πριν το 1930;

ΑΠ.: Δε θα βρεις δημοτολόγια πριν το 1932. Υπήρχε μόνο ένα βιβλίο γεννήσεων και θανάτων που το κρατούσε ο παππός του χωριού για εκκλησιαστικούς λόγους, όπου κατέγραφε τις γεννήσεις και τους θανάτους. Εκεί βρήκα και τη μακρά λίστα των νεκρών της γρίπης καθώς και τα ονόματα των θανόντων τότε συγγενών μου. Πριν το 1932 ο καθένας δήλωνε ό,τι ήθελε κι όποια ηλικία ήθελε ... Όταν ήρθαν από την Ανατολική Ρωμυλία εδώ, προκειμένου να πάρουν κλήρο [γη] έπρεπε να 'ναι παντρεμένοι, ζευγάρι. Ο ελεύθερος δεν έπαιρνε ζευγάρι ..., δεν έπαιρνε κλήρο όπως δεν έπαιρνε κι ο χήρος. Λοιπόν, ο προσπάππος μου, Δημήτριος Δομούζης –της μητέρας μου– ήταν χήρος. Ο γιος του Γεώργιος δικαιούντο κλήρο, γιατί ήρθαν παντρεμένοι από τη Βουλγαρία, αλλά αυτός σκέφτηκε «αν πάρει ο Γιώργης τον κλήρο, εμένα θα μ' αλωνίζει», δηλαδή θα 'χει το πρόσταγμα –ήτανε κι αυταρχικός– θα 'ναι δικός του ο κλήρος, και γράφει τη γιαγιά μου, δηλαδή τη νύφη του, ως γυναίκα του. Φυσικά, μετά που έγιναν τα δημοτολόγια η γιαγιά μου είναι σύζυγος Γεωργίου Δομούζη αλλά τότε, έγραφαν ό,τι ήθελαν, αφού τα έγραφαν πρόχειρα σε χαρτιά. Κι έτσι τον παπού μου τον αλώνιζε εκείνος όπως ήθελε για λόγους ιδιοτελείς ... να το πω κι αυτό. Ο Πυργίδης Σιδέρης που διαπραγματευόταν τότε με την κυβέρνηση για τα συμφέροντα των Αναβριωτών κατοίκων, είχε άδοξο τέλος. Επειδή ήταν άνθρωπος που δεν ήταν τίμιος σ' ό,τι αφορά με τις γυναίκες, και παρενοχλούσε μια γυναίκα που είχε τον άντρα της στον πόλεμο. Και πώς ν' απαλλαγεί αυτή; Συνεννοείται μ' έναν άλλον που ήταν κακοποιός και πάει μια μέρα και τον σκοτώνει, την ώρα που πήγε να την ενοχλήσει ξανά, τον σκότωσε αυτός. Ο οποίος ήταν όμως ένας πανέξυπνος άνθρωπος και δραστήριος και ησχολείτο αυτός μετά της κοινότητας των προσφύγων που ήρθαν εδώ.

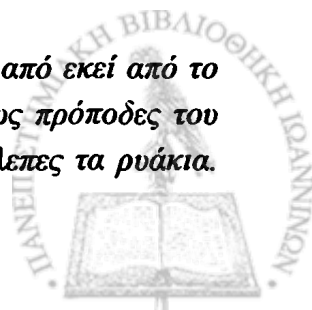
ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 3

Συνέντευξη της Μαρίας Νατσιούδη, στις 5 Μαΐου 2005, στην οικία της στο Ίλιον Αττικής. Είναι η πρώτη ξαδελφή της μητέρας μου, συνταξιούχος καθηγήτρια-φιλόλογος. Γεννηθείσα 10.3.1940. Της οφείλω πολλά, παραπάνω από ευχαριστίες, για τη φιλοξενία της στην Αθήνα και κυρίως γιατί αυτή με συνέδεσε με την κ. Ρήτσα Μηνούδη, για να βρεθώ φιλοξενούμενη στη Βουλγαρία.

Ονομασία χωριού – τρόπος ύδρευσης και αυτοεξυπηρέτησης πριν 50 χρόνια κ.ε.

ΕΡ.: ... λοιπόν, πες μου, θεία, για το όνομα του χωριού, τι σημαίνει Ανάβρα;

ΑΠ.: Το όνομα Ανάβρα βγαίνει από το ρήμα «αναβρύω», δηλαδή πηγάζω, γιατί από εκεί από το βουνό πηγάζαν πολλά νερά και γι' αυτό ονομάστηκε Ανάβρα. Επειδή είναι στους πρόποδες του βουνού το χωριό, άμα κοιτάζεις έτσι τους πρόποδες που βρίσκεται το χωριό, έβλεπες τα ρυάκια.

Φαινόντουσαν τα ρυάκια, τρία-τέσσερα ρυάκια και χώρια από την άλλη μεριά από το άλλο βουνό ... όχι, όχι, δεν ήταν καταρράκτες μικροί, ρυάκια ήτανε φαινόντουσαν ... όχι το χωριό δεν είχε βρύση, μιλάμε για πριν από 50 και παραπάνω χρόνια ... λοιπόν, τα ρυάκια αυτά, όταν έφτανε το νερό πιο κάτω και μετά ήταν λίγο ανηφόρα βάζανε κάτι, έναν τσίγκο, κάτι, και το ονομάζαν «καρούτα», δηλαδή ας πούμε, εεε... μια υποτυπώδης βρύση, καρούτα, μαζευόταν το νερό σ' εκείνον τον τσίγκο, κατάλαβες; Στον τσίγκο αυτόν, λοιπόν, κι έπεφτε, κι εκεί κάτω πλένανε, κατάλαβες; ...

Γάμος στο χωριό Ανάβρα

(όπως θυμάται τον γάμο της γιαγιάς μου πριν από 50 και άνω χρόνια)

ΕΡ.: Τι θυμάσαι από το γάμο της γιαγιάς μου;

ΑΠ.: Ήμουν τεσσάρων χρονών και ήτανε στην αυλή, γεμάτη από κόσμο, ήταν αυτός που θυμάμαι ο γάμος, με την αυλή, δε θυμάμαι εγώ άλλον γάμο. Ήρθαν από την εκκλησία, κι ο κόσμος ήταν στο σπίτι μετά από την εκκλησία και αρπάζαν μια κουλούρα, την χαράζαν' προφανώς την κουλούρα σταυρωτά και η νύφη την έβαζε στο κεφάλι, και την έσπαζε στο κεφάλι ...

ΕΡ.: Σκληρή ήταν η κουλούρα; Την καταλάβαινες να προσπαθεί να τη σπάσει;

ΑΠ.: ... εεε, τώρα δεν ήταν και κέικ, αλλά πρέπει να ήταν από ζυμάρι, εάν είχε και λίγη ζάχαρη μέσα, εκείνο που θυμάμαι είναι ότι είχε παραστάσεις επάνω. Τώρα τι ήταν αυτές οι παραστάσεις, για ποιο λόγο, δε μπορώ να ξέρω, λοιπόν, κι έκοβε κομμάτια από αυτή την κουλούρα κι έδινε ...

ΕΡ.: Θυμάσαι κάποια άλλη συνήθεια ως έθιμο ή που να σου έκανε εσένα εντύπωση;

ΑΠ.: Λοιπόν, εκείνο που επίσης θυμάμαι είναι ότι ο παππούς σου, τους έκλεισαν, κλείστηκαν μόνοι τους στον οντά του παππού [του Γιώργου], στον οντά του παππού, στο δωμάτιο του παππού, όπου το έλεγε αυτός οντά, «ο οντάς μου ...», λοιπόν, και βρέθηκα κι εγώ, μάλλον μ' έφερε η μητέρα μου, λοιπόν, κι εγώ παιδάκι βρέθηκα εκεί πέρα ...

ΕΡ.: Μήπως σε βάλανε να κάνεις κάτι συμβολικό όπως βάζουνε σήμερα τα παιδάκια στο κρεβάτι των νεονύμφων;

ΑΠ.: Μπα, όχι, κάτι τέτοιο, δεν θυμάμαι πώς βρέθηκα εκεί ...

ΕΡ.: Ο παππούς ο Νίκος ήταν χαρούμενος που παντρεύτηκε, γιατί ξέρω ότι δεν την πολύ ήθελε τη γιαγιά ...

ΑΠ.: Μπα, όχι, αυτό το θυμάμαι πολύ καλά, ήταν πάρα πολύ χαρούμενος ... κατάλαβες; ... Τώρα γιατί βρέθηκα εκεί στον οντά με τον παππού σου και τη γιαγιά σου, αυτό δεν το θυμάμαι ... ρώτα τη γιαγιά σου να σου πει ...

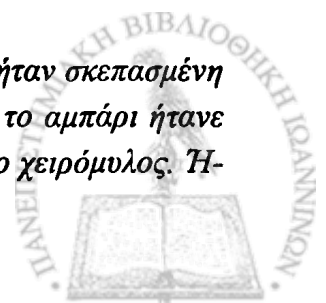
ΕΡ.: Ο οντάς πώς ήταν στρωμένος;

ΑΠ.: Όχι, δεν ήταν τίποτα το ιδιαίτερο, ήταν το δωμάτιο του παππού [του Γιώργου, του πεθερού της γιαγιάς μου], όπου είχε το κρεβάτι του, ένα μικρό δωμάτιο δίπλα απ' το ξεστρόχ(ι) ...

Διάρθρωση του χώρου κατοικίας των κατοίκων της Ανάβρας

ΕΡ.: Θυμάσαι να μου περιγράψεις αυτό το σπίτι στο χωριό πώς ήταν;

ΑΠ.: Το σπίτι μας ήταν το δωμάτιο του παππού και τελείωνε σε μια βεράντα που ήταν σκεπασμένη με τσίγκια, και σ' αυτή τη μεριά επειδή ο τοίχος γκρεμιζότανε, ήτανε το αμπάρι, το αμπάρι ήτανε ξύλινο, και βάζανε τα στάρια ... λοιπόν, εκείνο που θυμάμαι είναι ότι υπήρχε κι ο χειρόμυλος. Η-

τανε δύο πέτρες στρογγυλές και υπήρχε η από πάνω πέτρα ... ήτανε δύο πέτρες στρογγυλές, ήταν αρκετά μεγαλούτσικες ... ε;

ΕΡ.: Ήταν πολύ μεγάλες οι πέτρες;

ΑΠ.: Ναι, ναι, ναι, αρκετά, είχαν τρύπα στη μέση, όπου ενωνόντουσαν με ένα τέτοιο, σαν ξύλο και είχε και στην άκρη η επάνω πέτρα, είχε και στην άκρη ένα για χερούλι, κι ερχόντουσαν όλες οι γυναίκες του χωριού, στη δικιά μας αυλή ερχόντανε, και αλέθαν το κριθάρι, το κόβανε για να φτιάξουνε τραχανά που το βράζανε μετά με το γάλα κλπ.

ΕΡ.: Οι άλλοι δεν είχανε χειρόμυλο;

ΑΠ.: Δεν ξέρω αν είχαν το πολύ-πολύ ένα-δύο σπίτια ακόμη ... πάντως εγώ έβλεπα μεγάλη βαβούρα και κουβέντα στο δικό μας.

ΕΡ.: Θεωρείς ότι ήταν πολυτέλεια να έχουν χειρόμυλο, ήταν ακριβός για να τον πάρουν;

ΑΠ.: Όχι, δεν το θεωρώ ότι ήταν πολυτέλεια, θεωρώ ότι ήταν συγκυρία που τις βρήκε τις πέτρες ο παππούς μας και τις έφτιαξε για την ανάγκη του σπιτιού του πρώτα κι έπειτα για να 'ρθει ο κόσμος, να 'ρθούνε και οι άλλοι να αλέθουν ...

Ενδυμασία – Ρούχα παραδοσιακά και ευρωπαϊκά

ΕΡ.: Τι γινόταν με τα ευρωπαϊκά τα ρούχα, πότε τα ...; [με διακόπτει και μου λέει:]

ΑΠ.: Αυτά, μετά τη μεταβατική κατάσταση των πιθανών παντελονιών, το πουτούρι διαδέχτηκε το παντελόνι και το σακάκι τώρα, το πώς μεταβαίνουν στο σακάκι δεν το ξέρω, δε νομίζω ότι είχε πέτα ... το ύφασμα από το πουτούρι ήταν υφαντό, το πρόλαβα αυτό, παντελόνια τέτοια, ναι, το ύφασμα το υφαντό, ο παππούς σου ήταν σε τέτοια κατάσταση, φορούσανε αγορασμένα πάντα ...

ΕΡ.: Τα οποία ήταν ακριβά;

ΑΠ.: Να μην μπορούνε να τα φορούνε, να μην μπορούνε να τα αγοράζουνε μόνοι τους δε νομίζω ... δεν είχαν τη δυνατότητα, ακριβά μπορεί να μην ήταν αλλά δεν είχαν την δυνατότητα την οικονομική να τα αγοράσουν ...

ΕΡ.: Είχατε ραφτάδες, ράφτη στο χωριό, απ' ό,τι μου είπε η γιαγιά ... [με διακόπτει]

ΑΠ.: Δεν το θυμάμαι να είχαμε ράφτη, και παπουτσή υπήρχε, ναι, ναι, ναι, ο παπουτσή ήταν Βουλγαρο-πρόσφυγας, ... κοίτα να δεις εγώ από τότε που ήμουνα παιδί, πήγαινα στην πρώτη γυμνασίου στην Καρδίτσα, το 1953, και μου φτιάχνανε οι γονείς μου παπούτσια στον παπουτσή ... ήξερε την τέχνη από τον πατέρα του προφανώς ... ή τον είχε στείλει ο πατέρας του, δεν ξέρω ... έμπορος, μπακάλης ήτανε ...

ΕΡ.: Είχε τακούνι αυτό το παπούτσι;

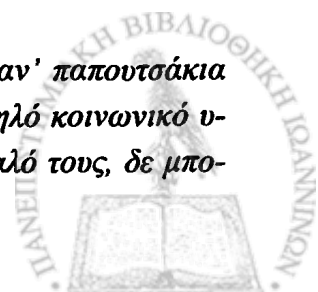
ΑΠ.: Ναι, ήτανε παπούτσια με τακουνάκι, είχε και λουράκι, έτσι ήτανε και το παπούτσι του Καβακλί.

ΕΡ.: Α, μάλιστα. Ήταν και αυτό μαύρο;

ΑΠ.: Όχι, όχι, δεν ήταν μαύρο απαραίτητα, και σ' άλλο χρώμα,

ΕΡ.: Αυτοί έφερναν καινούργιες ιδέες στο χωριό, για το ντύσιμο, για τα παπούτσια; [Εννοώ τους ραφτάδες και τους υποδηματοποιούς σε αυτή την ερώτησή μου.]

ΑΠ.: Ο υποδηματοποιός βεβαίως, διότι εφόσον οι δικοί μου γονείς μου φτιάχναν' παπουτσοάκια εκεί πέρα που ήμουν κοριτσάκι, δε μπορεί ... μπορεί να ήταν άνθρωποι από χαμηλό κοινωνικό υπόβαθρο, που ήτανε αγράμματοι και τα λοιπά, αλλά μέχρι εκεί τους έκοβε το μυαλό τους, δε μπο-

ρούσαν να μου φτιάξουνε, να μου παραγγείλουνε σ' αυτό τον άνθρωπο παπούτσια που θα ήτανε παπούτσια γεροντίστικα για μια γυναίκα 65 χρονών.

ΕΡ.: Γιατί; Πώς ήταν τα γεροντίστικα;

ΑΠ.: Τα γεροντίστικα, κοίταξε να δεις, θα πρέπει να ήτανε μαύρα ως επί το πλείστον, θα πρέπει να ήτανε πιο άκομψα, άκομψα. Η διαφορά θα ήταν στα χρώματα μάλλον ...

ΕΡ.: Αυτές που πήγαιναν στην εκκλησία, οι γεροντότεροι και οι γεροντότερες φορούσαν την παραδοσιακή ενδυμασία ή τα είχανε αλλάξει ήδη;

ΑΠ.: Ο καθένας τα άλλαξε ανάλογα με τις δυνατότητες του και με την αντίληψή του ... πότε ήθελε να μείνει στην παράδοση και πότε ήθελε να ράψει καινούργια ... Επομένως, άμα μερικοί εξακολουθούσαν να 'χουν την ενδυμασία την παλιά δεν τους έλεγε κανένας τίποτα ... πάντως εγώ πρόλαβα να φορούν τις τσούκνες, είναι, συνήθεια μεγάλων γυναικών, την μητέρα μου εγώ δεν την πρόλαβα [να φοράει τσούκνες] ούτε τη μάνα της Καλλιόπης.

ΕΡ.: Τι φορούσαν;

ΑΠ.: Φουστάνια. Υφάσματα, που τα ράβανε οι μοδίστρες εκεί στο χωριό ... υπήρχανε και μοδίστρες ... οι ραφτάδες, ένα ράφτη [που έραβε τα παραδοσιακά πουτούρια] είχε το χωριό ο οποίος μετά είχε πεθάνει και γι' αυτό αναγκάστηκαν να τα αλλάξουν.

ΕΡ.: Αυτές που φορούσαν τα ευρωπαϊκά ρούχα επικρίνονταν από τις υπόλοιπες στο χωριό;

ΑΠ.: Όχι, όχι, ποτέ δεν κοροΐδευαν, το θεωρούσαν πρόοδο.

ΕΡ.: Μακιγιάρανε το πρόσωπο καθόλου;

ΑΠ.: Από μακιγιάζ, όχι τίποτα.

ΕΡ.: Τα μαλλιά;

ΑΠ.: Ήταν μακριά ... μιλάμε για τη δεκαετία του 1940 ... τη μαντίλα τη φορούσανε αλλά βγήκανε μετά κάτι ωραία υφάσματα κρεπ και είχανε και πολύ ωραίες δαντέλες ... θυμάμαι η μητέρα μου είχε μια ώρα να συνταιριάζει το μαντίλι ... να τα μαζέψει πλάγια ... το δένανε από κάτω ... από τη γιαγιά μου δε θυμάμαι τίποτα.

[Όταν ο παππούς Γιώργος (πεθερός της γιαγιάς μου) αναγκάστηκε να βγάλει το πουτούρι και να φορέσει παντελόνι ευρωπαϊκό, έλεγε τα εξής:]

ΑΠ.: «Βάλανε τα πόδια μου και τον πισινό μου σε φυλακή ...» [αυτολεξεί:] ... «ααα, τι 'ν τούτου δω πέρα τώρα ... μ' έκαναν να βγάλω το πουτούρ' και βάλαν' τα πουδάρια μ' και τουν κώλου μ' στ' φυλακή», άλλα, όχι δεν θυμάμαι να λένε άλλοι, δεν άκουσα άλλους να παραπονιούνται για την ενδυμασία ...

Υφαντά – χαλιά – στρωσίδια

ΕΡ.: Είχες δει καθόλου να προσπαθεί η μητέρα σου να βάψει ρούχα με τα χρώματα που ήδη είχαν; Τι έβαφαν;

ΑΠ.: Η μητέρα μου είχε ένα χαλάκι όπου ήταν στο χρώμα το καφετί ανοιχτό, το λέγανε χράμι, όπου το έβαψε από ρίζα, ρίζες στο χρώμα που βγάζουνε.

ΕΡ.: Αυτά που ήταν για χράμια, τα σχέδια ήταν ... [με διακόπτει]

ΑΠ.: Απλά, και ριγέ ...

ΕΡ.: Όχι όπως ήταν τα καραγκούνικα, να έχουν τετραγωνάκια, ρόμβους κλπ.;

ΑΠ.: *Όχι, όχι ... να αυτό το χαλάκι είναι της γιαγιάς μου και είναι φτιαγμένο πριν από ... εκατό χρόνια.*

ΕΡ.: Πώς συντηρούσαν τα ρούχα; Είχαν ντουλάπες ή κάτι αντίστοιχο;

ΑΠ.: *Τα ρούχα τα κρεμάγανε σε κρεμάστρα και τα σκουτιά τα σκεπάζανε με ένα ωραίο γείκο ...*

ΕΡ.: Και στο γείκο τι σκέπαζαν;

ΑΠ.: *Σκεπάζανε τα ... τις κουβέρτες ... μάλλινες ναι, μονόχρωμες και στο τελείωμα, ναι, στο τελείωμα είχαν κέντημα.*

ΕΡ.: Ξέρεις τι παρατηρώ; Ότι σε αυτά που διαβάζω δεν γράφουν τίποτα για τα υφαντά, τα χαλιά ... τίποτα, ίσως δεν είχαν και τίποτα σπουδαίο ... [Σκόπιμα ρωτώ με απαξιωτικό τρόπο για τα υφαντά για να δω την αντίδραση της πληροφορήτριάς μου.]

ΑΠ.: *Για τα σχέδια, ακριβώς!* [Απαντάει με στόμφο, σαν να μου δίνει πολύ δίκιο.] *Γι' αυτό και δε θυμάμαι τίποτα ωραίο στρωμένο κάτω.*

ΕΡ.: Δεν σου άρεσε δηλαδή τίποτα;

ΑΠ.: *Βάφανε το πάτωμα κόκκινο, για να μη σου πω ότι καθόλου δε στρώνανε κάτω.*

[Η συνεντευξιόζουσα σε αντίστοιχη ερώτησή μου, δε γνώριζε εάν οι γυναίκες ράβανε μόνες τους τις τσούκνες και τις δίνανε αργότερα για κέντημα σε άλλες που γνώριζαν να κεντούν, διότι επικαλέστηκε το νεαρόν της τότε ηλικίας της, μικρό παιδάκι, και δε μπορούσε να γνωρίζει κάτι τέτοιο.]

ΕΡ.: Θυμάσαι κάτι από τα παραδοσιακά τους ρούχα; Να μου περιγράψεις;

ΑΠ.: *Τα μαντίλια τους ήταν σταμπωτά αλλά είχαν και παραδοσιακά σχέδια με δαντέλες στις άκρες.*

ΕΡ.: Δηλαδή είχαν τεράστια λουλούδια; Αυτό εννοείς, σταμπωτά;

ΑΠ.: *Δεν πήγαινε να είχανε λουλούδια ... πώς βλέπουμε μερικά εργόχειρα που έχουνε έτσι γεωμετρικά σχήματα, έτσι ...*

ΕΡ.: Υπήρχαν όμως και γυναίκες, όπως η μητέρα σου, που μπορούσαν και κεντούσαν και ξένες τσούκνες;

ΑΠ.: *Ναι, ναι, αφού υπήρχαν και μερικές ανάξιες ...*

ΕΡ.: Δεν τις είχε μάθει κανείς ή ήταν ... [με διακόπτει και επιμένει]

ΑΠ.: *Όχι, ήτανε τεμπέλες κι ανάξιες γι' αυτό! Δεν έχει τίποτα να το μάθουν ιδιαίτερο ... όπως η μητέρα μου είχε φτιάξει ένα κόμπο και μια μπορντούρα από τσούκνα και όταν ζήτησε την αμοιβή της, της είπε η πελάτισσα, της είπε ότι: «Ααα, ... ισί τ'ν έφτιασες σι τρεις μέρη, τόσις παράδης θελ'ς;», και ήταν μαύρο ύφασμα υφαντό η τσούκνα και η μάνα μου ξενύχτησε τρία βράδια για να την τελειώσει!»*

ΕΡ.: Και η αμοιβή ήταν ανταλλαγή;

ΑΠ.: *Ναι, αντάλλασσαν προϊόντα με προϊόντα, δεν είχαν λεφτά τότε.*

Αγοροπωλησίες στην περιοχή

ΑΠ.: [Συνέχεια της απάντησης σχετικά με την ανταλλαγή προϊόντων:] ... *Γι' αυτό και υπήρχαν οι γυρολόγοι, οι γυρολόγοι ... πρόλαβα εγώ έναν στο χωριό μας, γυρολόγο-πραματευτή ο οποίος πουλούσε υφάσματα, χτενάκια κλπ. και τα αγοράζανε με αυγά. Το κέντρο ήταν η Καρδίτσα και οι Σοφάδες ήταν κωμόπολη αλλά η Καρδίτσα ήταν πιο μακριά ... και πηγαίναμε με τα κάρα.*

ΕΡ.: Και πόση ώρα δρόμος ήταν;

ΑΠ.: Δεν ξέρω, δεν ξέρω. Η ανταλλαγή στις Σοφάδες γινόταν με χρήματα, όχι με προϊόντα.

ΕΡ.: Και όταν πουλούσαν το γάλα ή το μαλλί στους Σοφάδες το πουλούσαν για να πάρουν χρήματα;

ΑΠ.: Το γάλα δεν το πουλούσαν, μόνο το μαλλί ... το γάλα το θέλαν' γιατί έπηζαν τυρί, βαρέλια ολόκληρα.

ΕΡ.: Και χρήματα πώς είχαν, εάν ήθελαν να πάρουν κάτι, παπούτσια ή άλλα;

ΑΠ.: Ήταν αυτάρκεις απλά όταν ήθελαν χρήματα πωλούσαν το στάρι, αρνιά ...

ΕΡ.: Δηλαδή αυτοί στα χωράφια τους καλλιεργούσαν στάρι, καλαμπόκι, έβαζαν βαμβάκια;

ΑΠ.: Καλαμπόκι βάζανε, τι άλλο ... Βαμπάκια όχι, δεν καλλιεργούσανε ... τα ζώα είχανε

ΕΡ.: Τα βουβάλια τα τρώγανε;

ΑΠ.: Όχι, τα βόδια ...

Εσωτερική μετανάστευση – Τα πρώτα χρόνια της έντονης επικινδυνότητας

Η συνεντευξιόζουσα άκουσε από συγγενή της συντοπήτη –από τον κ. Δημήτριο Κυράτσα, και εκείνος από αφηγήσεις του πατέρα του– ότι κατά τη μετανάστευση το 1906 και εξής η μετακίνηση προς τα αστικά κέντρα της Ανατολικής Ρωμυλίας γινόταν και ως εξής:

ΑΠ.: ... ανέβαιναν στο κάρο νύχτα, να φύγουν, να μην τους πάρουν είδηση κι αφήναν στο σπίτι αναμμένο ένα καντήλι, ότι δήθεν είναι στο σπίτι κι ότι δεν έχουν φύγει, γιατί τους τιμωρούσαν κι άμα φεύγαν κιόλας και θα τους ακολουθούσανε και θα τους σκοτώνανε. Αυτό λένε για το χωριό το Τας Τεπέ ... γενικά για τα μικρά χωριά, δεν είναι μόνο το Τας Τεπέ, είναι και οι Καρυές, είναι και το Χαλίτσι, και η Κοιλάδα πολλά χωριά, το 1906 ήταν ...

Η κρίση της συνεντευξιόζουσας για τη σπασμοδική μετανάστευση του 1906 και 1926 κ.ε.

ΑΠ.: Εγώ αυτό πιστεύω, οι Φιλιποπουλίτες της Λάρισας γιατί ήρθαν το '24; Γιατί η Φιλιπούπολη ήταν ασφαλής και οι άλλοι στο Καβακλί ήταν πόλη ενώ οι άνθρωποι που ήταν διάσπαρτοι στα χωριά, στην περιφέρεια δεν είχαν την ιδιαίτερη ασφάλεια και προφανώς φύγανε γρηγορότερα ...

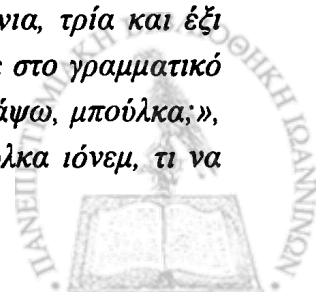
ΕΡ.: Γι' αυτό λες ότι έφυγαν πρώτοι από το Τας Τεπέ;

ΑΠ.: Ε, βέβαια, οι Βούλγαροι πρώτα χτυπούσαν την περιφέρεια κι αφήναν τις πόλεις ... και θυμάμαι ότι έλεγε η μητέρα μου αισθανόταν υποχρέωση τα κονινιάδια του παππού μου, αισθανόταν υποχρέωση που τους είχε φιλοξενήσει για έξι μήνες. Φύγαν' γιατί ήταν νέοι και φύγαν' για να σωθούν. Πού να πάνε, που οι οικογένειές τους ήταν εκεί από πάππου προς πάππου κι επειδή ήξεραν ότι ο γαμπρός τους ήτανε στην Ανάβρα πήγαν' στην Ανάβρα, κατάλαβες; Αυτά.

Η ζωή των γυναικών με τους άντρες να λείπουν στον πόλεμο για χρόνια

ΕΡ.: Πώς ήταν η ζωή των γυναικών στον πόλεμο; Αυτές έμειναν πίσω να κρατάνε το σπίτι;

ΑΠ.: Οι άντρες στο Ελληνοβουλγαρικό πόλεμο λείπανε απ' το σπίτι πολλά χρόνια, τρία και έξι χρόνια ... μία μάλιστα χωριανή είχε να δει τον άντρα της πολλά χρόνια και πήγε στο γραμματικό του χωριού να της γράψει ένα γράμμα για να το στείλει στον άντρα της. «Τι να γράψω, μπούλκα;», είπε ο γραμματιζούμενος, «μπούλκα» ήταν η νύφη στο σόι, «τι να γράψω, μπούλκα ιόνεμ, τι να

γράφω;». «Γράφι μπάτιμ», «μπάτιμ» ήταν ο μεγαλύτερος ξάδελφος, ο μεγαλύτερος από την οικογένεια, «γράφι μπάτιμ, γράφι», άκου τώρα την υποβαθμισμένη κοινωνικότητα και γνώση: «γράφι στον άντρα μ', ιένα γαιδούρ' ιέχου, γαιδούρ' δε λέει να γέν'», δηλαδή είχε ένα γαιδούρι και δε μπορούσε να το βάλει σ' έναν δρόμο, σηκωνόταν έφευγε, ήταν δηλαδή «μπουιγιούδκο» ... δεν είχε τίποτ' άλλο η καημένη να πει, πώς τα έβγαζε πέρα η οικογένεια, τι έκανε ας πούμε, τι αγώνα έκανε για να επιβιώσει αυτή και τα παιδιά της, που ο άντρας της ήταν τόσα χρόνια στο στρατό, προφανώς αυτό ήταν το πρόβλημά της, κατάλαβες ... [γελάει η ομιλήτρια μου] Ο παππούς μου ήταν γραμματιζούμενος. Μου έλεγε η μητέρα μου ότι ο παππούς μου ήταν δήμαρχος στο Καβακλί.

ΕΡ.: Ποιον παππού εννοείς;

ΑΠ.: Ήταν ο παππούς μου από της μητέρας μου το σόι.

ΕΡ.: Και ήτανε δήμαρχος, αλήθεια, στο Καβακλί;

ΑΠ.: Ναι, ήταν δήμαρχος.

Πότε έβγαλε η μητέρα της τις τσούκνες και γιατί (περίπου 1953)

ΕΡ.: Θυμάσαι πότε έβγαλε η μητέρα σου τις τσούκνες;

ΑΠ.: Ο πατέρας μου δεν φόρεσε πουτούρια ποτέ ούτε η μητέρα μου τσούκνες. Έβγαλε γρήγορα τις τσούκνες, τις έβγαλε γρήγορα, διότι πήγανε μετανάστες στο Χαλίτσι, και στα Φάρσαλα φτιάζανε περιβόλι, εκεί γνώρισε και τη γιαγιά σου [εννοεί ότι η μητέρα της εκεί γνώρισε και τη γιαγιά μου όπου δούλευαν μαζί], αυτά τα ξέρει η γιαγιά σου και προφανώς δεν είχε την ευκαιρία ν' αλλάξει, δεν είχε τρόπο να υφάνει κι αναγκάστηκε να φορέσει φορέματα.

ΕΡ.: Θυμάσαι κανά παράπονο να είπε που τα 'βγαλε γρήγορα;

ΑΠ.: Όχι, θυμάμαι που είπε: «Εγώ τα 'βγαλα γρήγορα», και το 'λεγε με περιφρόνηση γι' αυτά τα ρούχα, ότι απαλλάχτηκε, γιατί ήτανε δύσκολο ρούχο, κατάλαβες; Και για να δουλέψει και να κουνηθεί.

Γιορτές και πανηγύρια στην Ανάβρα

ΕΡ.: Κάνατε πανηγύρι στο χωριό;

ΑΠ.: Ναι, κάναμε πανηγύρι στο χωριό, την Αγία Τριάδα. Πρέπει να είναι αυτό που έλεγε η Ρίτσα, [εννοεί την κ. Ρίτσα Μηνούδη, πληροφορήτριά μου επίσης] ότι είχαν Αγία Τριάδα στο Καβακλί και είχαν και την εικόνα. Είχε εκκλησία το χωριό αλλά το πανηγύρι γινόταν την Αγία Τριάδα, την Αντριάδα, όπως το λέγανε. Οι γεροντότεροι ντόνονταν παραδοσιακά.

ΕΡ.: Για το πανηγύρι;

ΑΠ.: Ναιιαι ... για να πάνε στο πανηγύρι ... και θυμάμαι ότι ήμουνα απάνω σε άλογο, ντυμένη με τα καλά μου, τώρα για το πανηγύρι με ανεβάσανε ... δε θυμάμαι καλά, μιλάμε για χρονολογία το 1950, το '47 με '48, μάλλον το '47.

Οικογενειακή «διαπλοκή»

ΑΠ.: Η γιαγιά της μαμάς σου, από το σόι του παππού σου, η Ζωητσάδαινα, ήταν υιοθετημένη από Βούλγαρους γονείς. Πρώτα παντρεύτηκε Βούλγαρο, δεν έκανε παιδιά μαζί του κι όταν αυτός πέθα-

νε νέος, κληρονόμησε την περιουσία του μαζί και των γονιών της και ήταν πλούσια. Παντρεύτηκε μετά και άλλον κι έκανε μαζί του ένα γιο ανάπηρο, κουτσό, ο οποίος έγινε ράφτης αργότερα κι όταν μετανάστευσε η Ζωητσάδαινα στην Ελλάδα, αυτός ο γιος της πήγε να ζήσει στην Καρδίτσα κι αργότερα στην Αθήνα, δεν έμεινε πολύ στο χωριό, δεν τον είδαμε για πολύ καιρό. Ξέρεις αυτός για το χωριό ήταν περιθωριακός! Ήταν ανάπηρος άνθρωπος, πάμπτωχος και τα λοιπά, δε μπορούσε να δουλέψει, έπαιρνε μια σύνταξη, ξέρω 'γώ, του την έδινε το κράτος επειδή ήταν ανάπηρος. Ο τρίτος άντρας που παντρεύτηκε η Ζωητσάδαινα ήταν ο πατέρας του παππού σου του Νίκου, ο Γιώργος, ο οποίος την πήρε για τα λεφτά της κι έκανε μαζί του τον παππού το Νίκο, τον παππού σου. Ο παππούς αυτός ο Γιώργος είχε ιδιαίτερη αδυναμία στον παππού σου το Νίκο γιατί η Ζωητσάδαινα είχε λεφτά και δεν πήγαινε να του φέρεται άσχημα του γιου της. Ξέρεις αυτός ο παππούς ο Γιώργος ήταν πολύ δύστροπος άνθρωπος και άγριος, δε σήκωνε μύγα στο σπαθί του. Και η Ζωητσάδαινα, για να μην της πάρει τα λεφτά αυτός ο αγροίκος, τα έραβε στο βρακί της από μέσα, σ' ένα πουγκί και κοιμόταν μ' αυτά. Όταν πέθανε η Ζωητσάδαινα, ο παππούς ο Γιώργος παντρεύτηκε μια άλλη γυναίκα, την προγιαγιά μου και έκανε μαζί της δύο παιδιά, τον παππού μου και ένα αγόρι ακόμη. Ο παππούς μου και ο παππούς σου ο Νίκος ήταν «μελαδέλφια», από ίδιο πατέρα και διαφορετική μάνα. Ενδεικτικό πόσο δύστροπος ήταν αυτός ο παππούς ο Γιώργος είναι ένας διάλογός του με κάποιον χωριανό ο οποίος από την διάρροια είχε εξαντληθεί τελείως και είπε στον παππού το Γιώργο που είχε πάει να τον επισκεφθεί: «Ααααα ... Γιώργου μ', θα πιθάνου, θα πιθάνου, αυτή η αρρώστια θα μι πιθάν'...», κι εκείνος του απαντάει: «... 'δώ πέθαναν άλλοι κι άλλ' ... πέθανι σι' και κάτ' έγινε στον κόσμο! ... πέθαναν άλλοι που κατέβαζαν τον ουρανό μι τ' άστρα, και δεν θα πιθάν' τς ισί ...». Βλέπεις με τι άνθρωπο είχανε να κάνουνε, κατάλαβες; Τον παππού σου το Νίκο όταν παντρεύτηκε τη γιαγιά σου, τους ανάγκασε να μείνουν στο ίδιο σπίτι μαζί του, ναι ... Καταγωγή της Ζωητσάδαινας δεν έχουμε, αλλά ξέρουμε ότι ήταν υιοθετημένη. Αχ ... ζωή που περάσαμε.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 4

Συνέντευξη Ρίτσας Μηνούδη, μέλος Συλλόγου Ανατολικής Ρωμυλίας, στην Αθήνα στις 5.5.2005. Ευχαριστώ θερμά την κ. Μηνούδη που υπήρξε ο σύνδεσμός μου με την κ. Μπαίτσεβα στη Βουλγαρία.

Για την ονομασία Καβακλί / Καβακλή

ΑΠ.: Το Καβακλί λέγεται η Καβακλή και σημερινή ονομασία είναι Τοπόλοβγκραντ και βρίσκεται στα νότια της Βουλγαρίας. Και η Ανατολική Ρωμυλία είναι το βόρειο κομμάτι της Θράκης. Το 1815 έγινε ανεξάρτητο κομμάτι της περιοχής, έγινε τοπαρχία ... Τα υπόλοιπα θα τα διαβάσεις πιο αναλυτικά στο βιβλίο μου⁴.

⁴ Βλ. ΜΗΝΟΥΔΗ 2003.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 5

Τηλεφωνική συνέντευξη Ευανθίας Ν. Γεωργουλοπούλου στις 4.7.2013. Η Ευανθία Γεωργουλοπούλου του Νικολάου και της Κωνσταντίας το γένος Νάτσιου, γεννήθηκε στην Ανάβρα Καρδίτσας στις 16 Ιανουαρίου 1947, μεγαλωμένη εκεί έως 12 χρόνων. Κατάγεται από το Τας Τεπέ της Ανατολικής Ρωμυλίας και κατοικεί μόνιμα στη Λάρισα. Είναι αδελφή της μητέρας μου, δίδμη αδελφή με τον Πασχάλη Ν. Νάτσιο. Επαγγελματίας κεντήστρα. Εργάστηκε επίσης ως κομμώτρια. Είναι παντρεμένη με τον Γεώργιο Γεωργουλόπουλο κι έχει 3 κόρες, 1 γιο, και 6 εγγόνια. Την Ευχαριστώ για τον χρόνο της και τη διάθεση να μου επιτρέψει να φωτογραφίσω τα εργόχειρα-κειμήλια της οικογενείας.

ΕΡ.: Από ποιον έμαθες να κεντάς;

ΑΠ.: Από μια ξαδέλφη μου στο χωριό, στην Ανάβρα, την Αναστασία Μποχώρη του Πασχάλη.

ΕΡ.: Πόσο χρονών ήσουν όταν έμαθες να κεντάς;

ΑΠ.: Ήμουν 11 ή 12 χρονών.

ΕΡ.: Κι αυτή, πόσο ήταν;

ΑΠ.: Μμμ, αυτή ήταν 20 χρονών τότε.

ΕΡ.: Κι αυτή ποιος την έμαθε να κεντάει;

ΑΠ.: Εεε, αυτή ... η γιαγιά της, η μάνα της ... πάντως κάποια μεγάλη σε ηλικία.

ΕΡ.: Πες μου σε παρακαλώ, για τα σχέδια που είχαν οι τσούκνες και τα έβγαζες κι επάνω στα καρέ και τα τραπεζομάντηλα.

ΑΠ.: Ναι, ήταν παγώνια, φυτά, σταφυλλάκια και κλωναράκια.

ΕΡ.: Σε τι είδη εργόχειρου;

ΑΠ.: Σε μπάντες, τραπεζομάντηλα, καρέ, σεμέν, κουβέρτες μάλλινες, μαξιλάρια και μαξιλάρες μεγάλες ...

ΕΡ.: Και το στιλ που κεντούσες; Τι βελονιά ήταν;

ΑΠ.: Κεντούσα σταυροβελονιά κι ανεβατό ... το ανεβατό ήταν σαν μισή σταυροβελονιά και λοζά. Από τότε κεντούσαν έτσι.

ΕΡ.: Και τι είδους κλωστή έβαζες;

ΑΠ.: Έβαζα μουλινέ ... δηλαδή βαμβακερό ήταν ο μουλινές ... αλλά παλιά όταν ήρθαν βάζαν' μάλλινες κλωστές.

ΕΡ.: Και το ύφασμα, ο καμβάς από τι ήταν;

ΑΠ.: Το ύφασμα το λέμε εταμήν, ... ναι, έτσι το λένε, κάτι σαν το λινό αλλά πιο χοντρό ... παλιά είχαν μάλλινο ύφασμα και για τα μαξιλάρια, και τις μπάντες και τα τραπεζομάντηλα ... Τα τραπεζομάντηλα τα έβαζαν και δαντέλα γύρω-γύρω ... από μάλλινη κλωστή κι αυτή αλλά ήταν με το βελονάκι πλεγμένη ...

ΕΡ.: Οι μπάντες τι σχέδια είχαν;

ΑΠ.: Ε, τα ίδια όλα, αλλά είχαν κι άλογα, θυμάμαι εγώ, ζώα γενικά και φύση και τις βάζαν' [τις μπάντες εννοεί] στον τοίχο από τη σάλα ή το δωμάτιο που κοιμόνταν ... όχι, άλογα δε βάζαν' πουθενά αλλού, μόνο στις μπάντες.

ΕΡ.: Τι χρώματα ήταν οι κλωστές;

ΑΠ.: *Ααα ... πάντα μπορντό, καφέ, κεραμμυδί, μαύρο, πράσινο ... έτσι τα κάναν' όλοι οι Βουλγαροπρόσφυγες, πάντα ...*

ΕΡ.: *Μέχρι τότε ήταν αυτά;*

ΑΠ.: *Αυτά ήταν μέχρι το '60 σίγουρα. Μετά άρχισαν να βάζουν τα έτοιμα ...*

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 6

Συνέντευξη με τη Λέλα [γιαγιά] Κατίνα Γιαννούλοφ, Νεσέμπερ Βουλγαρίας, στις 10.08.2005. Γεννηθείσα στη Μεσήμβρια (Νεσέμπαρ) Βουλγαρία, Ελληνίδα. Έτος γέννησης 1926.

Την Ευχαριστώ πάρα πολύ!

ΕΡ.: *Θέλω να μου πείτε πώς σας λένε ...*

ΑΠ.: *Κατίνα Γιάννεβα, τον πατέρα μου τον λέγανε Γιαννούλη, στον άντρα μου Γιαννούλοφ.*

ΕΡ.: *Ο άντρας σας ήταν Έλληνας;*

ΑΠ.: *Ντα! [«ναι»] Έλλην.*

ΕΡ.: *Όλ' η οικογένεια είστε Έλληνες;*

ΑΠ.: *Κι η πεθερά μ' κι αυτή Έλληνες. Ήμασταν φιλινάδες. Εγώ δεν ήθελα να παντρέψω κείνον για, ήθελα για άλλονα ... μα ο γιος της έλεγε: «Γιώ θα σι πάρ' ό,τι και να είσαι», το 'πε και τση μάνας τ' και είπει θα την πάρουμε τ'ν Κατίνα, ε, και μη πήρας. Μα ήτανε φανταστικός άνθρωπος! Τώρα είνι αλλιώς, άλλαξει η δουλειά!. [Παύση, για να μου προσφέρει κι αυτή τον ελληνικό καφέ και το σοκολατάκι.] ... εδώ πέρα ζούσανε Γρεκοί. Ο άντρας μου όσο να πάει σχολείο λίγο μιλούσει βουργαρικά, κανένα άλλο όνομα. Και πήνε σε βουργαρικό σχολείο, δεν ήταν ελληνικό ... 'δώ πέρα ζούσει μόνο Έλλην. Εμείς από πάντα, η οικοϊένειά μας ζούσει δώ, άλλοι ήταν που φύγανε στ'ν Ελλάδα.*

ΕΡ.: *Πότε ήταν που φύγανε οι περισσότεροι;*

ΑΠ.: *1925*

ΕΡ.: *Γιατί έφυγαν τότε;*

ΑΠ.: *Ε, γκιατί έδιωξαν οι Βουργάρ'! Εμένα ο μπαμπά μ' ήτανε κουντουράς κι την αγαπούσει τη δ'λειά τ', κι είπει: «'γώ δεν φέου για τ'ν Ελλάδα.*

ΕΡ.: *Τι ήταν ο κουντουράς; Έφτιαχνε παπούτσια, τις κοντούρις;*

ΑΠ.: *Έπαιρνε υλικό, δέρμα και γκιόν'(ι) έπαιρνε κι έκανε παπούτσια.*

ΕΡ.: *Τα παπούτσια όμως, το στίλ, το σχέδιο που έφτιαχνε, από πού το ήξερε το σχέδιο;*

ΑΠ.: *Εκείνος είχε ... καλούπια, κι έκανε παπούτσ', διάφορα νούμερα ... [καταλαβαίνω ότι υπήρχε ένα σχέδιο για όλους και άλλαζε το νούμερο στο καλούπι. Μια δουλειά που άφηνε αρκετά χρήματα.]*

ΕΡ.: *Και δεν τον πείραζαν οι Βούλγαροι; Δεν του είπαν: «Όχ', θα φύγεις!»;*

ΑΠ.: *Όχι, δεν τον πείραζανε. Όταν φύγανε στην Ελλάδα οι δικοί μας οι Γρεκοί, πολύ επεδεύτηνε! Σπίτια δεν είχανε, δεν είχανε που να 'ρθούνε [να πάνε], μες σε χωριά εκεί πέρα, και όμως τώρα είνι καλά ... συγγενείς στην Αθήνα έχ'μει, στη Νέα Μεσέμβρια.*

ΕΡ.: Αυτοί, μωρέ, που φύγανε, γιατί φύγανε; Δε μπορούσαν να κάτσουν εδώ, δουλειές δεν είχαν να μείνουν; Τι; Τους είπαν «σκωθάται φεγάσται»;

ΑΠ.: 'δώ πέρα, τ' αμπέλια είχανε ελληνικά, χωράφια κι ήρθανε το '23-'24, το 1924, ήρθανε Μακεδονίτ' κι Θρακιώτ' τα εκράτσ'αν τα ελληνικά, τα έδοκαν εκεί!

ΕΡ.: Δηλαδή ήρθαν οι Βούλγαροι που ζούσαν στην Ελλάδα;

ΑΠ.: Οι Θρακιώτ' κι οι Μακεδονίτ', όχ' Βούργαροι. Το 1924 έφκαν οι δικοί μας απ' εδώ κι ήρθας αυτοί και πήρας τα μέρτα [μερτικά, μερίδια γης] των δικών μας Ελλήνων.

ΕΡ.: Εσάς σας πείραξε που ήρθαν Θρακιώτες εδώ;

ΑΠ.: Όχι, όχ'! ... Ααα! τώρα η μαμά μ' επαράσθηνε ... κείνη ήθελε να μεταλάβ' και είχε ρούχα να πα' να τ' απλώσ' μες το μπαλκόν'. Κείνοι το έκλεισαν το μπαλκόν' δε μπόραγει να αφήκ' δικό μας σπίτ', μας έβαλαν εδώ πέρα Μακεδονίτ' σε μια κάμαρα, κλείσανε το μπαλκόν', μαμά μ' τώρα δεν είχε ν' απλώσ' τα ρούχα! Και ήντανε να πάει στ'ν εκκλησία κείν' την ώρα να μεταλάβ', κ' είπε «στραβή να σε ιδώ!», έτσι τη φάνκει άσκημα ... γκυρνά απ' την εκκλησία, μετάλαβε, αυτή [η Μακεδονήτισσα] στραβώθηκε! «Ιι! ... λέει μαμά μ', τι έκανα, τι έκανα, τι έκανα! Τόσο πολύ την πόνεσε η καρδιά τσ', να μη μπορεί ν' απλώσ' τα ρουχαλάκια τσ' ... που στον 'αυτό τσ' το 'πε, δεν το 'πε στ' αυτή, κι όμως την άκουσει η Παναγία ...

ΕΡ.: Γιατί; Έβαλαν κι άλλους να μείνουν σε σας;

ΑΠ.: Στις '24 που 'ρθανε, έβαλαν στα ελληνικά τα σπίτια, Μακεδονίτ' και Θρακιώτε'.

ΕΡ.: Και που θα έμεναν όλοι μαζί;

ΑΠ.: Όιι, σε κάθενα σπίτ' έβαζανε από μια φαμίλια. Κει πέρα σε μια κάμαρα έβαλανε, τη μαμά μ' και το μπαμπά μ', σε άλλη αυτοί, έπλεναν και τη σαπουνιά την πέταγαν απάν στα κυραμιδία. Είχανε καθόλου σειρά οι Θρακιώτε; ... Κ' ήρθαν 'δώ πέρα, κι πήραν τα μέρτα, πήραν τα σπίτια, κι ακόμη παίρνουν, κι ακόμη τσι δώνε! ... 'δώ πέρα, όποιος βασιλέας έρχοντανε, έφερνε κι από ένα παιδί που 'ταν άρρωστο κι επειδή έβλεπε ότι 'δώ πέρα η Παναγία βόηθαγε, έφκινε από μια εκκλησία, για τ' αυτό έχει πολλές εκκλησιές! Είχαμι 24 εκκλησιές, τώρα απόμενε 12.

[Μου αφηγείται λίγο την ιστορία της Μεσήμβριας.] ... Πριν από 500 χρόνια ήταν οι Τούρκοι και θέλανε να μπουν στα ντουβάρια [τείχη] της Μεσήμβριας αλλά είχεν δυό μεγάλες πόρτες που κλείνανε το βράδ'. Για να μπουίνει μέσα, ντύσαν' έναν άντρα γυνάικα με μαζυλάρ' ότ' είνει έγκυος και ποινούσει. Έτσ' ανοίζαν' οι Μεσημβρινοί τσι πόρτες και τότες μπήκας όλ' οι στρατιώτε' αλλά ο κόσμος ντεν βγήκει κανένας απού τα σπίτια τσ' κι έτσ' ντεν πήραζανε κανένα, όμως γκρέμ'σανε λότερα-λότερα [ολόγυρα] τα ντουβάρια τσι Μεσέμβριας! Γιατί ήτανε απλά, όλα τα γκρέμ'σανε, μπουμ, μπουμ ... κόσμο δεν σκότώσανε όμως τα ντουβάρια τα γκρέμ'σανε! ... Εμείς 'δώ πέρα είμαστε παν' σε πέτρα και ντε μπορεί να βουλιάζ' η Μεσέμβρια ... 'δώ πέρα έχει πολύ μάλαμα. Οι 'μερικάν' [Αμερικάνοι], λέει το σκάψαν από κάτω κι έχ' ένα άλογο με καρούτσα καμωμένο από μάλαμα! Παρακαλούν οι 'μερικάνοι να πάρουν τη Μεσήμβρια αλλά οι Βουργάρ' λεν' όχι, και ρωτάν' τι σόι ανθρώπ' είστε 'σεις οι Βουργάρ'; Βουργάρ'κα κηφάλια!

[Μου μιλάει για την τωρινή κατάσταση, το μεταβατικό στάδιο από τον ανατολικό καθεστώς στον καπιταλισμό. Φαίνεται ότι οι ντόπιοι διαφωνούν ως προς τον εκσυγχρονισμό της περιοχής – η οποία είναι καθ' όλα ιστορική και από άποψη κτιρίων – είναι διχασμένοι, καθώς τους τάζουν χρήματα και σπίτια καινούργια. Η ίδια ελπίζει ότι το νέο σύστημα θα διορθώσει κάποια πράγματα στην καθημερινότητά τους αλλά που να ξέρουν τι τους περιμένει ...]

ΕΡ.: Εσείς πόσο χρονών είστε κυρία Κατίνα; Πότε γεννηθήκατε;

ΑΠ.: *Είμαι 80 χρονώ', 79, γεννήθηκα το '26, 1926.*

ΕΡ.: Κυρία Κατίνα, εσείς τι δουλειά κάνατε;

ΑΠ.: *Ημανε, έραφτα φουστάνια.*

ΕΡ.: Ααα ... ράφτρια ήσασταν. Ο σύζυγος;

ΑΠ.: ... *με τα παπόρια. Καπετάνιος σε πιο μικράαα παπόρ'. ... η μαμα μ' κι η γιαγιά μ' δε δουλεύανε τότες. Δε δουλεύανε οι γυναίκες, μόνο οι άντρες.*

ΕΡ.: Τα ρούχα που είδα στις φωτογραφίες της μητέρας σας χθες, αυτή τέτοια φορούσε; Πού τα είδε και τα φορούσε κι αυτή;

ΑΠ.: *Αμ, αυτά τα 'χει η θυγατέρα μ' ... [της ζητώ την άδεια να τα φωτογραφήσω και μου λέει ότι δεν ξέρει που είναι κι ότι τα 'χει η κόρη της, αλλά κατάφερα να τα φωτογραφήσω γιατί με πήγε στο σπίτι της κόρης της και μου έκαναν την τιμή να μου επιτρέψουν να τα φωτογραφήσω αλλά τις υποσχέθηκα ότι δε θα τα αγγίξω και το έκανα!!!] Η φούστα είναι μακριά κι όλο δένεται με ... ταντέλες, και το «ατλάς» είναι ωραίο, με μακριά μανίκια [σαν τσιπούνη] και το καπέλο, με καπέλο μεγάλο με φτερό κι αυτό να σε πω, στα θέατρα το έδωνα όλο 'δώ πέρα, παίζαν' και τα έκοψάνε ... κι άσπρα γάντια με ταντέλα ...*

ΕΡ.: Ο παππούς σου κι η γιαγιά σου τι φορούσαν; Τέτοια ρούχα ευρωπαϊκά φορούσαν;

ΑΠ.: *Α, τέτοια, τέτοια! Μάλιστα, σηκώνανε λίγο έτσα τη φούστα για να φαίνονται κατ' οι ταντέλες [στον ποδόγυρο εννοεί] και τα βρακιά, άσπρα βρακιά, είχαν ταντέλες και φούσκωναν ίσα με το γόνατο ...*

ΕΡ.: Και τι έδειχνε η δαντέλα;

ΑΠ.: *Αμ, έτσ' ότι είμαι μοντέρνα κι έχω κι αυτά!*

ΕΡ.: Ήταν άλλες γιαγιές που φουρούσαν παλιά ρούχα, που φουρούσαν οι Βούλγαροι;

ΑΠ.: *'δώ πέρα πουτούρια δεν είχει! Υστερις το '24 ήρθαν εδώ οι Μακεδονίτ' κι οι Θράκες με τσι μαμούκες [μαντήλες] αυτοί ντύνονταν έτσ' ... ημείς είχαμε τα καλά τα ρούχα!*

ΕΡ.: Άλλαξαν καθόλου τα ρούχα τους αργότερα που έβλεπαν εσάς;

ΑΠ.: *Ααα, τώρα γέν' καν κυρίοι, με απαρταμέντα [διαμερίσματα] στη Νέα Μεσήμβρια.*

ΕΡ.: Δηλαδή τα ρούχα τους τότε τα άλλαξαν; Φόραγαν σαν εσάς;

ΑΠ.: *Ναι, ναι, όλα τα άλλαξαν ... κι αυτοί.*

ΕΡ.: Γιατί; Τους κοροϊδεύατε εσείς;

ΑΠ.: *Εεε, γιατί εφέντας χωριάτες, ... χωριάτες!*

ΕΡ.: Αυτοί οι Θρακιώτες πού ήρθαν εδώ τι δουλειά έκαναν;

ΑΠ.: *Αυτοί που 'ρταν εδώ τσ' έδοκαν τα ελληνικά τα μέρτα, χωράφια, κι τώρα γέν' καν αθρώπ'! ... Οι δικοί μας πο φύγαν' από 'δώ μπέναν' στο παπόρ' και φτάναν' στην Ελλάδα, όπου είχε να παν', κι είχαν πολλά ρούχα μαζί και τα βάζαν' σε βαρέλια, μες τη θάλασσα ... [η Λέλα Κατίνα ονομάζει Μακεδονίτ' και Θρακιώτ' προφανώς τους μουσουλμάνους της Θράκης που ανάγκασαν με την ανταλλαγή να γυρίσουν στη Βουλγαρία και καθώς κατοικούσαν σε εκείνο το κομμάτι της Θράκης που ονόμαζαν Μακεδονία, τους αποκαλούσαν Μακεδονίτ' και Θρακιώτ'. Πάντως, δεν τους ονομάζει Έλληνες!]*

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 7

Συνέντευξη με τη Λέλα Όλγα Γκραμάτσκα, Νεσέμπερ Βουλγαρίας, στις 10.8.2005. Γεννηθείσα το 1923 στο Νεσέμπερ, ετών 82.

Την ευχαριστώ πάρα πολύ!

ΕΡ.: Θέλω να μου πεις το όνομά σου, που γεννηθήκατε, τον πατέρα σας και πώς λένε τη μητέρα σας;

ΑΠ.: *Εγώ ... με λένε Όλγκα Γκραμάτσκα ... [τη διακόπτω]*

ΕΡ.: Το ελληνικό πώς είναι το όνομα; Στο μπαμπά σου;

ΑΠ.: *Ααα ... ο μπαμπάς μου τον έλεγαν Δημητράκη Ρουσία ... ήτανε παρατσούκλι ... δεν ξέρω γιατί ... από μικρός ήτανε στα καράβια κι εκείει ... βγήκε αυτό το παρατσούκλι. Τον γράφανε έτσι ... Ρουσίεβα ήμανε. Η μαμά μ' Χρυσή. Στο άλλο, στον μπαμπά της ήτανε Ντόμπρεβα. Ο μπαμπάς της ήτανε Βούλγαρος. Αυτός ήρθε από μακριά, ήρθε εδώ κι έγινε ο πρώτος βουλγαρικός δάσκαλος. Ως τότε είχε ελληνικό σχολείο κι ελληνικά μάθαιναν. Αλλά πέθανε πολύ νέος. Βγήκε, επήε στα χωριά να μαζεύ' λεφτά να χτίσουνε σχολείο βουλγαρικό και αρρώστησε και πέθανε ... [παύση, είναι από τις περιπτώσεις που περιμένει ο πληροφορητής να του κάνει ερωτήσεις, δεν είναι χειμαρρώδης.]*

ΕΡ.: Εσείς εδώ γεννηθήκατε; Πότε;

ΑΠ.: *Εδώ, ναι, εδώ! Το 1923, είμαι 82 χρονώ' ...*

ΕΡ.: Οι γονείς σας δε έφυγαν καθόλου να πάνε στην Ελλάδα;

ΑΠ.: *Ααα ... η μαμά μου είχεν αδερφό και αδερφή που φύγανε, ζουν τώρα εκεί, το '25 [1925] ... από 'δώ φύγανε πολλά άτομα ...*

ΕΡ.: Στην Ελλάδα γιατί πήγαν;

ΑΠ.: *Εδήλωσαν εδώ τα δικά τους τα σπίτια, αμπέλια, ό,τι είχανε και πήγανε στην Ελλάδα, τους έδωσαν σπίτια. Στην αρχή δεν είχανε τίποτα, εγώ είχα μια θεία που με παράσταινε, στην αρχή ήτανε πολύ δύσκολα, δύσκολα ...*

ΕΡ.: Στην Ελλάδα που έμειναν;

ΑΠ.: *Στη Νέα Μεσέμβρια. Εσείς από πού είστε; [Υπάρχει έντονη ανασφάλεια από τη μεριά της, δείχνει ότι δε θέλει να μου πει πολλά, και γι' αυτό δεν επιμένω αλλά κατευθύνω την κουβέντα εκεί που θέλω, προκειμένω να μου απαντηθούν τα καίρια ερωτήματά μου. Της απαντώ με άνεση: Από τη Λάρισα.]*

ΑΠ.: *Από τη Λάρισα, μάλιστα ... ναι, η μαμά μ' κι ο μπαμπά μ' μείναν' εδώ.*

ΕΡ.: Θυμόσαστε καθόλου άμα φορούσαν ρούχα παραδοσιακά ή ευρωπαϊκά;

ΑΠ.: *Νιεεε ... [όχι] δε θυμάμαι, 'γώ ήμανε δυό χρονώ'!*

ΕΡ.: Η γιαγιά, ο παππούς που είχατε;

ΑΠ.: *Δε, δε τις θυμάμαι!*

ΕΡ.: Άλλοι γύρω σου, ξένοι, γείτονες, μήπως φορούσαν τίποτα τέτοια ρούχα; [Αναφέρομαι σε ξένους μήπως και νιώσει καλύτερα και μου πει κάτι ή θυμηθεί κάτι.]

ΑΠ.: *Δε φορούσανε αλλιώςτικα ρούχα, τέτοια ευρωπαϊκά φορούσανε ...*

ΕΡ.: Τα παλιά όπως πουτούρια, τέτοια ... [με διακόπτει]

ΑΠ.: *Όχι, όχι ... δε φορούσαν εδώ κανένας ...*

ΕΡ.: Οι Βούλγαροι τι φορούσαν; Φορούσαν πουτούρια και τέτοια;

ΑΠ.: *Μερικοί φουρούσαν ... που ήρτανε από 'κεί απ' την Ελλάδα με τ' ν' ανταλλαγή ... οι Μακεντόνοι, εεε ... φουρούσανε πουτούρια, μερικοί όχ' όλ'!*

ΕΡ.: Ένα χωριό Τας Τεπέ το έχεις ακουστά;

ΑΠ.: *Όχι, όχι!*

ΕΡ.: Σήμερα λέγεται Σμόλινκ, κοντά στο Χάσκοβο. Έχεις ακούσει τίποτα γι' αυτό;

ΑΠ.: *Έχω ακούσει το Χάσκοβο, μμμ, περιφέρεια Χάσκοβο που έχει ένα χωριό που είν' ελληνικό. Δε το ξέρω πώς το λένε ... γιατί μια φορά συνάντησα μια γυναίκα –παραθέριζα σ' ένα μέρος– και με άκουσε που είπα κανένα λόγο ελληνικό –δε ξέρω πώς κατάλαβε– και με λέει: «Ελληνίδα είσαι;» [κατεβάζει τον τόνο της φωνής της και το λέει ψυθιριστά], λέγω ναι, κι εγώ είμαι Ελληνίδα, λέει αλλά φοβούμαι να μιλήσω ελληνικά, φοβόμαστε να μιλάμε ελληνικά, το χωριό μας είν' ελληνικό αλλά από πού είναι δεν το ξέρω!*

ΕΡ.: Και γιατί φοβόταν αυτή, μετά από τόσα χρόνια φοβόταν;

ΑΠ.: *Ε, ήταν κομμουνιστικό τότε. Δεν μας άφηναν να μιλάμε ελληνικά ... έναν καιρό είχε ελληνικό σχολείο εδώ, οι γιαγιάδες μας, οι παππούδες μας πήγαιναν. Αλλά εμείς δεν είχαμε, μόνο βουλγαρικό ... ο μπαμπάς μου είναι γεννημένος το 1878, τότε πήγαινε και σχολείο ... κι η μαμά μ' είναι γεννημένη το 1893.*

[Μαζί με την κυρία Μπάιτσεβα μου εξηγούν το παρατσούκλι του προπαππού μου Σιώπης, και από πού βγήκε:]

ΑΠ.: *Αυτοί απ' τη Σιώπ' μιλούν ντιαλέκτ βουργάρ'κο, μα ντεν μπορείς να τσ' καταλάβ'ς, μεγάλο ντιαλέκτ!*

ΕΡ.: Των Βουλγάρων διάλεκτος είναι ή των Ελλήνων;

ΑΠ.: *Των Βουργάρων, των Βουργάρων! ... η γλώσσα τους νομίζεις ότ' είναι Βουργάρ'κη, μα ντεν είναι βουργάρ'κη!*

ΕΡ.: Είναι σα να λέμε χωριάτικα;

ΑΠ.: *Ναι, ναι, κάτι τέτοιο!*

ΕΡ.: Αλλά οι Βούλγαροι τη μιλούσαν, ε; Γιατί εμένα μου είπε η γιαγιά μου ότι του πατέρα της του δώσανε αυτό το παρατσούκλι, επειδή όταν ήταν εδώ, στη Βουλγαρία, πήγαινε λέει στο καφενείο και έτρωγε καυτερές πιπεριές! [με διακόπτουν και οι δύο]

ΑΠ.: *Ααα! Για ταυτό τον έλεγαν! Έτρωγαν πολύ καυτερό! Πάρα πολύ καυτερό! Οι Σιώποι! Κι τώρα που το λέμε, έχουνε στα σπίτια τους απ' έξω καυτερές πιπεριές κόκκινες! Κρεμασμένες! Κι μένα ο μπαμπάς μ' έτρωγε! Ειμείς έκαμναν τουρσιά ...*

ΕΡ.: Δηλαδή οι άλλοι Έλληνες δεν έτρωγαν;

ΑΠ.: *Έτρωγαν πώωως!!! Αλλά όχι πολύ.*

ΕΡ.: Δηλαδή τώρα λέτε ότι τον έλεγαν έτσι επειδή έτρωγε τα καυτερά, ε;

ΑΠ.: *Ναι, ναι, σαν οι Σιώπ'δες!*

ΕΡ.: Λέτε να ήταν τίποτα Βούλγαρος ο παππούς μου;

ΑΠ.: *Ααα, ντε νομίζω, γιατί οι Σιώποι ζούνει μόνο 'κεί πέρα στη Σόφια, ένα μέρος το λένε Νούλι Σιώπην, το Τρούν, εκεί μένουν αυτοί οι Σιώποι και ...*

ΕΡ.: Τρώνε καυτερά και έχουν αυτή την περίεργη διάλεκτο;!

ΑΠ.: *Εεε!! Κι ακόμη τους λένει Σιώπη.*

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 8

Συνέντευξη με τη Λέλα Ολυμπία Διαμαντίεβα, Νεσέμπερ Βουλγαρίας, στις 10.8.2005. Έτος γέννησης 1921.

Την ευχαριστώ πάρα πολύ!

Ξεκινώντας τη συνέντευξη η γιαγιά Ολυμπία ήταν λίγο αγχωμένη και την άγχωσε πιο πολύ το κασετοφωνάκι μου, το οποίο έβλεπε επάνω στο στρογγυλό τραπέζι της κουζίνας της. Την προέτρεψα γελώντας πολύ να το ξεχάσει και να μιλήσει σε μένα κοιτώντας με στα μάτια, και φυσικά όσο πέρναγε η ώρα της κουβέντας μας, το είχε ήδη ξεχάσει. Στη συνέντευξη αυτή με βοήθησε η παρουσία της κυρίας Τόνιας Μπαίτσεβα, η οποία εξηγούσε πιο πολύ με τον δικό της τρόπο στη γιαγιά Ολυμπία τι την ρωτώ, διότι η γλώσσα που μιλά η γιαγιά Ολυμπία είναι ελληνικά αλλά μπερδεμένα με λίγα βουλγαρικά, όπως είναι φυσικό. Πάντως, είχε ευχάριστη διάθεση και με καλοδέχτηκε με ό,τι είχε το σπιτικό της, με το παραδοσιακό και δροσιστικό «υποβρύχιο», τη λατρεμένη βανίλια, δροσερό νερό και ελληνικό καφέ στο παραδοσιακό φλυτζάνι του καφέ ... έτσι, ξεκινά η κουβέντα για τη δική της ζωή, για την Ελλάδα και ό,τι θυμάται ακόμη ...

ΕΡ.: Θέλω να μου πεις πώς σας λένε, μαμά, μπαμπάς, από πού είναι, και γιατί μείνατε εδώ; [Στην αμηχανία της για το κασετοφωνάκι μου, λέει να πάρει τηλέφωνο την κόρη της και να της πει ότι της παίρνουνε συνέντευξη, θεωρώντας το φοβερή εμπειρία, αλλά η κυρία Τόνια Μπαίτσεβα την προτρέπει να πει και της λέει «άντε, λέε τώρα» κι αυτή ξεκινά:]

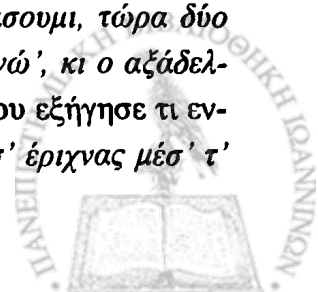
ΑΠ.: *Μητέρα ... ο μπαμπάς μου είναι από τη Τουρκία, [τη διακόπτει η κ. Μπαίτσεβα και της λέει να πει πώς τη λένε] α, ναι, εγώ ξέχασα! Ξεχνώ! [Τη διακόπτω και της λέω «δεν πειράζει, δεν πειράζει ...»] Ολυμπία ... Σωτήρ ... Σωτηρίδης ... Σωτήρ το λένε το μπαμπά, Διαμαντίδης ... ε, τώρα εδώ έγινε Σωτήρβα Διαμαντίεβα [Το επίθετό της είναι Διαμαντίεβα].*

ΕΡ.: Γιατί το αλλάξατε εδώ; [Διακόπτει η κ. Μπαίτσεβα και λέει: «Έτσι είναι, έτσι είναι ... Εεε, από παλιά αυτό, βάζουν' εδώ στη Βουλγαρία το -βα στο τέλος, όπως εμένα τη μαμά μου τη λένε Ευλοημένη και το λέει Ευλοημένοβα». Η γιαγιά Ολυμπία συμφωνεί και συνεχίζει]

ΑΠ.: *Ότανε έφυαν οι Έλληνες εδώ, έτσ' ήταν και σκολείο, δέν ξέρω ιατί. Η μαμά μ' ήταν Αναστασία Μαρίνοβα Κοβακτσίκ ... Ελληνίδα από τη Μεσέμβρια. Ο πατέρας μου ήταν γεννημένος στη Τουρκία, μπροστά τις έδωξαν και πήρανε λέει όλα τα ρούκα [ρούχα], ο ένας ο παππούς μου είχε πολλά βόδια ... [τη διακόπτω:]*

ΕΡ.: Πού είναι γεννημένος; Στην Τουρκία;

ΑΠ.: *Στη Τουρκία ... το χωριό του το λένε τουρκικά Εβρεντζίκ, από Βουργ... Ελληνικά είναι Σοφίδης [εννοεί το επίθετο του παππού της]. Το χωριό ήτανε πολύ μεγάλο ούτε ένα Τούρκο, ούτε ένα Βούργαροι. Ένα Τένια Μακρή πήρει ένα πιδί, ψυχουπαϊδ', ήτανε Βουργαράκ', κι το πήρει, φορούσι καλπάκ', κι πάνω εδώ ήτα το Βουλγαράκ με του καλπακάκ'. Κι άμα τσι σ' έδωξας πήρας τ' ρουχικά, ό,τι είχαν, τ' αμάξια, δεν ξέρου από πού και γιατί ήρθαν [λέει κάτι στα Βουλγάρικα] κι είπε πάτι στου χουριό σας, στα σπίτια σας στέκουνε, «ταμάμ», λέει «πήραμι να ισιάσουμι, τώρα δύο χρόνια δίχους τίπουτα. Ο καημένους εταράστηνε [ταράχτηκε], αμ, ήτανε 18 χρονώ', κι ο αξάδελφος τ' ήταν κόσσουβας, κεινου ήταν μεγάλου πράμα, εεε ... βουργάριζε, ... [δεν μου εξήγησε τι εννοεί] τη νύχτα λέει έτσ' με τ' άσπρα τα σώβρακα κι τα π'κάμσα [πουκάμισα] τσ' έριχνας μέσ' τ'*

θάλασσα. Κι έτσο' που κόσεβανε [τρέχανε] έπεσαν με λέει παριοί [μερικοί] είχα τ' γιαγιά πολύ την τιμούσας, πολύ γνωστικά λέει, κι να πάμε 5 αδέρφια ορφανά, ο βαβά μου [μπαμπάς μου] ήτανε 8 χρονώ' όταν πέθανε ο μπαμπάς του κι ήρθε η οικογένεια εδώ στη Βουλγαρία και τη Ελλάδα, κι ανέφκη παν' στα κηραμύδια του μύλου να μπορέσ' να γλιτώσει. Άμα ήτανε λέει χειμώνα, κι ο καημένος λέει πόσ' η ώρα ήτα παν' εκεί πέρα να μπορέσ' να γλιτώσει. Κι ύστερα τον είδας 'κεί πέρα κάττι ... 'κεί περ' πού δούλευαν στο μύλο να τον πάρνε κι κείνος πήρε πόντα [πούντα, κρύωμα] ήρταν το πρωί, πέτανε [πέθανε]. Και τα καημένα απόμνας [απέμειναν] 5 αγόρια ντίχως μπαμπά. ... κι ήτανε πολύ πλούσιοι κι δυό οι παππούδες, ο ένας το λέγανε Διαμαντή Καρνοφύλλη, ο άλλος όχι Διαμαντή, εεε, τον άλλον εεε ... που είχε τα βόδια τον έλεγαν Σωτήρ'. Ο Σωτήρ'ς ήταν τη μαμά μου. Το σπίτι ήταν πολύ μεγάλο κι αυτό το σπίτι' που ζούσει έχει ένα μεγάλου δρόμου κι ο μπαμπάς μου πήρει κι έκανε ένα σαν κανάλ', έσκαψε κι πήρει νηρό απ' τσ' γιαγιάς το πηγάδ' κι πότιζε ... κι που τσι' σ' έδωξαν γιαγιά μ' λέει: «Την κουβανούσαμι στα χέρια, μα τόσο γνωστικά γυναίκα το πρωί ήταν να κάν' τα κουσκούς', τραχανάδις» –κει πέρα στ'ν Τουρκία– κι 'γώ έμαθα από μικρή να κάν' κουσκούς κι μη φώναζας να κάνου τουν κόσμο: «... για να ετοιμάσ' το πρωινό κι άντε λέει τώρα να πάν' να δουλεύνε ...», κι ήρθαν 'δώ πέρα τη Βουλγαρία ... [τη διακόπτω]

ΕΡ.: Αυτά πότε ήταν; Χρονολογία;

ΑΠ.: Εεε ..., αυτά ήταν το '18 [1918] και ... πήραν τσι' μύλ'(οι), όλ' πήραν ένα μύλο να δολέψωνε κι δούλευαν 'δώ πέρα ντίο-τρία χρόνια. Τότε ήτανε η μαμά μ' δεκαέξι κι έμεινε κι 'κείν' ορφανή στον πόλεμο Μπαλκάν' που ήταν σκοτώθ'κε ο πατέρας τσ'. Ο μπαμπάς μ' έκανε σπίτια [χτίστης] κι η γιαγιά μ' [από τη μητέρα της] ήταν πουλύ φτωχιά και την πήραν κι την πάντρεψαν, ο μπαμπά μ' 22 χρονώ' κι αυτήν 16 κι σκώθ'κας η μάνα κι τ'αδέρφιατσ' όλ' κι πήγαν στου Κιλκίς ... κι άμα πήγαν να δουλέψν' τ' αφήκαν όλα ανοιχτά, κι κιλίμια και κουβέρτις κι όλα έτσο' τ' άφ'καν αλλά τώρα κλειδώνουνι τα πάντα. Τώρα τζούνι [ζούνε] 'κείνοι στου Κιλκίς, απαρταμέν [apartment, διαμέρισμα] είναι ...

ΕΡ.: Και δηλαδή οι Τούρκοι τους έδωξαν από την Τουρκία; Γιατί δεν τους ήθελαν;

ΑΠ.: Ναι, ντα [ναι], γιατί ήταν ελληνικό του χωριό, Κουσάντασι, ναι, το 1927 ήταν οι περισσότεροι. Και ήταν εκεί πάρα πολύ ελληνική τερριτόρια [territory, περιοχή] ... κι ήρθας 'δώ πέρα κάτσαν κανά ντιο χρόνια κι σκώθ'κας και πήγαν στην Ελλάδα. Κεί πέρα η 'λλάδα τσ' έδωκε σπίτια ... [τη διακόπτω]

ΕΡ.: Πού ήρθαν στην Ελλάδα να μείνουν;

ΑΠ.: Στο Κιλκίς! Αυτό το χωριό είναι κοντά στο Βαπτιστής. 800 οικογένειες είναι στο χωριό, είχαν έρθει όλες από 'κεί κι ήταν όλ' συγγενείς! [Τη διακόπτει η κ. Μπαίτσεβα και τη ρωτάει:]

ΕΡ.: Ύστερα τι έγινε κι ήρθε πάλι ο μπαμπάς σου στη Βουλγαρία;

ΑΠ.: Ο μπαμπάς μ' τώρα άμα γεννήθηκα 'γώ, τέλη '25 [1925], ε ... ένα μεγάλο παπόρι ήρθε απ' την Ελλάδα, ντάνια [άσπρο], «Κόζνικοφ» το λέγανε, με τ' αυτά βόδια, με καρούτσες έφυγας, κι οι Μεσημβρινοί [Μεσήμβρια] έκανας 'δώ πέρα δήλωσας τα σπίτια, δήλωσας τ' αμπέλια, τα χουράφια για να μπορέσουν να πάρουν τα σπίτια στ'ν Ελλάδα. Και ... ο πατέρας μ' έμεινε 'δώ, πάντρεψας 'δώ, ενώ τ' αδέρφια τ' στ'ν' Ελλάδα ...

ΕΡ.: Δηλαδή αυτός έμεινε εδώ και εσεις γεννηθήκατε εδώ;

ΑΠ.: Ναι, ναι, η μαμά μ' είναι Μεσημβρινή. Ο πατέρας μ' έλεγε πώς άφ'κα τ' αδέρφια μ' να φύουν κι έμεινα 'δώ μονάχος, δεν έχω συγγενείς ...

ΕΡ.: Δεν περνούσε καλά εδώ μόνος του;

ΑΠ.: Ο βαβά μ' [μπαμπάς μου] δούλευας 5 αδέρφια 5 μύλ'(οι), κι τις παράδες πο 'βγαζας είχε θεϊό, της μάνας του αδερφό, 'κείνος έπηρνει τις παράδεις, δεν είχας μπαμπά, 'κείνος ήταγε παλιοο ... παλίκαρο, δεν ήτανες παντρεμένο, κι πίενε στον Πύργο κι άλλοζε τσι 'παράδεις τσι λίρες, τούρκικ' λίρες, μαλαματένιες, τσι παράδεις τσι γυρνούσι σι μάλαμα, γι' αυτό έλεγε κι ο Σωτήρ'ς ο Μαλαματένιος, κι γιόμισε ένα τενεκέ του χαλβά γημάτο μη λίρες ... κι μπαμπά μ' ήτανε ο πιο μεγάλο μάϊστρος και τον ήρθε ένα τσεράκ'(ι) [μήνυμα], «ο πιος ο Ντίμος είν' άσκημα, τον έπιασι μαλάρια [ελονοσία] κι πλαγιάζ', πιεν στον Πύργο τον έκανας ντιο-τρεις ενέσεις, ντεν έγινη καλά κι εκείνος έστειλε κατάρτ' να να πούνει το Σωτήρ' να ερθεί να τον πω πού είνει οι παράδεις. Αυτός τσι είχε μες σε ένα ντουβάρ' [τοιχο]. Ως να ν' έρτ' ο μπαμπά μ', να πάει, αυτός πέθανει κι μπαμπά μ' ντεν μπορούσι να καταλάβ'. Κι τώρα πριν 20 χρόνια γκρέμ'σαν τον Πύργο κι ήβρας τσι παράδες, ο βαβά μ' έχει 13 χρόνια που χάθ'κει, και είπαν στον μπαμπά μ' να πάει να τσι βρει αλλά ντεν πήει κι τώρα τι έγινη, πιος τσι πήρε τσι παράδεις ντεν ζέρουμι ... δε πήγε ... Μέντβολη είνι τώρα το όνομα του χωριού ...;

ΕΡ.: Τώρα εσεις που ζούσατε εδώ ο κόσμος πώς ήτανε ντυμένος; Τι φορούσε;

ΑΠ.: Ο μπαμπά μ' ... ε, 'γώ γηνήθ'κα στα '25 [1925], κι στα '26 ... [τη διακόπτει η κ. Μπαίτσεβα και επαναλαμβάνει στα Βουλγαρικά: «Ο μπαμπάς σου τι ρούχα φορούσε;»]

ΑΠ.: Α! Ο μπαμπά μ' φορούσι κοστούμ', αγγλικό κοστούμ', από τη μαμά μ' μαντά, φορέματα ... [τη διακόπτω και λέω: Δε φορούσε δηλαδή ούτε πουτούρια ούτε ... και με διακόπτει και λέει:]

ΑΠ.: Όχι, όχι, μπορεί να ήταν μικρή η πατρίντα μας, μπορεί να μείναμει 2.000, αλλά ήταν πολύ μοντέρνοι!

ΕΡ.: Γιατί δεν τα φορούσαν αυτά τα παλιά;

ΑΠ.: Κιατί οι γριές οι γκοναίκες τσε έχω, τσι θυμούμαι ..., εεε ... έκαναν, ναι, φορούσαν και τσοόκνες και φούστες, τσινάρια, κόκκινο κι άσπρο, γαλάζιο κι άσπρο, κι εδώ πέρα είχε φαρμαλά μεγάλα, κι εδώ πέρα έτσ' σουρωμένα ...

ΕΡ.: Αυτά οι μεγάλες γυναίκες τα φουρούσαν;

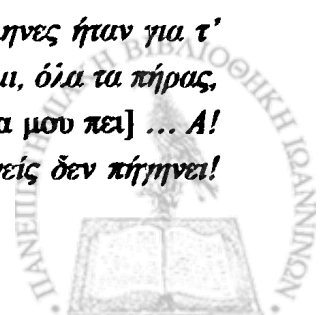
ΑΠ.: Οι γριές, οι γριές.

ΕΡ.: Αυτές ήταν Ελληνίδες που τα φουρούσαν ή Βουλγάρες;

ΑΠ.: Ελληνίδες! [το τονίζει] άσι, οι Βοργάρ' αυτοί που ήρταν απ' τη Μακεντονία, τι πουτούρια, άσι τι να σι πω! [το λέει υποτιμητικά]. Τι σαρίκια στα κηφάλια τσ', τι μαμούκις [μαντήλια], τ' βλέπ'ς μουστάκ'(ι) κι τη μαμούκα! Ήταν πουλό άγριοι! [το τονίζει] Πολύ μας μισούνι ... ακόμ' ακόμα! τότε ήτανε μεγάλο πράμα, γιατί πατρίδα τότε μικρή, εδώ δεν μπόραμει να μιλόμει ελληνικά, είχαμι ώρα 6 [εννοεί απόγευμα χειμώνα], ντε μπορείς μέχρι του πρωί να βγεις, ούτι να περπατείς', η ώρα 9 του καλοκαίρ' δεν είχεις δικαίωμα να βγεις 'πό' ζω! Αυτοί οι ψαράδεις που φύλαγαν να πάν' να βγάλουν κανά ψάρ', άμα πιόνει [έπιαναν] κανένα το τι ζύλο τσ' έδινας, κι έδινας λόγο στο τσάφ', την κολίσια, πώς το λέτε 'σείς τώρα; [εννοεί την αστυνομία] Κι τσ' έβαζαν στην γκλόβα [κλούβα], κλήρωναν ένα ποσό, πρόστιμο!

[Ρωτάει ξανά η κ. Μπαίτσεβα: «Λέλα Ολύμπια, αυτά τα φορέματα που ... τα φορούσας μόνο οι Έλληνις πάρα πουλό γέροι;]

ΑΠ.: Μόνο οι Έλληνις, κανά ντιο τέτοιες οικογενείες Βοργάρ' εικεν'. Οι Έλληνες ήταν για τ' αυτό ... θαρρώ γώ άμαν ήρθει κομμουνισμός μας πήρασ' ό,τι είχαμει, μέλοο είχαμει, όλα τα πήρας, στοο σπít' πήρας 10 δικάρεις είνει μόνο γι' αωλή [της θυμίζω πάλι για τα ρούχα να μου πει] ... Α! Κανείς Μεσημβρινός δεν πήγηνει να δουλέψ' στον κάμπο! Ήταν ψαράδεις. Κανείς δεν πήγηνει!

Όμως, ο Έλληνας καμιά φουρά δεν άφ'κει τ' γυναίκα τ' να πάει στη δουλειά ... [παύση] μπορεί να μην έχει να φάει, όμως η Ελληνίδα καμιά φορά δε δούληψει ούτε σι χουράφ' ίσαμε τώρα!..

ΕΡ.: Τι λες; Γιατί το έκαναν αυτό;

ΑΠ.: Πολύς επιμούσας τη γυναίκις' οι Έλλην. Θα βγεις, θα γυρίσεις, ... οι βρώμοι [βρωμιάρηδες] οι Γρεκοί [οι Έλληνες] οι γυναίκις τσ' όλη μέρα κάθη(ντι), θα μάζν' τι ρούχα θα πάνει να δούνει, οι άντροι πηγαίν' να ποτίσουν κι τ' αμπέλια κι άμα γυρίσν' δε βρούνει και νηρό! ... Κι η γυναίκα κάθητι καλοντυμέν' κι δεν τ' μαγειρεύ'! Αυτοί δεν ήξεραν να μαγειρεύουν, ψωριάρηδες, ψείρες εί-
χας!! [εννοεί τους Βούλγαρους]

ΕΡ.: Αυτοί οι Βούλγαροι δούλευαν δηλαδή, και στα χωράφια και οι γυναίκες και όλοι;

ΑΠ.: Όλοι, όλοι δούλευαν! Τι θα κάναν'; Όμως, οι Έλληνες, οι ντόπιοι, όχι.

ΕΡ.: Κι φορούσαν μόνου αυτά τα ρούχα τα παλιά, έτσι; Δε φορούσαν ευρωπαϊκά;!

ΑΠ.: Όοοχι!

ΕΡ.: Υπήρχαν πλούσιοι Βούλγαροι που δε δούλευαν οι γυναίκες τους;

ΑΠ.: Ααα! Μπα, δεν είχει! ... Ενώ οι Έλλην, αφού και τα παιδιά μοντέρνα! Αυτό το '38-'39 [1938-1939].

ΕΡ.: Και που πήγαιναν και ψώνιζαν;

ΑΠ.: Πήγαίναμι στον Πύργο! Στον Πύργο θα πάμει 'κεί, θα κάναμι τα μαλλιά μ', στον Πύργο εικεί πουλύ καλά ήταν ντυμένα τα παιδιά, 'δώ τι, ματζούρδες τσ' έλεγαν [εννοεί ότι έτσι αποκαλούσαν οι Βούλγαροι ντόπιοι τους Έλληνες], αυτοί που ήρταν απ' την Ελλάδα, οι Μακεδονίτ', οι Θρακιώ-
τες!

ΕΡ.: Τι σήμαινε «ματζούρδες»;

ΑΠ.: Εεε, αυτοί που ήρθανε 'π' την Ελλάδα μέσα. Πολύ τσι' κακοφαίντανε! [κακοφαίνονταν] Θυ-
μάμαι το χορατό που λέγας για μένα, ότ' η Ολυμπία είν' Ελληνίδα, 'μένα δε μ' κακοφαίνοντας, κι λέγαν, που είνι Ελληνίδα, 'φού πατέρα τσ' είνει Βούργαρος ... μένα μπαμπά μ' ήξερε και βουργαρι-
κά καλά!

ΕΡ.: Θέλω να μου πεις αν έχεις ακούσει για ένα χωριό, παλιά ονομασία που το λέγανε Τας Τεπέ;
Έχεις ακούσει γι' αυτό;

ΑΠ.: Εεε ... πώς! Εγώ ντούλενα στο Χάσκοβο, σ' ένα σενατόριο, σαν λουτρά, το χειμώνα δεν είχε κόσμο, κι εγώ έγραψα στη μηχανή γράμματα και τα στελνα, είχα ένα χαρτί, όλα τα χωριά μες τη Βουργαρία. Δεν είχε χωριό που να μη το ξέρω! Και τ' άλλα τα χωριά έρχονταν ... 'κεί πέρα στου Χάσκοβο είχει Έλλην ... Καβακλί, ο παππούς μου ο Μαρίνος είνει 'πό το Καβακλί!

ΕΡ.: Το Τας Τεπέ το έφτιαξαν Έλληνες από το Καβακλί;

ΑΠ.: Εεε, αυτό είναι άλλο χωριό! [δεν εννοεί το Χάσκοβο που μου ανέφερε] Ναι, είχε κι αυτό Έλ-
ληνες! ... Υστερα, οι Μεσημβρινοί είναι ζυπόλητ', ψαράδεις. Άμα έχει ψάρια, έχους φαϊ, άμα δεν έχει ... ΠΕΙΝΑΑΑ! [μου αναφέρουν μαζί με την κ. Μπαίτσεβα από τι ζούσαν οι κάτοικοι τότε αλλά και σήμερα: «... έχουν αλυκές, έχουν αμπέλια, μύλους, χωράφια ... Την ξαναρωτώ για το Τας Τεπέ:]

ΕΡ.: Έχεις ακούσει τίποτα, ξέρεις κανένα απ' αυτό το χωριό, τώρα, το Τας Τεπέ;

ΑΠ.: Ααα! ... το έχω ακούσ', κόσμους έρχονταν να γιατρεύ'τε ... [τη διακόπτω]

ΕΡ.: Τι ήταν αυτός ο κόσμος που έρχονταν; Φτωχοί; Αγρότες ήταν;

ΑΠ.: Πουλλοί δούλενας, και ψωμί χωρίς λεφτά ... πείνα, αυτά πριν 1945, πριν να έρτει Κομμουνι-
στό! Το '48 που μπήκας όλοι στο Κομμουνιστός μας πήρας ό,τι είχαμει! ...

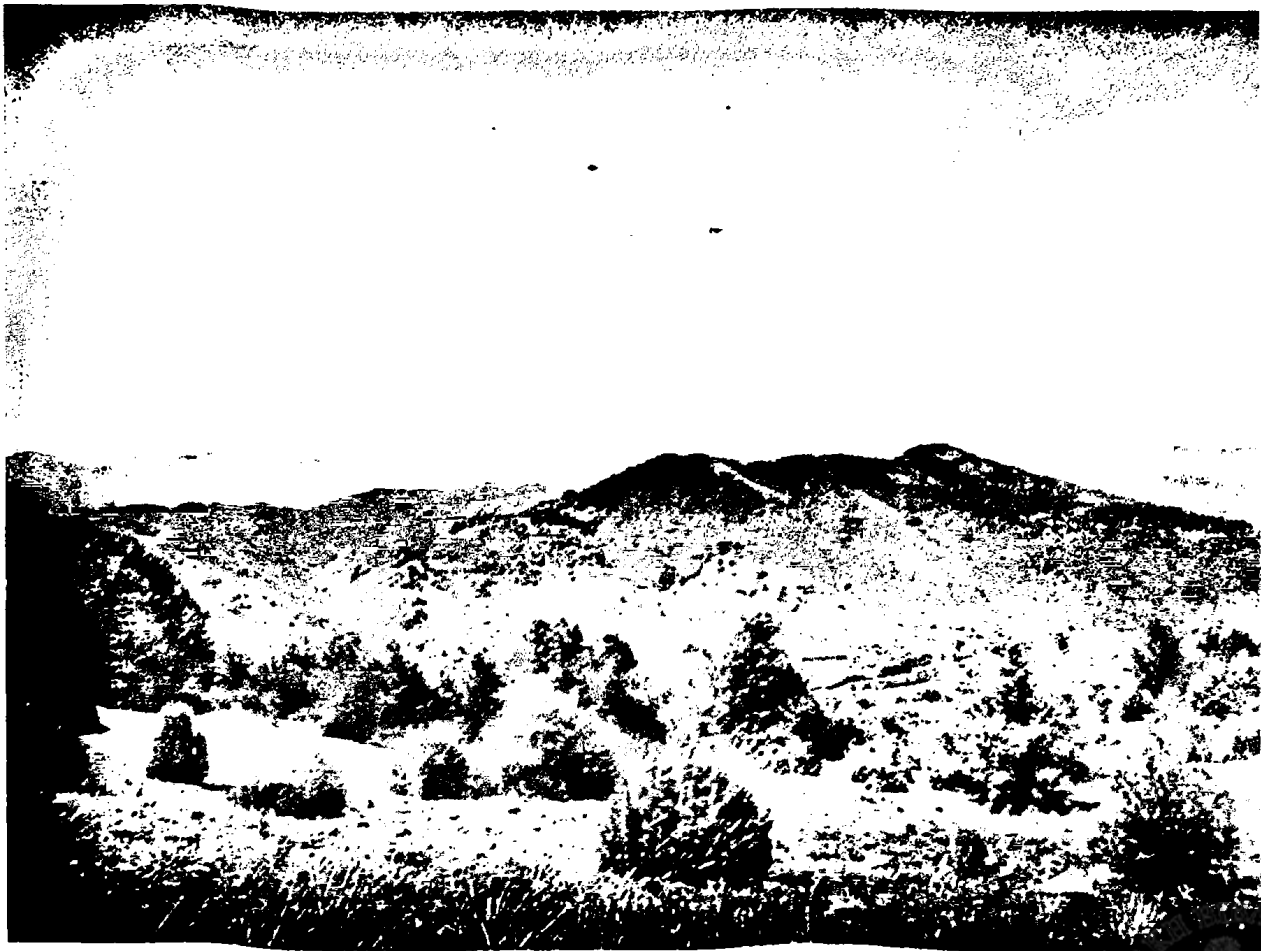

ΕΡ.: Το βιβλίο μου λέει ότι Σμόλιγκ λέγεται το Τας Τεπέ.

ΑΠ.: Σμόλιαν, Σμόλιαν το λένε – Τσικούρκα ... να ρωτήστε κι την Όλγα, αυτή ήταν πολύ μοντέρ' πήγαινε στην πόλ', θα θυμάται καλύτερα ... [Μου αναφέρει σχετικά με τα ρούχα των Μεσημβνών:] Ο πατέρας μου είχε τ' αγγλικό κοστούμι, το 'παιρνε απ' τον Πύργο, τα 'ραφταν! ... Το [1935] 'γώ ήμανε πέμπτ' τάξη, τότε τσ' γύρ'σ'(ει) τ' όνομα από Μεσήμβρια Νεσέμπαρ. Του Χ Κρουν, ο πιο μεγάλος αξιωματικός ήτανε πολύ γνωστικός, και πολύ δυνατός, ονομάζονταν Νεμπαρ, κι έκανε έτσ' και μπήκε μες τη Μεσέμβρια, κι οι Μεσημβρινοί είχανε πόρτες, κάτι μεγά πόρτες [εννοεί τις μεγάλες πόρτες του μεσαιωνικού κάστρου της παλιάς πόλης], κι όποιος έμ' έζω μετά τις 6 'κεί πέρα ζημερών', δε μπορούσε να μπει μέσα στ'ν' πατρίδα ...

Τέλος συνεντεύξεων πληροφορητών μου ...

8208

ΕΙΚΟΝΑ 82: Το Τας Τεπέ (Smolyan) και ο «Πέτρινος Λόφος» σήμερα

